

RAŠÍD AD-DÍN

DĚJINY ČINGISCHÁNA

ÚPLNÝ VÝBOR

*Od předků Čingischánových
po jeho smrt roku 1227*

ze Sborníku letopisů (Džámi at-tavárich)

ČESKÝ VÝBOR S VYSVĚTLIVKAMI

podle ruského překladu I. N. Berezina, Petrohrad 1868–1888

Dějiny Čingischána

Rašíd ad-Dín Fazlulláh Hamadání (asi 1247–1318)

Džámi at-tavárih (Sborník letopisů), svazek I, část 2

Úplný výbor: od předků Čingischánových po jeho smrt roku 1227

Český výbor s vysvětlivkami

podle ruského překladu I. N. Berezina

(*Труды Восточного отделения Императорского Русского
археологического общества*, ч. XIII a XV, Petrohrad 1868 a 1888)

Obálka: Temüdzin prohlášen Čingischánem (1206). Iluminace z rukopisu Rašídova *Sborníku
letopisů*, Herát, kolem 1430 (Paříž, Bibliothèque nationale de France, Supplément persan
1113). Volné dílo.

Obsah

Poznámka k tomuto vydání	4
I. Předkové Čingischánovi: od Dobun-bajana po Tumbinaj-chána.	7
II. Předkové Čingischánovi: Qabul-chán, Bartan-bahadur a Jesügej-bahadur	31
III. Rod Čingischánův, jeho manželky a potomci	53
IV. Od narození Čingischánova po první války s Tajčuty, Džamuchou a Tatory	66
V. Čingischán a Ong-chán: cesta k chánskému trůnu	84
VI. Od války s Najmany po podrobení Ujgurů (1204–1211)	122
VII. Tažení proti Altan-chánovi a konec Merkitů (1211–1218)	136
VIII. Kүčlүg, Otrár, Buchar a Samarkand (1218–1220)	154
IX. Stíhání sultána Muhammada, pád Urgenče a tažení do Chorásánu (1220–1221).	175
X. Od Indu po smrt Čingischánovu (1221–1227)	194
XI. Čingischánův život po letech a jeho výroky (biligy)	215
XII. Velitelé a vojsko Čingischánovo	238
Tiráž	259

Poznámka k tomuto vydání

Co je tato kniha

Rašíd ad-Dín Fazlulláh Hamadání (asi 1247–1318) byl lékař a vezír mongolských vládců Íránu, ílchánů Gházána a Öldžejtüa. Na Gházánův příkaz sestavil v letech kolem 1300–1310 perský *Sborník letopisů* (*Džámi at-tavárich*), první dějiny světa, jaké kdy vznikly: vedle Mongolů v nich jsou Turci, Číňané, Indové, Židé, Frankové i islámští panovníci. Jádrem díla je první svazek, dějiny Mongolů. Rašíd pro ně čerpal z mongolské *Zlaté knihy* (*Altan debter*), uložené v chánské pokladnici a cizím nepřístupné, a z ústního podání mongolských hodnostářů a samotného Gházána. Proto jsou jeho dějiny Čingischána nejpodrobnějším životopisem dobyvatele, jaký se dochoval, vedle mongolské *Tajné kroniky* a čínských pramenů.

Toto vydání obsahuje celé Rašídovy Dějiny Čingischána v českém výboru, v Berezinově překladu vydané ve dvou svazcích. Díl první (kapitoly I–V) vypráví deset příběhů o Čingischánových předcích – od Dobun-bajana a Alan Qo'y, která počala syny z paprsku světla, po Čingischánova otce Jesügej-bahadura – a pak Čingischánův rod a jeho život od narození přes léta strádání, boje s Tajčiuťy, Merkity a Tatary, nepřátelství Džamuchy a spojení i rozchod s Ong-chánem až k jeho nastolení na trůn (1203). Díl druhý (kapitoly VI–XII) pokračuje válkou s Najmany, kurultajem roku 1206, tažením proti Tangutům a severní Číně, válkou s Chorezmem až k Indu, výpravou Džebeho a Sübedeje ke Kalce a posledním tažením na Tanguty, během něhož Čingischán v srpnu 1227 zemřel. Na konci je Rašídův chronologický přehled Čingischánova života, jeho výroky (biligy) a soupis jeho vojska.

Z čeho je překládáno

Předlohou je ruský překlad orientalisty Ilji Nikolajeviče Berezina (1818–1896): *Сборник летописей. История монголов. Сочинение Рашид-Эддина. История Чингиз-хана до восшествия его на престол*, Труды Восточного отделения Императорского Русского археологического общества, ч. XIII, Petrohrad 1868, a *История Чингиз-хана от*

восшествия его на престол до кончины, tamtéž, ч. XV, Petrohrad 1888 (digitalizované exempláře Illinoiské univerzity a Indiana University v Google Books). Berezin překládal z perských rukopisů a svazek doplnil perským textem a obsáhlými poznámkami, z nichž jsou některé převzaty do vysvětlivek (označeny „Berezin:“). Úvod o turkických a mongolských kmenech vydal Berezin zvlášť (ч. V, 1858); v češtině vychází samostatně jako úvodní svazek *Turkické a mongolské kmeny*. Rašídův přehled současných panovníků, který v originále následuje za oddíly Čingischánových dějin, Berezin nepřeložil, a proto zde také chybí.

Jde tedy o překlad z překladu, nikoli z perštiny. Berezinovo čtení jmen je místy zastaralé a perské rukopisy, z nichž pracoval, byly porušené; tam, kde novější edice a překlady čtou jméno nebo místo jinak, je to řečeno ve vysvětlivce. Pro tuto kontrolu byl konzultován moderní anglický překlad W. M. Thackstona (Harvard 1998), a to jen jako pomůcka k ověření smyslu a čtení jmen; z jeho textu ani poznámek nic převzato nebylo.

Co je a co není přeloženo

Rašídův text je přeložen z velké většiny v úplnosti: všechna vyprávění, pověsti, řeči, poselství a charakteristiky osob. Shrnutím, vysazeným kurzívou v hranatých závorkách, jsou nahrazeny jen rodokmenné tabulky, čisté výčty potomků, opakující se léta v chronologickém přehledu a holé položky soupisu vojska; jména v nich uvedená jsou ve shrnutí zachována. Mongolská jména jsou přepsána v podobě obvyklé v české odborné literatuře (Temüdžin, Jesügej, Hö'elün, Džamucha, Ong-chán, Tajčiuti, Kerejti), nikoli v Berezinově podobě; výrazně odlišné Rašídovy tvary jsou uvedeny ve vysvětlivce. Rašíd datuje podle dvanáctiletého zvířecího cyklu a podle hidžry; přepočet na křesťanský letopočet je ve vysvětlivkách. Číslování vysvětlivek začíná v každé kapitole znovu.

Poznámka o vzniku překladu a o umělé inteligenci

Pracovní překlad vznikl s pomocí jazykového modelu (Claude, Anthropic) a byl zčásti srovnán s předlohou, nikoli s perským originálem. Nejde o vědeckou edici. Model četl celý Berezinův ruský text a jeho po-

známky, pořídil výbor, překlad, shrnutí i vysvětlivky; v druhém kroku byl český text znovu srovnán po větách s Berezinovým zněním a s jeho poznámkami (opět jazykovým modelem) a opraveny nalezené nepřesnosti. Zadavatel výboru určil předlohu, rozsah a pojetí a rozhodl o způsobu prezentace; jednotlivé věty s předlohou nesrovnával.

Údaje ve vysvětlivkách, které nepocházejí od Berezina, vycházejí z obecně dostupné historické literatury a pro toto vydání nebyly znovu ověřovány v pramenech; nejisté údaje jsou tak označeny. Kdo potřebuje citovat, ať sáhne po perském textu, po Berezinovi nebo po vědeckých překladech; tento výbor má sloužit ke čtení.

Licence

Rašídův perský text i Berezinův ruský překlad (1868, 1888) jsou volným dílem. Tento český překlad, shrnutí a vysvětlivky jsou zveřejněny pod licencí Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0 Mezinárodní (CC BY-NC 4.0): lze je volně šířit, kopírovat, upravovat a dále zveřejňovat za podmínky uvedení původu, nikoli však k obchodním účelům (prodej, placený obsah, reklama apod.); komerční užití je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů (liborpetricek@gmail.com) – doporučená citace: „Rašíd ad-Dín, Dějiny Čingischána. Český výbor s vysvětlivkami podle ruského překladu I. N. Berezina (Petrohrad 1868–1888), pracovní překlad pořízený s pomocí jazykového modelu, 2026, Staré texty, www.stare-texty.cz, CC BY-NC 4.0.“ Při dalším zveřejnění prosím uveďte jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz. Plné znění licence: creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.cs.

I. Předkové Čingischánovi: od Dobun-bajana po Tumbinaj-chána

[Touto kapitolou začíná druhá část prvního svazku Rašídova Sborníku letopisů. První část, rozsáhlý úvod o turkických a mongolských kmenech, jejich rodech, sídlech a pověstech, vydal Berezin zvlášť roku 1858; Rašíd se k ní v dalším textu často odvolává jako k „Úvodu“ nebo k „větším“ jednotlivých kmenů. Druhá část má dvě kapitoly: kapitola první obsahuje úvod a deset příběhů o Čingischánových předcích od Dobun-bajana a Alan Qo'y po Jesügej-bahadura, kapitola druhá je věnována samotnému Čingischánovi. Tento oddíl výboru zahrnuje úvod, příběhy o Dobun-bajanovi, Alan Qo'e, Bodončarovi, Dutum-Menenovi, Qajdu-chánovi, Baj-Šingqorovi a Tumbinaj-chánovi a první oddíl příběhu o Qabul-chánovi (jeho synové); vyprávění o Qabulových činech následuje v další kapitole. Rodokmenné tabulky, jimiž Rašíd uzavírá každý příběh, jsou nahrazeny stručnými shrnutími v hranatých závorkách.]

Druhá část prvního svazku knihy Sborník letopisů. Vyprávění o vladařích kmenů mongolských, turkických a jiných. Tato část obsahuje dvě kapitoly.

Kapitola první: příběhy o předcích Čingischánových

Příběhy o předcích a dědech Čingischánových s vyprávěním o poměrech jejich příbuzných.

Těch příběhů je deset. Napřed bude předeslán úvod, který vykládá, jak se objevili; potom, bude-li se to líbit jedinému a všemi ctěnému Bohu, vyplyne z pera postupně deset příběhů.

Úvod: odkud a kdy vzešla moc Čingischánových otců

Budiž známo, že všechny turcké kmeny a mongolské rody, o nichž již byl podán výklad, nikdy neměly mocného samovládce, který by vládl všem kmenům: každý kmen měl nějakého svého vladaře a knížete a po většinu času spolu válčili, nepřátelili se, přeli se a soupeřili a navzájem se loupili, podobně jako Arabové, kteří žijí v této zemi. Každý kmen má

zvlášť nějakého svého emíra a jeden druhého neposlouchají. Čínský lid, protože sídlil v sousedství těchto kmenů, jejich krajů a jurtů, v každé době pobíjel mnoho z těch kmenů, které kočovaly při čínské zemi, a ony zase loupily a plenily čínskou zemi. Protože čínští samovládci museli na tyto mongolské kočovníky ustavičně myslet, učinili veškerá opatření, jak je zazdržet: mezi čínskou zemí a těmi kmeny postavili zeď podobnou zdi Alexandrově,¹ kterou mongolsky nazývají ongu a turecky bugurga. Na jedné straně té zdi je řeka Qara-müren, řeka nesmírně veliká, přes kterou nelze přejít; na druhé straně, na hranici země Džurčedů, dosahuje až k moři. Čínští samovládci měli kmen Önggütů za vojáky a oddané služebníky a svěřili jim průchod ongu; ten kmen jej vždy střežil. Za Čingischána se jejich náčelník Alaquš-egin s ním spojil a průchod mu vydal, jak bylo zčásti řečeno ve větvi Önggütů² a jak bude později na svém místě rozvedeno.

U těchto zmíněných kmenů je zvlášť mnoho historií a vyprávění, ale do těchto končin nedošly a poměry jejich starších nejsou spolehlivě známy v podrobném výčtu; každý kmen zná jen některá ze svých vyprávění, protože neměli dějepis, podle něhož by posuzovali události minulých věků a uplynulých epoch a s nimiž by, jak se sluší, pronikli k zahalené pravdě. Pokud jde o jejich pozdější dobu — od chvíle, kdy Nejvyšší Pán poručil, aby se ukázalo štěstí a panství Čingischánových předků a dědů, a ze všech mongolských větví vyvolil a vyznačil větev Dobun-bajana a Alan Qo'y, s nimiž jsou Čingischán a jeho příbuzní spřízněni —, i když o ní není žádná určitá kronika, bude to přece odhadem a přibližně čtyři sta let.³ Z obsahu jednotlivých oddílů jejich historie, která se chová v pokladnici, a ze slov starců, kteří mnoho viděli, je známo, že od prvních časů chalífátu Abbá-

1. Alexandrova zeď (sadd-i Iskandar): podle islámské tradice (Korán 18:94–97) val, který Alexandr Veliký postavil proti divokým národům Gog a Magog; zde je míněna Velká čínská zeď, resp. pohraniční valy severní Číny. „Čínou“ (Chitaj) Rašíd rozumí severní Čínu, za Čingischánova mládí říši džurčedské dynastie Ťin (1115–1234); Džurčedi (Berezin: Džurdžeje) byli tunguzský národ z Mandžuska. Řeka Qara-müren („Černá řeka“) je Žlutá řeka (Chuang-che).

2. Önggüti: turkický, nestoriánsky křesťanský kmen při severní hranici Číny (v dnešním Vnitřním Mongolsku), který pro Ťiny střežil pohraniční val. Jejich náčelník Alaquš-egin se kolem roku 1204 přidal k Čingischánovi. „Větví“ Rašíd nazývá jednotlivé stati svého úvodu o kmenech.

3. Rašíd psal kolem roku 1300, čtyři sta let zpět tedy vede do 9.–10. století. Abbásové chalífově vládli od roku 750, Sámánovci v Mávárannahru a Chorásánu asi 819–999. Rodokmen od Alan Qo'y po Čingischána (nar. asi 1162) má u Rašída deset pokolení, v Tajné kronice o jedno více, což ukazuje spíše na 10. století.

sovců a od věku vlády Sámánovců až do této doby vzešlo z tohoto rodu během té doby tolik kmenů, že je nelze jednotlivě vyčíslit a jejich popis se do textu knih nevejde. Z popisu jejich rodu a větví bylo — kromě toho, co jednotlivě známo není — zmíněno nebo bude vyloženo to, co je srozumitelné, k potvrzení tohoto postupu a upevnění tohoto smyslu.

Nyní započneme vyprávění, historie a popis rodu a větve Čingischánovy a jeho příbuzných od Dobun-bajana a Alan Qo'y; o každé větvi podáme zvlášť výklad, a každou tu větev zakreslíme, zaneseme do tabulek a upevníme, s pomocí Nejvyššího Pána.

Příběh o Dobun-bajanovi a jeho choti Alan Qo'e

Vyprávění o Dobun-bajanovi a jeho choti Alan Qo'e a příběhy, které se týkají zvláště jejich historie, mimo to, co přichází na jiných místech. Sestává ze dvou oddílů.

Oddíl první: výklad o počátku jejich poměrů

Turečtí vypravěči, pravdiví ve slovech, vykládají, že všechny mongolské kmeny pocházejí z rodu oněch dvou mužů, kteří odešli do Ergene-qunu.⁴ Z těch, kteří odtamtud vyšli, byl vážený beg, hlava a vůdce několika kmenů, jménem Börte-čino;⁵ Dobun-bajan, manžel Alan Qo'y, a několik dalších kmenů jsou z jeho rodu. Měl mnoho žen a dětí. Se starší ženou jménem Qo'ai-maral měl syna, který byl nejšťastnější z jeho dětí a dosáhl královské hodnosti; jmenoval se Bitedži-qa'an.

Ten měl syna jménem Timadž, který zaujal místo otce. Tento Timadž měl pět synů; nejstarší, jménem Kiču-mergen, zaujal jeho místo. Vypráví se, že ti čtyři další synové chtěli odejít ze svého obydlí a sídla do jiných zemí;

4. Ergene-qun: podle pověsti, kterou Rašíd vypráví v úvodu o kmenech, byli dávní Mongolové poraženi a vyhubeni a jen dva muži, Nükü a Qijan, se s rodinami uchýlili do horského údolí sevřeného skalami. Po staletích se tam jejich potomstvo rozmnožilo a ven se dostalo tak, že kovářskými měchy a ohněm protavili železnou horu. Tajná kronika tuto pověst nezná.

5. Börte-čino (Berezin: Burtečino) znamená mongolsky „šedý (šedomodrý) vlk“, jméno jeho ženy Qo'ai-maral (Berezin: Goa-maral) „plavá laň“. Touto dvojicí začíná rodokmen i v Tajné kronice a v mongolských letopisech. Berezin v tom spatřuje legendu úhnoucí k zázračnu a připomíná, že čínské kroniky vyprávějí o vlkovi či vlčici jako praotci Turků a Ujgurů; jde podle něho o motiv společný celé Střední Asii.

oddělovalo je však rameno řeky. Nasbírali mnoho suchého trusu, svázali z něho cosi jako vor, kterému se zde říká kelek, usedli na něj, přepravili se přes řeku a dorazili do jiné země. Říká se, že kmen Dörben je z jejich rodu, protože dörben znamená „čtyři“ a mají s oněmi čtyřmi spojitost a vztah.

Z rodu nejmladšího z nich jeden muž jménem Kulun-sakal jednou zabil horského býka; jakýsi muž z kmene Bajaut jménem Bajalyk přivedl svého syna a prodal mu ho za kus býčího masa. Protože Kulun-sakal byl příbuzný manžela Alan Qo'y, daroval to dítě Alan Qo'e; většina Bajautů, kteří jsou otroky Čingischánova rodu, pochází z rodu toho chlapce.⁶ Kiču-mergen měl syna, který zaujal jeho místo, jménem Kučum-bugrul. Ten měl syna, který usedl na jeho místo; jmenoval se Jeke-nidün. Ten měl syna jménem Sam-soči, který nastoupil na místo otce. Ten měl syna jménem Qali-qadžu, který se stal otcovým nástupcem. Od něho se narodil Dobun-bajan.⁷ Jejich jurt⁸ byl při Ononu, Kerulenu a Tule; to jsou tři řeky, které vytékají z hory Burchan Chaldun.⁹

Oddíl druhý: vyobrazení Dobun-bajana a jeho choti Alan Qo'y a výklad o rodu a větví jejich dětí

Zmíněný Dobun-bajan měl nesmírně bezúhonnou choť jménem Alan Qo'a z kmene Qorlas. Měl s ní dva syny: jeden se jmenoval Belgünütej a druhý Bügünütej.¹⁰ Dva mongolské kmeny jsou z jejich rodu. Někteří je počítají

6. Berezin upozorňuje, že vysvětlení původu Dörbenů (později jednoho z ojratských kmenů) v Rašídově úvodu o kmenech chybí, a připomíná vyprávění Sanang Sečena a Tajné kroniky o čtyřech synech jednookého Duva-soqora, bratra Dobunova, od nichž se Dörbeni odvozovali. Obdobnou příhodu jako o Kulun-sakalovi vypráví Tajná kronika o samotném Dobunovi: chudý muž z rodu Ma'alig-Bajaut mu za kus zvěřiny dal svého syna a ten se stal služebníkem v jeho domě.

7. Berezin srovnává tuto řadu s mongolskými letopisy: Rašíd má od Börte-Čina po Dobuna devět pokolení, Altan tobči jedenáct, Sanang Sečen dvanáct; delší řadu má i Tajná kronika, kde se Dobun nazývá Dobun-mergen („střelec“) a jeho otec Toroqoldžin-bajan. Berezin soudí, že Rašíd rodokmen zkrátil snad záměrně na posvátné číslo devět, a navrhuje číst Qordžu místo Kiču a Qali-qadžu místo Qali-qadžu.

8. Jurt: u Rašída kočovní území, domovské pastviny rodu (mong. nutuq), nikoli stan.

9. Berezin: Burqadu, varianta jména, kterou má i Altan tobči. Burchan Chaldun v pohoří Chentej je posvátná hora Mongolů, na níž se podle Tajné kroniky Čingischán v mládí ukryl před Merkity. Tula ve skutečnosti ústí do Orchonu; prameny všech tří řek však leží blízko sebe.

10. Qorlasové (Qorulas) jsou podle Rašídova úvodu odnoží Kungirátů; podle Tajné kroniky byla Alan Qo'a dcerou Qorilartaje-mergena z kmene Qori-Tumatů. Jména synů má Berezin v podobě Bulgunut a Bugunut; sám navrhuje číst mongolštější podoby Bulgunutaj a Bugunutaj, Tajná kronika je má jako Belgünütej a Bügünütej. Od nich se odvozovaly kmeny Belgünüt a Bügünüt.

k Nirunům, poněvadž jejich matkou byla Alan Qo'a, jiní k Darlekinům, protože Niruny odvozují výhradně od oněch tří synů, kteří se Alan Qo'e narodili po manželově smrti.¹¹ Je v tom mnoho zmatku, avšak větší známosti požívá a analogii je bližší tato druhá verze. Z větve těchto dvou zmíněných synů není v této zemi nikoho kromě jednoho muže, který slouží s vyznamenáním v jedné tisícině; říká se, že i v Mongolsku je jich málo. Dobun-bajan, manžel Alan Qo'y, zemřel mlád.

[Tabulka: Dobun-bajan a Alan Qo'a, pod nimi jejich synové Belgünütej a Bügünütej.]

Počátek vyprávění o Alan Qo'e a jejích dětech

Počátek vyprávění o Alan Qo'e a jejích dětech, zrozených po skonu jejího manžela.

Podstata moudrosti Nejvyššího a Nejsvětějšího Pána spočívá v tom, aby v každé době sloužily k projevení stop Jeho moci v tomto bídém a zlém světě podivuhodné věci. Jedním z projevů toho je existence slavné osobnosti, již není rovno, na kterou hledí zrak Pánovy milosti a kterou chrání dobrota Božího slitování, aby mudrci poznali tento smysl a lidé jasně dosvědčovali dokonalost Jeho všemohoucnosti, vytrvale a neustále vzdávali díky za božskou milost Páně a věděli bezpečně, že v celku i jednotlivě je řetěz stvoření a událostí připoután a upevněn k vůli Stvořitele, který nepotřebuje příčiny, a k rozhodnutí Tvůrce, jenž řekne „Budiž!“ a jest:¹² co chtěl, učinil, a co bude chtít, učiní. „Bůh činí, co chce, a rozhoduje, jak se Mu líbí.“ Potvrzením tohoto smyslu a doložením tohoto postupu je podivuhodná příhoda a úžasná událost s Alan Qo'ou, které se podle mínění Mongolů — za to odpovídá vypravěč! — z čistého lůna, bez prostřednictví manželství a pohlavního spojení, narodili tři moudří synové. Jejich zrození patří k nejpodivuhodnějším zvláštnostem a nejvzácnějším událostem. Je-

11. Nirun a Darlekin (Berezin: Dorligin): Rašídovo základní dělení Mongolů. Nirun (mong. niru'un „hřbet, páteř“) vykládá jako „čisté bedro“; Niruni jsou potomci tří synů, které Alan Qo'a počala po manželově smrti z nebeského světla, Darlekini „obyčejní“ Mongolové odvozovaní od uprchlíků z Ergene-qunu (mj. Kungiráti, Uriangchajové, Ikiresové).

12. Koránské formule kun fa-jakún (např. 2:117, 36:82). Také další arabské výroky v této pasáži jsou koránské citáty, které Berezin identifikuje: „Bůh činí, co chce...“ (14:27 a 5:1), „potomstvo, jedni z druhých“ (3:34) a v řeči Alan Qo'y „některé domněnky jsou hřích“ (49:12).

jich potomci se podle výroku „potomstvo, jedni z druhých“ stali nesčetnými větvemi a nekonečnými kmeny, a až do skonání světa a vymření lidského pokolení zůstane krásná zpráva o nich trvalá a věčná, a to díky požehnané existenci kvintesence té dynastie a nejlepšího výtažku toho domu, samovládce pravé víry a zastávce víry Boží, sultána Mahmúda Gházán-chána — kéž Pán prodlouží jeho sultánství a povýší jeho stupeň!¹³

Příběh o Alan Qo'e a jejích třech synech

Vyprávění o Alan Qo'e a jejích třech synech, zrozených po skonu jejího manžela, podle tvrzení a mínění Mongolů. Sestává ze dvou oddílů.

Oddíl první: úvod o jejích poměrech, její vyobrazení a větev jejích dětí

Vypravěči vykládají, že Dobun-bajan, manžel Alan Qo'y, zemřel mlád. Předurčení Stvořitele, jenž nepotřebuje příčiny, však bylo takové, aby se na světě objevil samovládce, pán šťastné konjunkce planet,¹⁴ mocný vykonavatel své vůle, který by pod svůj rozkaz přivedl všechny země světa a pod jeho poddanství a poslušnosti šíje vzpurných tyranů. Jeho bytost bude tak mocná, že dokáže ukázat panství nad světem a vládu nad lidskými pokoleními. Po něm budou všichni samovládci a vládcové pozemského světa z jeho rodu, podobně jako perlová lastura, v jejímž nitru se léty tvoří jediná perla, a nikdo neví, která lastura to je. Potápěči se ustavičně noří do moře, aby tu perlu našli, vynášejí mnoho lastur a získávají perel bez míry; a třebaže se všechny ty perly uplatní, každá na svém místě, a ze všech se stává drahocennost — kupci je navlékají na nit, každou vhodnou prodávají kterémukoli kmeni a kterémukoli člověku a provozují tím obchod a výdělek —, přece hledaným cílem ze všeho je ona slavná perla. Z dokonalosti své moci učinil On (Bůh) čisté lůno Alan Qo'y lasturou drahocenné perly Čingischánovy existence a jeho bytost tam skutečně stvořil z čistého světla. Z rodu Alan Qo'y vzešlo mnoho větví a kmenů a je jich tolik, že kdyby se se-

13. Mahmúd Gházán (vládl 1295–1304), ílchán Íránu, pravnuke Hülegüův, který roku 1295 přijal islám. Z jeho podnětu začal jeho vezír Rašíd ad-Dín sepsávat dějiny Mongolů; dílo bylo dokončeno za Gházánova bratra Öldžeitüa.

14. Sáhíb-qirán, „pán (šťastné) konjunkce“: čestný titul panovníka, v jehož horoskopu se sešly Jupiter a Saturn a jemuž byla tím předurčena vláda nad světem; později jej proslavil Tímúr.

četli jednotlivci, bylo by jich přes sto tümenů.¹⁵ Všichni mají odvozený a jasný rodokmen, protože mongolským obyčejem je uchovávat původ předků a dědů; každému novorozenému dítěti vykládají a vysvětlují jeho původ, tak jako jiní říkají: „je prý z toho a toho národa“. Proto mezi nimi není nikoho, kdo by neznal svůj kmen a původ. Kromě Mongolů nemají jiné národy takový obyčej, vyjma Arabů, kteří svůj původ uchovávají — podobně perlám, jež vyšly z oněch lastur, když potápěči božského stvoření vynesli a otevřeli z hlubin moře lastury kvůli oné zmíněné drahocenné perle. Podstatou všeho je Čingischán a zvláště podstatou jeho slavného rodu je Vladař, útočiště světa, zastánce náboženství Páně, sultán Mahmúd Gházánchán — kéž Pán prodlouží jeho panování! —, který upevnil pravou víru a vychoval pravověrné. Každý příkaz šari'y a tariqy, který během dnů a časů zeslábl a jež se nevěřící a mnohobožci hanou snažili odstranit, všechny oživil, docela vyhladil falešné zvyky a zřízení a vztyčil stavbu islámu.

*Ó šťastné znamení, které vykopávají v Číně a Chotanu, dokud tě jako kvítek lásky nepřinesou do Chorásánu!*¹⁶

V souladu s tímto úvodem se vypráví — za to odpovídá vypravěč! —, že když Alan Qo'a nějaký čas zůstávala bez manžela, spala jednou v domě; otvorem ve stanu vniklo světlo a vešlo do jejího lůna. Podivila se tomu, polekala se a nikomu o tom neřekla. Po nějakém čase poznala, že otěhotněla. Když se přiblížil čas porodu, sešli se bratři a příbuzní jejího manžela a řekli: „Jak je to možné, aby žena bez muže tajně vstoupila do manželství, takže otěhotněla?“ Alan Qo'a jim odpověděla:

„Protože jsem porodila dítě bez muže, bude vaše domněnka a mínění, které si utvoříte, podle zdání v každém případě oprávněné. Není však pochyb, že „některé domněnky jsou hřích“. Jak bych se dopustila nechvalného činu, který by byl příčinou hanby? Věřu, každou noc ve snu vidím, jak se ke mně neslyšně blíží kdosi světlovlasý a modrooký a tiše se zase vzdaluje; vidím to vlastníma očima. Mimo tuto věc je

15. Tumen: mongolsky „deset tisíc“, též vojenská jednotka o deseti tisících mužích. Sto tümenů by tedy byl milion lidí.

16. Berezin: v originále mihr-giyáh, „bylina lásky“ (patrně mandragora), tajemná rostlina, jejíž majitel je všemi milován; Berezin připomíná obdobnou ruskou lidovou pověru. Chotan je oáza v Tarimské pánvi, Chorásán východní provincie Íránu, kde Gházán před nástupem na trůn vládl.

každá domněnka, kterou o mně pojmete, lživá. Tyto děti, které jsem porodila, jsou jiného druhu: až vyrostou, budou samovládci a chány všech národů, a tehdy bude vám i ostatním kmenům, qaraču, zjevné a pravdivé, jak to se mnou bylo.“¹⁷

Když Alan Qo'a podala tímto způsobem vysvětlení, ukázala se ve všem jako pravdomluvná, její cudnost jim byla nepochybná, nepřeli se s ní, neznepokojovali ji a věděli, že její slova jsou pravdivá a řeč spravedlivá. Alan Qo'e se narodili tři synové:¹⁸ nejstarší se jmenoval Buqun-qatagi a všechny kmeny Qatagin jsou z jeho rodu. Prostřední se jmenoval Buqatu-saldži; je praotcem saldžiutských kmenů. Nejmladší se jmenoval Bodončar-chán; ten je kvintesencí plodu toho rodokmenného stromu. Z jeho rodu vzešlo množství kmenů, jak bude později vyloženo a vylíčeno jejich rozvětvení, a k němu sahá původ Čingischánův.

[Tabulka: Alan Qo'a; pod ní tři synové — Buqun-qatagi, od něhož pocházejí všechny kmeny Qatagin, Buqatu-saldži, od něhož pocházejí všechny kmeny Saldžiut, a Bodončar, k němuž sahá větev Čingischánova.]

Rod těchto tří synů se obecně nazývá Nirun: tím se ukazuje na čisté símě Alan Qo'y. Tyto kmeny požívají plné úcty.

Oddíl druhý: výklad o poměrech větví těchto tří dětí Alan Qo'y

Věz, že z těchto tří synů vzešlo mnoho větví a kmenů; všechny se nazývají Nirun, tj. vzešly z čistého semene, čímž se míní čisté bedro a lůno Alan Qo'y. Tyto kmeny požívají plné úcty: z ostatních kmenů vynikají jako perla z lastury a plod ze stromu. Ty mongolské kmeny, které nejsou Nirun, jak bylo podrobně zmíněno v Úvodu, se všechny nazývají Darlekin. Kmeny

17. Qaraču (Berezin: charadžu), mong. „černí“: prostí lidé, poddaní; tak se později nazývali všichni, kdo nebyli z Čingischánova rodu. Tajná kronika líčí tutéž scénu jinak: Alan Qo'a vysvětluje své zázračné početí dvěma starším synům, kteří ji podezírali — v noci k ní prý dýmnickem vcházel zářivě žlutý muž a odcházel jako žlutý pes po měsíčních paprscích —, a pak všech pět synů učí svornosti podobenstvím o svazku šípů.

18. Berezin: čínské letopisy znají jen tři syny Alan Qo'y a Bodončar se podle nich narodil sám, nikoli jako jeden ze tří; mongolské letopisy i Rašíd jí připisují pět synů, dva s manželem a tři zázračné. Rašíd podle Berezina rozvádí zázračné početí tak obšírně proto, aby z ní sňal skvrnu, která na ní v tradici lpěla, a dodal rodu Čingisovců zázračný původ. Jméno prostředního syna čte Berezin Bugu-Saldži, novější edice a Tajná kronika Buqatu-saldži.

Belgünüt a Bügünüt se sice rovněž zrodily z téhož kořene, ale protože jejich předkem byl Dobun-bajan, nazývají se také Darlekin.

V této době se jménem ötegü bo'ol nazývá jeden z mongolských kmenů, ale za Čingischánova věku bylo toto jméno jejich obecným označením. Ötegü bo'ol znamená, že jsou otroky a syny otroků Čingischánových předků a dědů.¹⁹ Některé z nich, kteří za Čingischána prokázali chvályhodné služby a získali pevná práva, z toho důvodu nazývají ötegü bo'ol. O těch, kteří pevně zachovávají cestu ötegü bo'ol, bude každý zmíněn na svém místě; zde byl podán výklad v potřebné míře, aby bylo známo, co toto jméno znamená.

Tyto mnohé větve, které jsou všechny Nirun, byly sice s Čingischánem spřízněny a starší z jejich rodu byli begové a chatuny, protože však Čingischán byl chánem, pánem konjunkce planet, samovládcem země a času, staly se všechny mongolské kmeny a rody, vlastní i cizí, jeho otroky a služebníky. Zvláště ti z příbuzných, strýců a bratranců, kteří za bojů a válek stáli při jeho nepřátelích a bojovali proti němu, jsou nižšího stupně než ostatní, a mnozí se stali otroky otroků, jak bude na svém místě vyloženo, kdy a z jaké příčiny se kdo otrokem stal.

Příběh o Bodončar-chánovi

Vyprávění o Bodončar-chánovi, popis jeho manželek a dětí a poměry jejich rodu. Sestává ze dvou oddílů.

Oddíl první: předmluva o poměrech jeho dětí

Bodončar byl třetí syn Alan Qo'y; ve své době byl vůdcem a vladařem mnoha mongolských kmenů a byl nesmírně statečný a bojechtivý.²⁰ Měl

19. Ötegü bo'ol (Berezin: ongu-bugul), „staří, dědiční otroci“: rody, které byly poddány Čingischánovu rodu již za jeho předků. Bo'ol znamenalo spíše dědičného služebníka či vazala než otroka v antickém smyslu; mnozí z nich zastávali nejvyšší hodnosti.

20. Berezin: muslimští historici líčí Bodončara jako mocného vladaře mnoha kmenů, kdežto mongolské a čínské letopisy, které čerpají ze společného pramene, obšírně vyprávějí o jeho počáteční bídě (Tajná kronika mu říká Bodončar-mungqaq, „prostáček“): bratři jej vynechali při dělení dědictví a teprve později s nimi podrobil cizí lid. Rozcházejí se i jména jeho synů: Tajná kronika uvádí Barim-ši'iratu-Qabičiho a Dže'üredeje, mongolské letopisy dělají Dutum-Menena až Bodončarovým pravnukem.

dva syny: starší se jmenoval Buqa a mladší Buqataj. Čingischánův rodokmen a množství dalších nirunských kmenů pochází od Buqu. Ten byl nástupcem otce a po otci zaujal jeho místo a hodnost. Měl syna jménem Dutum-Menen. Buqataj měl syna jménem Način; tento Način si vzal dívku z mongolských kmenů a jako zeť k nim opět vešel. Říká se, že některé z kmenů Tajčiut jsou z jeho rodu, ale tomuto tvrzení jistě nelze přikládat váhu, protože v dějepisné knize, která je v královské pokladnici, kterou střeží starší begové a která se nazývá „Zlatý svitek“,²¹ se uvádí, že kmeny Tajčiut jsou z rodu Čaraqa-lingquma, který byl jedním ze synů Qajdu-chána, vnuka Dutum-Menenova. Ve zprávě o Načinovi není nic víc než to, že svého synovce Qajdu-chána zachránil z rukou Džalajirů, opatroval ho, spolu s ním odešel pryč a v krajích Ononu a Kerulenu se usadili blízko sebe. Protože tajčiutské kmeny byly v té končině početné a Načinovi potomci s nimi byli zajedno a smísili se, začali nosit totéž jméno, zvláště když byli s Tajčiuty bratřenci; tak došlo k tomuto smíšení. Nejpravděpodobnější je mínění, že tomu bylo takto: kdyby tomu tak nebylo, šel by popis jeho rodu zvlášť. Jeho (Načinův) rod je rovněž z Nirunů, není však jasné a přesně známo, které větve jeho rodu jsou mezi nirunskými kmeny, jejichž popis byl podán.

Oddíl druhý: vyobrazení Bodončara, jeho choti a větve jeho dětí

Jak bylo vyloženo, Bodončar měl dva syny, Buqu a Buqataje. Buqovým synem je Dutum-Menen, s nímž jde větev Čingischánova; popis jeho a jeho dětí přijde postupně. Buqatajovým synem je Način, o jehož větví se věru nic neví.

[Tabulka: Bodončar; pod ním Buqa a Buqataj; pod nimi Dutum-Menen a Način.]

Je i jiné podání, že tento Dutum-Menen byl synem Bodončarovým, ale správněji se má za syna Buqova, jak stojí ve starém rukopise.

21. Altan debter („Zlatá kniha“): oficiální mongolská kronika chánského rodu, uložená v pokladnici ilchánů a přístupná jen nejvyšším hodnostářům; hlavní Rašídův pramen pro nejstarší dějiny Mongolů. Nedochovala se.

Příběh o Dutum-Menenovi a jeho choti Monolun

Vyprávění o Dutum-Menenovi, synu Buqy, syna Bodončarova, o jeho choti Monolun a větvi jejich dětí. Sestává ze dvou oddílů.

Oddíl první: předmluva a výklad o jejich stavu

Dutum-Menen byl sedmý předek Čingischánův; Mongolové sedmému předku říkají dutaquin. Měl devět synů. Když zemřel, zůstala po něm choť jménem Monolun, matka těch synů.²² Její synové si ze všech stran vzali dívky z toho či onoho kmene a vstoupili do rodů jako zeťové. Monolun měla hojnost blahobytu a bohatství; její obydlí a jurt byly v místě zvaném Nus-ergi a Černá hora. Každých několik dní dávala přihnat stáda: koní a čtvernožců bylo tolik, že je nemohli sečíst, ale když od vrcholu hory, na které seděla, až k úpatí, kde teče velká řeka, stálo tolik zvířat, že kopyty naplňovala zemi, říkala: „Všechno je pohromadě.“ Když tomu tak nebylo, poručila jít stádo hledat.

V té době sídlilo v krajích Kerulenu několik mongolských kmenů jménem Džalajir, kteří patří k Darlekinům — výklad o větvi a rodech jejich kmenů již byl podán —; bylo jich sedmdesát kurenů. Kuren znamená toto: když se na poli postaví mnoho kibitek dokola jako prsten, nazývá se to kuren. V té době se tisíc kibitek, rozestavěných tímto způsobem, nazývalo jeden kuren. V tomto smyslu musel ten kmen čítat sedmdesát tisíc kibitek.²³ Kerulen je blízko čínské říše a Číňané s nimi a s jinými mongolskými kmeny ustavičně válčili a pustošili je. V té době přišlo z Číny veliké vojsko, aby je vyhnalo a oloupilo. Když kmen Džalajir to vojsko spatřil, byla mezi nimi jako ochrana řeka Kerulen a v celém okolí nebylo žádného přechodu. V důvěře, že Číňané nemohou přejít přes tu řeku, jim posměšně kynuli čepicemi a rukávy a tupili je: „Pojďte a ukořistěte naše zvířata!“

22. Tajná kronika jej nazývá Menen-tudun a jeho ženu Nomolun (čínské prameny Monalun); dává jim sedm synů. Podle ní i podle čínských dějin nebyl Qajdu synem Dutum-Menenovým, ale vnukem (synem Qači-külügovým); Rašid a mongolské letopisy jedno pokolení vynechávají.

23. Kuren (mong. küre'en „kruh, ohrada“): kruhový tábor kočovníků se stanem náčelníka uprostřed, zároveň taktická jednotka. Berezin údaj o tisících kibitkách na kuren považuje za přehnaný: Monolun měla co činit jen s jednou džalajirskou větví. Upozorňuje také, že v úvodu o kmenech počítá Rašid Džalajiry mezi samostatné kmeny, nikoli mezi darlekinské Mongoly. Z Džalajirů pocházel mj. Čingischánův vojevůdce Mukali.

Čínská vojska, jsouce početná, nasbírala naráz dříví a suché větve, ještě téže noci z nich udělala a svázala hráz, přepravila se přes tu řeku, pobila několik těch džalajirských kmenů do jednoho až po malé děti velikosti biče a rozchvátla jejich majetek a zboží. Z Džalajirů jedna skupina, která byla zvlášť stranou, kam nepřítel nepronikl, sedmdesát kibitek, se ukryla a utekla, odkočovala se ženami a dětmi a dorazila až do krajů, kde sídlila Monolun, žena Dutum-Menenova. Protože na ně padl hlad, vykopávali ze země a jedli kořen rostliny, které se říká sudusun a kterou v té zemi jedí; tím dělali díru vedle díry na místě, kde synové Monolun proháněli koně, a rovnou zemi činili nerovnou. Monolun řekla: „Proč děláte tyto nerovnosti a kazíte kolbiště mých synů?“ Oni ji z té příčiny chytili a zabili. A protože se každý z jejích synů spřiznil s nějakým kmenem a měli mnoho příbuzných, Džalajiri si pomysleli, že před nimi nebudou v bezpečí; zaskočili je na cestě a zabili z nich osm synů.

Nejmladší syn, jménem Qajdu, se přiženil ke kmeni Kenbaut; jeho strýc Način k tomu kmeni odešel jako zeť již dříve, tak jak bylo zmíněno v předchozím vyprávění. Dozvěděl se o té události s Džalajiry a o osudu bratrových dětí. Skryl Qajdua pod velikou nádobou, podobnou hliněné kádi, v níž Mongolové připravují kumys, a tak ho zachoval.²⁴ Když ta skupina Džalajirů spáchala tento čin, ostatní džalajirské kmeny, které zůstaly, se na těch sedmdesát mužů obořily a řekly: „S kterými příbuznými jste se radili, že jste se odvážili takové drzosti?“ Všechny je z pomsty a za odplatu pobili; jejich ženy a děti se všechny staly otroky Monolunina syna Qajdua; několik chlapců z nich ušetřili jako zajatce a ti se stali otroky jejich rodu. Od té doby až dodnes je kmen Džalajir nevolnickými otroky; dědictvím přešli na Čingischána a jeho rod a vzešli z nich přední begové, jak bylo řečeno v jejich větvi.

Način a Qajdu oba odkočovali a opustili to místo. Qajdu se usadil v kraji Bargudžin-tökum, který je jednou z okrajových končin Mongolska. Aby mohl vstoupit do vody a přepravit se přes tamní řeku, zřídil přechod; ten

24. Tajná kronika příběh o Nomolun a Džalajirech nezná. Čínské dějiny dynastie Jüan jej vyprávějí jinak: Način tehdy žil jako zeť u Barguů, a proto unikl, a malého Qajdua ukryla chuva pod hromadou dříví; Berezín považuje jejich líčení za rozvláčné a letopisecky příkrášlené.

přechod pojmenovali Qajdu-džirarlum.²⁵ Način se usadil na dolním toku řeky Onon. Načinovy děti jsou samostatnou větví, ale neznámou, jak bylo zmíněno v předchozím vyprávění.

Oddíl druhý: vyobrazení Dutum-Menena, jeho choti Monolun a větve jejich dětí

Dutum-Menen měl, jak bylo vyloženo, devět synů; osm bylo zabito a jejich jména nejsou známa. Ten jediný, který zůstal, byl Qajdu-chán, s nímž jde vznešený Čingischánův rod.

[Tabulka: Dutum-Menen a Monolun; osm synů, jejichž jména nejsou známa, a proto nejsou zapsána; Qajdu-chán, Čingischánův jürki, tj. šestý otec.]

Matka těch devíti synů se jmenovala Monolun-chatun a říkali jí také Monolun-targun, tj. tlustá. Jednou ji džalajirské kmeny z příčiny, která byla v historii uvedena, zabily s osmi syny; Qajdu, který byl nejmladší, se zachránil, protože jej bratranec jeho otce Način ukryl pod nádobou na kumys. Některé z džalajirských kmenů se za tu vinu staly jejich otroky.

Počátek vyprávění o Qajdu-chánovi

Mnozí lidé chovají veliké naděje, jichž je těžké dosáhnout a jež jsou vrtkavé: náhle se naděje naráz přetne a doufající se vzdálí. Z mnohých, kdo nedoufají a jimž Nejvyšší Pán prokazuje dobrodiní vysokými stupni a chvályhodnými hodnotami, některé zpočátku podrobuje zkoušce rozličnými pohromami a po tíži zármutku a ztrátě naděje daruje radost, neboť „po tísní přichází radost a věru, s nesází přichází úleva“.²⁶ Za malý čas jej učiní hlavou a vůdcem kmene a dopřeje mu dosáhnout vysokých hodnot. Záměrem Nejvyššího Pána s takovým člověkem a stavem je snad ukázat, aby lidé pochopili dokonalost Jeho všemohoucnosti, poznali ji a poučili se z

25. Bargudžin-tökum: kraj na východ od Bajkalu (údolí Barguzinu) na okraji mongolského světa, obývaný lesními kmeny Bargu. Berezín z toho usuzuje, že Džalajiri zasadili Čingischánovým předkům těžkou ránu a ti se museli daleko vzdálit. Jméno přechodu je v rukopisech zkomolené; novější edice čtou Qajdu-džin olum, „Qajduův brod“. Berezín soudí, že šlo nejspíš o Selengu, podle čínských pramenů šlo o „Černou řeku“.

26. Arabské rčení al-faradž ba'd aš-šidda („úleva po tísní“) a Korán 94:5–6 (srov. 65:7); následující „nezoufejte nad Božím milosrdenstvím“ je Korán 12:87.

příkázání: „Nezoufejte nad Božím milosrdenstvím“ — aby nezoufali nad Jeho dvorem plným slitování a přicházeli s upřímností a čistým srdcem. Potvrzením tohoto smyslu je osud Qajdu-chána, jehož Nejvyšší Pán po několika nesnázích a strádáních obdařil rozličnými milostmi, veškerou dobrotou a přízní.

Příběh o Qajdu-chánovi a jeho synech

Vyprávění o Qajdu-chánovi, synu Dutum-Menenově, a jeho dětech. Je ve dvou oddílech.

Oddíl první: předmluva o jeho poměrech a jeho dětech

Qajdu-chán byl šestý předek Čingischánův; mongolsky se šestému předku říká jürki.²⁷ Protože Qajdu-chánovi bratři byli, jak bylo popsáno v předchozím vyprávění, zabiti Džalajiry a on se svým strýcem Načinem opustil ty kraje a usadili se na jednom místě Mongolska, které bylo zmíněno, a protože vůle Nejvyššího Pána byla taková, aby se skvost Čingischánovy existence během dnů, měsíců a let pěstoval v lasturách jeho beder, daroval (Bůh) Qajdu-chánovi, který je s Čingischánem spřízněn, štěstí a blahobyt a ráčil mu pomoci ke vzestupu a vážnosti, takže měl bez počtu manželék, služebníků, stád a čried. Narodili se mu tři šťastní synové: první se jmenoval Baj-Šingqor, s nímž je spojen Čingischánův rod; prostřední Čaraqa-lingqum a nejmladší Čaudžin,²⁸ z jehož rodu jsou dva kmeny: Arikan a Sančiot. Lingqum znamená čínsky „starší beg“. Protože byli blízko čínské zemi a říši tamních vladařů, přecházely k nim čínské výrazy a tituly a užívaly se mezi nimi, a protože mongolský prostý lid neznal význam slova lingqum, říká se Čaraqa-lingqum. Je praotcem všech tajčiutských kmenů.

27. Rašid uvádí pro předky až do sedmého kolena zvláštní mongolské výrazy: ečige (otec), ebüge (děd), elenčik (praděd), budatur (čtvrtý předek), buda-ukur (pátý), jürki (šestý) a dutačun (sedmý). Tak je čte Berezin; novější edice čtou některé jinak (bodatu, bodačur, borčai). Berezin připomíná, že kočovníci, u nichž rozhodovalo členění na rody, měli pro pokolení předků zvláštní názvy stejně jako pro stáří dobytka.

28. Berezin: Baj-Sankgur, Džerke-lin-gun a Džaočin (jinde Džaočin-urguz); Tajná kronika: Bai-Šingqor-dočšin, Čaraqai-lingqu a Čaočin-örtegej. Titul lingqum pochází z čínského ling-kung, „vznešený pán“, který Ťinové udíleli náčelníkům pohraničních kmenů. Berezin soudí, že i jméno Tajčiut souvisí s podobným titulem (taidži, „starší kníže“).

Podle vyprávění, které je uvedeno v Altan debteru a které je pravdě bližší a zaslouží přednost, byli Tajčioti velmi početný kmen; vzešli z nich ctihodní vladaři, měli nesčetné vojsko a armádu; každý kmen měl zvlášť svého bega a vůdce a všichni byli sjednoceni a ve spolku jeden s druhým. V každé době si ze svého středu ustanovovali vladaře a chána a poslouchali ho. Když Čingischán zůstal po otci malým dítětem, většina služebníků a vojska jeho otce se přiklonila k Tajčiotům a odešla k nim. Z té příčiny mezi ním a Tajčioty začaly války a spory, jak bude vyloženo ve vyprávění o něm. Ačkoli Čingischán byl dítě a měl méně vojska, protože však věčné předurčení a smysl stvoření v odhalení a vytvoření všech těchto kmenů a větví bylo ukázat Čingischánův vzestup a blahobyt, jak by mohly tisíce sil odolat pánu štěstí? Kdyby byly tajčiutské kmeny pronikly tajemstvím této moudrosti, byly by si hned v první době Čingischánova dětství a dospívání vzaly na šíji řetěz služby jemu. Ale protože lidský rozum je krátký k pochopení závoje božské moudrosti, upadly v omyl: nasadily duši a vynaložily dost úsilí, ale pro krajní zbloudění se jim zavřela pravá cesta. Ve falešném přesvědčení svedly s Čingischánem mnoho bitev a kladly mu odpor až do doby, kdy kořen stromu Čingischánova štěstí dosáhl vody dokonalosti a dal stín a plod. Všechny Tajčioty a jejich vladaře i jiné kmeny, které s nimi byly ve spolku a zajedno, přemohl a svrhl silou Velikého Pána a všichni vstoupili na cestu poddanství a poslušnosti a stali se jeho služebníky, vojskem a poddanými, a to hrůzou, tyranstvím a útlakem, jak bude vyloženo později. Větev Čaraqa-lingquma a Čaudžina také uvedeme v tomto vyprávění, a to v té míře jejich poměrů, kterou je třeba vyložit, aby nebylo nutno o každém jednotlivě psát jiné vyprávění; i vyobrazení jejich větve uvedeme v tomto vyprávění.

Výklad o větvi Čaraqa-lingquma je tento: měl několik synů, ale nejstarší syn byl jeho nástupcem; jmenoval se Sorqaduqtu-čino a byl vrstevníkem Tumbinaj-chána. Ten měl syna jménem Hambaqaj-qa'an, který nějaký čas vládl a byl vrstevníkem Qabul-chána. Vyprávění o něm je známé a proslulé. Jednou ho kmen Tatarů znenadáni zajal a poslal k čínskému Altan-chánovi; ten ho z krajní nenávisti a nepřátelství, které k nim choval, dal přibít

železnými hřeby na dřevěného osla.²⁹ Syn Hambaqaj-qa'anův byl Qada'an-tajši, vrstevník Bartan-bahadura, a jeho syn Buda. Ten žil za Čingischána ve věku a je jedním z vůdců Tajčiotů, ale jejich vládařem byl za Čingischána Tarqutaj-Kiriltuq, syn Adal-chána;³⁰ byli Budovými bratřenci. V té době byli z jeho bratranců vůdci Tajčiotů Qoril-bahadur a Angqu-Ququču.

Čaraqa-lingqum měl i další syny. Když jeho starší bratr Baj-Šingqor zemřel, vzal si jeho ženu jako švagrovou; měl s ní dva syny: jeden se jmenoval Köndü-čino, druhý Ülükčin-čino. Tím se z jeho rodu odvětvily dva další kmeny, které vzešly z těchto dvou synů. Nazývají je kmen Činos: činos je množné číslo od čino. Köndü-čino znamená vlk samec a Ülükčin-čino vlčice.³¹ Byli ve spolku s Čingischánem. Kmen Činos se nazývá také Nö-güz; je to jiný kmen než onen starobylý Nögüz a kromě jména nemá s ním nic společného a žádný vztah. Až do časů Jesügej-bahadura byly kmeny Tajčiot s ním a jeho předky ve spolku a poslouchaly je; když ho nebylo, začaly nepřátelství a nevraživost. Kmen Činos se přidal na Čingischánovu stranu.

Čaudžin, třetí syn Qajdu-chánův, měl děti a vzešlo od něho mnoho větví. Kmeny Arikan a Sančiot jsou z jeho rodu. Tento kmen byl za sporu Tajčiotů s Čingischánem zajedno s Čingischánem; co je o nich známo z vyprávění, je zmíněno ve větvi toho kmene. Všechny tyto kmeny patří k Nirunům.

Oddíl druhý: vyobrazení Qajdu-chána, jeho choti a větve jejich dětí

Jak bylo vyloženo, Qajdu-chán měl tři syny: Baj-Šingqora, Čaraqa-lingquma a Čaudžina. Protože vznešený Čingischánův rod jde s Baj-Šingqorem,

29. Altan-chán („zlatý chán“): mongolské označení císaře džurčedské dynastie Ťin (čín. t'ín = zlatý). Dřevěný osel: čínský popravní nástroj, dřevěné lešení, na něj byl odsouzený přibit. Podle Tajné kroniky Hambaqaje zajali Tataři, když doprovázel svou dceru k ženichovi, a vydali jej Altan-chánovi; před smrtí vzkázal příbuzným, aby jej pomstili, i kdyby si měli prsty zedřít až do nehtů. Tato křivda stála u zrodu mongolsko-tatarského nepřátelství, které provází celé vyprávění o Čingischánovi.

30. Berezin: Targutaj-Charaltuk; Tajná kronika Tarqutaj-Kiriltuq. Byl hlavním Čingischánovým protivníkem z mládí: podle Tajné kroniky zajal dospívajícího Temüdzina a držel jej v kládě, z níž mladík uprchl.

31. Mong. čino(a) = vlk. Sňatek s vdovou po bratrovi (levirát) byl u Mongolů běžný; Berezin k následující Rašídově úvaze dodává, že vdova mohla přejít jen na mladší bratry či syny (nikoli vlastní) zemřelého, nikdy na strýce. Tajná kronika syna z tohoto svazku jmenuje Besütej a odvozuje od něho kmen Besüt.

vylíčíme v kapitole o něm postupně zvláštní vyprávění. Vyobrazení Qajdu-chána a jeho choti a tabulka větví jeho tří dětí a potomků, vyjma dětí Baj-Šingqorových, o nichž se vypráví zvlášť, vypadá takto:

[Tabulka: Qajdu-chán a jeho choť; pod nimi Baj-Šingqor, Čaraqa-lingqum a Čaudžin; pod Čaraqa-lingqumem jeho synové Sorqaduqtu-čino, Köndü-čino a Ülükčin-čino; pod Sorqaduqtu-činem řada Hambaqaj-qa'an, Qada'an-tajši, Buda.]

V některých rukopisech se jméno Baj-Šingqora a Čaudžina-urguze nena-
chází a vypráví se jen, že Tumbinaj-chán byl syn Qajduův; v některých sta-
rých rukopisech jsem však viděl, že Baj-Šingqor a Čaudžin-urguz byli
Qajduovi synové a Tumbinaj-chán syn Baj-Šingqorův, a to je správnější.
Proto jsme zde uvedli Baj-Šingqora. Kmeny Urikan a Sančiut jsou z rodu
Čaudžina-urguze. Také kmen Qongqotan pochází z tohoto kořene. Z jeho
synů se jeden jmenoval Isükü a druhý Durujtu; když ti dva synové běželi
po cestě, vycházel jim z nosu zvuk, a proto jim a jejich synům dali jméno
Qongqotan. Jejich výklad a rozdělení je uvedeno ve větvi Qongqotan. Vě-
tev Qongqotan je početná; většina z nich byli oddanými stoupenci Čin-
gischána a jeho potomků.³²

V některých rukopisech se o Čaraqa-lingqumovi vypráví, že byl jedním z
Načinových dětí, ale správněji se má za to, že byl synem Qajdu-chánovým,
z toho důvodu, že v jejich rodokmenu se uvádí, že si Čaraqa vzal svou
švagrovou, ženu Baj-Šingqorovu, a narodili se mu z ní dva synové, Köndü-
čino a Ülükčin-čino. Je nepochybné, že byl mladším bratrem Baj-Šingqo-
rovým, protože kdyby byl synem Načinovým, byl by mu Baj-Šingqor sy-
novcem a Baj-Šingqorova žena by byla Čaraqovou snachou, a podle mon-
golského obyčeje se nehodilo si ji vzít. Proto se správněji soudí, že byl sy-
nem Qajdu-chánovým a že Tajčiuti jsou z jeho kmene. Pochybnost vznikla
proto, že i Načinoi potomci a rod jsou Tajčiuti; nyní tedy není nutné nazý-
vat Tajčiuty jen potomky Čaraqovy. Všechny jejich příbuzné a sešvagřen-
ce, kteří se s nimi spojili, nazývali Tajčiuty. I z kmenů a potomků Čaudži-

32. Tajná kronika uvádí jako potomky Čaočin-örtegeje kmeny Oronar, Qongqotan, Arulat, Sönit, Qabturqas a Geniges. Berezin upozorňuje, že celá tato pasáž chybí ve dvou z rukopisů, které měl k dispozici. Z Qongqotanů pocházel Mönglik-ečige, pozdější manžel Čingischánovy matky, a jeho syn, šaman Teb-tengri.

na-urguze, jeho příbuzných a sešvagřenců, kteří byli s Tajčiuty, protože byli předtím vladaři toho kmene, všechny nazývali Tajčiuty — podobně jako se nyní každý kmen, který se smísil s Mongoly, přijal jejich povahu a spojil se s nimi, nazývá mongolským, ačkoli z Mongolů není.

Z dětí a vnuků Čaraqa-lingquma, syna Qajdu-chánova, a z tajčiutských kmenů bylo mnoho begů, někteří před Čingischánovou dobou, někteří za ní; mezi sebou se svářili. Jejich jména byla převzata z každého sešitu a každého vyprávění, takže se v dějinách, které jsme sepsali, uvádějí na každém místě. Protože však není spolehlivě známo, čím syn každý z nich byl, nebylo nám možné vyvést větev každého z nich v pořádku. Nyní jsou jejich jména zapsána v následujícím pořadí, aby byli známi ti starší a vůdcové tajčiutského kmene, jimž se dostalo smilování:

Džoči: se svým vojskem byl ve spolku s Čingischánem. Qoril-bahadur: žil za Čingischánovy doby. Gadžiun-beki: byl zajedno s Ong-chánem a v opozici proti Čingischánovi. Udur-bajan: žil za Čingischánovy doby. Jegadži: žil za Čingischánovy doby. Angqu-Ququču: žil za Čingischánovy doby. Adal-chán: žil před Čingischánovou dobou; měl syna Tarqutaj-Kiriltuqa, který byl za Čingischánovy doby s ním v nepřátelství a nevraživosti. Byl to zlý člověk; kiriltuq znamená závistivý. I se svými příbuznými se mnoho nepřátelil.

Ostatní tajčiutské kmeny měly mnoho begů, ale to, co se stalo známým a co vyprávějí různé rukopisy, tvoří námi podaný souhrn.

Hambaqaj-qa'an měl dva syny, Qada'an-tajšiho a Budu. Qada'an-tajši zaujal jeho místo. Když tatarské kmeny zajaly Qada'an-tajšiho a poslaly ho k čínskému vladaři, aby ho zahubil, připadla vláda jeho bratru Budovi, ale protože jeho bratranci nesouhlasili, nemohl se stát vládcem. Kvůli svárům nikdy u Tajčiutů nevzešel jediný vladař a vůdce, a proto také padli.³³

³³ Tato zpráva odporuje tomu, co bylo řečeno výše: tam byl Buda synem, nikoli bratrem Qada'an-tajšiho, a Tataři vydali Ťinům Hambaqaje. Berezin v tom vidí pozdější vsuvku a vysvětluje tím, proč celý výčet tajčiutských begů chybí v týchž dvou rukopisech.

Příběh o Baj-Šingqorovi

Vyprávění o Baj-Šingqorovi, synu Qajdu-chánovu, o jeho poměrech, větví jeho dětí a jejich rodu. Je ve dvou oddílech.

Oddíl první: předmluva o jeho poměrech a dětech

Baj-Šingqor byl pátý předek Čingischánův; mongolsky se pátému předku říká buda-ukur. Tumbinaj-chán je jeho syn. Jistě měl i jiné syny, jejich popis však není uveden a nikomu ze současníků nejsou známi. Známý a proslulý z jeho dětí je Tumbinaj-chán.

[Oddíl druhý obsahuje jen tabulku: Baj-Šingqor a jeho choť, pod nimi syn Tumbinaj-chán.]

Počátek vyprávění o Tumbinaj-chánovi

Když je laskavost Pánovy milosti a pohled Boží přízně určen jednomu z otroků, stane se z mála jeho díla mnoho a jeho postavení vůči ostatním je jako jednotka k tisíci; pomoc mu z okamžiku na okamžik vystupuje na pole bytí zpod závoje nicoty a řetěz vedení jeho záležitostí nabývá správného uspořádání. Například: ačkoli jsou morušové semínko a makové zrnko velikostí, tvarem i vahou podobné a rovné, přece když makové zrnko vyrostе, je jeho jediná větévka slabá a nevydrží déle než jednu sezónu. Morušové semínko se však stane kořenem plodného stromu, který z něho zrodí sto tisíc větví a plodů, dosáhne krajního stupně dokonalosti růstu a přemíry krásy, ozdoby a ceny; jeho kořen bývá silný, pevný, rovný a trvanlivý, jeho větve a výhonky vysoké a vznosné; žije mnoho let a rodí také plod, po kterém se touží a který se žádá, a z jeho listí se získává hedvábí, nejdražší z oděvů. Naproti tomu jiné stromy, které mají sice mnoho větví, nemají plody a jiného užitku z nich není. Právě tak Vznešený a Nejvyšší Bůh, když zvláště obdaří svou milostí některého otroka, přivede na tabulkách předurčení k odhalení poměry jeho stop a daruje mu šťastné děti, nezbytné pro život. Když to dobrodiní dosáhne krajní míry, bývají jeho děti schopné vůdcovství a hodné předáctví, mezi svými vrstevníky zaujímají velení a vůdcovství nad kmeny a stávají se staviteli věže velikosti; díky slavnému potomstvu zůstává jeho jméno a jeho léta bez počtu věčná a trvalá — tak jako tomu bylo s Tumbinaj-chánem. Z jeho rodu a potomků vzešli

cháni, páni štěstí a vladaři strašní svou krutostí, z nichž každý byl svítlnou blaha a středem kruhu štěstí. Zmínka o nich zůstane na věky věků a bude trvat navždy, bude-li se to líbit Nejvyššímu Bohu, díky požehnané existenci samovládce islámu, sultána Mahmúda Gházán-chána — kéž Bůh prodlouží jeho vládu! —, jenž je sluncem té dynastie a svítlnou celé té rodiny.

Příběh o Tumbinaj-chánovi a jeho devíti synech

Vyprávění o Tumbinaj-chánovi, synu Baj-Šingqorovu. Je ve dvou oddílech.

Oddíl první: úvod o jeho poměrech a dětech a popis větve a rodu jejich

Tumbinaj-chán byl čtvrtý předek Čingischánův; mongolsky se čtvrtému předku říká budatur. Měl devět synů, rozumných, dokonalých a statečných; od každého vzešla vážená a slavná větev a kmen, takže v nynější době čítá každý z těchto kmenů 20 000 nebo 30 000 kibitek a jejich počet, mužů i žen, dosahuje sta tisíc. Tuto věc nelze přičítat lži a tlachání, protože Mongolové mají odedávna obyčej uchovávat svůj kořen a rod. Každému novorozenému dítěti — protože nemají náboženství a víru, v níž by děti vychovávali jako jiní — vykládají otec a matka jeho pokolení a vysvětlují mu rod. Takové pravidlo vždy zachovávali a i nyní je u nich ve vážnosti; u Arabů je vyznačena a upevněna táž vyšlapaná cesta.³⁴ Tak se nyní děti a vnuci každé z těchto devíti větví označují a nazývají tím jménem a přízviskem, jež ta větev dostala.

Z těchto devíti synů bylo pět starších od jedné matky a čtyři od jiné matky. Jejich jména a jména vnuků každé větve jsou tato, jak se podrobně uvádí.

Starší synové, zrození z jedné matky

³⁴ Berezin čte jméno Tumena-chán; Altan tobči má Tonbinaj-sečen, Tajná kronika Tumbinaj-sečen (mongolskému přízvisku sečen, „moudrý“, odpovídá u Rašída titul chán). Berezin k tomu namítá, že od Čaraqa-lingquma a Tumbinaje k Čingischánovi uplynulo sotva sto let, takže tak rychlé rozmnožení rodů je nepravděpodobné; soudí, že mongolské rodokmeny, předávané bez písemných záznamů, se v Rašídově podání zkrátily o několik pokolení. Připomíná však, že potomků samého Čingischána bylo třicet let po jeho smrti na deset tisíc.

První syn Čaqsu, z jehož rodu jsou kmen Nujakin a kmeny Uruut a Manggut.³⁵ Měl syny: nejstarší, který se stal jeho nástupcem, byl Burun; nejstarší syn tohoto Džočije; nejstarší syn tohoto Mergitaj; syn tohoto Ugabeki, který byl druhem Čingischánových dětí.

Druhý syn Barim-širatu-qabiču, z jehož rodu je kmen Alan Qo'a.³⁶ Měl jediného syna jménem Urum. I ten měl syna, jehož jméno bylo Džadančar; nejstarší syn Džadančarův byl Tajdžu; jeho syn Šibani byl druhem Čingischánových dětí.

Třetí syn Qačulaj. Od něho pochází kmen Barulas.³⁷ Jeho nejstarší syn byl Erdemči-barula; nejstarší syn tohoto Tödön; nejstarší syn tohoto Džočije; nejstarší syn tohoto, který byl druhem Čingischánových dětí, Buluqan-qalič.

Čtvrtý syn Sam-qaciun, z jehož rodu je kmen Adarkin. Měl syna Adar-mergena; nejstarší syn tohoto Navgun; syn Navgunův Qugu; nejstarší syn tohoto Buradžu; tento syn byl druhem Čingischánových dětí.

Pátý syn Bat-külge; kmen Budat pochází z jeho rodu. Jeho nejstarší syn Külgen-mergen; jeho nejstarší syn byl Tarqutaj; nejstarší syn Tarqutajův Quridaj; jeho nejstarší syn Čirqidaj, který byl mezi druhy Čingischánových dětí.

Mladší synové, zrození z jiné matky

Šestý syn Qabul-chán, s nímž jde Čingischánův rod; od něho se odvětvilo několik dalších větví. Protože popis každé bude teprve podán, není zde mnohomluvnost na místě.

Sedmý syn Udur-bajan, z jehož rodu pochází kmen Džurjat.

35. Uruuti a Mangquti: dva příbuzné kmeny, proslulé bojovníci; v bitvě s Ong-chánem roku 1203 vedli podle Tajné kroniky útok Džūrčedej z Uruutů a Qujildar z Manggutů. Tajná kronika odvozuje oba kmeny od synů Način-ba'atura, jímž, jak si všímá Berezin, je zřejmě míněn Rašídův Čaqsu.

36. Berezin: Barim-Širatu-Chajdžu; novější edice čtou Qabiču, Tajná kronika takto (Barim-ši'iratu-Qabiči) nazývá syna Bodončarova. Slova „kmen Alan Qo'a“ jsou podle Berezina historicky nemožná, neboť kmen Alan Qo'y (Qorlas) byl mnohem starší; věta zněla nejspíš „z jehož rodu pochází několik kmenů“.

37. Barulasové, později Barlasové: z tohoto kmene pocházel Tímúr (Tamerlán, 1336–1405). Tajná kronika odvozuje jejich jméno od Barulataje, jenž byl „velký a jedl hltavě“; Abulghází je vykládá jinak.

Osmý syn Bodončar-doqlan, z jehož rodu pochází kmen Doqolat.

Devátý syn Čintaj, z jehož rodu pochází kmen Besüt. Byl edžen. Edžen znamená nejmladšího syna, který zůstává v domě a jurtě, tj. pána ohně a jurty.³⁸

Všichni tito zmínění synové měli mnoho bratrů a synovců a vzniklo mnoho kmenů, vesměs statečných a vážených; zapsána však jsou jména těch, kteří byli nejstarší a nástupci, jména ostatních nejsou známa. Jména nejstarších vnuků Tumbinaj-chána, z nichž se každý stal nástupcem svého otce, jsou zapsána proto, aby bylo známo, který z nich je druhem kterého syna a vnuka Qabul-chánova až do pátého pokolení, jímž jsou Čingischánovy děti, a aby se to snadno chápalo.

[Následuje tabulka, v níž Rašíd staví vedle sebe současníky pokolení po pokolení: Qabul-chána a jeho osm bratrů; Bartan-bahadura a Buruna, Uruma, Erdemči-barulu, Adar-mergena a Külgen-mergena; Jesügej-bahadura a Džočijeho, Džadančara, Tödöna, Navguna a Tarqutaje; Čingischána a Mergitaje, Tajdžua, Džočijeho, Qugua a Quridaje; Čingischánovy děti a Uga-bekiho, Šibaniho, Buluqan-qaliče, Buradžua a Čirqidaje.]

Celá tato větev a zmíněné kmeny se staly Čingischánovými otroky a i v nynější době jdou cestou otroctví; někteří z nich prokázali chvályhodné služby, někteří se spojili s protivníky a nepřáteli. Nakonec dostali svou mzdu: většinu pobili a zbylí se octli mezi otroky, jak bude vyloženo ve vyprávění o Čingischánovi. Některá vyprávění o nich jsou uvedena v každé větvi; tam je třeba nahlédnout, chce-li to kdo zvědět.

[Oddíl druhý, vyobrazení Tumbinaj-chána, jeho choti, větve a dětí, opakuje v tabulce devět synů s jejich potomky a kmeny, jak byli vyjmenováni výše; u Qabul-chána poznamenává, že je Čingischánovým elenčikem, tj. pradědem, a že vyprávění o něm jako o Čingischánově předku bude podáno zvlášť.]

38. Berezin: Džijataj a kmen Isut; novější edice čtou Čintaj a Besüt. Místo edžen („pán“) čtou jiné rukopisy otčigin, „kníže ohně“: tak se nazýval nejmladší syn, který zůstával u rodičů a dědil otcovu jurtu, ohniště a stáda. Z Besütů pocházel Čingischánův vojevůdce Džebe.

Příběh o Qabul-chánovi: jeho synové

Vyprávění o Qabul-chánovi, synu Tumbinaj-chánovu. Obsahuje dva oddíly.

Oddíl první: předmluva o jeho poměrech, dětech a jejich větví

Qabul-chán je třetí předek Čingischánův; Mongolové třetímu předku říkají elenčik. Od něho se zrodilo a odvětvilo mnoho pokolení a větví; jeho děti a vnuky nazývají Kijat. Jeho nejstarší syn byl Ökin-barqaq. Ökin znamená dívka: protože byl nesmírně krásný a ušlechtilého vzhledu, takže se ti, kdo na něho hleděli, divili a žasli nad jeho krásou a dokonalostí, a měl velkou, otevřenou tvář s dokonalou dvojitou bradou, nazvali ho Ökin-barqaq. Zemřel mlád. Měl syna jménem Sorqatu-jürki. Jeho vnuk byl Sača-beki; všichni Kijat-jürkinové jsou z jeho rodu. Vyprávění o jejich sváru s Čingischánem bude uvedeno na svém místě.³⁹

Protože tatarské kmeny byly služebníky a poddanými čínského vladaře Altan-chána, a protože Qabul-chán zabil jeho posly, vzniklo mezi nimi zarpuťtilé nepřátelství; také Qabul-chánovi synové se z příčiny, která bude zmíněna, dostali do nepřátelství a rozkolu s tatarskými kmeny. A tak Tataři ustavičně číhali v záloze a vyčkávali vhodnou příležitost. Nenadále ji našli, zajali Ökin-barqaqa a poslali ho k Altan-chánovi, který ho dal přibít železnými hřeby na dřevěného osla, takže zahynul.

Druhý jeho syn byl Bartan-bahadur, Čingischánův děd; popis jeho poměrů a větve jeho dětí bude uveden postupně ve zvláštním vyprávění.

Třetí syn Qutuqtu-möngkür, z jehož rodu bylo mnoho kmenů. Měl syna jménem Tajdžu, z jehož rodu jsou někteří Kijatové.

Čtvrtý syn Qada'an-bahadur, z jehož rodu bylo mnoho kmenů a begů, a vyprávění o nich je mnoho.

Pátý syn Qutula-qa'an; ten po otcově skonu vládl, ačkoli bratři byli naživu; vyprávění o něm jsou dlouhá. Ačkoli byl zpočátku ve spolku s Čingischá-

39. Kijatové (Qijat): potomci Qabul-chána, nejbližší Čingischánova rodová větev, k níž se počítal i on sám. Berezin: Surchaktu-Jurikej a Seče-biki; podle Tajné kroniky sám opravuje dřívější čtení Burki na Jürki (jméno snad souvisí s mong. džürike, „vzpurný“). Sača-beki, vůdce Jürkinů, patřil k předním příbuzným, kteří Temüdzina zvolili chánem; později se od něho po sporu při hostině odtrhl a byl na jeho rozkaz popraven.

nem, později se spojil s Ong-chánem; toto vyprávění přijde na svém místě ve vyprávění o Čingischánovi.⁴⁰ Měl staršího syna, který zaujal jeho místo, jménem Džoči-chán; ten se se svou tisícinou přidal k Čingischánovi a připojil se k jeho vojsku. Měl ještě jiného syna jménem Altan. Ten se zprvu připojil k Čingischánovi, ale potom — protože za války Čingischána s kmenem Tatarů bylo usneseno nezabývat se kořistí, on však svého slova nedodržel a Čingischán mu kořist odňal — se rozhněval a odešel k Ong-chánovi. Nakonec byl zabit Čingischánovými vojáky.

Šestý jeho syn byl Tödöjen-otčigin.

[Tabulka Qabul-chána a jeho choti opakuje šest synů s krátkými poznámkami: Ökin-barqaqa zajali Tataři a Altan-chán jej dal přibít na dřevěného osla, jméno dostal pro svou krásu; jeho syn Sorqatu-jürki a vnuk Sačabeki, jejich rod jsou Kijat-jürkinové; Bartan-bahadur je Čingischánův ebü-ge, tj. děd; Qutuqtu-möngkür a jeho syn Tajdžu, od nichž pocházejí někteří Kijatové; Qada'an-bahadur; Qutula-qa'an, „nesmírně veliký a velmi statečný“, se syny Džoči-chánem a Altanem; Tödöjen-otčigin. Druhý oddíl, vyprávění o Qabul-chánovi, jeho synech a jejich válkách, následuje v další kapitole.]

40. Rašíd mu dává titul qa'an. Údaj o spojenectví s Čingischánem a pak s Ong-chánem budí pochybnost: Qutula byl strýc Čingischánova otce a za Čingischánova vzestupu podle všeho již nežil; Tajná kronika nic takového nezná. Protivníky Čingischánovými na straně Ong-chána se stali až jeho synové, zvláště Altan.

II. Předkové Čingischánovi: Qabul-chán, Bartan-bahadur a Jesügej-bahadur

Oddíl druhý. Příběhy o Qabul-chánovi, jeho synech a o válkách a bitvách, které vedli, jak se o nich dochovaly zprávy – o každém člověku a o každém místě zvlášť.

Příběh o Qabul-chánovi

O Qabul-chánovi¹ se vypráví mnoho událostí a příběhů. U mongolských kmenů požívá nejvyšší úcty a slávy, neboť byl samovládcem a vůdcem svých kmenů a stoupenců. Protože on i všichni jeho synové byli udatní bojovníci, nesmírně stateční a srdnatí, donesla se pověst o nich až do čínské země, k Altan-chánovi² a jeho emírům, a Qabul-chán v jeho očích vzrostl a nabyl váhy. Altan-chán hledal cestu, jak s ním navázat styky, aby mezi nimi byla z obou stran proražena široká cesta přátelství a spojenectví, a proto k němu vyslal posly s pozváním. Když Qabul-chán přijel, prokázal mu Altan-chán veškerou čest a vážnost: předkládali mu bez míry nejrůznější lahodná jídla a sladké nápoje.

Protože Číňané mají sklon k lstem a úskokům, věrolomně a potají odstraňují mocné nepřátele a jsou proslulí podáváním „lékařských koření“, pojal Qabul-chán podezření a obavu, že mu do jídla dávají jed. Každou chvíli proto pod záminkou, že si potřebuje odpočinout, vycházel ven a zase se vracel; a protože bylo teplo, chodil pod záminkou osvěžení do vody a prováděl v ní obraty, aby dobu, kdy se jí skopová hlava, strávil ve vodě. Jako by ze zvyku stál v řece a úplně se tam vyzvracel. Potom se opět vracel k Altan-chánovi a jedl a pil podle svého obyčeje hojně. Číňané se divili a ří-

1. Qabul-chán, podle Rašída syn Tumbinaj-chánův a praděd Čingischánův, byl podle Tajné kroniky Mongolů (§ 52) prvním, kdo vládl „všem Mongolům“. Berezin: o jeho pobytu u tchinského dvora čínské letopisy nic nevědí; zmiňují jen nejprve přátelské, pak nepřátelské styky s Mongoly, které skončily mírem, jímž se hranicí stala řeka Kerulen, Ťinové se zavázali k poplatkům a mongolský vládce obdržel čestný titul.

2. Altan-chán („Zlatý chán“) – mongolské označení císaře džürčenské dynastie Ťin (1115–1234), která vládla severní Číně; čínské *ťin* znamená „zlato“. „Činou“ (Berezin *Kumaŭ*, pers. Chitáj) se v celé kapitole rozumí severní Čína pod vládou Ťinů.

kali: „Nejvyšší Pán jej stvořil pánem blahobytu a moci, když má takovou sílu, že se ani od hojného jídla a pití nepřesytí a neopije a nepřichází na něho dávení.“

Jednou se potom opil. Tleskaje rukama a potancovávaje přistoupil k Altan-chánovi, chytil ho za vousy a nakládal s ním potupně. Když emírové a hodnostáři spatřili tu drzost a svévoli, řekli: „Co je to za pohrdavé zacházení s naším samovládcem?“ a vrhli se na Qabul-chána. On však viděl, že se Altan-chán směje a je veselý, přistoupil k němu s lichotnými slovy a řekl:

„Dopustil jsem se opovázlivosti a prokázal drzost. Zda mě Altan-chán odsoudí, nebo mě nechá naživu, to je v jeho vůli. Vůle mi vyklouzla z rukou, a co jsem provedl, to jsem provedl!“

Altan-chán byl panovník shovívavý a rozumný. Věděl, že Qabul-chán má za sebou kmeny a stoupence: kdyby ho pro takovou maličkost napadl, povstali by potom jeho příbuzní v nepřátelství, aby se pomstili a oplatili, a nastaly by dlouhé sváry a nepřátelství. Proto to svedl na vtipný nápad a žert, spolkl hněv a přešel to bez povšimnutí. Poručil přinést z pokladnice zlata, drahokamů a rouch – a to víc, než kolik činila jeho výška –, všechno mu to daroval a propustil ho domů s nejvyššími poctami a úctou.

Emírové však Altan-chánovi mezi čtyřma očima řekli: „Není správné, žes mu dovolil odjet a jeho čin jsi pominul.“ Altan-chán hned za ním poslal posla, aby se Qabul-chán vrátil. Ten řekl: „Skončili jsme rozmluvy a porady, které jsme spolu měli, a já jsem odjel s dovolením. Co má znamenat toto předvolání?“ Pozvání nepřijal a pronesl několik hrubých slov. Poslové se vrátili. Altan-chán vyslal posly podruhé, aby ho povolali. Qabul-chán vyšel ze stanu pryč a jeho ženy řekly poslům: „Odjel, aby přivedl syny a snachy.“ Poslové se obrátili zpět.

Cestou však spatřili Qabul-chána, jak spěšně jede s několika služebníky; poznali ho, zajali a vedli s sebou. Na cestě dorazil ke stanu svého andy Saldžutaje.³ Když mu vylíčil, co se přihodilo, Saldžutaj řekl: „Nu, nevolají tě

3. Anda – pobratim; pobratimství se uzavíralo výměnou darů a zavazovalo k vzájemné pomoci. Berezin čte jméno Sajdžutaj a sám navrhuje čtení Saldžutaj, které mají i novější edice. Kmen Qorlasů, z něhož byla Qabulova snacha, řadí Rašíd mezi tzv. darlekinské Mongoly, kteří nepocházeli z Alan Qo'y.

k ničemu dobrému, mají s tebou zlé úmysly.“ Měl šedého hřebce běhouna; dal mu ho a řekl: „Až přijde vhodná chvíle, švihni ho bičem a žeň, aby tě nedostihli.“ Poslové mu na noc přivazovali nohu ke třmenu. Ve dne však našel vhodnou příležitost, povolil otěže, hnal koně a uprchl. Nemohli ho dostihnout, dokud nedorazil domů. Poslové přijeli za ním. Snacha, kterou si vzal z kmene Qorlasů, jménem Metaj, měla nově vyzdobený stan: ten pro posly postavili a ubytovali je v něm.

Protože synové nebyli doma, řekl potom snachám a služebníkům:

„Proto jsem si vás vzal a proto mám tolik služebníků a sluhů, abyste v takové chvíli, kdy jde o život, byli všichni zajedno se mnou. Zabijte tedy posly; a jestli se zdráháte, zabiju vás. Protože Číňané mi ukládají o život a já stejně nezůstanu naživu, vyřídím nejprve vás, neboť se říká: Mezi lidmi je i smrt krásná.“

Všichni svolili, spolu s ním napadli posly, pobili je, a tak vyvázl z té příhody se zdravou kůží. Po nějaké době Qabul-chán onemocněl, zemřel přirozenou smrtí a zanechal svět svým synům.

O jeho synech se vypráví, že byli všichni udatní, stateční a srdnatí, takže ani jeden z nich neodvrátil tvář před útočícím vojskem a žádný nepřítel neměl možnost ani sílu se jim postavit. Příběhů o jejich hrdinství je mnoho. Všech šest synů bylo od jedné matky, jménem Qo'a-Qulqu:⁴ *qo'a* znamená „čistá“ a Qulqu je jméno. Tato choť byla z Kungirátů a měla mladšího bratra jménem Sajin-tegin; kvůli němu vedl Qada'an-bahadur⁵ mnoho válek s Tatarsy. Stalo se to takto: jednou Sajin-tegin onemocněl a k jeho léčení pozvali šamana z tatarského kmene jménem Džirqil-Buduj. Ten šamanil, ale nemocný zemřel. Šamanovi nic nedali a poslali ho domů. Potom šli Sajin-teginovi příbuzní a toho šamana zabili. Synové Qabul-chánovi pak pro své

4. Berezin čte Chuachu-Goa; novější edice Qo'a-Qulqu. Mongolské *qo'a* (goa) znamená „krásná“. Kungiráti – kmen východního Mongolska, z něhož pocházela i Čingischánova choť Börte. Jméno Sajin-tegin vykládá Berezin z mongolského *sajin* „dobrý, krásný“ a *degü* „mladší bratr“; tatarského šamana čtou jiné rukopisy Džorqul-Bödöj.

5. Qada'an-bahadur (Berezin Chadan-bahadur). Tajná kronika (§ 48) uvádí Qabul-chánových synů sedm: Ökin-barqaq, Bartan-ba'atur, Qutuqtu-Münggür, Qutula-qan, Qulan, Qada'an a Tödöjen-otčigin. Berezin upozorňuje, že podle ní Qada'an potomky neměl, kdežto Rašid mu připisuje početné potomstvo.

švagrovství a příbuzenství se Sajin-teginem museli vstoupit s Tatary do války a sváru.

Na místě zvaném Beran-Sengdan došlo mezi nimi k bitvě. Když proběhla velká šarvátká, postavili se proti sobě Qada'an-bahadur a Motor-bahadur z Tatarů,⁶ křičeli a vyzývali k souboji. Qada'an-bahadur sklonil kopí a vyrazil proti Motorovi a hrot kopí udeřil do sedla tak, že je rozštípl, pronikl až k tělu jezdce i koně, zranil je a povalil oba, muže i koně. Motor pak celý rok trpěl tou ranou; když se však vyléčil, střetli se oba znovu na místě zvaném Jula-Ilak a Ker-Ilak. Qada'an-bahadur tu zasáhl Motora kopím do zad tak, že mu vyšlo břichem, a zabil ho. V téže bitvě bojoval na Qada'an-bahadurově straně Ebügen-Najin, otec Usunův. Když mu šípem zasáhli koně do krku a zabili ho, šel pěšky; tu přijelo deset jezdců s kopími. Obrátil se proti nim, všechny je poranil, zahnal na útěk a vyšel z boje jako vítěz a vítězoslavný.

Po té události svedli synové Qabul-chánovi s Tatary další bitvy; vylíčení těch příběhů a ostatních hrdinských činů, které vykonali, přijde postupně na řadu. Ze šesti synů Qabul-chánových se stal panovníkem Qutula-qa'an⁷ a nějaký čas vládl jako chán. Ačkoli jeho bratři byli všichni udatní, on je předčil silou i statečností. Mongolští básníci složili k jeho chvále mnoho písní a opěvovali jeho statečnost a hrdinství. Říká se, že měl tak mocný hlas, že zvuk jeho křiku přešel přes sedm pahorků a podobal se ozvěně, která se rozléhá v horách a horských hřebetech. Jeho dlaně byly jako medvědí tlapy: člověka, který nebyl silnější a pevnější než on, uchopil oběma rukama a bez námahy a úsilí ho přelomil vejpůl jako dřevěný šíp, až mu zlomil páteř. Vypráví se také, že za zimních nocí přikládal do ohně celé kmeny stromů a spal vedle něho nahý; žhavé uhlíky z ohně mu padaly na tělo a pálily ho, on však tomu nevěnoval pozornost, a když se probudil, myslel si, že ho kouše veš, poškrábal se a zase usnul. Jeho jídlem byl po-

6. Místní jména jsou v rukopisech zkomolená a Berezin sám označuje jejich výklad za „věc téměř nemožnou“. Místo Beran-Sengdan čtou novější edice Naran-Sangdan, místo Jula-Ilak a Ker-Ilak Bula-Ilgit a Kerü-Ilgit; tatarský bojovník se jinde jmenuje Mataz. Usun (mong. „voda“) je snad Ůsün-ebügen z kmene Ba'arin, kterého Čingischán později poctil hodností *beki* (Tajná kronika § 216); jeho otce jiné rukopisy nazývají Ebügen-Qajin.

7. Qutula-qa'an (Berezin Chutula-Kaan) – podle Tajné kroniky čtvrtý syn Qabul-chánův. Titul *qa'an* označuje velkého chána. Berezin cituje Tajnou kroniku (§ 58), podle níž Qutula jako chán třináctkrát táhl proti tatarským vůdcům Kóten-baraqovi a Džali-bugovi.

každé jeden velký beran a jeden velký džber kumysu, a ani tím se ještě ne-nasytil.

Protože tatarské kmeny zajaly jeho bratra Ökin-barqaqa a bratrance jeho otce Hambaqaj-qa'ana,⁸ vnuka Čaraqa-Lingqumova, a poslaly je k Altan-chánovi, který je dal přibít na dřevěného osla⁹ a zahubil je, sebral Qutula vojsko, vytáhl na Čínu, bojoval s kmeny a vojskem Altan-chánovým a vyplnil některé jeho kraje. I Čingischán, když vytáhl na čínskou zemi a zahájil válku s Altan-chánem, obrátil se s modlitbou k Pánu Bohu a řekl:

„Protože čínští samovládci zavraždili Hambaqaj-qa'ana, Ökin-barqaqa a Qada'an-bahadura, kteří byli mými staršími bratry, a týrali je, jdu je pomstít a prosím tebe, Veliký Pane, o vítěznou pomoc a sílu.“¹⁰

Potom vytáhl a vydal se na pochod.

Qutula-qa'anova výprava proti Altan-chánovi

Příběh o tom, jak Qutula-qa'an vytáhl do války s Altan-chánem, čínským samovládcem, aby pomstil krev Hambaqaj-qa'anovu; jak porazil čínské vojsko a vzal velikou kořist; jak na zpáteční cestě padl do rukou kmene Dörbenů, vysvobodil se a přijel domů právě ve chvíli, kdy po něm už chtěli střítnou.

Hambaqaj-qa'an, vnuk Čaraqa-Lingqumův a syn Sorqaduqtu-Činův, který byl v té době panovníkem kmene Tajčiuťů, odjel k tatarským kmenům, aby si z jejich dívek jednu vybral za manželku. Rozhněvali se: „Jak si to chtějí takhle brát naši dívku?“ a zajali ho i s několika služebníky. Protože tatarský kmen byl Altan-chánovi poddán a poslušen, poslali ho k němu. Altan-

8. Hambaqaj-qa'an (Berezin Ambagaj-Kaan) – vůdce Tajčiuťů, podle Tajné kroniky (§ 52) Qabul-chánův nástupce, jemuž Qabul předal vládu místo vlastních synů. Podle ní jej Tataři zajali, když doprovázel svou dceru, kterou dával za ženu mezi Tatary; Berezin pokládá Rašídovu verzi (Hambaqaj si jel pro nevěstu) za pravděpodobnější. Čaraqa-Lingqum – Berezin Džerke-Lin-Gun.

9. „Dřevěný osel“ – dřevěné popravicí lešení, na které byl odsouzený přibit rukama a nohama; takto t'inská říše trestala vzbouřence. Podle Tajné kroniky (§ 53) Hambaqaj vzkázal svým příbuzným, aby jej pomstili, „dokud si neodřou nehty“.

10. Čingischán zahájil válku s Ťiny roku 1211. „Staršími bratry“ nazývá starší příslušníky rodu v širokém smyslu: Ökin-barqaq (Berezin Ukin-Barchach), nejstarší syn Qabul-chánův a děd Sačabekiho, pozdějšího vůdce Jürkinů, byl bratrem a Hambaqaj bratrancem Čingischánova děda.

chán poručil, aby ho podle zavedeného obyčeje přibili na dřevěného osla, aby zemřel. Když ho vedli na popraviště, poslal k Altan-chánovi jednoho ze svých služebníků, Bulgačiho,¹¹ se vzkazem:

„Nezajal jsi mě svou statečností, uměním ani vojskem: zajali mě jiní a přivedli k tobě, a ty mě zabiješ s takovým ponížením a žalem. Činíš si nepřáteli Qada'an-tajšiho, Qutula-qa'ana, Tödöjena, syny Jesügej-bahadurovy, vůdce a příslušníky kmenů a ulusu mongolského, a rozmýcháváš válku: jistě povstanou, aby oplatili a pomstili mou krev. To nemáš dělat.“

Altan-chán nedbale a posměšně odpověděl: „Ty sám, který jsi přinesl toto varování, jdi a zvěstuj to té své chásce.“ Když Hambaqaj-qa'ana zabili, dali zmíněnému Bulgačimu povoz a vypravili ho na cestu, aby donesl zprávu o té vraždě jeho kmenům. Cestou dorazil ke kmeni Dörbenů¹² a žádal na nich příprež; nedali mu ji. Řekl jim: „Jestliže zítra nepřivedu sem vojsko jako těžkou horu a tekoucí vodu, jaký jsem to člověk? Ať se nestane, že budete litovat a říkat: Proč jsme nedbali slov Bulgačiho?“ Nedali na něho, a tak musel jet dál s čínskými koňmi. Když se koně unavili, nechal je na cestě, šel pěšky a podrobně vylíčil, jak byl Hambaqaj-qa'an zabit, jeho synu Qada'an-tajšimu, jeho synu Tödöjenovi, Qutula-qa'anovi, který byl vládcem toho kmene, a Jesügej-bahadurovi, který byl Hambaqaj-qa'ano-vým bratrancem.

Rodová souvislost těch, kdo byli jmenováni, je tato: Hambaqaj-qa'an, syn Sorqaduqtu-Čína, syna Čaraqa-Lingquma, syna Qajdu-chánova. Qada'an-tajši, syn Hambaqaj-qa'anův. Tödöjen, syn Qada'an-tajšiho, syna Hambaqaj-qa'anova. Qutula-qa'an, syn Qabul-chána, syna Tumbinaj-chána, syna

11. Bulgači (novější edice Bolgačaj). Berezin uvádí, že v Tajné kronice (§ 53) se jmenuje Balaqači a je z kmene Besüt. Ulus – lid a území podřízené vládci, později i úděl prince v Mongolské říši.

12. Dörbeni (Berezin Durbeni) – mongolský kmen, podle Tajné kroniky (§ 11) potomstvo čtyř synů Duva-sochora (dörben = „čtyři“). Berezin z tohoto vyprávění soudí, že sídlili mezi Tíny a Mongoly, patrně na jihozápad od mongolské vlasti.

Qajdu-chánova. Jesügej-bahadur, syn Bartan-bahadura, syna Qabul-chána, syna Tumbinaj-chána, syna Qajdu-chánova.¹³

Když k nim ta zpráva dorazila, sešli se Qada'an-tajši, Tödöjen a Jesügej-bahadur svorně s množstvím mongolských kmenů a ulusů k poradě, aby vykonali odvetu a pomstili krev Hambaqaj-qa'anovu. Na chánství dosadili Qutula-qa'ana: všechna vojska se k němu shromáždila a vytáhla na Čínu. Když tam dorazili, dali se do boje, porazili vojsko Altan-chánovo, pobili množství Číňanů, plenili a nabrali kořisti bez míry, rozdělili ji mezi vojsko a vrátili se. Qutula-qa'an jel sám a cestou lovil s dravými ptáky. Kmen Dörbenů, když ho spatřil samotného, využil vhodné příležitosti, sebral vojsko a přepadl ho na cestě. Jeho vojsko a služebníci se rozprchli a on utíkal, až se dostal na místo, kde bylo veliké bahnisko. Vehnal do něho koně, ten se propadl a uvízl; on sám postavil jednu nohu na sedlo, přeskočil a ocitl se na břehu. Nepřátelé, kteří jeli v jeho stopách, dojeli na tento břeh a volali: „Když se Mongol odloučí od koně, co může dělat?“ S vtipy a veselím se obrátili zpět. On jich nedbal, vystřelil na ně několik šípů, obešel bahnisko a opět přišel ke břehu; chytil koně za hřívu, bez námahy ho vytáhl z bahna a vyvedl na pole, hned nasedl a odjel, a nepřítel zůstal na druhé straně vody.

Dříve než Qutula-qa'an dorazil domů, přišlo tam jeho vojsko a služebníci, kteří se dali na útěk; a protože on za nimi nepřišel, měli za jisté, že byl zabít. Jesügej-bahadur připravil tryzní hostinu a zanesl ji k lidem Hambaqaj-qa'anovým, Qada'an-tajšimu, Tödöjenovi a choti Qutula-qa'anově, aby uslyšeli zprávu o té události a přijali tryzní číši.¹⁴ Když to oznámil, Qada'an-tajši a Tödöjen hlasitě zabědovali. Choť Qutula-qa'anova, když viděla, že přijel zástup mladších příbuzných, že přišli pospolu a byli zaraženi, podivila se, jaká neblahá novina je potkala; když ji však uslyšela, neuvěřila jí:

13. Berezin upozorňuje na několik chyb: mluvit o „synech Jesügej-bahadurových“ v době Hambaqajovy smrti je anachronismus (má jít o Jesügeje samého); Rašíd zde dvakrát vynechává mezi Qajdu-chánem a Tumbinaj-chánem Baj-Šingqora; a Jesügej nebyl Hambaqajovým bratrancem, nýbrž příslušníkem mladšího pokolení. Tödöjena Berezin čte Buda, Budaj, novější edice Tödä'a a pokládají ho za syna Hambaqajova; Sorqaduqtu-Čino je u Berezina Sorgodulu-Čino, Tumbinaj-chán Tumena-chán.

14. Berezin: z Rašída je známo, že se u Mongolů na tryzně na útěchu pozůstalým podávala a vypíjela číše kumysu nebo jiného nápoje. „Mladšími příbuznými“ vykládá Berezin perské slovo, které jinak znamená „mladší bratři“, protože přichází nebyli Qutulovými bratry.

*„Nevěřím takovému slovu, ať je od kohokoli – leda bych spala a vi-
děla to ve snu! Vždyť o Qutula-qa'anovi se říká, že jeho hlas je jako
ozvěna dosahující až k nebesům a jeho dlaň jako tlapa tříletého med-
věda. Jistě to není člověk, jehož smrt by přišla z ruky kmene Dörbe-
nů. Dá-li Bůh, je asi zaměstnán nějakou věcí a nenadále přijede.“*

Qutula-qa'an zatím vytáhl koně z bahna, jel a mluvil sám k sobě: „Jak to, že mi ti ničemové provedli takový kousek, a já si od nich nic neodnesu a přijdu domů s prázdnýma rukama?“ Obrátil se zpět. V těch místech se pás-
la jejich stáda koní: chytil jednoho dobrého hřebce a hnál před sebou stádo klisen. Protože bylo jaro, našel v té stepi mnoho vajec divokých kachen. Neměl je do čeho dát; stáhl si tedy z nohou boty, naplnil je kachními vejci a zavěsil je k řemenům u sedla svého koně. Pak usedl na hřebce bez sedla,
¹⁵ vlastního koně vedl a klisny hnál před sebou, až dorazil domů právě ve chvíli, kdy Jesügej-bahadur přinesl tryzní hostinu a začali s tryznou. Když na něho padl jejich zrak, všichni se rozveselili a zaradovali, oddali se jáso-
tu a tryzna se proměnila v blahopřání. Jeho choť řekla: „Neříkala jsem, že to není člověk, kterého by někdo mohl zabít?“

Verš: Takový světový bojovník, jako je Dastán, syn Sámův,¹⁶

nevloží hlavu, skloniv se, do oka smyčky.

Porada tajčiutských kmenů po Hambaqaj-qa'anovi

Když tatarské kmeny z příčiny, která byla vyložena, zajaly Hambaqaj-qa'ana a odvedly ho k Altan-chánovi, jenž ho usmrtil, sešli se po nějakém čase jeho příbuzní, synové a tajčiutští begové, aby na jeho místo dosadili někoho za panovníka. Nějaký čas strávili touto poradou a nemohli se na ni-
kom shodnout. Nakonec se jednou shromáždili a řekli Tödör-Bilgemu, kte-
rý byl jedním z jeho bratranců, vůdcem a stařešinou kmene: „Co řekneš k této věci a koho pokládáš za hodna a způsobilého pro tuto hodnost?“ Od-

¹⁵. Berezin: „nahý usedl na hřebce“; smysl je spíš ten, že jel na neosedlaném koni, jak čtou i no-
vější edice. Novější edice mají také na počátku příběhu místo „lovil s dravými ptáky“ „jel sám se
dvěma koňmi“.

¹⁶. Dastán (Zál), syn Sámův a otec Rustamův, hrdina iránského eposu Šáhnáme.

pověděl: „Ať promluví Tarqutaj-Kiriltuq:¹⁷ i on je jedním z jeho bratranců, syn Adal-chánův.“ Ten také řekl: „Co já řeknu? Ať promluví Mütügen-sečen.“ Mütügen-sečen řekl:

„Co já řeknu? Mám jako vrabec skočit do oka, aby se mi noha chytila do smyčky? Černá vlaštovka odletěla na vrcholek modřínu a do oka nepadla. Jsem prostý poddaný: jaké mám postavení, abych mluvil? Vy, vladaři, mluvte slova plná dobrých myšlenek, abychom my, prostý lid, vám jako hříbě, které saje mléko dvou kobyl a je syté a tučné, přáli blahobyt. Budete-li mít jednu radu a budete-li svorní, půjdou všechny věci i všichni lidé podle vaší vůle; nebudete-li svorní, najdou si rozličné rozbroje a zkázy cestu k vašemu ulusu.“

V tom smyslu pronesl mnoho rýmovaných průpovědí, přísloví a rad a s pláčem odešel ze shromáždění. Na tomto shromáždění nebylo vladařství nikomu přiřčeno. A ačkoli není známo ani jisté, na čem se potom usnesli, v dějinách se uvádí toto: protože Jesügej-bahadur zemřel mlád a tajčiutské kmeny vstoupily do sváru s Čingischánem – a ze všech první začal ten svár Tarqutaj-Kiriltuq, syn Adal-chánův –, dali mu patrně Tödöjen, Qoril-bahadur, Angqu-Ququču¹⁸ a několik dalších begů vrchní velení a vůdcovství, jak o tom bude ještě vyprávěno a jak už bylo dříve uvedeno v příběhu o Tarqutaj-Kiriltuqovi. Pravda však je, že po smrti Qutula-qa'anově vládl jeho synovec Jesügej-bahadur, syn Bartan-bahadurův a otec Čingischánův.¹⁹ A ačkoli o synech Qabul-chánových kromě Bartan-bahadura koluje mnoho příběhů, v těchto dějinách jsme je natolik zkrátili; příběhy o Bartan-bahadurovi a jeho dětech se uvádějí zvlášť, v jednom vyprávění.

17. Tarqutaj-Kiriltuq (Berezin Targutaj-Charaltuk) – náčelník Tajčiutů, který podle Tajné kroniky (§ 72–81) po Jesügejově smrti opustil jeho vdovu a syny a mladého Temüdžina zajal a držel v kláde. Berezin: „bratrancem“ se zde i jinde míní obecně příbuzný. Mütügen-sečen (novější edice Mätiügün) – Berezin Mutugun-Secen.

18. Qoril-bahadur a Angqu-Ququču (Berezin Choril-bahadur a Angqu-Ugudžu, novější edice Qoril a A'uču) – tajčiutští předáci; Auču-ba'atur vystupuje i v Tajné kronice (§ 141–144) jako Temüdžinův protivník. Tödör-Bilgeho (Berezin Todor-Bilgi) čtou novější edice zcela jinak, Nurdubilgaši.

19. Berezin: podle Tajné kroniky (§ 57) se Mongolové a Tajčiuti po Hambaqajově smrti sešli a zvolili chánem Qutulu; Rašídovo vyprávění naproti tomu naznačuje, že od té doby se Tajčiuti Qutulovi nepodřizovali a začalo nepřátelství mezi nimi a Mongoly. Že vláda po Qutulovi přešla na Jesügeje, a Bartan-bahadur tedy vládcem nebyl, pokládá Berezin za velmi pravděpodobné.

Vyprávění o Bartan-bahadurovi, synu Qabul-chánovu

Má dva oddíly. Oddíl první: úvod o jeho poměrech a o jeho dětech, výklad a rozdělení jejich větve.

Bartan-bahadur byl Čingischánovým dědem; mongolsky se děd nazývá *ebüge*. Měl starší manželku jménem Süinigil-fudžin z kmene Bargutů²⁰ a od ní měl čtyři syny.

První byl Mönggetü-Kijan.²¹ Měl mnoho synů, ale jeho dědicem a nástupcem byl Čingšut: v Čingischánově době vládl vojsku, kmeni a poddaným Mönggetü-Kijanovým a za války Čingischána s Tajčiuty byl se svým vojskem v Čingischánově družině. Po něm přišli jeho synové Kōki-nojan a Mögetü-bahadur; Mögetü-bahadur byl begem tisíce a vůdcem kmene Mönggetü-Kijanova. Rozplozením a rozmnožením je dnes z jejich větve víc než jeden mongolský tümen. Větší část toho kmene je v Dašt-i Qipčaku u Tochty; jejich begů je mnoho a jsou vážení a někteří také slouží u qa'ana. Kmenů Kijatů je mnoho, ale tito Kijatové jsou zvláštní: z kijatské větve jsou někteří známí jednotlivě a některé příběhy, které se jich týkají, budou uvedeny na příslušných místech dějin; odtamtud se o nich bude vědět.

Druhý syn byl Nekün-tajši, z jehož rodu pochází kmen Hojin. Nazývají je *hoin irgen* proto, že za Čingischánových časů změnili smýšlení, odpadli od něho a odešli k Tajčiutům do lesů; jejich přízviskem se tak na znamení pohrdání stalo „lesní kmen“. Tajčiuti a několik jiných kmenů se nazývali týmž jménem. Příčina je ta, že každý kmen, jehož jurta byla blízko lesa, se počítal k lesnímu lidu. Protože lesy byly daleko od sebe, neměly jejich kmeny, pokolení a větve mezi sebou spojitost; a ačkoli všechny nazývali lesním lidem, podle polohy lesa se u nich určovalo, o který kmen jde.

20. Fudžin – z čínského *fu-žen*, „paní, choť“; Berezin v tom vidí doklad raných styků Mongolů s Čínou. Místo Bargutů mají tři rukopisy Torguty (novější edice Tarquity); Berezin dal přednost Bargutům. Sagang Sečen nazývá Bartanovu choť Sajin-Maral-Qajaq.

21. Mönggetü-Kijan (Berezin Menggetü-Kijan) je znám i z Tajné kroniky (§ 50, 120). Jeho nástupce Berezin čte Džinkšut, novější edice Čingšut; syny Guki-nojan a Mugtu-bahadur. Tümen – deset tisíc, největší jednotka mongolského vojska. Dašt-i Qipčaq – Kypčacká step, území Zlaté hordy; Tochta (Toqta) byl jejím chánem v letech 1291–1312, tedy Rašídovým současníkem.

Tento Nekün-tajši měl mnoho synů. Nejstarší, který nastoupil na jeho místo, se jmenoval Qučar.²² Střílel neobyčejně daleko a přesně a touto vlastností se proslavil. Střílel tak daleko, že ho Mongolové pro to chválili a říkali nadneseně: „Qučarův šíp letí tak, že se stane neviditelným.“ Když Čingischán zůstal po otci chlapcem a jeho kmeny se přiklonily k Tajčiutům, přidal se tento Qučar se svým vojskem k Čingischánovi, dlouho byl v jeho družině a prokázal mu chvályhodné služby. Když Čingischán válčil s kmenem Tatarů, uzavřeli úmluvu: „Budeme svorně bojovat a kořist brát až potom; co získáme, rozdělíme rovným dílem, aby se válečné dílo neodkládalo.“ Syn Qutula-qa'anův Altan, tento Qučar a Čingischánův strýc Daritaj-otčigin však slovu nedostáli a kořist si vzali. Čingischán poručil, aby jim ji zase odebrali. Z té příčiny změnili smýšlení, a když mezi Čingischánem a Ong-chánem došlo ke sváru a roztržce, přiklonili se pod nějakou záminkou na Ong-chánovu stranu, stali se pomocníky a přísluhovači nepříteli a duší úkladů a války. Když byl Ong-chán poražen, utekli k Najmanům a znovu bojovali s Čingischánem. Nakonec mu však Nejvyšší Pán dal vítězství a on dal zabít i Qučara a Altana. Proto nikdo z jeho kmene a dětí, kdo přežil, nemá úctu ani jméno, a navíc je jich ve srovnání s ostatními Čingischánovými příbuznými málo. Nekün-tajši měl vnuka jménem Bügün-Džavkat: toho dal Čingischán Čagatajovi; zdržoval se u Čagataje a jeho děti a kmeny jsou dodnes spolu s rodem Čagatajovým a zvláštní úcty nepožívají.

Třetí syn byl Jesügej-bahadur, otec Čingischánův; od jeho rodu pocházejí Kijat-Bordžiginové. *Bordžigin* znamená „šedooký“.²³ A skutečně, děti, které se narodily Jesügej-bahadurovi, jeho dětem a rodu až do nynějška, byly většinou šedooké a světlé pleti. Tuto okolnost připisují tomu, co řekla Alan Qo'a, když otěhotněla: „V noci ke mně přichází proti mému oku světlo v podobě člověka a zase odchází, vzezřením světlé a šedooké.“ Protože tento

22. Qučar (Berezin Chudžir), v Tajné kronice Qučar-beki, syn Nekün-tajšiho (Berezin Nigun-Tajša). Podle Tajné kroniky (§ 123) spolu s Altanem a Daritajem zvolil Temüdjina chánem; roztržka kvůli kořisti se odehrála při tažení proti Tatarům roku 1202 (§ 153). Hojin irgen – mongolsky „lesní lid“. Bügün-Džavkat čtou novější edice Bügün-Ča'ukat.

23. Bordžigin – jméno Čingischánova rodu. Berezin se zde zabývá „rasovým“ vzhledem Čingischánova rodu: šedé oči neodpovídají dnešnímu mongolskému typu; připomíná, že i čínský současník Meng Hung líčí Čingischána jako vysokého muže s širokým čelem a dlouhým vousem a že už legenda o Alan Qo'e (viz kap. I) naznačuje příměs cizí krve.

znak znovu vyvstal v osmém pokolení, jímž je Jesügej-bahadur, projevuje se tím podle jejich slov znamení vladařské hodnosti dětí Alan Qo'y, jak bylo předpověděno, a tento vzhled byl důkazem pravdivosti jejich slov a pravosti onoho zjevení. Protože příběhy o větvi Jesügej-bahadurově budou uvedeny ve zvláštním vyprávění, nebudeme se o něm na tomto místě šířit.

Čtvrtý syn byl Daritaj-otčigin.²⁴ Protože měl s Čingischánem mnoho sporů a nepřátelství, upadl jeho rod nakonec mezi otroky. Zpočátku, když se Čingischánovy kmeny a vojsko přiklonily k Tajčiuťům, byl sice se svým vojskem s Čingischánem, po nějakém čase se však spolčil s kmenem Tajčiuťů, potom opět přešel k Čingischánovi; znovu pak při braní kořisti, z příčiny, která byla zmíněna, změnil smýšlení a odešel k Ong-chánovi; potom se opět octl u Najmanů a po nich se přidal ke kmeni Dörbenů. Mnohokrát s Čingischánem bojoval a zase k němu přecházel. Byl zabit spolu s Altanem a Qučarem a mnoho lidí z jeho kmene a rodu bylo pobito. Měl syna, dědice a nástupce, jménem Tajnal-bej: toho dal Čingischán i s dvěma sty lidmi, kteří mu patřili, svému synovci Eldžigidej-nojanovi. Byli v postavení jeho otroků a až dodnes je jeho rod s rodem Eldžigidej-nojanovým. Z toho kmene a rodu přišel s Hülegü-chánem²⁵ Burqan. Ačkoli neměl právo sedět v řadě dětí (princů), Hülegü-chán nařídil, že když je princů sedících v řadě málo, smí Burqan sedět v řadě synů. Z jeho dětí byl Kürüg, beg tisíce, na něhož přešlo Burqanovo místo. Z jeho příbuzných byl Boralgi-Kijataj, nositel slunečníku a důvěrník Argun-chánův, který byl zajedno s begy, kteří proti Argun-chánovi zosnovali zradu a věrolomnost.

[Oddíl druhý obsahoval vyobrazení Bartan-bahadura a jeho choti Sünigil-fudžin a rodokmennou tabulku jejich potomků: Mönggetü-Kijan (od jeho rodu pocházejí všichni Kijatové; jméno dostal pro velkou statečnost, neboť kijan znamená mongolsky „prudce se řítící horský proud“) s nástupcem Čingšutem a jeho syny Kōki-nojanem a Mögetü-bahadurem; Nekün-

24. Otčigin (Berezin Utdžigin) – titul nejmladšího syna, „pána ohně (krbu)“, který dědil otcovskou jurtu. Podle Tajné kroniky (§ 242) Čingischán Daritaje nakonec na přimluvu Bo'orčua, Mukaliho a Šigi-Qutuqua ušetřil. Eldžigidej (Rašid Ildžidaj, Berezin Ilčidaj) byl synem Čingischánova bratra Qačiuna.

25. Hülegü-chán (vládl 1256–1265), vnuk Čingischánův, zakladatel dynastie iránských ilchánů; Argun-chán (1284–1291) byl jeho vnuk. „Touto říší“ míní Rašid, ilchánský vezír, Írán. Berezinův text je v pasáži o Burqanovi porušený („když princové sedící v řadě jsou mladší“); novější edice čtou, že princů v řadě bylo málo.

tajši (jeho potomky nazývají hojin irgen, „lesní lid“, neboť jejich sídla ležela blízko lesa) se synem Qučarem, „který střílel neobyčejně“, a vnukem Bügün-Džavkatem; Jesügej-bahadur, otec Čingischánův, jehož větev se uvádí zvlášť; a Daritaj-otčigin se synem Tajnal-bejem.]

Počátek příběhu o Jesügej-bahadurovi

Když si věčná vůle Nejvyššího Pána přeje, aby pána štěstí, velikého mocí a hrozného přísností – jezdce na kolbišti dobývání zemí a stavitele budovy rozdávání rozkazů – v určený čas oděla do roucha stvoření a zjevení a posadila ho na širý trůn vladařství na povrchu obydlených končin tohoto proměnlivého a vzpurností dýchajícího světa, tu pravice Boží všemohoucnosti, jak toho žádá chvíle Boží moudrosti, vychovává drahokam bytosti toho pána štěstí na cestě postupného vzrůstu, od stupně ke stupni, v perlorodkách beder a lůn otců a matek, dokud jej nepřiblíží ke stupni dokonalosti. A když nastane čas, kdy se mají projevit známky toho štěstí a odhalit tajemství té blaženosti, tu vychází ze závoje obzoru nového věku lesk prvních paprsků jitřenky toho jitra a prvotiny, jež ohlašují toho očekávaného, se objevují nepřetržitě a neustále. Tak tomu bylo i s Jesügej-bahadurem: jeho nesrovnatelná bytost byla perlorodkou, z níž vzešla perla světového moře, a vzestup souhvězdí jeho štěstí byl předzvěstí toho, jak se sjedná nesčetná sultánská moc Čingischána, dětí jeho slavného rodu, jeho rodiny a velikých potomků, a zvláště vládce těchto dnů, samovládce islámu, pomocníka víry Boží, sultána Mahmúda Gházán-chána²⁶ – kéž jsou provazy stanů jeho sultánské moci přivázány a upevněny ke kolíkům věčnosti a kéž jsou posily jeho vítězství a štěstí bez konce a počtu, s pomocí Boží, Prorokovou a jeho rodu!

Vyprávění o Jesügej-bahadurovi, synu Bartan-bahadurovu

Má dva oddíly. Oddíl první: úvod o jeho poměrech, výklad a rozdělení větve jeho dětí a některé příběhy o nich.

26. Mahmúd Gházán-chán, ílchán v letech 1295–1304, který přijal islám a Rašídovi uložil sepsat dějiny Mongolů.

Jesügej-bahadur je otcem Čingischánovým; Mongolové nazývají otce *eči-ge*. Byl panovníkem množství mongolských kmenů: jeho příbuzní, totiž strýcové a bratrance, ho všichni poslouchali a byli mu poddáni a svorně ho ze svého středu dosadili na vládu. Udatnost a statečnost byly jeho vlastnostmi. Vedl mnoho válek a bitev s jinými mongolskými kmeny, zvláště s kmenem Tatarů, i s čínskými begy a vojskem, a tak se jeho sláva a jméno rozšířily, staly se známými a všichni ho uznávali a ctili.

Měl mnoho žen z nejrůznějších kmenů. Starší z nich, matkou jeho milých a vážených dětí a synů, byla Ölün-fudžin, zvaná také Ölün-eke – Hö'elün²⁷ –, z kmene Olqunutů. *Fudžin* znamená čínsky „choť“; protože sídlili blízko hranic té země, užívali jejích odborných výrazů. Tajču-kürgen, jemuž Čingischán dal svou nejmladší dceru Altalun, byl bratrem Hö'elün. Od této starší choti měl Jesügej čtyři syny a ani jednu dceru. Ještě jednoho syna, nejmladšího ze všech, měl od jiné choti; jmenoval se Belgütej-nojan, ale úcta patřila oněm čtyřem synům.

První syn, nejstarší a nejlepší ze všech, byl Temüdžin. Když se v jednapadesáti letech stal panovníkem a zabil panovníka Najmanů, dali mu jméno Čingischán.²⁸ Příběhy a vyprávění o něm jsou nad míru a nad všechno vyličení; některé z nich budou podrobně uvedeny ve vyprávění o něm.

Druhý syn byl Džoči-Qasar.²⁹ Džoči je jméno a *qasar* znamená „lev“; protože byl veliký silou a mocí, dostal toto označení. Říká se, že jeho ramena a hrud' byly tak široké a pas tak nesmírně útlý, že když spal na boku, procházeli psi pod jeho bokem. A síla v něm byla taková, že když uchopil člověka oběma rukama, přehnul ho vejplů jako dřevěný šíp, až mu zlomil páteř. Většinou byl se svým bratrem Čingischánem zajedno a svorný, i když

27. Hö'elün (Rašíd Ölün-eke, „matka Ölün“; Berezin Olun-fudžin, Olun-eche). Berezin uvádí, že mongolské letopisy i Tajná kronika (§ 54–56) vyprávějí, jak ji Jesügej s pomocí bratrů Nekün-tajšiho a Daritaje unesl jejímu choti Eke-Čiledüiovi; za nejvěrohodnější pokládá verzi Tajné kroniky, podle níž byl Čiledü Merkit, protože Merkiti později na oplátku unesli Temüdžinovu choť Börte. Tajná kronika zná na rozdíl od Rašída i Hö'elüninu dceru Temülün. Kürgen – „zet“, titul mužů přízených do chánského rodu.

28. Rašíd kladé Čingischánovo narození do roku 1155; dnes se obvykle uvádí rok 1162, podle některých badatelů 1167. Najmany porazil roku 1204 a za Čingischána byl vyhlášen roku 1206.

29. Džoči-Qasar – v Tajné kronice Qasar, proslulý lukostřelec. Berezin připomíná, že mongolské letopisy znají spory mezi ním a Čingischánem. Jména jeho synů čte Berezin Egu, Tugu, Isunke, Bahuldar a Charaldžu; novější edice Jegü, Tuqu, Jesüngge, Maqludar a Qaralču.

za války s Ong-chánem byl od něho odloučen a několikrát jindy se stalo, že se mu nedostávalo poslušnosti. Ve velké bitvě, kterou Čingischán svedl s Tajang-chánem, panovníkem Najmanů, mu však svěřil velení středu vojska. Džoči-Qasar v té bitvě prokázal horlivost a vynaložil veškeré úsilí, a proto ho Čingischán obdařil a dal jemu i jeho dětem hodnost, postavení a titul bratrství a princovství nad všemi bratry a synovci. Až dodnes je v Čingischánově rodě obyčejem, že ze všech strýců a bratranců se do řady princů posazuje jen rod Džoči-Qasarův, kdežto všichni ostatní sedí v řadě begů. Některé příběhy o Džoči-Qasarovi a jeho dětech přijdou v průběhu vyprávění a dějin Čingischánových.

Měl mnoho dětí: vypráví se, že měl na čtyřicet synů, známi a proslulí jsou však tři: Jegü, Tuqu a Jesüngge.³⁰ V Čingischánově jarlyku je uvedeno jméno Jegü a Jesüngge, jméno Tuqu však uvedeno není. Jegü byl malého vzrůstu, Tuqu ještě menší, Jesüngge však byl vysoký, rudolící, s dlouhým obličejem a vousem. Když Džoči-Qasara nebylo, zasedl na jeho místo jeho nejstarší syn Jegü; když nebylo Jegüa, zaujal jeho místo jeho syn Harqa-sun; po něm zasedl jeho strýc Jesüngge. Za věku Möngke-qa'ana a Kublaj-qa'ana byl Jesüngge nástupcem Džoči-Qasarovým: jeho jméno a pověst se proslavily, měl přístup k nejdůležitějším záležitostem a k poradám o věcech říše a prokazovali mu velikou úctu a vážnost. Podle obyčeje velel všemu vojsku a kmeni svého otce i svým příbuzným. Když vypukl svár mezi Kublaj-qa'anem a Arik-bökem,³¹ byl Jesüngge u Kublaj-qa'ana a patřil k jeho vojsku, jak bude podrobně vyloženo v dějinách Kublaj-qa'anových. Říká se, že v pětasedmdesáti letech přijel k Kublaj-qa'anovi na sněm a vlasy mu ještě nezbělely.

Když Čingischán rozděloval vojsko svým dětem, dal jeden tisíc starším synům Džoči-Qasarovým, totiž Jegüovi, Tuquovi a Jesünggemu, a ze zvláštních vojsk k tomu sto mužů. Potom měl to vojsko ve své moci a péči vždy ten z jeho rodu, kdo velel na jeho místě; dnes se rozpuštěním po pokole-

30. Jesüngge je znám z tzv. Čingischánova kamene, nejstaršího dochovaného nápisu v mongolském písmu (asi z roku 1225), který připomíná jeho mistrný výstřel z luku. Berezin cituje i čínské zprávy o jeho účasti na volbě Möngke-qa'ana roku 1251. Jarlyk – chánův písemný rozkaz nebo výsadní listina.

31. Válka o trůn mezi bratry Kublajem a Arik-bökem (1260–1264) skončila Kublajovým vítězstvím.

ních stali početnými. Za časů Möngke-qa'ana bylo ještě naživu několik starších chotí Džoči-Qasarových a Möngke je ctil a vážil si jich. Jurta a sídlo Jesünggeho a rodu Džoči-Qasarova jsou uvnitř Mongolska, na severovýchodní straně, v končinách Arguně, Kula-nóru a Chajlaru, poblíž jurt Džibua, syna Tagačarova a vnuka Otčigin-nojanova.

[Následuje výčet Džoči-Qasarových vnuků: Jegüovi synové Bajtaq a Harqasun a Tuquův syn Ebügen veleli každý jedné setnině; Jesünggeho syn Emegen držel za Kublaj-qa'ana Džoči-Qasarovo místo a ulus a po něm jeho syn Siktür. Ten se nakonec spojil s Tagačarovými vnuky z rodu Otčigin-nojanova a zosnoval proti Kublaj-qa'anovi vzpouru; Kublaj je dal popraviti a jejich vojsko rozdělil. Jedna větev Džoči-Qasarova rodu přišla do Íránu, kde byla za Abaqa-chána, a někteří jsou tu i nyní.]

Další syn Džoči-Qasarův se jmenoval Maquldar; toto jméno mu dali pro jistou menší slabost jeho tělesné konstituce. Jeho matkou byla Altan-chatun z kmene Qorlasů.

[Maquldar měl dva syny. Jeden z nich, Džirkidaj, měl pět synů: Qipčaq (od souložnice; jeho synové Tajču a Qoladaj), Sutua a Kuku (oba bezdětní), Tudana-Tuchtu a Tergila (jeho synové Baba, Buralgi a Pulad). Druhý Maquldarův syn zemřel v dětství a jeho jméno není známo.]

Džoči-Qasar měl ještě jiného syna, jménem Qaralču. S ním se to má takto: jeden z otroků Džoči-Qasarových jménem Tumetaj měl pohlednou ženu jménem Kōkčin. Džoči-Qasar ji jednou uviděl v poli a její půvaby mu padly do oka. Vyspal se s ní; potom si pomyslel, že protože se jí dotkl, je možné, že otěhotní, a poručil, aby ji střežili odděleně. Po devíti měsících se narodil syn a dali mu jméno Qaralču. Džoči-Qasar ho dal své choti Altan-chatun a řekl: „Máš jednoho syna; ať je i tento z tvých dětí.“ Altan-chatun ho vykojila a vychovala.

[Qaralču měl sedm synů: Temūra (bezdětného), Saliho, Mukdua (synové Bukertaj a Kurumša), Qutuqua (jeho syn Arslan přišel s Hülegü-chánem, stal se nepřítelem a zemřel), Salsuqtu (synové Qurdžan a Džamudži), Mundera (syn Ürgtemür) a Qurtaqu (bez synů).]

Vypráví se, že za doby, kdy byl Ögedej-qa'an panovníkem a Čagataj žil odděleně od něho ve svém ulusu, poslal Čagataj Ögedej-qa'anovi vzkaz:

„Lidí, s nimiž jsme nerozluční a v pevném přátelství a s nimiž jíme pokrm a pijeme víno, ubylo. Ráčí-li qa'an prokázat milost a poslat z tohoto kmene několik lidí, bude to jeho rozkaz.“ Ögedej-qa'an poručil, aby z rodu Džočí-Qasarova určili několik lidí, a ze všech určili Qaralčua. Altan-chatun, která ho vychovala, řekla: „Jak bych ho mohla nechat samotného?“ Odešla s ním a vzala s sebou i svého vnuka Džirkidaje, který byl ještě dítětem. Pobývali pak v Čagatajově družině. Když Baraq,³² Čagatajův pravnuke, přitáhl válčit s Abaqa-chánem, přišly s ním z uvedené příčiny i děti Qaralčuovy a Džirkidajovy. Došlo k bitvě. Když Baraq uprchl a jeho vojsko se rozprchlo, uradili se příštího roku svorně: „Dříve nás poslal qa'an; nyní pojďme k Abaqa-chánovi, prokažme mu horlivost a přejme mu blaho.“ Všichni přišli a dostavili se do služby k Abaqa-chánovi v Sukurluku; byli přijati v audienci a zvláště obdarováni.

[Abaqa-chán pak Kuku a Sutua zařadil do družiny Argun-chánovy, Tudanu a Tergila ustanovil správci zásob, Tergila však pro nedbalost sesadil a vzal do své družiny; Temür, Sali, Mukdu a Qutuqu byli veliteli v tümenu Širamun-nojana, Salsuqta, Munder a Qurtaqa sloužili v družině Abaqa-chánově v postavení princů.]

Třetím synem Jesügej-bahadurovým byl Qačiun.³³ Měl mnoho žen a dětí, ale jeho nástupcem byl Eldžigidej. Ten byl velmi vážený: Ögedej-qa'an, Möngke-qa'an i Kublaj-qa'an ho vždy ctili a vážili si ho a v důležitých věcech se s ním radili. Jeho ulus a jurta leží na východě, přímo na východní straně, uvnitř Mongolska, v končinách zdi, kterou Číňané vedli od Qaramürenu až k Džurdženskému moři, blízko země Džurdženu. Místa, která leží nablízku, jsou stará jurta kmene Ikiresů, místo Qalaldžin-Alat a končiny řeky Olqui. Až dodnes jsou jeho děti a vojska v družině qa'anově; v této říši však z jejich rodu nikdo není. Když Čingischán rozdělával synům voj-

32. Baraq, chán Čagatajova ulusu (1266–1271), vpadl roku 1270 do Chorásánu a u Herátu byl poražen ilchánem Abaqou (vládl 1265–1282). Řekou, kterou jeho lidé přešli, je podle Berezina Amudarja. Sukurluk – místo v ilchánské říši.

33. Qačiun (Berezin Chadžiun, Tajná kronika Qači'un). Berezin: Qara-müren je zde Žlutá řeka a zdí se míní val na hranici Mongolska a Mandžuska; Ikiresové byli větví Kungirátů. Qalaldžin-Alat (Tajná kronika Qalaqaldžit-elet) je místo pozdější bitvy Čingischána s Ong-chánem (1203). Novější edice čtou místo Džurdženského moře „řeku Džurču“ a místo Etsaudaje Aqsu'udaj. Titul *govan* (novější edice *gui-ong*) je z čínského *kuo-wang*, „kníže země“; týž titul nesl i Mukali. Džurdženi (Džürčeni) – tunguzský lid, zakladatelé dynastie Ťin.

ska, dal Eldžigidej-nojanovi tři tisíce mužů; jejich vůdcem byl Etsaudaj Učegaš-govan – Etsaudaj je jméno větve, Učegaš jméno člověka a *govan* titul. Tento beg byl z kmene Najmanů a ostatní begové z kmenů Urjanchajů a Tatarů, neboť větší část těch tří tisíc vojska byli Najmani, Urjanchajové a Tataři. Nyní se rozpuštěním po pokoleních rozmnožili.

[Nástupnická řada Eldžigidejova: Čaqula – Qalaur – Qadan – Šinglaqar; každý z nich měl mnoho synů. Kublaj-qa'an dal jeho větev na zkoušku sečíst a napočítalo se šest set lidí. Poslední z nich se spojil s rodem Otčigin-nojanovým a jinými princí a zosnoval proti Kublaj-qa'anovi zlé; Kublaj je dal popravit a jejich vojsko rozdělil.]

Čtvrtým synem byl Temüge-otčigin.³⁴ Temüge je jméno a *otčigin* znamená „pán ohně a jurty“: tak nazývají nejmladšího syna (*edžen*). Obecně se mu říkalo Otčigin-nojan a pod tímto jménem je znám. Měl starší choť jménem Sandaqčín z kmene Olqunutů; byla z příbuzných Čingischánovy matky, a proto ji velmi ctíli a vážili si jí. Otčigin-nojan ze všech Mongolů nejvíc miloval stavby: na každém místě, kam přišel, zřídil palác, pavilon a zahradu. Čingischán ho miloval víc než ostatní bratry a posazoval ho výše než jeho starší bratry, a dodnes sedí jeho děti výše než děti oněch dvou bratrů. Když Čingischán rozděloval dětem vojsko, dal mu pět tisíc mužů: dva tisíce z nich byly z kmene Urjaut z kmenů Kilunggutů, jeden tisíc z kmene Isut a dva tisíce sebrali z různých kmenů.

Měl mnoho dětí a jeho nástupcem byl Tagačar-nojan. Ten měl veliký ulus a vojsko; rozpuštěním po pokoleních se z oněch pěti tisíc stalo početné vojsko a byli vážení. Jeho země a jurta byla na severovýchodě, na samém okraji Mongolska, takže z té strany už nebyl žádný jiný mongolský kmen. Vždy býval na kurultaji a v důležitých věcech v radě u Kublaj-qa'ana a byl velice vyvyšován a ctěn. Když Arik-böke začal svár s Kublaj-qa'anem, jmenoval ho Kublaj-qa'an velitelem vojska a poslal ho do boje. Porazil vojsko Arik-bökeho a potom se podle Kublaj-qa'anova jarlyku neustále zabýval vojsky. Žil velmi skvěle a dlouho.

34. Temüge-otčigin (Berezin Temuga-Utdžigin), nejmladší z Hö'elüniných synů. Berezin upozorňuje, že podle d'Ohssona velel vojsku proti Arik-bökemu Jesüngge, a ne Tagačar.

[Nástupnická řada: Džibu – Tagačar – Ečul – Najan; každý z nich měl mnoho synů. Na rozkaz Kublaj-qa'ana sečetli rod Otčigin-nojanův a bylo ho sedm set lidí.]

Zmíněný Najan žil na sklonku Kublaj-qa'anovy doby. S princí, kteří byli syny jeho strýců – se Siktürem z rodu Džoči-Qasarova, Šinglaqarem z rodu Eldžigidej-nojanova, Ebügenem z rodu Kölgenova, s potomky Kötenu, syna Ögedej-qa'anova, i s dalšími princí, kteří byli u Kublaj-qa'ana –, se všichni domluvili a usnesli, že se spojí s Qajduem, a stali se qa'anovými nepřáteli. Když se ten spolek prozradil, sebral qa'an vojsko, zajal je, některé popravil a jejich vojska rozdělil. Nyní z jejich ulusu nikdo nezůstal.³⁵

Pátý syn Jesügej-bahadurův, Belgütej-nojan,³⁶ se narodil z jiné choti a nepočítali ho mezi ostatní bratry. Vždy byl v družině ve službách Čingischánových. Když jednou hodovali s kmenem Kijat-Jürkin, jehož náčelníky byli Sača-beki a Tajču, strhla se mezi nimi hádka, a uprostřed té rozepře, když Belgütej-nojan dohlížel na pořádek u stanu, mu šavlí roztřali rameno: ten příběh bude s výkladem uveden ve vyprávění o Čingischánovi.

Měl mnoho dětí a z nich se jeho nástupcem stal Džautu. Nazývali ho Džautu proto, že měl sto žen a sto synů;³⁷ a zestárl tak, že nepoznával své ženy a děti. Když Kublaj-qa'an poslal svého syna Nomoqana s jinými princí do války s Qajduem a tito princové se mezi sebou uradili, povstali proti Nomoqanovi a zajali ho, byl Džautu v té radě a zajedno s nimi. Když se vrátil, poslal beg Tagačar-nojan z rodu Eldžigidej-nojanova qa'anovi zprávu: „Džautu prý spáchal takovou věc; mám ho popravít, nebo ne?“ Qa'an poručil: „Mám vůči němu pevný závazek, nemohu ho zabít.“ Ten závazek spočíval v tom, že za války [...] s qa'anem Džautu qa'anovi pomohl. Proto ho

35. Najanova vzpoura (1287) byla nejvážnějším povstáním mongolských princů proti Kublajovi; Kublaj ji osobně potlačil a Najan byl popraven. Qajdu (asi 1230–1301), vnuk Ögedejův, vládl ve Střední Asii a byl dlouholetým Kublajovým protivníkem. Kölgen byl Čingischánův syn z vedlejší manželky; „potomky Kötenu“ překládáme Berezino „Uruk-Kuten“ (*urug* = „rod“).

36. Belgütej (Rašíd a Berezín Bilgutej) – podle Tajné kroniky syn Jesügeje z vedlejší ženy, bratr Bekterův. Hostina s Jürkiny se konala asi roku 1196; Belgütej podle Tajné kroniky (§ 131) dohlížel na koně a ránu mu zasadil Būri-bökö. Berezín má „urovnával stanoviště“.

37. Jméno Berezín odvozuje od mongolského *džagun* „sto“. Nomoqan, syn Kublajův, byl roku 1276 zajat vzbouřnými princí a vydán do Zlaté hordy. Vynechané slovo („za války [...]“) doplňuje Berezín domněnkou, že šlo o Kublajovu válku s Arik-bökem; Tagačara pokládá za omyllem přirazeného k rodu Eldžigidejovu místo Otčiginova. Čin – u Rašída jižní Čína (říše Sung).

qa'an neusmrtil, ale odebral mu vojsko a poslal ho na pobřeží Čínu a svěřil mu jejich ostrahu. Džautu tehdy nosil prosté čínské střevíce, chodil v nich a sám nosil dříví na vaření. Strážci říkali: „My je přineseme,“ on však odpovídal:

„Moje odplata je v tom, že jsem zprvu konal dobré služby, naposledy jsem však spáchal zlo a provinil se, a přesto mi darovali život.“

Taková se s ním stala příhoda a takovým způsobem žil. Kublaj-qa'an dal na zkoušku sečíst jeho rod: bylo ho osm set lidí. Řekl: „Jak to, že z rodu dětí Džoči-Qasarových, kterých bylo čtyřicet, se narodilo osm set lidí, a z rodu dětí Belgütej-Džautuových, když jich bylo sto, se narodilo také osm set lidí a víc ne?“ Potom sám řekl: „Rod Džoči-Qasarův je mocný a vede se mu dobře, kdežto rod Belgütej-nojanův je dervišký; proto se ho narodilo méně.“ Nyní je jeho rod ve službách qa'anových. Takový je výklad a rozdělení větve dětí Jesügej-bahadurových, kromě Čingischána.

O válkách a bitevch Jesügej-bahadurových

Většina válek a bitevch Jesügej-bahadurových byla s tatarskými kmeny, které byly v té době nejslavnějšími z tureckých kmenů a jejich vojsko bylo větší než u ostatních. Od té doby, co kvůli smrti Sajin-tegina, bratra choti Qabul-chánovy, a zavraždění tatarského šamana Džirqila jeho příbuznými nastalo mezi dětmi Qabul-chánovými a tatarskými kmeny nepřítelství, jak bylo zmíněno ve vyprávění o Qabul-chánovi, upevnil se svár na obou stranách. Neustále spolu válčili a svedli mnoho bitevch. Nakonec je Jesügej-bahadur porazil a přemohl svou silou. Potom Čingischán celý ten kmen i několik jiných kmenů uvrhl do pout svého otroctví a nevolnictví, jak je dnes na očích vidět, že všechny turecké kmeny jsou otroky a vojskem rodu Čingischánova.

Zvláště v době požehnaného narození Čingischánova válčil Jesügej-bahadur s Tatary, zabil Temüdžin-ügeho a Qori-buqu,³⁸ kteří byli jejich panov-

38. Temüdžin-üge a Qori-buqa (Berezin Temučin-Uge a Kurubuga); Tajná kronika (§ 59) jmenuje oba, pozdější mongolské kroniky (Altan tobči, Sagang Sečen) jen Temüdžin-ügeho. „Tureckými“ nazývá Rašid všechny kočovné kmeny stepi. Berezin soudí, že Jesügej mohl bojovat jen s částí Tatarů, rozdělených na znepřátelené rody, a zprávu čínského současníka Meng Hunga, že Jesügej byl kdysi pouhým desátníkem, nepokládá za rozhodující.

níky, a vyplenil jejich statky a majetek. Když se vrátil, Čingischán se šťastně narodil. Tu událost pokládal za dobré znamení a dal mu jméno Temüdzin. Vylíčení té okolnosti bude podáno ve vyprávění o Čingischánovi.

Rodokmen Jesügej-bahadurův

Oddíl druhý: vyobrazení Jesügej-bahadura a jeho choti a tabulka větve jejich dětí.

Jesügej-bahadur měl, jak bylo podrobně zmíněno v předchozím oddíle, pět synů a ti měli mnoho potomků a dětí; kromě Čingischána jsme zapsali ty, kdo se stali váženými a slavnými. V tomto oddíle, když jsme umístili vyobrazení jeho a jeho choti, zaneseme do tabulky větve jména jeho dětí a zmíněných vnuků; jména Čingischánových potomků však budou postupně uvedena ve zvláštním vyprávění.

Pod jménem Čingischánovým stojí v tabulce tato slova: „Zprvu se jmenoval Temüdzin. Bylo mu třináct let, když mu zemřel otec.³⁹ Nejprve od něho příbuzní i poddaní odpadli a po dvacet osm let byl ve zlém postavení. Potom jeho štěstí vzrostlo: když svrhl Ong-chána, panovníka Kerejtů, nazvali ho Čingischán, to jest veliký panovník; když pak usmrtil Tajang-chána, panovníka Najmanů, upevnila se říše v jeho rukou. Vztyčil bílý prapor o devíti nohách a dali mu přízvisko Čingischán. To jméno mu dal Teb-tengri, syn Mönglik-ečigeho: nazývali ho Kōkōčü a přízviskem Teb-tengri.“⁴⁰

[Zbytek tabulky znovu v přehledu uvádí potomstvo ostatních synů, jak bylo vyloženo výše: Džoči-Qasar („jeho děti jsou udatní a všichni slouží u qa'ana“) se syny Jegüem (synové Bajtaq a Harqasun, který zaujal otcovo místo), Tuquem (syn Ebügen) a Jesünggem (zaujal místo Harqasunovo;

39. Podle Tajné kroniky (§ 61–68) zemřel Jesügej otráven Tatary, když Temüdzinovi bylo devět let a právě ho zasnoubil s Börte.

40. Novější edice zde rozlišují dva tituly: po porážce Ong-chána dostal Temüdzin titul, který Rašíd vykládá jako „veliký panovník“, a teprve po porážce Najmanů jméno Čingis. Bílý prapor „o devíti nohách“ – Tajná kronika (§ 202) mluví o bílém praporu s devíti cípy, vztyčeném na kurultaji u pramenů Ononu roku 1206. Kōkōčü (Berezin Kukdžu) byl šaman, syn Mönglika, Jesügejova věrného druha. Berezin vysvětluje, že Rašídovo Teb-tengri je zkomolené Teb-tengri (mong. „vystupující na nebe“), v překladu však ponechal podobu rukopisů. Tajná kronika (§ 244–246) líčí, jak byl Teb-tengri pro spory s Čingischánovým rodem zabit.

syn Emegen, vnuk Siktür); Maquldar se synem Džirkidajem, který přišel k Čagatajovi s Qaralčuem, jehož byl synovcem, a jehož potomci přešli s Baraqem řeku a rok po Baraqově porážce vstoupili v Sukurluku do služeb Abaqa-chána; Qaralču, kterého Ögedej-qa'an poslal do Čagatajovy družiny, se sedmi syny a vnuky; Qačiun s řadou Eldžigidej-nojan („byl velmi vážený“) – Čaqla – Qalaur – Qadan – Šinglaqar; Temüge-otčigin s řadou Tagačar – Džibu – Tagačar – Ečul – Najan; a Belgütej-nojan se synem Džautuem, „kterého tak nazývali, protože měl sto žen a sto synů“.]

III. Rod Čingischánův, jeho manželky a potomci

Kapitola druhá druhé části prvního svazku knihy Sborník letopisů.¹

Vyprávění o Čingischánovi a jeho slavném rodu, z něhož někteří byli samovládci celého svého věku a jiní se stali panovníky vlastního ulusu,² se stručnými zprávami o vladařích zemí světa, kteří byli jejich současníky, až do nynější doby, totiž do roku 705 hidžry.³ Vyprávění je celkem šestnáct.

Vyprávění o Čingischánovi, synu Jesügeje-bahadura

Skládá se ze tří oddílů, rozvržených takto:

Oddíl první: výklad jeho rodu; popis a rozdělení jeho synů, dcer a vnuků, kteří se až do této doby rozvětvili; popis jeho manželek a zeťů; jeho podobizna a rodokmen větví jeho slavných dětí.

Oddíl druhý: dějiny a příběhy doby jeho vlády; vyobrazení trůnu, manželky, princů a begů v době, kdy dosedl na chánský stolec; původ jeho begů; popis bitev, které kdy svedl, a vítězství, jichž dobyl, a délka jeho vlády.

Oddíl třetí: příběhy a zprávy vztahující se k době jeho vlády, jeho myšlenky, výroky a dobrá naučení, která pronesl a nařídil, jeho chvályhodné vlastnosti a povahové rysy – vše, co se nevešlo do dvou předchozích oddílů. Co se však o něm dozvídáme od různých lidí a z různých knih jen roztroušeně a útržkovitě, bude sepsáno zvlášť.

1. Rašíd ad-Dín dělí první svazek Sborníku letopisů na dvě části: první (u Berezina „Úvod“) pojednává o turkických a mongolských kmenech, druhá o Čingischánovi, jeho předcích a nástupcích. Kapitola první druhé části vyprávěla o Čingischánových předcích od Alan Qo'y po Jesügeje-bahadura, kapitola druhá, zde začínající, o Čingischánovi samém. Berezin: na začátku vyprávění o Čingischánovi stojí v rukopisech ještě nadnesený chvalo zpěv, který jen opakuje velebení předem určené dříve vyprávěním o Tumbinaj-chánovi a Jesügejovi-bahadurovi; Berezin jej do ruského překladu nezařadil, protože k dějinám nic nepřidává.

2. *Ulus* – mongolsky „lid, národ“, pak i dědičný úděl lidu a území, který chán přidělil členu rodu (ulus Džochiho, Čagatajův ulus apod.).

3. Rok 705 h. odpovídá 24. 7. 1305 – 13. 7. 1306. Tehdy už vládl Gházánův bratr Öldžejtü; chvály na Gházána jako žijícího panovníka, které text dále obsahuje, zřejmě zůstaly z dřívější redakce díla.

Oddíl první: Rod Čingischánův, jeho manželky, synové, dcery a zet'ové

Ačkoli dějiny a vyprávění o jeho předcích až po Alan Qo'u byly sepsány zvlášť, bude přece jasnější, zapíšeme-li v tomto vyprávění podrobně jeho rodokmen až k Alan Qo'e, aby čtenář, který se chce poučit, zde našel porozumění dříve, než se pustí do čtení ostatních vyprávění. Uvedeme také, jakým jménem Mongolové ve své obrazné mluvě nazývají každého z předků a dědů. Rodokmen Čingischánův a názvy jeho předků jsou tyto:

Otec Čingischánův Jesügej-bahadur – mongolsky se nazývá *eči*ge. Děd Čingischánův Bartan-bahadur – mongolsky *ebü*ge. Praděd Qabul-chán – mongolsky *elenčik*. Čtvrtý předek Tumbinaj-chán⁴ – mongolsky *budatur*. Pátý předek Baj-Šingqor – *buda-ukur*. Šestý předek Qajdu-chán – *jürki*. Sedmý předek Dutum-Menen – *dutakun*. Osmý předek Bodončar. Pro předky vzdálenější než sedmý stupeň už zvláštní názvy nejsou; všem se společně říká *eledžigin-ebü*ge.⁵ Pramáti všech byla Alan Qo'a.

Podle jiného podání je Alan Qo'a pramáti v desátém pokolení, neboť se vypráví, že Bodončar měl dva syny, Buqu a Načina, a Buqovým synem byl Dutum-Menen. Protože se podání různí, bylo v předchozích vyprávěních vyloženo podle jedné verze a zde je uvedeno podle druhé, aby nebylo opomenuto žádné. A tím konec.⁶

Z předchozích vyprávění a dřívějších zpráv se stalo známým a potvrzeným, že Čingischán je výkvětem všech kmenů Nirun, které vzešly z Alan Qo'y. Když vystoupil na jeviště dějin, byli lidé svědky toho, jak byl označen rozličnými nebeskými požehnáními; nesmírnou silou a mocí si podrobil všechny kmeny turecké i mongolské i jiné rody a postavil je do řady otroků. Jako jediná perla uprostřed drahokamů se z oněch pokolení vyvýšil ušlechtilostí své bytosti a vzácností svých vlastností; krajiny všech pásem

4. Rašid (Berezin) jej nazývá Tumene-chán; Tajná kronika Mongolů zná tohoto předka jako Tumbinaje-sečena.

5. Mongolské názvy předků jsou v rukopisech značně porušené a uvádíme je v Berezinově čtení; novější edice čtou některé jinak (např. šestý stupeň *borqaj*, sedmý *dutaqun*, souhrnný název *eči-gin-ebü*ge). Berezin: *elenčik ebü*ge znamená praděd, předek; *ebü*ge je obecně „děd, předek“.

6. V kapitole o Čingischánových předcích (kap. II) Rašid sám dává přednost tomuto druhému podání (Bodončar – Buqa – Dutum-Menen) a Načina uvádí jako Buqova bratra. Tajná kronika Mongolů má mezi Bodončarem a Qajdu-chánem jinou, delší posloupnost jmen.

světa uchopil do okruhu své vlády a do hrsti svého panství. Jeho velké děti a slavný rod se staly na šesti stranách sedmi pásem světa vládci koruny a trůnu světovlády a místodržiteli říše blaha. Posléze se náboženství islámské – podporou a oporou šáhanšáha, útočiště světa, pomocníka víry Boží, sultána Mahmúda Gházán-chána, kéž Bůh prodlouží jeho vládu a povznese jeho hodnost! –, který je posledním smyslem existence všech těch kmenů a pokolení, stalo tak pevně založeným a tak mocně ohrazeným, že to všichni, vzdálení i blízcí, Turci i Tádžikové, vidí na vlastní oči. Bude-li Bohu libo, potrvá vláda tohoto vznešeného věku až na věky věků!

Ačkoli ve druhém oddíle těchto dějin budou okolnosti příběhů o Čingischánovi vyloženy důkladně a jednotlivě, každá na svém místě, přece i zde něco stručně předkládáme na způsob předmluvy, abychom čtenáři poskytlí přehled jako v obsahu; tak bude i popis jeho manželek a větví jeho dětí, který bude následovat, snáze srozumitelný.

Stručný přehled Čingischánových skutků

Pravím tedy – a pomoc je od Boha –, že Čingischán zůstal po otci v dětském věku třinácti let.⁷ Mnohé kmeny, které se v době blahobytu jeho otce Jesügeje-bahadura spojily v jedno a byly mu poslušny, od něho odpadly, když spatřily, že Čingischán je ještě chlapec. Jeho matka Hö'elün však byla nanejvýš dokonalá a moudrá, a proto podle svých sil chránila a opatrovala jeho i čeled', poddané, vojsko a spojence, kteří zůstali po Jesügejovi-bahadurovi. Několikrát se Čingischánovo postavení ocitlo v slabosti, několikrát využily kmeny Tajčiuťů příhodné chvíle a spoutaly ho do okovů, avšak Bůh nejvyšší jej z těch propastí vysvobodil. Protože odvěká vůle Boha nejvyššího byla taková, aby se stal samovládcem světa, dospíval postupně k tomu, aby snášením nepokojů a útrap uměl prokazovat trpělivost v těžkých věcech; aby, až dosáhne královského blaha a pokoje, znal míru té veliké milosti a plnil povinnost vděčnosti; a aby, až dostoupí oné vysoké hodnosti, dokázal držet každého člověka na jeho místě.

7. Tajná kronika i další mongolské prameny uvádějí, že Temüďzinovi bylo teprve devět let, když Jesügej-bahadur po návratu od Kungirátů, u nichž syna zasnoubil s Börte, zemřel otráven Tatary (Berezín).

Při slabosti postavení, mnohých těžkostech a rozličných nepokojích a pohromách byl nesmírně statečný a odvážný, neobyčejně moudrý, zručný, rozvážný a rozumný. Pro jeho štědrost a laskavost se jméno a pověst o něm rozšířily do všech stran a v srdcích lidí se k němu rozhořela láska; kmeny se přikláněly na jeho stranu a přimykaly se k němu, až zesílil a zmocnil se, učinil své přátele vítěznými a vítězíci a své nepřátele zničenými a poníženými. Protože jeho příbuzní, bratřenci jeho i jeho rodičů mu záviděli, zvláště kmeny Tajčiutů, kteří byli jeho sousedy – jejich jurty stály blízko sebe a jejich vzájemné vztahy byly důležitější než vztahy lidí sobě cizích, a přece je od sebe vzdalovali sami –, prožil rozličné nepokoje, dokud nezničil většinu těch kmenů a zbylé nepřivedl do řady otroků, jak bude vyloženo.

Potom si podrobil a podmanil některé příbuzné a mongolské kmeny, které mu byly rodem bližší. Poté se jeden kmen z jeho příbuzných spojil s Ong-chánem, vládcem Kerejtů,⁸ s nímž měl Čingischán dávné přátelství a vztah jako syn k otci, a úkladně proti němu smýšleli; jejich sídla a jurty byly blízké a sousedící. Bylo nutné přijmout proti nim opatření. Několikrát došlo k bitvám, až je nakonec Čingischán přemohl a obrátil všechny v nic a v nicotu.

Poté zakročil proti kmenům z řad Mongolů, kteří sídlili v okolí jeho jurt – zlí sousedé bývají většinou nepřátelé a závistníci. Potom se mezi ním a vládcí Najmanů – s nimiž Čingischán vícekrát válčil proto, že byli nepřáteli kerejtského vládce Ong-chána a on s ním byl v přátelství – nepřátelství a nenávisť upevnila a pomsta se usadila v hrudi. Také okolí krajin blízkých Čingischánovi bylo očištěno od zatvrzelých a odbojných, a on se přiblížil až k samým hranicím Najmanů. Někteří Čingischánovi nepřátelé z jeho příbuzných a z mongolských kmenů odešli k nim a položili základ nepřátelství a nevraživosti vůči němu; z těch příčin bylo nezbytné přinést jim zkázu, dokud je všechny nepřemohl a nepodrobil.

8. Ong-chán (Rašíd a Berezin: Van-chán; vlastním jménem Toghril) – vládce Kerejtů, mocného kmene ve středním Mongolsku. Byl pobratimem (*anda*) Jesügeje-bahadura, a proto ho Temüdzin ctil jako otce. Kerejti se hlásili k nestoriánskému křesťanství.

Potom čínský samovládce Altan-chán,⁹ který byl nesmírně velikým a ctěným panovníkem a jemuž větší část kmenů mongolských a tureckých po všechny časy prokazovala poslušnost a podřízenost, protože se nacházely v sousedství čínské země, očekával podle téhož obyčeje poslušnost a podrobení i od Čingischána. Čínští panovníci navíc, jak bylo řečeno v předchozích vyprávěních, usmrtili několik Čingischánových předků, dědů a strýců. Z té příčiny mezi nimi vyvstaly účty a nevraživost. Protože Bůh nejvyšší dal Čingischánovi sílu a moc, shromáždilo se u něho množství vojska. Uznal za nevyhnutelné vynaložit úsilí k odplatě a pomstě za dávnou křivdu: s velikým vojskem vytáhl do války proti Altan-chánovi, podrobil si větší část čínských krajin, přemohl panovníky i ty, kdo zdvíhali šíji, a všechny učinil jílcem meče poslušnými a uznávajícími jeho rozkazy.

Po pěti letech zanechal vojsko v oněch končinách a sám se vrátil do vlastního ordu.¹⁰ Poté si podrobil zemi Tibet a Tangut,¹¹ která rovněž ležela v okruhu jeho krajin, a v srdci choval úmysl vytáhnout podruhé do čínské země, aby si ty země podmanil najednou, a podrobit si zemi Qarajang, která sousedí s Čínou a leží blízko Mongolska a kterou Indové a Qarajangové nazývají Kender a Tádžikové Kandahár.¹² K té důležité věci se již odhodlal. Avšak Küčlög-chán,¹³ syn vládce Najmanů, v době, kdy byl jeho otec zabit, uprchl, odešel do země Turkestánu, spolčil se s některými mongolskými kmeny, které byly Čingischánovými nepřáteli, a zmocnil se turkesťanské země, kterou držel gurchán Kara-Kitajů; gurchán zemřel a zpráva o

9. Altan-chán („zlatý chán“) – mongolské označení císaře džürčenské dynastie Ťin (1115–1234), vládnoucí severní Číně; *altan* překládá čínské „t'in“ (zlato). Rašíd nazývá severní Čínu Chataj (Kitaj), jižní Čínu Čin (Mačín).

10. Tažení proti říši Ťin začalo roku 1211; roku 1215 padl Čung-tu (Peking) a Čingischán se roku 1216 vrátil do Mongolska. Válku v Číně pak vedl Mukali s titulem *guj-ong. Ordu* (orda) – sídelní tábor chána či jeho manželky.

11. Tangut – tangutská říše Si-Sia (Západní Sia) v dnešní severozápadní Číně, na niž Čingischán táhl několikrát (1205, 1207, 1209, 1226–1227) a zničil ji roku 1227. Zmínka o podrobení Tibetu je nadsázka – skutečná mongolská nadvláda nad Tibetem začala až ve čtyřicátých letech 13. století.

12. Qarajang (u Berezina Charadžang) – dnešní jün-nanská oblast v jihozápadní Číně, tehdy království Ta-li; dobytá byla až za Möngekeho roku 1253. S afghánským Kandahárem nemá nic společného.

13. Küčlög (Berezín: Kušluk-chán) – syn najmanského Tajang-chána; po otcově porážce uprchl ke Kara-Kitajům, oženil se s dcerou jejich gurchána a roku 1211 se zmocnil jeho trůnu. Kara-Kitajové (Západní Liao) byli potomci kitanské dynastie Liao, kteří po pádu své říše v Číně založili stát ve Střední Asii; jejich vládce nesl titul *gurchán* („všeobecný chán“).

té události dostihla Čingischána. Tu se jeho úmysl táhnout do čínské země a do oněch končin zviklal. Zabýval se odstraněním Küčlůgových pletich, poslal s vojskem Džebeho a přemohl i jeho.

Když Küčlůg na radu sultána Muhammada Chorezmšáha vzal z rukou gurchána Turkestán, říši dlouhou a širokou, stal se Küčlůg vládcem nad jednou částí té země a Chorezmšáh nad druhou. Když Čingischánovo vojsko Küčlůga vyhnalo, zmocnil se sultán Chorezmšáh celé turkestánské země i s Otrárem, který tvoří samu její hranici. Čingischána se ze žárlivosti na to – a také proto, že karavanu muslimských kupců, kterou Čingischán vyslal k sultánovi na cestě jednoty a přátelství, dal v Otráru bez rozmyslu a uvážení povraždit sultánův příbuzný Inalčuq, zvaný Gajir-chán¹⁴ – zmocnil takový žár a hněv, že zapomněl na záležitost země Chataje, Činu a Qarajangu, spěšně se obrátil na Turkestán a íránskou zemi a obě říše za jednomyslné součinnosti svých synů a s pomocí svých begů podrobil.

Poté Ögedej-qa'an s pomocí svého bratra Toluje-chána dobyl celou čínskou zemi, a spolu se synovci dobyli zemi Kelar a Baškurt, Bular, Dešt-i Kipčak, Rus, Čerkesy, Ásy až po nejzazší sever a na jižní straně až po hranice Habeše; dobyli také zemi Solangka.¹⁵ V době Möngke-qa'ana dobyl jeho bratr Kublaj-qa'an to, co zbývalo z Číny; jejich bratr Hülegü-chán dobyl najednou Bagdád, Dijárbakr, pevnosti ismá'ílovců, Sýrii a další země íránské až po nejzazší končiny Malé Asie.¹⁶ Kublaj-qa'an za své vlády dobyl zemi Čin, Qarajang a některá místa Hindustánu.¹⁷ Až do této doby přivádějí Čingischánův rod a potomci rok od roku a den ode dne pod svou moc země ležící v okruhu jejich říší, a takové veliké věci se staly a dějí ze stopy

14. Berezin čte „Chal-sultán Inaldžuk, jehož nazývali Gajr-sultán“; *chál* je arabsky „strýc z matčiny strany“; Inalčuq patřil k příbuzenstvu sultánovy matky Terken-chatun. Masakr karavany v Otráru (na středním toku Syrdarji) roku 1218 byl bezprostřední příčinou mongolského tažení na Chorezm (1219–1223).

15. Kelar a Baškurt – Uhersko (Maďaři); Bular (Berezin čte Pula) – snad Volžské Bulharsko, výklad není jistý; Dešt-i Kipčak – kumánská (polovecká) step mezi Dněprem a Uralem; Ásové – Alani na severním Kavkaze; Solangka – Korea. Říše Ťin padla roku 1234, západní tažení Batúa a dalších princů proběhlo v letech 1236–1242. Zmínka o Habeši (Etiopii) je rétorická nadsázka.

16. Hülegü, zakladatel dynastie íránských ilchánů, zničil v letech 1256–1257 pevnosti nizárovských ismá'ílovců (tzv. asasinů, mj. Alamút) a roku 1258 dobyl Bagdád a ukončil abbásovský chalífát; Sýrii obsadil roku 1260 jen přechodně.

17. Čin – jihočínská říše Sung, dobytá roku 1279. Qarajang ve skutečnosti Kublaj dobyl ještě za Möngkeho vlády; „místa Hindustánu“ jsou zřejmě míněna tažení do Barmy a Indočíny.

Čingischánova a jeho rodu blaha. Výklad a rozdělení těchto příběhů bude uveden později, každý na svém místě v některém vyprávění; zde jsme chtěli tento stručný přehled podat na způsob předmluvy.

Nyní přistoupíme a vložíme na pero výklad a rozdělení Čingischánových manželek a popis toho, kolik dětí měl od které manželky, i okolnosti každého z nich.

Popis Čingischánových manželek a jeho dětí

Čingischán měl na pět set manželek a souložnic. Každou vzal z některého kmene; některé si pojal podle obřadu mongolského sňatku, avšak větší část byly ty, které dostal jako kořist a bral, když si podroboval a podmaňoval říše a kmeny. Těch, které byly staršími manželkami a požívaly plné úcty, však bylo pět, v tomto pořadí.

První manželkou byla Börte-fudžin, dcera Daj-nojana, hlavy a vládce kmene Kungirátů.¹⁸ Byla nejctěnější a nejstarší ze všech žen a byla matkou čtyř starších synů, kteří byli váženi, a pěti dcer.

Nejstarší syn byl Džoči, z jehož rodu pocházejí všichni vládci a princové v Dešt-i Kipčaku. Vypráví se, že v době, kdy Čingischán válčil s kmenem Merkitů,¹⁹ zvítězili oni. Börte-fudžin byla tehdy těhotná Džočim a Merkiti ji zajali jako kořist. Protože mezi Merkity a Ong-chánem byl v té době mír, poslali ji k němu. Ong-chán ji choval v úctě a poctě a pohlížel na ni jako na snachu, pro dávné přátelství, které měl s Čingischánovým otcem, a protože Čingischána nazýval synem. Jeho begové řekli:

„Proč si ji nevezmeš?“

Odpověděl:

18. *Fudžin* – z čínského *fu-žen*, „paní, choť“. Daj-nojan (Tajná kronika: Dej-sečen) byl podle mongolských pramenů jen předákem kungirátského rodu, nikoli vládcem celého kmene; jeho povýšení je podle Berezina pozdějšího data. Kungiráti sídlili na východě Mongolska a z jejich rodu pocházely i manželky mnoha pozdějších chánů.

19. Merkiti – lesostepní kmenový svaz na dolní Selenze, úhlavní nepřátelé Čingischánova rodu. Jesügej-bahadur totiž kdysi unesl Merkitovi Jeke-Čiledüovi nevěstu Hö'elün; Merkiti se za to pomstili únosem Börte.

„Je to moje snacha. Bylo by daleko od lidskosti a šlechetnosti pohlí-
žet na ni zrakem věrolomnosti.“

Když se Čingischán o té věci dozvěděl, poslal k Ong-chánovi Sabu, děda Sartaq-nojana, z kmene Džalajirů, a žádal o tuto manželku. Ong-chán zachoval ve vztahu k ní svou povinnost a vydal mu ji. Když se obrátili tváří ke službě Čingischánovi, narodil se Džoči na cestě. Protože cesta byla nebezpečná a nemohli se nikde usadit ani zřídit kolébku, udělal Saba z trochy mouky měkké těsto, zabalil do něho dítě, vzal je do klína a nesl opatrně, aby jeho údy nepřišly k bolesti. Proto mu také dali jméno Džoči, že přišel na svět nečekaně.²⁰

Druhý syn byl Čagataj, jemuž byla svěřena správa od počátku turkeštské země až po konec řeky Amu. Jeho ulus spravovali Algu, Mubárakšáh a Baraq a nyní jej spravují Du'a a jeho syn Qutluq-Chwádža.²¹ Rozdělení větví jeho dětí a příběhy o něm budou uvedeny každé na svém místě.

Třetí syn byl Ögedej-qa'an, který se stal qa'anem po Čingischánovi a třináct let qa'anoval.²² Jeho nejstarším synem byl Gүjүk-chán; z Ögedejova rodu jsou i Qajdu a několik princů, kteří sídlí v oněch končinách. Příběhy o nich přijdou na svém místě.

Čtvrtý syn byl Toluj-chán, jehož přízvisko bylo Jeke-nojan a Ulug-nojan; Čingischán ho nazýval *nökerem*.²³ Většinu času provázel otce a ve válkách byl s ním. *Tuli* znamená mongolsky zrcadlo. Když zemřel, stalo se toto slovo až do dnešní doby zakázaným jménem. Turecky se zrcadlo nazývá *küz-*

20. Rašid vykládá jméno z mongolského *džočin*, „host“ – tedy „nenadálý host“. Berezin: Tajná kronika vypráví o únosu Börte jinak a podrobněji – Merkiti ji dali Čilgerovi, bratru Jeke-Čiledüa, a Temüdzin ji získal zpět až vojenskou výpravou, kterou podnikl spolu s Ong-chánem a Džamuchou; Rašid podle Berezina pomíjí, co by vrhalo stín na Čingischánovu choť. Pochybnosti o Džočiho původu se odrážejí i v pozdějších sporech mezi ním a Čagatajem.

21. Algu vládl Čagatajovu ulusu 1261–1266, Mubárakšáh krátce roku 1266, Baraq 1266–1271, Du'a 1282–1307. Qutluq-Chwádža byl Du'ovým synem, který spravoval afghánskou oblast. Amu – Amudarja (antický Oxus).

22. Ögedej byl zvolen na kurultaji roku 1229 a zemřel koncem roku 1241. Titul *qa'an* (velký chán) Rašid vyhrazuje velkým chánům, zatímco ostatní vládce nazývá prostě chán. Qajdu (asi 1235–1301), Ögedejův vnuk, vládl ve Střední Asii a po desetiletí válčil proti Kublajovi i iránským ilchánům. Byl synem Ögedejova syna Qašiho.

23. Jeke-nojan a Ulug-nojan znamenají obě „velký pán“, první mongolsky, druhé turkicky. *Nöker* – mongolsky „druh, družiník“; svobodný bojovník, který se osobně zavázal věrností svému páno-
vi.

gü, a nyní i Mongolové zrcadlu z uvedené příčiny říkají *küzgü*.²⁴ Möngke-qa'an, Kublaj-qa'an, Hülegü-chán a Arik-böke byli jeho syny. Nyní jsou z jejich rodu a vnuků qa'any a samovládci Temür-qa'an a samovládce islámu Gházán-chán – kéž trvá jeho bytí! Také další větev a linie jeho čistého rodu se staly qa'any a samovládci všech pásem; příběh o každém bude uveden zvlášť.

Tito čtyři synové Čingischánovi byli všichni moudří, plní zásluh, dokonalí, udatní a stateční a chváleni otcem, vojskem i lidem. Říši Čingischánově sloužili jako čtyři pilíře a on každému z nich vytvořil království. Nazývali je čtyřmi *külüg*. Kdo mezi lidmi, koňmi a jinými stojí výše, převyšuje ostatní a bývá vpředu, ten se nazývá *külüg*.²⁵ Příběhů o těchto čtyřech synech je, kromě toho, co napíšeme ve vyprávění o každém z nich, mnoho; přijdou v tomto vyprávění o Čingischánovi a odtud budou známy. Také zmínka o bezích a vojscích, které rozdělil a dal každému synovi, bude v tomto vyprávění podrobně vyložena při rozdělení begů.

[Následuje výčet pěti Čingischánových dcer od Börte a jejich manželů: nejstarší Qodžin-beki (Berezin: Chudžin-bige) byla nejprve žádána pro Tusaqu, syna Senggüмова a vnuka Ong-chánova, ale ze sňatku sešlo, což vyvolalo nevoli; pak byla dána za Butu-kürgena z Ikiresů, syna Nigünova. Druhá, Čečejiĝen (Berezin: Čičkan), byla dána za Törelčiho-kürgena, syna Qutuqa-bekiho, vládce Ojratů. Třetí, Alaĝaj-beki, za Šigüho, syna vládce Öngütů. Čtvrtá, Tümelün, za syna vládce Kungirátů jménem Kürĝen – ačkoli kürĝen znamená „zeť“, bylo to i jeho skutečné jméno. Pátá, Altalun, zvaná také Altalu-qa'an, byla dána za Džavdura-sečena, syna Tajču-kürĝena z kmene Olqunu'ut, který byl bratrem Čingischánovy matky; Čingischán ji miloval nade všechny ostatní dcery a příběhů o ní je mnoho. Potomstvo

24. Zákaz vyslovovat jméno zemřelého je u Mongolů dobře doložen. Berezin se tu zastává Rašídova výkladu proti pochybnostem I. J. Schmidta: zákaz mohl platit jen dočasně a jen při qa'anově dvoře, a to sotva přísně.

25. *Külüg* – „hrdina, vynikající oř“. V Tajné kronice Mongolů označují „čtyři külügové“ (*dörben külü'üd*) nikoli Čingischánovy syny, ale jeho čtyři nejpřednější druhy: Bo'orču, Mukaliho, Bo-roqula a Čila'una.

dcer bude uvedeno ve statích o kmenech jejich manželů a některé příběhy přijdou v dějinách Čingischána, Ögedeje-qa'ana a Gүjүk-chána.^{26]}

Ostatní manželky a jejich děti

Druhou manželkou byla Qulan-chatun, dcera Dajir-usuna, hlavy kmene Uvas-Merkitů, který, když na rozkaz přijal poddanství, přivedl tuto dceru a dal ji Čingischánovi.²⁷ Měl od ní jednoho syna jménem Kölgen a tomuto synovi udělil hodnost rovnou čtyřem zmíněným synům.²⁸

Příběh o Kölgenovi a větvi jeho dětí je takový: měl čtyři syny. Nejstarší syn se jmenoval Qoča. Když jeho otec zemřel, dali mu šest tisíc mužů a udělili mu otcovo místo. Tento Qoča měl syna jménem Urudaj; i ten držel otcovo místo a vojsko a byl v družině Kublaje-qa'ana. Ten měl syna jménem Ebügen, který rovněž držel otcovo místo a vojsko. V době, kdy potomci Tagačar-nojana, Naja a další princové zradili Kublaje-qa'ana a zamýšleli spojit se s Qajdu, se to Kublaj-qa'an dozvěděl a dal ho spolu s ostatními popravit.²⁹

Třetí manželkou byla Jesügen,³⁰ z kmene Tatarů. Měl od ní syna jménem Čaur, který zemřel ještě v mládí.

26. *Kürgen* (turkicky *güregen*) – „zeť“, čestný titul mužů, kteří se přiznali do chánského rodu. Berezin: odmítnutí dvojího sňatku (Džoči s Ong-chánovou dcerou, Senggümův syn s Qodžin-beki) bylo podle Tajné kroniky jednou z příčin roztržky s Ong-chánem, přičemž to byl Ong-chánův rod, kdo nabídku přijal nelaskavě; Tajná kronika také uvádí, že Čecejigen byla provdána za Törelčiho bratra Inalčiho. Berezin se na základě jiných pramenů přiklání k tomu, že manželem Altalun nebyl sám Tajču-kürgen, nýbrž jeho syn. Podle Berezina se Tümelünin manžel ve skutečnosti jmenoval Šingkü.

27. Uvas-Merkiti (Berezin: Uvas-Mergit, jiné rukopisy Uhaz) – jedna ze tří merkitických větví. Berezin: Tajná kronika vypráví, že Qulan se k Čingischánovi dostala až poté, co ji tři dny zdržel barinský předák Naja; Rašíd tuto epizodu, stejně jako Börtin pobyt u Merkitů, zamlčel. *Chatun* – turkicky „paní, kněžna“, titul chánových manželek.

28. Berezinův text říká, že Kölgenovi byla udělena hodnost rovná čtyřem starším bratrům; jiné rukopisy a novější edice čtou naopak, že jejich postavení *nedosáhl*, což lépe odpovídá celkovému líčení.

29. Naja (Berezin: Najan), potomek Čingischánova bratra Temüge-otčigina, vedl roku 1287 v Mandžusku povstání proti Kublajovi ve spojení s Qajdu; Kublaj je osobně potlačil. Tagačar byl Temügeho vnuk.

30. Rašíd (Berezin) ji nazývá Bisuket, sestru Bisulun; Tajná kronika zná obě sestry jako Jesügen a Jesüi, dcery tatarského předáka Jeke-Čerena, a podrobně vypráví o Čingischánově sňatku s nimi (Berezin). Jesügenina syna Berezin nazývá Džaur.

Čtvrtou manželkou byla Kungdžu-chatun, dcera Altan-chána, čínského panovníka. Je známo, že nebyla tvář krásná, avšak protože její otec byl nesmírně velkým panovníkem, byla ctěna.³¹ Čingischán s ní neměl dětí. Žila až do doby Arik-bökeho a zemřela po něm. V ordu této manželky byla dcera Armuka, který byl jejím stolníkem, jménem Huqutaj; stala se velmi váženou a známou.³²

Pátou manželkou byla Jesüi, sestra zmíněné Jesügen, rovněž z kmene Tatařů.

Kromě těchto zmíněných žen měl Čingischán několik žen, které se těšily postavení starších manželek, avšak nebyly zařazeny mezi těchto pět starších manželek. Jednou z nich byla Ibaqa-chatun, dcera Džacha-gambua, bratra Ong-chána, vládce Kerejtů.³³ Měla sestru jménem Begtutmiš-fudžin; tu si Čingischán vzal pro Džoči-chána. Jinou sestru, jménem Sorqaqtanibeki, vzal pro Toluje-chána; ta byla lasturou čtyř královských perel a matkou čtyř slavných synů, pozhnaně statných, vznešeně krácejících a šťastně vyhlížejících.³⁴ Tuto Ibaqa-chatun si vzal pro sebe. Náhle však v noci spatřil sen a daroval ji begovi, který té noci konal službu v gardové stráži, jménem Kehetej-nojan, z kmene Uru'ut,³⁵ se všemi lidmi, čeledí, služebníky a poddanými, pážaty, stádem koní i dobytka, pokladnicí a zásobami, které měla, kromě jednoho stolníka a jednoho zlatého poháru, z něhož pil kumys – oba si ponechal na památku. Všechno ostatní daroval spolu s

31. *Kungdžu* – z čínského *kung-ču*, „princezna“, tedy titul, nikoli jméno. Berezin: podle čínské oficiální historie t'chinský císař přijal za vlastní nejmladší dceru svého zesnulého předchůdce a tu poslal Čingischánovi – zřejmě aby mongolského vládce příliš nepovýšil. Stalo se tak roku 1214 při míru po prvním obležení Čung-tu.

32. Tak podle Berezina; novější edice čtou místo toho, že v ordu byla dívka z kmene Ormük (?), která sama byla stolnicí (*ba'urči*).

33. Berezin: Abga-chatun; Tajná kronika Ibaqa-beki. Džacha-gambu (Berezin: Džachanbo), Ongchánův bratr, byl Čingischánovým pobratimem.

34. Sorqaqtanibeki (zemř. 1252) – matka Möngkeho, Kublaje, Hülegüho a Arik-bökeho, nestorianská křesťanka, jedna z nejvlivnějších žen mongolské říše; po Tolujevě smrti spravovala jeho ulus a prosadila zvolení Möngkeho velkým chánem.

35. *Kešik* – Čingischánova osobní garda, rozdělená na denní a noční stráž; noční strážníci (*kebte'ül*) střežili chánův stan. Berezin: Kejtej-nojan. Podle Tajné kroniky dostal Ibaqu za odměnu Džürčedej z Uru'utů, vítěz nad Kerejty; Rašid, který příběh vypráví ve stati o Uru'utech, uvádí Kehetaje, který té noci velel stráž. Uru'uti – kmen z rodu Nirun.

manželkou zmíněnému begovi. Ta událost je podrobně vyprávěna ve stati o kmeni Uru'ut.

Dále Gürbesü-chatun, která byla dříve manželkou Tajang-chána, vládce Najmanů, a nejstarší z jeho žen; velmi ji miloval. Když byl Tajang-chán zabit, přivedli ji po nějaké době k Čingischánovi a ten s ní vstoupil do manželství podle mongolského obřadu a řádu.³⁶

Dále ... chatun, dcera tangutského panovníka. Vyžádal si ji jako dar a byla mu dána.³⁷

Mnohé z manželek panovníků a dcer begů byly Čingischánovými ženami, nedostaly se však do počtu starších manželek.

Čingischán měl od souložnice z kmene Najmanů syna jménem Džurcedej. Tento syn zemřel dříve než všichni ostatní synové; jméno jeho matky není známo. Měl ještě syna jménem Orčaqan, který také zemřel v dětství. Jeho matka byla souložnice z tatarských kmenů a její jméno není známo.³⁸

Rodokmen Čingischánových dětí

Tolik o popisu ctěných manželek Čingischánových a jeho dětí. Protože se čtyři ctění synové, zvaní čtyři külügové, tj. čtyři pilíře, stali každý samostatným panovníkem, uvádí se v předkládaném rodokmenu Čingischánových dětí jen jejich větev bez větví jejich dětí, neboť ve vyprávění o každém z nich bude větev jeho dětí uvedena zvlášť. O Kölgenově větvi však zvláštní vyprávění psát nebudeme, a proto se zde uvádí jeho větev i s dětmi. Děti dcer se uvádějí ve větvích kmenů, z nichž pocházejí jejich otcové, a zde se nezdá potřebné vyvádět jejich větev. Podobizna Čingischánova a tabulka jeho větve vypadá takto:

36. Tajná kronika ji opakovaně nazývá matkou Tajang-chána. Berezin to pokládá za omyl, neboť Čingischán by si sotva vzal za ženu starou matku svého protivníka.

37. Jméno v rukopisech chybí; Tajná kronika ji jmenuje Čaqa. Berezin místo vykládá jako „Suchat si ji přál a Čingischán mu ji daroval“ – slovo, které pokládá za vlastní jméno, je však nejspíš perské *sauqát*, „dar“, a smysl je ten, že si ji Čingischán vyžádal jako dar. Tak překládáme.

38. Berezin: Džurči a Určagan. O obou synech jiné prameny mlčí, zřejmě proto, že zemřeli mladí a nehráli žádnou roli. Nesmí se zaměňovat s Tangutem Čaganem, kterého Čingischán přijal za syna a který vynikl ve válkách v Číně.

[Tabulka: „Samovládce světa Čingischán“, pod ním synové Džoči, Čagataj, Ögedeje a Toluj – jejich potomstvo se neuvádí, protože každý dostane vlastní větev. Dále Kölgen s potomky Qočou a Urudajem (s poznámkou, že k tomuto Urudajovi patří dílna, kterou zřídili v Tabrízu); Čaur, Džurčedej a Orčaqan, o nichž tabulka poznamenává, že všichni tři zemřeli v dětství a neměli potomky. Pod nimi dcery Qodžin-beki, Čečejigen, Alaqaj, Tümelün a Altalun s manžely, jak jsou uvedeni výše; u Altalun se dodává, že jejímu manželovi dal Čingischán přízvisko Džavdur-sečen a že ji velmi miloval. Jako šestá je připojena dcera Il-alti.]

Tato dcera se narodila ze souložnice. Když idikut, vládce Ujgurů, přišel do Čingischánových služeb a podrobil se, nazval jej Čingischán svým pátým synem a tuto dceru mu určil. Protože však idikut měl ženu, která mu vládla, nechal si kvůli ní Čingischánovu dceru až do doby Ögedeje-qa'ana; když ta žena zemřela, dal mu ji Ögedeje-qa'an.³⁹

39. *Idikut* („svaté štěstí“) – titul vládců ujgurského státu v Turfánu; idikut Barčuq se Čingischánovi dobrovolně podrobil roku 1209. Tajná kronika nazývá dceru Al-altun. Berezin: celý příběh má nevěrohodný nádech, neboť odmítnout Čingischánovu dceru by si nikdo netroufl; ve stati o Ujgurech jej Rašíd vypráví jinak (sňatek se zdržel Čingischánovou smrtí, nevěsta Altun-beki zemřela a Ögedeje místo ní určil Aladži-beki, jež se nakonec provdala až za idikutova syna). Jisté je jen to, že ujgurský vládce dostal za ženu nemanželskou Čingischánovu dceru.

IV. Od narození Čingischánova po první války s Tajčuty, Džamuchou a Tatary

Oddíl druhý

Dějiny a vyprávění o Čingischánovi od počátku jeho narození až do doby, kdy se stal chánem a pádišáhem; vylíčení dvora, manželek, princů a velmožů v čase, kdy usedl na chánský trůn; rody jeho velmožů; popis bitev, které kdy svedl, a vítězství, jichž dobyl; délka jeho vlády do konce jeho věku a popis jeho skonu.

Základ této knihy a osnova těchto dějin spočívají v tom, že nejprve uvádíme větev potomků každého kmene a panovníka a teprve potom začínáme vlastní dějiny a vyprávění. V prvním oddílu tohoto vypravování byl již uveden počet ctihodných Čingischánových manželek a rozdělení jeho synů a dcer; nyní tedy, začínající vyprávění a dějiny Čingischána od doby jeho narození, sepíšeme zkráceně úsek několika let, neboť zprávy o něm z prvních dob nejsou známy odděleně rok po roce; co však je o něm dále zaznamenáno po letech v mongolských svazcích a dějepisech, bude napsáno odděleně.

Skladatelé a autoři dřívějších dějepisů sice sestavili knihy všeho druhu, avšak rozházeli bez pořádku zprávy z různých dob, takže z nich čtenáři neměli plného užitku. Také zesnulý Ibn al-Asír sice s velkou pečlivostí podal výklad po letech, avšak vyprávění o jednotlivých panovnících u něho nejsou pevně sestavena a jejich osudy se v posloupnosti a pořádku poznávají jen víceméně. Tento úsudek potvrdí každý, kdo onu knihu pozorně čte. Vzhledem k tomu se pisateli těchto dějin jeví vhodné, aby pokaždé, když budou sepsány dějiny Čingischánovy za několik let, byly k nim podle letopočtu připojeny dějiny ostatních panovníků zemí, kteří byli jeho současníky, a osudy vladařů žijících v téže době tak byly známy pospolu.

Protože však cílem sepsání této knihy a sebrání těchto vyprávění jsou po-
žehnané Gházánovy dějiny¹, nebylo toto pravidlo zachovááno v dějinách
předchozí vzdálené doby a uplatňuje se teprve v dalším průběhu. Podle to-
hoto vyloženého zvyku se od počátku Čingischána narození až do konce
jeho života, a po něm až do nynějška, píše – vždy po několika letech, jak se
ukázalo vhodné a užitečné – dějiny Čingischána, jeho synů a událostí, kte-
ré se za nich udály; a dějiny ostatních panovníků, kteří žili v téže době a
okruhu, nakolik se o nich dozvědělo něco pravdivého a k věci, se až do
této vznešené doby a požehnaného času připojují jako dodatek, aby byl
čtenář zpraven o poměrech všech. Takové je tedy pravidlo, podle něhož se
postupuje, a pořádek, který se jeví jako ustálený.

Dějiny Čingischánovy od narození do třinácti let

*Od počátku roku qaqa, to jest roku vepře, jenž odpovídá roku hidžry 549 a
začíná v měsíci zú l-ka'da, do dalšího roku qaqa, rovněž roku vepře, jenž se
shoduje s rokem 562 a začíná v měsíci rabí' II.*²

Po celou tu dobu byl jeho otec Jesügej-bahadur naživu; v posledním, tři-
náctém roce Jesügej-bahadur zemřel. Čingischánovi bylo tehdy, když po
něm osiřel, třináct let.

Protože se za Čingischána a jeho předků hvězdoppravci nezabývali astrono-
mickým pozorováním času a ani vypravěči přesně nezaznamenali den a
měsíc, nejsou hodina a den jeho narození s jistotou známy. Všem mongol-
ským princům, velmožům a hodnostářům je však známo a povědomo, a
vešlo to ve všeobecnou známost, že se dožil sedmdesáti dvou let a zemřel
v sedmdesátém třetím roce. Ctihodní hvězdoppravci zaznamenali rok jeho
skonu, neboť to byl vrchol velikosti a dokonalosti jeho vlády, a vypráví se,

1. Rašídův *Sborník letopisů* vznikl na příkaz ilchána Gházána (vládl 1295–1304); jeho první, mongolská část se proto nazývá *Ta'rikh-i mubárah-i Ghazání*, „Požehnané Gházánovy dějiny“. Dokončen byl za Gházánova bratra Öldžejtüa.

2. Qaqa (mong. *qaqai*, vepř) je poslední, dvanáctý rok zvířecího cyklu. Měsíc zú l-ka'da roku 549 hidžry začal v lednu 1155, rabí' II roku 562 v únoru 1167. Rašíd tedy klade Čingischánovo narození do roku 1155. Čínské dějiny dynastie Jüan (*Jüan-š'*) z jeho věku při smrti vycházejí k roku 1162, jiní badatelé navrhují rok 1167; *Tajná kronika Mongolů* rok narození neuvádí. Otázka zůstává otevřená. Berezin slíbil věnovat Rašídově chronologii zvláštní studii. Rok vepře, v němž Čingischán zemřel, je rok 1227 (624 hidžry).

že zemřel v roce qaqa, roce vepře, uprostřed podzimního měsíce, když uplynulo patnáct dní měsíce. A ačkoli to bude sedmdesátý třetí rok od roku jeho narození, i narození se nepochybně událo uprostřed roku, a podle tohoto určení činí délka jeho života plných sedmdesát dva let. Protože ze svého života strávil až do jednačtyřicátého roku dílem v dětství, dílem v nesnázích a zmatcích, vypravěči neurčili události té doby po jednotlivých letech a sepsali dějiny těchto jednačtyřiceti let zkráceně; potom však až do konce jeho života vyprávěli odděleně po letech. I my budeme psát tímto způsobem. Když byl tento zvyk ustálen, vyložíme nyní podle uvedeného způsobu dějiny prvních třinácti let Čingischánových, od narození do smrti jeho otce. Bylo to takto:

V době, kdy byl jeho otec Jesügej-bahadur na vrcholu moci, v plnosti štěstí a blahobytu, a stal se vládcem a hlavou všech kmenů, které patřily jeho otcům a strýcům, takže ho uznávaly za svého vůdce a náčelníka a prokazovaly mu poslušnost a podřízenost, byly ostatní kmeny, tatarské i jiné, z příčiny uvedené ve větvi o Tatarech, s ním ve sváru a nepřátelství a docházelo mezi nimi k mnohému plenění. V řečeném roce qaqa, jenž byl rokem Čingischánova narození a odpovídal roku 549, táhl Jesügej-bahadur do války proti Tatarům; jeho manželka Hö'elün³ byla tehdy těhotná Čingischánem. Vládcí Tatarů byli Temüdžin-üge a Qori-buqa. Jesügej-bahadur s nimi svedl bitvy, porazil je a přemohl a vrátil se jako vítěz a triumfátor. Pobral jejich čeled', stáda koní i dobytka.

Na místě, které nazývají Deli'ün-boldaq⁴, rozkázal utábořit se, a po nějaké době, v témže řečeném roce qaqa, přišel Čingischán na svět pod šťastným znamením. V dlani pravé ruky držel malý kousek sražené krve, jako by to byl ztvrdlý kus jater. Na jeho čele se ukazovaly známky budoucího dobyvatele a vládce světa a v jeho tváři zářily paprsky štěstí a svrchované moci. Protože Jesügej-bahadur v té době dobyl vítězství nad Tatary, porazil jejich

3. Rašid (a Berezin) ji nazývá Ölün-eke, „matka Ölün“; *Tajná kronika Hö'elün*. Pocházela z kmene Olqunu'ut, jedné z větví Kungirátů; Jesügej ji podle *Tajné kroniky* unesl jejímu prvnímu muži, merkitskému Čiledüovi, což později vedlo k merkitské odplatě.

4. Berezin: jméno znamená mongolsky „hrbolatá, bulovitá krajina“. Podle Banzarova leží na pravém břehu řeky Onon, poněkud nad pevností Čindant (dnes Zabajkalsko na ruské straně hranice), naproti vesnici Eke-aral. Rašid (Berezin) píše Dilun-buldaq. Poloha není jistá: jiní badatelé ji hledají dále proti proudu Ononu, v dnešním Mongolsku.

vládce Temüďžina-üge a přemohl nepřítele, vzal tuto shodu za předzvěst a dal podivuhodnému dítěti jméno Temüďžin podle jména řečeného tatarského vládce.⁵

Jesügej-bahadur byl ve své době hlavou a vůdcem kmenů Nirunů⁶ a svých příbuzných. Mezi ním a vládci a velmoži jiných kmenů – které nyní, po smísení s Mongoly a podobnost vzhledu a řeči, všechny nazývají Mongoly, ačkoli v dávných dobách měl každý z nich své vlastní jméno a přízvisko a podobou se od Mongolů lišil – panovalo kruté nepřátelství a sváry, zvláště s kmeny tatarskými. Jesügej-bahadur bojoval a válčil s většinou těch kmenů a některé si podrobil; ze strachu před jeho odvahou a mocí se mu většína přátel i nepřátel podřídila, aby si zachovala život. Jeho postavení a záležitosti byly ve velkém pořádku a lesku. Kromě Čingischána měl ještě několik dalších dětí, jak bylo řečeno ve vyprávění o něm.

Po oněch třináct let setrval v pevné vládě nad svými kmeny a každých několik měsíců táhl do pole, aby zahnal nepřátelské turecké kmeny, které sídlily na stranách a v okolí jeho ulusu⁷. Ve většině bitev měl vítězství a převahu na své straně. Pospolitost příbuzných však podle rčení „příbuzní jsou štíří“⁸ mu ze zášti a nepřátelství, které měli vrozené a vštípené v povaze, záviděla; protože však neměla sílu a moc se mu postavit, zasela semeno nenávisti a nepřátelství ve svém nitru a nosila je v sobě až do konce jeho života.

Když Jesügej-bahadur zemřel, a to ještě mladý, byly kmeny Tajčutů, které patřily k bratrancům a příbuzným jeho otce – způsobem, který bude přesně uveden v části vyprávění o činech Čingischánových –, nejsilnější, měly nejvíce poddaných a vojska a v jejich čele stáli ctihodní vládcové. Za Jesügeje-bahadura byly sice jeho stoupenci, přáteli a poddanými, ale na konci

5. Pojmenovat dítě po zajatém či přemoženém nepříteli byl zvyk, který měl na dítě přenést sílu poraženého. Jméno se obvykle spojuje s mongolským *temür*, „železo“, a vykládá jako „kovář“. Berezin připomíná zprávu francouzských jezuitů Maillu a Gaubila, že dítě mělo nejprve jiné jméno, ale jinde ji nenachází potvrzení.

6. Nirunové (mong. *niru'un*, „bedra“, tj. „čistého původu“) jsou podle Rašida potomci Alan Qo'a zrození z paprsku světla; ostatním mongolským kmenům říká Dürlükínové („obyčejní“ Mongolové). Viz kapitola první.

7. Ulus: lid, kmenový svaz a území, které mu patří; později „říše“ či úředně panství.

8. Arabské přísloví *al-aqárib ka-l-'aqárib*, založené na slovní hříčce: *aqárib* = „příbuzní“, *'aqárib* = „štíří“.

jeho vlády, v čase jeho smrti, projevíly odpor a nepřátelství. Čingischánovi bylo v době otcovy smrti třináct let a jeho bratři byli nedospělí. Jejich matka Hö'elün z kmene Olqunu'ut byla velmi moudrá a dokonalá žena; smrtí Jesügeje-bahadura se však jejich život dostal do nepořádku. Podrobný výklad jejich osudů v tomto období není znám.

Dějiny Čingischánovy od jeho narození, jež se událo v roce qaqa, roce vepře, odpovídajícím roku 549 a počínajícím měsícem zú l-ka'da – po kterou dobu byl jeho otec naživu –, až do třináctého roku, rovněž qaqa, jež odpovídá roku 562 a připadá na měsíc rabí' II, kdy mu bylo třináct let, byly tedy sepsány krátce a zkráceně; nyní v návaznosti na to sepíšeme dějiny sultánů a jiných vládců pásem země, kteří byli v tomto třináctiletém období Čingischánovými současníky, a potom začneme znovu a sepíšeme dějiny Čingischánovy po těchto třinácti letech.

[Následuje Rašídův přehled současných panovníků Číny, Kara-kitajů, Turkestánu, chalífů a sultánů Íránu a dalších zemí v letech 1155–1167 a „vzácných událostí“ té doby. Berezín jej jako nepatřící k dějinám Mongolů vynechal (stejně jako všechny další podobné vložky, které hodlal vydat zvlášť); zachoval jen závěrečnou větu: „Když jsou tedy sepsány dějiny panovníků zemí, kteří byli Čingischánovými současníky v období třinácti let, a vzácné události, jež se v tom čase staly, začneme znovu dějiny Čingischánovy po třinácti letech a sepíšeme je podle téhož zvyku.“]

Dějiny Čingischánovy po třináctém roce

Dějiny Čingischánovy po třinácti letech, kdy osiřel po otci, od počátku roku quluqana, to jest roku myši, jež připadá na měsíc rabí' I roku 563, do konce roku bars, to jest roku tygra, jež připadá na safar roku 590, takže to bude období dvaceti sedmi let; v posledním roce bylo Čingischánovi čtyřicet let.⁹

A protože jeho osudy v tomto období nejsou po letech jednotlivě známy, sepíšeme je zkráceně. V té době vedl bitvy a vzájemné plenění s tajčiutským

9. Rok myši (mong. *quluqana*) je první, rok tygra (*bars*) třetí rok dvanáctiletého cyklu. Rabí' I roku 563 začal v prosinci 1167, safar roku 590 v lednu 1194. Rašíd v téže pasáži jednou mluví o dvaceti sedmi, jednou o dvaceti osmi letech.

mi kmeny; několikrát ho zajali a spoutali, ale s Boží přízní se vysvobodil, a žil v neklidných poměrech. Konečně po řečených dvaceti osmi letech mu Bůh Nejvyšší daroval vítězství a sílu a jeho věci se pozvedly a zvelebily.

Když Čingischán osiřel po otci jako třináctileté dítě, projevilý tajčiutské kmeny, nejvznešenější z jejich příbuzných, svou dávnou nenávist, neboť mu už za otcova života záviděly a tajně chovaly zášť. Tarqutaj-Kiriltuq, syn Adal-chána a vnuk Qabul-chána¹⁰, a jeho bratranec Qoril-bahadur, oba vládci a náčelníci tajčiutských kmenů, se ze závisti, kterou v sobě chovali od dob Jesügeje-bahadura, dali na cestu odporu a útlaaku. Protože Tajčiuti byli mezi větvemi nejpřednější, dospělo to postupně tak daleko, že se i ostatní příbuzní a vojska, kteří poslouchali Jesügeje-bahadura, odvrátili od jeho dětí, přiklonili se k Tajčiutům a shromáždili se proti nim, takže tyto kmeny nabyly plné síly a moci. Někteří z nich patřili k „lesnímu lidu“, hoi-yin irgen, neboť jejich jurta byla v lese.

V té době byla jurta Jesügeje-bahadura a jeho dětí v krajině při Ononu a Kerulenu. Když většina poddaných Jesügeje-bahadura odkočovala a přidala se k Tajčiutům, začal odkočovávat i Tudaun-Qa'určí¹¹, který byl nejstarší ze všech bratranců. Čingischán, jemuž tehdy říkali Temüdžin, se k němu osobně vypravil a uctivě, ale pevně ho žádal, aby neodcházal. Ten však neposlechl a pronesl mongolské přísloví, jehož smysl je tento: „Měl jsem úmysl se odhodlat, ale vůle už není, a možnost zůstat není možná“; vsedl na koně a odjel.

Čingischánova matka Hö'elün se sama vydala na cestu, vztyčila korouhev (tuq), dala vojsku vsednout na koně a vyrazila za uprchlíky, aby je vrátila. Když se střetli, obě strany se seřadily a pustily se do boje. Nakonec některé z toho kmene a ze svého ulusu vrátila. V té bitvě zasáhl šípem do týla jed-

10. Berezin: Tarqutaj-Kiriltuq (Rašíd/Berezin Targutaj-Charaltuk; *Tajná kronika* Tarqutai-Kiriltuq, „Tlustý Tarqutaj“) byl ve skutečnosti Qabul-chánovým vzdálenějším synovcem (z linie prasynovců), nikoli vnukem; přesné příbuzenství však prameny nevyjasňují. Adal-chán byl podle Rašída potomkem Hambaqaj-qa'ana, Qabul-chánova bratrance.

11. Berezin: v *Tajné kronice* se jmenuje Todo'en-girte (§ 72–73), v čínských dějinách Tuo-tuo-chuo-čcha; správné čtení je podle Berezina spíše Todan-Qorča. Jeho původ není jasný. Podle *Tajné kroniky* byl důvodem rozkolu spor o obětní pokrm: vdovy po Hambaqajovi, Orbaj a Soqataj, nedaly Hö'elün podíl z obětních jídel předků, a nazítří kmen odkočoval; Todo'en-girte nato odmítl Temüdžinovo naléhání stepním rčením, že po Jesügejově smrti už není důvod zůstat společu. Rašíd jeho odmítnutí zmírňuje.

noho ze starších velmožů, Čaraqu-ebügena¹², který byl už starý, a byl raněn. Když vyšel z bitvy, šel ho Čingischán navštívit a zeptal se, jak se mu vede. Čaraqa řekl:

„Po smrti tvého dobrého otce se kmeny a vojska vzepřely a odvrátily od tebe tvář. Chtěl jsem je zadržet, ale nebeské předurčení se rozhněvalo na mou krev: znenadání mě ranili.“

Když Čingischán viděl, jak velká je jeho rána, a sám se přesvědčil o beznadějnosti jeho stavu, rozplakal se. Sotva vyšel ven, Čaraqa zemřel. Za Hülegü-chána a Abaqa-chána byli z jeho rodu velmožové Il-Temür, Burkut a Itulgu.

Počátek Džamuchova nepřátelství a bitva třinácti kureňů

*Vyprávění o počátku odboje Džamuchy-sečena, o jeho připojení k tajčiutskému kmeni, o společném úkladu Tajčiutů, Ikiresů a dalších proti Čingischánovi, o tom, jak se to Čingischán dozvěděl, jak rozdělil vojsko do třinácti kureňů a porazil nepřítele.*¹³

V té době měl Džamucha-sečen¹⁴ z větve Nirunů, hlava a velmož kmene Džadžirat, příbuzného jménem Tajčar¹⁵. Ten se vypravil s několika jezdci na loupež na místo zvané Olegaj-bulaq, v krajině Sa'ari-ke'er, která byla Čingischánovou jurtou. V tom okolí bylo obydlí Džochi-Tarmaly z kmene Džalajir – jeho předkové se stali zajatci a otroky Čingischánových dědů za

12. Berezin: *Tajná kronika* (Čaraqa-ebügen, otec Möngliga) ví o věci jinak a pravděpodobněji: k žádné bitvě nedošlo, Tajčiuti starci při odchodu vrazili kopí do zad. Také podle ní odešli nakonec všichni a Hö'elün zůstala s dětmi sama, kdežto podle čínských dějin vrátila větší polovinu. Berezin pokládá verzi *Tajné kroniky* za pravděpodobnější. Ebügen znamená mongolsky „stařec, děd“.

13. Berezin: Rašíd čas počátku nepřátelství mezi Džamuchou a Temüdzinem přesně neurčuje. *Tajná kronika* líčí souvislý sled: anda Džamucha a Temüdzin spolu nejprve porazili Merkity a žili spolu, pak se rozešli; Temüdzina si jeho příbuzní zvolili chánem a Džamuchu jiné kmeny později gurchánem. Berezin pokládá toto pořadí za logičtější; příhody z Temüdzinova strádání, které Rašíd uvádí v Úvodu u jednotlivých kmenů, patří do doby před bitvou s Tajčuty.

14. Džamucha (Rašíd Džamuqa-sečen; sečen = „moudrý“), Temüdzinův anda a později největší soupeř; zajat a popraven asi 1205. Anda: pobratím, spřísežený bratr; pobratimství se stvrzovalo výměnou darů.

15. Berezin čte Taqudžar; *Tajná kronika* (§ 128) Tajčar a činí z něho Džamuchova mladšího bratra; jiné rukopisy Rašída čtou jméno ještě jinak.

to, že džalajirská tlupa zabila Monolun, manželku Dutum-Menena, a její děti; z jeho rodu vzešlo mnoho velmožů, mezi nimi Elgaj-nojan.

Tento Tajčar tam šel, aby mu odehnal dobytek. Džoči-Tarmala se to dozvěděl, začal hlídat a sám spal mezi koňmi a stádem. Když Tajčar přišel, Džoči-Tarmala ho zasáhl šípem a zabil. Právě z této příčiny položil Džamucha-sečen základ nepřátelství s Čingischánem, začal kout pikle a připojil se se svým vojskem a kmenem k tajčiutským kmenům. Kromě něho stranily Tajčiutům i jiné kmeny a větve: mezi nimi kmen Ikires, který je větví Kungirátů, a kmen Qorlas, z dürlükinských Mongolů, a dále kmeny Urut a Nojakin, kteří jsou z Nirunů. Toto shromáždění, spoléhajíc jeden na druhého, povstalo jednomyslně proti Čingischánovi a dlouhý čas s ním válčili a svářili se. Čingischán se vyprostil z jejich rukou a dospěl až tak daleko, že se od něho odvrátili všichni poddaní. Jednou padl Čingischán do jejich rukou a Sorqan-šira z kmene Suldus ho vysvobodil, jak bylo vyloženo¹⁶, a během několika let se přihodily věci všeho druhu.

Jindy zase Bůh Nejvyšší posílil Čingischána pomocí a vítězným přispěním a kmeny se k němu dostaly v hojném počtu. Konečně se tajčiutský kmen a ostatní řečené kmeny, které byly zajedno, pohnuly s třiceti tisíci jezdci, aby na Čingischána zaútočily. On o jejich zlém úmyslu a lsti nic netušil. Šťastnou shodou okolností však byl nakloněn Čingischánově straně jistý muž z kmene Ikires jménem Nekün, který pobýval u tajčiutských kmenů, protože jeho syn jménem Butu byl v Čingischánově družině¹⁷. Ony kmeny byly na místě, které se jmenuje Güreltü; později se stalo jednou z Čingischánových jurt. Řečený Nekün dal Čingischánovi znát o jejich zlém úmyslu, věrolomnosti a záměru ústy dvou mužů z kmene Barulas, Mülkeho a Totaqa, kteří tam šli v nějaké důležité záležitosti a vraceli se zpět. Čingischán byl na místě Dalan-baldžut. Oba přišli tajně cestou, která vede mezi dvěma pahorky zvanými Ala'ut a Tura'ut, a zpravili Čingischána o tažení nepřátel.

16. Příběh o Temüdzinově zajetí u Tajčiutů, o útěku s dřevěnou klanicí na krku a o tom, jak ho Sorqan-šira ukryl ve voze s vlnou, líčí Rašíd v Úvodu ve větvi Suldusů, *Tajná kronika* v § 79–87. Berezin (pozn. 103) dává přednost jejímu „střízlivějšímu“ podání před Rašídovým, do něhož pronikly zázračné prvky.

17. Berezin: Butu žil u Čingischána jako ženich jeho nejstarší dcery, podobně jako Temüdzin v dětství žil u svého budoucího tchána. Podle jiných pramenů se Butu nejprve oženil s Čingischánovou sestrou Temülün a po její smrti s jeho dcerou; stal se tak „zetěm“ (*küregen*) chánova rodu. Jméno místa, kde nepřátelé tábořili, čte Berezin Kulü; novější edice Güreltü.

Když se Čingischán dozvěděl, jak se věci mají, začal ihned šikovat mongolské vojsko a dal zprávu všem kmenům a rodům, které mu byly přátelsky a příznivě nakloněny. Když se shromáždili, rozčlenil je na desetitisíce, tisíce, stovky a desítky. Všechno bylo třináct kureňů. Kureň znamená kruh. Za starých časů, když se nějaký kmen utábořil na nějakém místě v podobě kruhu a jeho náčelník byl jako bod uprostřed kruhu, nazývali to kureň. I v nynější době, když se přiblíží nepřátelské vojsko, rozkládají se v tomto obrazci, aby dovnitř nevnikl cizí člověk a nepřítel.¹⁸ Rozdělení těch třinácti kureňů je toto:

První. Čingischánova matka Hö'elün a kmeny, stoupenci, příbuzní, princové, ordy, služebníci a lidé, kteří patřili zvlášť k ní.

Druhý. Čingischán, jeho děti, nökeři¹⁹, lidé z řad velmožů a velmožských synů a mladých bojovníků, kteří patřili zvlášť k němu.

Třetí. Buradžu-bahadur z rodu Sam-Qači'una, staršího bratra Qabul-chánova, z kmene Džirgin, jedné z větví Kerejtů, s kmenem Adarkin, jehož hlavou byl Muqur-Qa'uran z Nirunů – a Bukuri, který byl v Chorásánu, byl z jeho rodu –, a kmen Qorlas z Dürlükínů, jejich hlavou Čaruqa.

Čtvrtý. Děti Sorqodu-nojana, Deringi a jeho bratr Quridaj; jsou z kmene Nirun a Kijatové. S nimi kmen Budat, který je rovněž z Nirunů.

Pátý a šestý. Děti Sorqatu-Jürkiho, Sača-beki a jeho bratranec Tajču, a kmeny Džalajirů. Sorqatu znamená „ten, kdo má na těle mateřské znaménko“. Kijatové-Jürkinové jsou z jeho rodu; emír Nurin byl z jeho rodu.²⁰

Šedý. Děti Otdžuqu-Dordangiho z kijatských kmenů a lidé, kteří k nim patří a jsou s nimi ve spojení.

Osmý. Děti Menggetü-Qijana, Čangšiut a jeho bratři, kteří jsou Čingischánovými bratrance, a kmen Bajaut z Dürlükínů, jejich hlavou Önggür.

18. Mong. *güre'en*, „kruh, ohrada“: tábor v podobě kruhu vozů a jurt kolem náčelníkova stanu. Berezin: třináct kureňů by podle Rašídova přibližného počtu představovalo asi třináct tisíc stanů (rodin); *Tajná kronika* uvádí třicet tisíc mužů na každé straně.

19. Nöker (mn. nökerové): „druh, společník“, osobní družník, který se dobrovolně zavázal k službě pánovi mimo rodové svazky; z nökerů vzešlo jádro Čingischánovy moci.

20. Rašíd/Berezin Seče-biki; *Tajná kronika* Sača-beki. Jürkinové (Kijat-Jürkin) byli starší linie potomků Qabul-chána, z níž pocházel Sača-beki; pokládali se za přednější než Temüdzinova větev (Kijat-Bordžigin). Emír Nurin byl velmož za Gházán-chána.

Devátý. Daritaj-otčigin, Čingischánův strýc, Qučar, jeho bratranec, syn Nekün-tajšiho, a Dalu z jejich příbuzných; kmen Dogolat z Nirunů a kmeny Nuküz, Qorqan, Saqajit a Üšin z Dürlükünů.²¹

Desátý. Džoči-chán, syn Qutula-qa'ana, Čingischánův bratranec²², jeho stoupenci a druhové.

Jedenáctý. Altan, který byl rovněž synem Qutula-qa'ana.

Dvanáctý. Daqu-bahadur z kmene Qingqijat, kteří jsou z Nirunů, a kmen Süken, rovněž z nirunských kmenů.

Třináctý. Kendü-čino a Ulukčin-čino z dětí Čaraqa-lingquma²³; říká se jim Nuküz, nejsou to však původní Nuküzové, neboť jsou z Nirunů, jak bylo podrobně uvedeno ve větvi o Tajčiutech.

Těchto třináct kurenů Temüdžinova vojska, které jsme podrobně vypsali, se utábořilo rovněž v tomto pořadí v podobě kruhů; podoba kureně má takový obrys, jak je nakresleno.

Když se tímto způsobem shromáždilo třináct kurenů vojska na Čingischánově straně, přikročovalo tajčiutské vojsko k místu Dalan-baldžut, nechalo za sebou pahorky Ala'ut a Tura'ut a postavilo se proti Čingischánovi. Obě strany se pustily do boje. Vznešený Pán daroval Čingischánovi vítěznou pomoc: s oněmi třinácti kurení porazil oněch třicet tisíc jezdců.²⁴ Leskem slunce Čingischánova štěstí se nepřátelé rozptýlili jako smítka v prostoru vzduchu. Kmeny Urut a Burut, jejichž hlavami byli Urut a Burut, přišly a podrobily se.

21. Daritaj-otčigin byl nejmladší bratr Jesügejův (otčigin, „pán ohně“, je titul nejmladšího syna, dědice otcovského krbu); Nekün-tajši byl Jesügejův starší bratr. Qorqanové a Saqajiti podle Berezina nebyli původem Mongolové. Čtení Üšin je Berezinova oprava nejasného místa.

22. Berezin: Džoči-chán a Altan, synové Qutula-qa'ana, byli bratrance Jesügejovi, nikoli Čingischánovi; Rašíd stupně příbuzenství ne vždy přesně dodržuje.

23. Berezin čte Džerke-Lingun; novější edice a *Tajná kronika* (Čaraqai-lingqu) ukazují na Čaraqa-lingquma, syna Qajdua a předka Tajčiutů, o němž se mluví v kapitole první. Čino znamená mongolsky „vlk“.

24. Rašíd/Berezin Talan-baldžus, *Tajná kronika* Dalan-baldžut. Bitva se obvykle klade do konce 80. let 12. století; přesné datum není známo. Výsledek bitvy prameny líčí rozdílně. Rašíd a čínské dějiny připisují Temüdžinovi úplné vítězství, podle *Tajné kroniky* (§ 129) byl naopak Džamuchou zatlačen a musel ustoupit do soutěsky Džerene na Ononu. Berezin volí střední výklad: Temüdžin útok odrazil, na protiútok však neměl sil, jinak by vítězství využil, místo aby vyčkával a hodoval.

Na tom místě, na břehu řeky, byl veliký les. Čingischán se tam zastavil a rozkázal postavit nad oheň sedmdesát kotlů²⁵ a všechno shromáždění zlovolných nepřátel, kteří byli zajati, tam dal uvařit. Ze strachu z toho se v téže době podrobil kmen Džürjat; přišli a přenesli svá obydlí do blízkosti Čingischánovy jurty. Později se však někteří z nich znovu vzbouřili. Tajčiutské kmeny, které byly velmi početné, silné, mocné a obávané, se v té válce rozprchly a každý se ukryl v divočině.

Jak se Ülüg-bahadur a Džürjati podrobili a znovu odpadli

*Vyprávění o tom, jak přijali poddanství Ülüg-bahadur, Tugaj a Ulu s kmeny Džürjat, které byly jejich stoupenci, jak jednomyslně přišli do služby Čingischánovy, nedodrželi své slovo a podruhé se dali na nepřátelství.*²⁶

Ta událost byla takto. Jejich obydlí byla blízko Čingischánovy jurty. Jednou se jednomyslně vypravili na lov a na pahorku zvaném Učal-Čalman, který leží uprostřed velké stepi, uspořádali také naháňku. Připojili se k Čingischánovu otavu, tedy ke středu loviště, a naháňku vedli společně. Lov měli nesmírně zdařilý a řekli: „Zůstaneme zde spolu s Čingischánem.“ Všech jich bylo čtyři sta mužů. Protože neměli kotle ani zásoby, odešlo dvě stě mužů domů a dvě stě se tam utábořilo s Čingischánem. Čingischán rozkázal, aby jim dali, co potřebovali z kotlů a zásob. Druhého dne lovili a on jim z úlovku dal víc, než činil jejich podíl, a prokázal jim mnoho účasti.

Když se rozloučili a odešli do svých domovů, mluvili o Čingischánovi s velkou vděčností a říkali:

25. Berezinův text zde má nejasné „sedmdesát jednoho člověka položili na oheň“; ostatní rukopisy a novější edice čtou sedmdesát kotlů, jak také vyžaduje souvislost. Berezin upozorňuje, že *Tajná kronika* (§ 130) připisuje tento čin naopak Džamuchovi, který po bitvě dal uvařit zajaté knížecí syny ze Čonosů v sedmdesáti kotlích a Neüdej-Čaqa'anovi ut'al hlavu a odvezl ji na zádi svého koně. Berezin se přiklání k tomu, že krutost patří Džamuchovi, a chce tak „smýt jednu skvrnu“ z Čingischána; rozhodnout to však nelze.

26. Berezin: základ tohoto vyprávění je v čínských dějinách dynastie Jüan, kde jsou náčelníci jmenováni Jü-lu (= Ülüg-bahadur) a Ta-chaj-ta-lu. Berezin proto soudí, že Tugaj a Ulu (Dalu) je jediná osoba, Tugaj-Dalu; tak čtou i novější edice. Podobně Bagui a Badagana, které Rašid v Úvodu uvádí jako dva velmože, jsou podle Berezina zde zřejmě jedna osoba (Bagui-Badagana); místo pěti náčelníků by tak zbyli tři.

„Tajčiutský kmen nás opustil a oddělil se od nás: k nám nebyli laskaví. Čingischán nám však bez našeho přičinění a bez příčiny prokázal všechna tato dobrodiní a čest. To je vládce, který živí své otroky a má vojsko.“

Po celé cestě takto hlásali vděčnost Čingischánovi a roznesli jeho slávu po všech kmenech. Když přišli domů, radil se z jejich náčelníků Ülüg-bahadur pod dojmem té vděčnosti s Baguiem a Badaganou, že budou sloužit Čingischánovi a poslouchat a podřizovat se jeho rozkazům. Bagui a Badagana nesouhlasili a řekli: „Co zlého nám udělal tajčiutský kmen? Jsou to také naši příbuzní. Jak bychom se od nich bez příčiny odvrátili a šli k Čingischánovi?“ Protože nesouhlasili, přišel Ülüg-bahadur s Tugajem a Ulu a s kmenem Džürjat, který byl s nimi spojen a svázán, k Čingischánovi a řekli:

„Přišli jsme jako ženy bez mužů, stádo koní bez pána a stádo dobytka bez pastýře. Synové starších žen nás zabíjejí a pustoší. Budeme jednomyslně bojovat v přátelství s tebou a budeme bít tvé nepřátele.“

Čingischán odpověděl Ülüg-bahadurovi:

„Byl jsem jako spící: zatáhl jsi mě za kadeř a probudil mě. Seděl jsem, a ty jsi mě uchopil za bradu a pozvedl.²⁷ Pokud jde o závazek vůči vám, učiním vše, co se ukáže potřebným.“

Zahrnul je laskavostí a prokázal jim mnoho vlídnosti. Po nějakém čase, když se plně usadili, se však džürjatští velmožové znovu vzbouřili a probíjeli se krajinami, až nakonec jistý Qodon-Orčang, který byl z kmene Merkit, zabil Tugaje a Ulu. Tu už kmeni Džürjat nezbyla žádná síla a moc a rozprchli se.

Potom byl nejstarším džürjatského kmene Džamucha-sečen, obdařený rozumem, schopnostmi a lstivostí, velký intrigán; Čingischán ho nazýval andou. Ačkoli se držel cesty pobratimství a navenek projevoval přátelství a upřímnou náklonnost, tajně choval nepřátelství, v srdci nosil odboj a odpor a touhu uchvátit vysokou hodnost. V době síly džürjatského kmene i po jeho rozptýlení neustále Čingischánovi záviděl, navenek projevoval přátel-

27. Berezinův text má „Viděl jsem“, což dává špatný smysl; jiné rukopisy čtou „seděl jsem“.

ství, ale tajně choval nepřátelství; několikrát se spojil s jeho nepřáteli a protivníky. Ta vyprávění budou uvedena každé na svém místě.

Po nějakém čase se řečené kmeny dohodly a řekly:

„Tajčiutští velmožové nás bez příčiny znepokojují a trápí. Tento princ Temüdzin svléká šat, který nosil, a daruje jej; sesedá z koně, na němž jel, a daruje jej. To je muž, který má zemi, živí vojsko a dobře drží ulus.“

Po rozvaze a poradě přišli všichni do služby Čingischánovy, dobrovolně přijali poddanství a upokojili se ve stínu jeho blahobytu.

Příchod Čila'una a Džebeho

Vyprávění o tom, jak Čila'un-bahadur, syn Sorqan-širy, z kmene Suldus, a Džebe z kmene Besüt přišli do služby Čingischánovy dříve, než přišly tajčiutské kmeny.

Čila'un-bahadur, syn Sorqan-širy, z kmene Suldus, a Džebe z kmene Besüt, který je větví Nirunů²⁸, byli oba spojeni s Budaem a patřili k jeho důvěrníkům. Tento Buda byl synem Qada'an-tajšiho, který byl hlavou jedné větve Tajčiutů. Oba od něho odpadli a přišli do služby Čingischánovy.

Příčina, proč Čila'un-bahadur odpadl od kmene Tajčiut a přišel, byla tato: v době, kdy panovalo nepřátelství a svár mezi Čingischánem a Tajčuty, našli jednou nenadále příležitost a zajali Čingischána; Čila'un-bahadur ho však důmyslným opatřením vysvobodil, jak je to všechno vyprávěno ve větvi Suldusů. Příčina, proč Džebe odpadl od Tajčiutů a přišel, byla ta, že tajčiutský kmen zeslábl a Džebe se osamělý potuloval po mnoha horách a pahorcích. Když viděl, že z toho není žádný užitek, přišel ze slabosti a zoufalství do služby Čingischánovy a přijal poddanství. Toto vyprávění je obšírně vyloženo ve větvi Besütů a z jeho pozorného čtení bude věc zcela známa.

28. Rašíd/Berezin Džilaugen-bahadur (*Tajná kronika Čila'un*) a Džebe z kmene Isut (Besüt). Džebe („hrot šípu“) se stal jedním z Čingischánových nejslavnějších vojevůdců. Podle *Tajné kroniky* se původně jmenoval Džirqo'adaj; v bitvě u Kōjitenu postřelil Čingischánova koně (podle Rašída na lovu) a chán mu po jeho doznání dal nové jméno. Berezin: *Tajná kronika* klade příchod obou až po druhou bitvu s Džamuchou.

Příchod Širgü'etü-ebügena

Vyprávění o tom, jak přišel do služby Čingischánovy Širgü'etü-ebügen z kmene Ba'arin se svými syny Naja'a a Alaqem.

Když většina tajčiutských kmenů obrátila tvář ke službě Čingischánovi, byl z kmene Ba'arin jeden starší velmož jménem Širgü'etü-ebügen; Bajan, kterého odtud poslali ke dvoru Kublaj-qa'ana, byl z jeho rodu.²⁹ Tento řečený velmož přišel v Čingischánově době se svými dvěma syny, Naja'a a Alaqem; Naja'a byl potom naživu až do doby Ögedeje-qa'ana a Möngke-qa'ana. Žil sto dvacet let; za vlády Möngke-qa'ana vyprávěl: „V čase Čingischánova narození jsem jedl maso z jeho hostiny.“ Toto vyprávění je uvedeno ve větvi kmene Ba'arin.

Tento Širgü'etü-ebügen, když přivedl své dva syny, zajal a chytil Ugudžu-bahadura z kmene [...] ³⁰ a Tarqutaje-Kiriltuqa, který byl vůdcem kmene Tajčiut, a přivedl je na místo zvané [...]. Nějaký čas je tam hlídali. Když je propustili a dali jim volnost, znovu utekli.

V téže době také Džoči-Čaurqa, náčelník kmene Tulanggit, který byl jednou z větví Džalajirů, přijal poddanství na místě zvaném Turanggut-Šinggut a přišli do služby Čingischánovy.

Hostina na Ononu a roztržka s Jürkiný

*Vyprávění o hostině Čingischána, jeho matky Hö'elün, dětí rodu Ökin-barqaqova, Čingischánových bratranců Sača-bekiho a Tajčua, náčelníků Kijat-Jürkinů, a jejich matek; o sváru, který mezi nimi na té hostině vznikl, o Čingischánově vítězství nad nimi a o nepřátelství, které z toho vzešlo.*³¹

29. Rašíd/Berezín Širgejtu-ebügen; *Tajná kronika* Širgü'etü-ebügen. Bajan z Ba'arinů (1236–1295) odešel z Íránu do služeb velkého chána Kublaje (vládl 1260–1294) a proslavil se jako dobyvatel jihočínské říše Sung.

30. Jména kmene a místa jsou v rukopisech vynechána (Rašíd je zřejmě neznal a nechal pro ně místo). Berezín: Ugudžu byl z Tajčiutů. *Tajná kronika* (§ 149) vypráví, že Širgü'etü a jeho synové zajali Tarqutaje, cestou ho však na Naja'ovu radu propustili, protože zradit vlastního pána by Čingischán neodpustil.

31. Hostinu v lese na Ononu líčí i *Tajná kronika* (§ 130–131) a čínské dějiny, v celku velmi podobně a ve stejném místě děje. Ökin-barqaq byl nejstarší syn Qabul-chána, děd Sača-bekiho. Berezín: roztržka ukazuje, jak nelibě nesli Jürkinové vzestup Temüdzinovy větve.

Jednoho dne se Čingischánova matka Hö'elün, Čingischán a jeho bratři Džoči-Qasar a Otčigin-nojan shromáždili na řece Onon, v lese, se Sačabekim a Tajčuem, kteří jsou vůdci větve Jürkin z kmene Kijat; připravili klisny a ündür kumysu. Stolníci³² postavili jeden velký dřevěný džbán kumysu pro Čingischánovu matku Hö'elün, pro Sača-bekiho a pro Sača-bekiho starší matku, tj. manželku jeho otce, která byla starší než jeho vlastní matka, Qa'určin-chatun; a pro mladší matku Sača-bekiho, tj. manželku jeho otce, která byla mladší než ostatní, jménem Nemügaj, postavili, když ji posadili v čele, jeden džbán kumysu celý.³³

Když Qa'určin-chatun viděla, že ten druhý džbán kumysu postavili pro Nemügaj, posadivše ji v čele, kdežto ji udělali společníci ostatních, rozhněvala se, pojala ji závist a z té příčiny udeřila stolníka Šikiüra, který byl hlavou Čingischánových stolníků. Šikiür vykřikl mocným hlasem:

„Protože už nejsou naživu Nekün-tajši a Jesügej-bahadur, tak jsi mě bila!“

Čingischán a jeho matka onu příhodu trpělivě snesli a v té věci neřekli ani slovo.

Na té hostině obstarával dvůr Čingischána, Sača-bekiho a jejich matek Belgütej-nojan, Čingischánův bratr, a měl v opatrování koně Džilaunovy a koně Čingischánovy.³⁴ Jistý muž z kmene Qataqin jménem Qataqa-baj ukradl opratě. Byl nökerem Būriho, jednoho z tajčiutských velmožů. Tento Būri byl zajedno se Sača-bekim a vzal toho člověka, Qataqu, v ochranu. Z té příčiny došlo mezi ním a Belgütej-nojanem k hádce a dospělo to tak daleko, že Būri sekl Belgüteje šavlí přes rameno, takže mu roztrhal maso na rameni. Z té příčiny spustili Čingischánovi nökeři povyk. Belgütej-nojan řekl:

32. Stolník (mong. *ba'urči*): správce kuchyně a nápojů při dvoře, vysoká důvěrná hodnost. Hlavní stolník Šikiür se v *Tajné kronice* (§ 130) jmenuje stejně, Rašíd/Berezin má Sijudžer.

33. Berezin: čínské dějiny ji jmenují I-po-kchie, *Tajná kronika* Ebegaj; proto navrhuje číst i u Rašída místo Nemügaj spíše Ebegaj. Chatun = paní, kněžna, manželka vládce. Druhou paní, zadržanou po rvačce, Berezin čte Turindži; čínské prameny a *Tajná kronika* mají Qoridžin (Qolidžin).

34. Berezin čte jméno Džilaun, sám však tuší chybu, neboť o takové osobě jiné prameny nevědí. Novější edice zde čtou mongolské slovo pro stanoviště u stanu, kde se sesedá a kde se drží koně (*kirü'ese*); Belgütej tedy dohlížel na koně hostů u vjezdu.

„Z této rány mi nehrozí nebezpečí: nespěchejte s odplatou za ni, neboť není slušné, abyste se kvůli mně dostali do zlých vztahů jeden s druhým.“

Ze všech sil se snažil nepřítelství zabránit; když však viděli, že jeho ranili a že udeřili stolníka Šikiüra, napadli jedni druhé a bili se navzájem větvemi stromů. Čingischánovi náčelníci zvítězili, chytili obě, Qa'určin-chatun i Qoridžin-chatun, a zadrželi je. Z té příčiny se Sača-beki se všemi kmeny Jürkinů, svými stoupenci, od Čingischána oddělil. Potom, podle úmluvy o vzájemném uzavření míru, jim obě ty paní poslali zpět. Z obou stran už přicházeli poslové, aby uzavřeli mír, když přišla zpráva, že nejprřednější z knížat Altan-chána, vládce Kitaje, Čingsang, táhne s vojskem na Megüdžin-Se'ültüa, jednoho z tatarských velmožů, a na jeho kmeny. Čingischán se jemu (Čingsangovi) na pomoc a výpomoc dal do války s tatarskými kmeny.

Tažení proti Megüdžin-Se'ültüovi

*Vyprávění o tom, jak Čingischán dostal zprávu, že Megüdžin-Se'ültü z kmeny Tatar a jeho stoupenci utekli před Čingsangem, odkočovali s rodinami a rozptýlili se; o Čingischánově útoku na ně, o tom, jak je zajal a pobil, a o tom, jak Čingsang Čingischána vyznamenal.*³⁵

Čingischánovi dali znát, že tatarský kmen, protože neplní rozkazy Altan-chána a neposlouchá ho, a zároveň nemá sílu se postavit, odkočovává v slabosti a zmatku se ženami, dětmi, stády koní i dobytka, lidmi a čeledí a dává se na útěk.

Tatarský kmen byl silný a početný. Odedávna s ním Čingischánovi otcové a strýcové bojovali, jak bude výklad o každé bitvě uveden na svém místě. Když Čingischán uviděl tak příznivou příležitost, shromáždil ihned vojsko, které bylo nablízku, a vytáhl na ně od Ononu; kmeni Jürkin poslal zprávu,

35. Tažení se podle čínských pramenů odehrálo roku 1196. Altan-chán (mong. „Zlatý chán“) je císař severočínské džürcenské dynastie Ťin; Tataři byli jeho nominálními poddanými, ale vzbouřili se. „Čingsang“ je čínský titul *čcheng-siang*, „kancléř, první ministr“, který Rašíd pokládá za jméno; velel čínský ministr Wan-jen Siang. Tatarský náčelník se v *Tajné kronice* jmenuje Megüdžin-se'ültü (Rašíd/Berezin Mudžin-sultu). Berezin: Temüdžin se tu poprvé obrací na východ a využívá svárů Ťinů s Tatarý.

aby také vytáhli. Čekal šest dní: nepřišli. Čingischán vytáhl s malým vojskem, jež tvořilo jeho kureň, dostihl Megüdzin-Se'ültüa na místě zvaném Uldža³⁶, porazil jeho vojsko, zajal ho a usmrtil a pobral všechna jejich stáda koní i dobytka a majetek. Právě při tomto plenění ukořistili stříbrnou kolébku a přikrývku z brokátu³⁷; protože tehdy měli Mongolové takového zařízení málo, pokládala se ta událost za velikou a získala proslulost.

Protože tento čin odpovídal záměrům Altan-chána a jeho knížat a byl s nimi v souladu, byl řečený Čingsang spokojen, velmi Čingischána chválil a dal mu přízvisko džaut-quri, což v čínském jazyce znamená „mocný kníže“. Potom se vrátil a odešel k Altan-chánovi. V téže době dal řečený Čingsang kerejtskému vládci, který se nazýval Toghril, přízvisko Ongchán, to jest vládce jedné země.³⁸

Potrestání Jürkinů

Vyprávění o tom, jak Čingischán zamýšlel dát podíl z kořisti, kterou vzal Tatarům, kmeni Jürkin, jenž ve válce s Tatarý zůstal pozadu; o tom, jak se někteří z nich při té příležitosti vzbouřili, jak na ně Čingischán vytáhl a většinu z nich pobil.

Když Čingischán dobyl vítězství nad Tatarý a jeho vojska a stoupenci všichni zbohatli kořistí, chtěl projevit přízeň kmeni Jürkin a darovat jim něco z ukořistěného. Měl v úmyslu se k nim vypravit. Na cestě se však někteří z kmene Jürkin spojili s tlupou nepřátel, zabili deset mužů z Čingischánových bojovníků a padesáti mužům vzali koně a strhali z nich šat. Když řeč o tom dolehla k Čingischánovu sluchu, řekl:

36. Rašíd/Berezin Oldža. Jde o řeku Uldža (dnes Ulz) ve východním Mongolsku, kterou jmenuje i *Tajná kronika* (§ 132–133). Podle ní se tažení účastnil i Ong-chán, o čemž ostatní prameny mlčí.

37. Berezin: *Tajná kronika* místo toho mluví o chlapci se zlatým kroužkem v nose a bedernicí podšitou sobolinou, nalezeném v tatarském táboře a daném na vychování Hö'elün; je to Šigi-Qutuqu, pozdější nejvyšší soudce říše. Rašíd o něm mluví v Úvodu, podle něho ho však vychovala Börte.

38. Význam titulu (*Tajná kronika* dža'ut-quri) není jasný; komentátoři jej vykládají jako „velitel pohraničí, stepní komisař“. Berezin: Čingischánův rod uznával čínskou svrchovanost jen formálně, titul nedával skutečnou moc a Tchinové sami Tatarý v poslušnosti udržet nedokázali. Ong je čínské *wang*, „kníže, král“. Toghril, vládce Kerejtů, byl anda Jesügejův a Temüdzinův ochránce; Rašíd a Berezin jej nazývají Van-chán.

„Sekli šavlí přes rameno mého bratra Belgütej-nojana; když říkáme ‚uzavřeme mír!‘, neuzavírají jej, a nyní se spojili s nepřáteli. Také já učiním opatření, která tomu odpovídají.“

Oddal se tomu hněvu, vytáhl na ně přes step, porazil je na místě Dolo'an-boldaq³⁹, mnoho jich pobil a vyplnil je. Sača-beki a Tajču se oba se ženami, dětmi a několika lidmi dali na útěk a vymanili se z ostatních.

Odboj Džacha-gambua

Vyprávění o tom, jak se Džacha-gambu, bratr Ong-chánův, odloučil od Ong-chána, jak se k němu shromáždil jeden kmen z Kerejtů, jemuž říkájí Tongqajit, o Čingischánově válce s tím kmenem a o tom, jak si je podrobil.

40

Když Čingischán skoncoval s kmenem Jürkin, podnikl válečné tažení proti Džacha-gambuovi, bratru Ong-chána, vládce Kerejtů, který se od svého bratra odvrátil. Porazil ho a rozprášil. Kmen Tongqajit, který je větví kerejtského kmene – vždycky patřili ke služebníkům a bojovníkům kerejtského vládce, a velmož Alči, strážce cest, který byl v této zemi, i jeho děti byli z jejich kosti –, a mnoho jiných velmožů, jak bylo řečeno ve větvi Kerejtů, byli nějaký čas rozptýleni, potom však všichni přišli do služby Čingischánovy. Protože Čingischán byl s Ong-chánem v přátelství, poslal Džacha-gambua a ten kmen Tongqajit zpět k Ong-chánovi. Potom byl Džacha-gambu nějaký čas s Ong-chánem ve svazku, až se podruhé dal na odboj a přiklonil se na stranu Tajang-chána, vládce Najmanů, jak o tom bude podán výklad.

39. Rašíd/Berezin Tulan-buldaq; *Tajná kronika* (§ 136) Dolo'an-boldaq, „Sedm pahorků“, u řeky Kerulen. Podle ní i podle čínských pramenů byli Sača-beki a Tajču brzy nato dostiženi v soutěsce Teletů a popraveni; Rašíd jejich smrt zde nezmiňuje.

40. Džacha-gambu (Rašíd/Berezin Džachanbo; tibetský titul *gambu*, jméno znamená asi „Pán pohraničí“) byl Ong-chánův mladší bratr; strávil mládí mezi Tanguty. Berezin: *Tajná kronika* ani čínské dějiny o jeho sporu s Ong-chánem nemluví, podle *Tajné kroniky* se prostě poddal Temüdzinovi a pak s ním odrazil útok Merkitů.

V. Čingischán a Ong-chán: cesta k chánskému trůnu

[Tato kapitola obsahuje Rašídovo vyprávění o devíti letech 1195–1203, od chvíle, kdy k Temüďzinovi přišel vyhnaný kerejský vládce Ong-chán, přes léta jejich společných tažení až po roztržku, bitvu u Qaladžin-alat, útočiště u Baldžuny a konečnou porážku Kerejtů. Je to dramatické jádro Čingischánova vzestupu a text je přeložen v úplnosti; Rašídovy dlouhé nadpisy oddílů, které shrnují jejich obsah, uvádíme zkráceně jako mezititulky a jejich plné znění v hranatých závorkách.]

Dějiny Čingischána od roku zajíce do roku prasete

[Úvodní nadpis oddílu zní v plném znění: „Dějiny Čingischána od počátku roku tula, jenž je rokem zajíce a připadá na měsíc rabí al-avval roku 591 hidžry, do počátku roku tonguz, jenž je rokem prasete a připadá na džumádá al-áchir roku 599; délka tohoto období činí devět let.“]¹

V tomto posledním roce bylo Čingischánovi čtyřicet devět let. Po těchto devět let trvalo mezi ním a Ong-chánem přátelství. Čingischán byl zaměstnán válkou s Tochtou, vládcem Merkitů, s Bujuruq-chánem, bratrem najmanského vládce, a válkou s kmeny Tajčiuťů, Qorlasů, Ikiresů, Dörbenů, Tatarů a s kmeny Qatakinů a Saldžiutů, dokud je nepokořil; stejně tak zničil Ong-chána, vládce Kerejtů, a Tajang-chána, vládce Najmanů, a upevnilo se mu jméno Čingischán.

1. Rok zajíce 591 h. odpovídá roku 1195 (měsíc rabí I. roku 591 začal kolem 14. února 1195), rok prasete 599 h. roku 1203. Rašíd počítá Čingischánův věk podle svého data narození (rok prasete, 547 h. – oba údaje si přesně neodpovídají, tradičně se přepočítává na rok 1155), proto mu v roce 1203 připisuje čtyřicet devět let; čínské prameny a většina novějších badatelů kladou narození později, do let 1162–1167. Berezin srovnává Rašída v této kapitole soustavně se dvěma prameny: s oficiálními čínskými dějinami (v překladech o. Iakinfa Bičurina a J. A. M. de Mailly) a s tzv. mongolsko-čínským letopisem, tj. Tajnou kronikou Mongolů v ruském překladu archimandrity Palladia (Trudy členů ruské duchovní mise v Pekingu, sv. IV, 1866); ve vysvětlivkách jej citujeme jako Tajnou kroniku. Podle Berezina Rašíd v této části sleduje pořadí událostí čínských análů, s nimiž má společný pramen, a doplňuje je podrobnostmi, které se shodují s Tajnou kronikou.

Příběh o počátku přátelství Čingischána s Ong-chánem

Věc se měla takto: mezi Čingischánovým otcem Jesügej-bahadurem a Ong-chánem panovalo odedávna naprosté přátelství a svornost, neboť byli blízkými sousedy. V těžkých dobách přispěl Jesügej-bahadur Ong-chánovi na pomoc a vysvobodil ho z propasti tísně; jeden druhého nazývali andou.² Čingischán se podle výroku „láska se dědí“ držel podle obyčeje cesty přátelství a nazýval Ong-chána otcem. Ong-chán byl vládcem kmene Kerejtů, Tongqajitů a dalších kmenů, které patřily mezi kerejtské. Byl to lid početný a s velkým vojskem a jeho vládci byli od starodávna proslulí. Podobali se mongolským kmenům a jejich zvyky, obyčeje, řeč i slova byly jedněm i druhým blízké.

Ong-chán se zprvu jmenoval Togril. Togril se po turecku říká kungrul; tak se nazývá pták, kterého sice nikdo neviděl, ale jehož jméno je mezi lidmi známé a proslulé, jako je na západě bájný pták Anká.³ Vypráví se o něm, že je to pták podobný sokolu: zobák a drápy má pevně jako ocel a jediným náletem zasáhne a zabije až dvě stě či tři sta ptáků. Vypravěči ještě říkají: „Proto věříme v tohoto neviděného ptáka, že lovci a lidé ze stepi mnoho-

2. *Anda* – přísezný bratr. Pouto andů se uzavíralo výměnou darů (podle Tajné kroniky třeba kůstek na hraní či šípů) a zavazovalo ke vzájemné pomoci jako mezi pokrevními bratry. Syn zdědil otcovy andy jako „otce“ – proto Temüďžin oslovuje Ong-chána „chán-otče“. Kerejti (Rašíd a Berezin: Kerait) sídlili v povodí Tuly a Orchonu ve středním Mongolsku a byli v té době nejmocnějším stepním útvarem. Jejich vládnoucí vrstva vyznávala od počátku 11. století nestoriánské křesťanství; odtud pozdější evropské legendy, které v Ong-chánovi viděly bájného kněze Jana. Berezin upozorňuje, že i Marco Polo z celých Čingischánových dějin vypráví podrobně právě jen boj s Ong-chánem, v němž spatřuje kněze Jana.

3. Anká – bájný pták arabské a perské tradice, obdoba perského sümurgha; „jméno bez těla“ bylo v perské literatuře příslovečné. Berezin soudí, že Rašídův výklad jména Togril se opírá o mongolské *chung*, „labut“, z něhož se tvoří mnoho názvů ptáků; ve skutečnosti je *toghril* starotureckým jménem dravého ptáka (jestřába či sokola). V čínských análech se Ong-chán nazývá Tuoli. Ong (čínsky *wang*) je čínský titul knížete. Podle Rašída i čínských pramenů jej Togril dostal od t'ínského dvora (Altan-chán = t'ínský císař) za pomoc proti Tatarům roku 1196; *čcheng-siang* (Berezin: Čen-sjan) je čínský titul kancléře, zde t'ínského jejevůdce Wyan Xianga. Titul „Ong-chán“ tedy spojuje čínské „kníže“ s turkomongolským „chán“. Podle Rašídova oddílu o Kerejtech byl Marguz (Marqus-Bujuruq-chán) zajat Tatary a vydán t'ínskému císaři, který ho dal přibít na dřevěného osla; jeho vdova se prý pomstila tím, že tatarskému náčelníkovi přinesla na hostinu vaky s kumyssem, v nichž byli ukryti ozbrojení muži. Rukopisy mají jméno zkromolené (v úvodní části díla Qudžatur); Berezin je obnovil podle Tajné kroniky, kde zní Qurčaqus-Bujuruq-chán. Tituly *bujuruq* („rozkazující“) a *gürchán* („všeobecný, velký chán“) nosili i vládci jiných národů, proto Rašíd upozorňuje na možnou záměnu s najmanským Bujuruq-chánem a s gürchánem Kara-Kitajů.

krát dosvědčili, jak se někde na jednom místě sesype ze vzduchu sto, dvě stě nebo tři sta různých ptáků, hlava utržená od těla, křídla utržená a nohy polámané; podle této obdoby a z důkazů soudíme, že jejich vrahem musí být zlý pták s ostrými a pevnými drápy.“ Dali mu jméno kungrul. I u Mongolů je tento význam znám a povědom.

Nazývají ho Ong-chán, a význam jména Togril, které bylo jeho vlastním, je takový, jak řečeno. Později, z příčiny, o níž se vypráví na jiném místě, mu ministr Altan-chána čínského, čcheng-siang, dal titul Ong-chán, to jest vládce jedné oblasti. Jeho děd se jmenoval Marguz. Marguz měl dva syny: starší se jmenoval Qurdžazuq-Bujuruq-chán – *bujuruq* znamená „rozkazovat“. Najmanský vládce Tajang-chán měl bratra jménem Bujuruq-chán, o němž bude řeč později v dějinách Najmanů; zde je to řečeno proto, aby v paměti nevznikl zmatek. Druhý Marguzův syn se jmenoval Gürchán; také karakitajského vládce, který sídlil v Turkestánu a Zaoxi, nazývali gürchán, to jest velmi mocný chán.

Qurdžazuq-Bujuruq měl několik synů: jeden byl Togril, jehož přízvisko se stalo Ong-chán, druhý Erke-Qara, třetí Džacha-gambu, který se zprvu jmenoval Kerej. Měli ještě několik dalších bratrů, avšak otcovým nástupcem se stal Togril. Kereje zajal v dětství kmen Tangutů a zůstal u nich nějaký čas; stal se silným a váženým, a protože byl rozumný a dokonalý, dali mu přízvisko Džacha-gambu. Význam *dža* je země a *gambu* mocný kníže země.⁴ Ačkoli byl zprvu se svým bratrem Ong-chánem zajedno, nakonec od něho jednou či dvakrát odpadl, jak o tom přijde podrobný výklad na příslušném místě.

4. Džacha-gambu (Berezin: Džachanbo) je tangutský či tibetský titul, znamenající zhruba „velký velmož země“; Tanguti ovládali říši Si-sia (Západní Sia) v dnešní severozápadní Číně. Jeho původní jméno Kerej doplnil Berezin z rukopisu E, v němž se v úvodní části díla dochovalo, že „když jej zajali Tanguti a shledali v něm muže bystrého a schopného, nazvali jej Džacha-gambu“. Berezin: Abga-bige, Biktujmiš-fužin a Surchukteni-bige. Sorqaqtani-beki, manželka Čingischánova nejmladšího syna Toluje, byla matkou velkých chánů Möngkeho a Kublaje i íránského ílchána Hülegüho; byla nestoriánská křesťanka a jedna z nejlivnějších žen mongolské říše. Kehetej-nojan (Rašídova podoba) odpovídá podle všeho Džürčedejovi z Uru'utů, jemuž podle Tajné kroniky Čingischán Ibaqu postoupil. Berezin upozorňuje, že o takovém synovi önggütského vládce ani o zabití önggütského vládce není nikde jinde zmínky; Onguti, kteří střežili čínskou hradbu, byli naopak vždy Čingischánovými spojenci. Místo „Onguti“ je tedy třeba číst jiné jméno, nejspíše Tanguti. Novější edice skutečně čtou „tangutského vládce“.

Erke-Qara měl v hlavě touhu po velení a vládě a byl s Ong-chánem ve sporu. Ong-chán nejprve zabil ostatní bratry, kteří byli s Erke-Qarou zajedno, a potom se obrátil proti němu samému, jak bude vyličeáno. V době, kdy byl Ong-chán s Čingischánem přítelem a spojencem, byl Džacha-gambu s Čingischánem andou. Čingischán si vyžádal Džacha-gambuovy dcery: jednu, jménem Ibaqa-beki, pro sebe – tu pak dal Kehetej-nojanovi; druhou, jménem Begtütmiš-fudžin, pro svého nejstaršího syna Džochiho; ještě další, jménem Sorqaqtani-beki, pro Toluje. Džacha-gambu měl ještě jednu dceru, tu dal za syna önggütského vládce. Byla nesmírně krásná a spanilá. Když Čingischán dobyl Onguty a zabil jejich vládce, hledal tu dceru se vši horlivostí, ale nenašel ji.

Ong-chán měl dva syny: starší Senggüm, což v čínštině znamená „syn pána“; mladší se jmenoval Ujgur a ten měl dceru Doquz-chatun. Také tu si Čingischán vyžádal pro Toluje; po Tolujovi ji zdědil Hülegü-chán.⁵

Příčina přátelství Ong-chána s Jesügej-bahadurem a toho, že byli jeden druhému andou, byla tato: Ong-chán po smrti svého otce Bujuruq-chána zabil kvůli soupeření s Erke-Qarou několik svých bratrů a synovců v říši, a to takto: z bratrů Taj-Temür-tajšiho a Buqa-Temüra, ze synovců [...]. Proto s ním jeho strýc Gürchán válčil a Ong-chána porazil; nějaký čas se Ong-chán toulal a pak se uchýlil k Jesügej-bahadurovi. Jesügej-bahadur vytáhl, aby mu pomohl a přispěl, porazil Gürchána, přinutil ho uprchnout až do krajů Qašin, zahnal ho, vzal od něho zpět Ong-chánovo panství a odevzdal mu je. Když takto získal nárok na jeho vděčnost, stali se andy.

Poté Ong-chánův mladší bratr Erke-Qara, když viděl, že se Ong-chán stal vládcem tím, že zabil jeho příbuzné, dal se na útěk a uprchl do země Naj-

5. Senggüm (Berezin: Sengun) je čínský titul *sjang-kung*, „mladý pán, princ“; vlastní jméno Ong-chánova syna bylo podle Rašida Ilqa. Doquz-chatun (u Berezina v úvodu díla chybně Dugur) byla jako nestoriánská křesťanka ochránkyně křesťanů v Hülegüově říši; Rašid ji mohl pamatovat osobně. Mladší syn se podle novějších edic jmenoval Abaqu, nikoli Ujgur. Jména synovců chybějí ve všech Berezinových rukopisech. Rašid na tomto místě píše, že Ong-chán bojoval kvůli sporu s Qurdžazuqem, což Berezin pokládá za písařskou chybu místo Erke-Qary (Qurdžazuq byl otec). Berezin též upozorňuje, že Rašid v úvodní části díla (v oddílu o Kerejtech) zaměňuje kerejtského gürchána, Ong-chánova strýce, s gürchánem Kara-Kitajů, jak je patrné z tohoto vyprávění. Qašin (Berezin: Qašin) je mongolské jméno tangutské říše Si-sia. Tajná kronika (§ 177) i čínské prameny vyprávějí stejně, že Gürchán zahnal Togrila do soutěsky (hory) Qara'un a že se Togril uchýlil k Jesügejovi jen se stovkou lidí.

manů k Inanč-chánovi. Inanč-chán se nad ním slitoval a po nějakém čase mu přispěl na pomoc: poslal vojsko, vzal Ong-chánovi zpět kerejský lid i vojsko a jeho samotného přinutil k útěku. V té době Jesügej-bahadur zemřel. Ong-chán prošel třemi zeměmi a uchýlil se k vládci Turkeštanu, karakitajskému gürchánovi.⁶ I v této zemi však vypukly nepokoje v ujugurských a tangutských městech a zůstal bez útočiště. Jeho neštěstí došlo tak daleko, že měl pět ovcí, jejichž mlékem se živil, a dva nebo tři velbloudy, z nichž se sytil. Když nějaký čas prodléval v tak bídém stavu, uslyšel pověst o tom, jak se ukázala síla a moc Čingischánova.

Pro přátelství, které měl s jeho otcem Jesügej-bahadurem, přišel na jaře roku luu, jenž je rokem draka a odpovídá roku 592, na místo zvané Güse'ür-nór, nedaleko Čingischánova jurtu, na místo, kde býval s Jesügej-bahadurem. Vyslal k Čingischánovi, proti proudu Kerulenu, dva ze svých služebníků, Tagaje a Sügegeje, a oznámil mu svůj příchod. Čingischán vytáhl a vyrazil mu slavnostně vstříc. Když se sešli, Ong-chán řekl: „Vyhladověl jsem a zchudl.“ Čingischánovo srdce se nad ním slitovalo: uložil na Mongoly dávkou v jeho prospěch, umístil ho ve svém kùrenu a ve svých ordách a vydržoval ho na svých pastvinách. Na podzim, když se oba svorně utábořili na řece [...] v soutěsce zvané Qara'un-Qabčal, to jest Černý les, stali se s Čingischánem, protože byl Ong-chán andou Jesügej-bahadura, jako otec a syn a vystrojili hostinu.⁷ Po poradě se dohodli, že na jaře vytáhn-

6. Kara-Kitajové (Západní Liao) – říše založená roku 1124 uprchlými Kitany ze severní Číny ve Střední Asii (Sedmiříčí, Turkeštan, Zaoxi); jejich vládce nesl titul gürchán. Berezin vysvětluje „tři země“ podle čínských analů: Ong-chán uprchl nejprve do Che-si (k Ujgurům) a odtud s ujugurským a muslimským vládcem ke Kara-Kitajům. Rok draka 592 h. = 1196. Tajná kronika (§ 151) líčí Ong-chánův příchod a Temüďzinovu pomoc obdobně, jen podle ní vyslal posly Temüďžin k Ong-chánovi, nikoli naopak; z Ong-chánových poslů zná Tajná kronika jen Sügegeje (Rašídův Sügej). Berezin: Kuskunor. Berezin podle Tajné kroniky (jezero Güse'ür) navrhuje čtení Güseür-nór; tak čtou i novější edice. *Küren* (Berezin: kuren) – „kruh“, tábor jurt rozestavěných do kruhu kolem jurty náčelníka; *ordu* (orda) – panovníkův stanový dvůr, sídlo chána a jeho manželek. Obojí slovo je zde užito ve smyslu Čingischánova vlastního ležení. Tajná kronika uvádí, že Temüďžin s Ong-chánem pak přezímovali v Quba-qaja.

7. Jméno řeky chybí ve všech rukopisech; Berezin ji podle čínských pramenů doplňuje jako Tulu. Tajná kronika (§ 164) klade uzavření svazku „otce a syna“ rovněž do Černého lesa (Qara Tün) na Tule. Qara'un-Qabčal znamená spíše „Černá soutěska“; Rašídovo vysvětlení „Černý les“ zřejmě mísí dvě místa. Jürkinové (Berezin: Jurkin), pokrevní příbuzní Čingischánova rodu (potomci Qabul-chánova nejstaršího syna), se od něho odtrhli během tažení na Tatar; jejich náčelníci Sačabeki a Tajču byli podle Tajné kroniky (§ 136) dopadeni a popraveni. Rašídovo sloveso Berezin vykládá z mongolského „oslabit, zemdlít“.

nou, aby si podrobili kmen Jürkinů, který Čingischán předtím porazil a vyplnil; někteří z nich však zůstali a zdržovali se na místě zvaném Talajin-amasar. Vytáhli proti nim a oba, Sača-bekiho i Tajču, přemohli a zajali.

Příběh o tažení na Tochtou, vládce Merkitů

V roce moqaj, jenž je rokem hada a odpovídá roku 593, vytáhl Čingischán proti Tochtoovi, knížeti kmene Merkitů.⁸ Přestože kmen Merkitů byl od Mongolů oddělený, byl silný a velký. V krajině Qaras-Muras, před Kerulenem, poblíž řeky Selengy, na místě, které nazývají Munča, sešikoval vojsko, porazil Uduit-Merkity, větev Merkitů, a pobil je a vyplnil. Vše, co v té bitvě získal, odevzdal celé Ong-chánovi a jeho nökerům. Potom v roce morin, jenž je rokem koně a odpovídá roku 594, se Ong-chán znovu stal silným a pánem meče i vojska: bez porady s Čingischánem vytáhl válečně na Merkity, porazil je na místě Buqur-ke'er, zabil Tochtoova syna Toguz-bekiho, zajal dvě Tochtoovy dcery, Qutuqtaj a Ča'alun, a odvedl Tochtoovy bratry Qudua a Čila'una i s lidmi a čeledí; a z toho všeho nedal Čingischánovi nic. Tochtóa-beki uprchl a odešel na místo zvané Barqudžin. To místo leží za řekou Selengou, na východ od Mongolska, a jeden kmen z Mongolů, jež nazývají Barguti, přijal toto jméno z toho důvodu, že sídlil v tomto Barqudžinu; dodnes se tím jménem nazývají.

8. Rok hada 593 h. = 1197. Tochtóa-beki (Berezin: Tuchta, Tuchtaj; v Tajné kronice Toqto'a-beki) byl náčelníkem Uduitů, nejmocnější větve Merkitů, kteří sídlili na dolní Selenze jižně od Bajkalu. Merkiti byli Temüdzinovými úhlavními nepřáteli od doby, kdy mu unesli manželku Börte. *Nöker* (Berezin: nuker) – druh, družiník, osobní věrný, který se dobrovolně připojil k vůdci a sloužil mu ve válce i míru; z nökerů se rekrutovala Čingischánova elita. Munča Berezin vykládá z mongolského *munča*, „palice“; čínské anály znají horu Manača, ale neudávají její polohu. Rok koně 594 h. = 1198. Čila'un byl podle Rašídova vlastního dalšího výkladu Tochtoův syn, nikoli bratr, jak Berezin opravuje; Tajná kronika pokládá za Tochtoovy syny oba, Qudua i Čila'una (což Berezin naopak považuje za její omyl). Tajná kronika klade tuto Ong-chánovu výpravu až do roku psa a uvádí, že Ong-chán zajal Tochtoovy dvě dcery a manželky. Buqur-ke'er (Berezin: Bokir-kegere) Berezin vykládá jako „zakřivená step“; Tajná kronika má Bu'ura-ke'er. Barqudžin-tögüm – kraj východně od Bajkalu, v údolí dnešní řeky Barguzin v Burjatsku. Berezin upozorňuje, že ležel spíše na sever než na východ od vlastního Mongolska.

Příběh o společném tažení Čingischána a Ong-chána na Bujuruq-chána, bratra najmanského Tajang-chána

V roce qonin, jenž je rokem berana a odpovídá roku 595, vytáhli Čingischán s Ong-chánem společně proti najmanskému Bujuruq-chánovi.⁹ Ačkoli najmanským vládcem byl tehdy Tajang-chán, starší bratr Bujuruq-chán mu neprokazoval poslušnost a měl vlastní vojsko i panství; bratři spolu byli ve zlém.

Přízvisko většiny najmanských vládců bylo Kūčlüg-chán nebo Bujuruq-chán. Význam *kūčlüg* je „veliký, silný a rozkazující“. Najmani věří, že Kūčlüg měl takovou moc nad dévy a perími, že dojel jejich mléko a připravoval z něho kumys, a nad jinými zvířaty, divokou zvěří a podobně. Potom najmanští begové řekli: „To je hříšná věc,“ a zakázali to; z toho důvodu přestali dojit jejich mléko. Tajang se zprvu jmenoval Taj-buqa; čínští vládcí mu dali přízvisko Taj-wang, to jest „syn chánův“; v jejich odborném užití je *chán* střední stupeň. Protože Mongolové čínskému výrazu nerozuměli a hlásky byly odlišné, užívali většinou „Tajang-chán“ a tak se to vžilo. Jejich otec se jmenoval Inanč-Eke-Bügü-chán: význam *inanč* je „věřit“, *eke* je jméno „veliký“ a Bügü-chán bylo jméno jednoho velikého vládce, kterého uznává obec Ujgurů. Syn Tajang-chána, který se stal jeho nástupcem, byl Kūčlüg-chán; příběhy o nich budou podrobně uvedeny později.

Zkratka: Čingischán a Ong-chán na tažení proti Bujuruq-chánovi dopadli jeden z jeho kmenů, který se zdržoval na místě Qyzyl-baš poblíž Altaje, a ten kmen zajali a vyplenili. Bujuruq-chán se dal na útěk a odešel do země

9. Rok ovce (berana) 595 h. = 1199. Najmani, národ zčásti turkického původu na západě dnešního Mongolska (Altaj, horní Irtyš), byli vedle Kerejtů nejmocnějším státním útvarům stepi; jejich říše se po smrti Inanč-chána rozdělila mezi znesvářené syny Tajang-chána (na rovinách) a Bujuruq-chána (v horách Altaje). Berezin podle výkladu sinologa V. P. Vasiljeva opravuje, že *taj-wang* znamená čínsky „velký kníže“, nikoli „syn chánův“; titul vznikl nejspíš spojením počátku jména Taj-buqa s titulem *wang*. Berezin v tom vidí doklad, jak daleko na západ sahal vliv Číny, která udělovala tituly i najmanským vládcům. Dévové a perí jsou démoni a víly perské mytologie – Rašid tak pro perského čtenáře tlumočí stepní představy o duších. Novější edice čtou Inanč-Bilge-Bügü-chán (*bilge* = moudrý). Bügü-chán byl legendární praotec ujgurských vládců, o jehož zázračném zrození ze stromu vypráví i Džuvejní. Tajang-chán byl roku 1204 poražen a zabit Čingischánem v bitvě u Naqu-kun; jeho syn Kūčlüg uprchl ke Kara-Kitajům, zmocnil se jejich trůnu a teprve roku 1218 ho dostihl a zabil Džebe.

Kem-Kemdžiut, jedné z držav země Kirgizů.¹⁰ Jeden z jeho begů, jménem Jedi-Tuqluq, vyjel na obhlídku; význam jména Jedi-Tuqluq je v turečtině „člověk, jenž má sedm korouhví“. Čingischánova stráž, jakmile je spatřila, zahнала je na útěk; utekli a obrátili se do hor. Když dosáhl vrcholu té krajiny, praskl koni jejich bega Jedi-Tuqluqa podbrříšník a on spadl dozadu i se sedlem. Chytili ho a přivedli k Čingischánovi.

V těch končinách přezímoval tehdy jeden z begů Bujuruq-chánových, jménem Kókse'ü-Sabraq. Kókse'ü znamená člověka, jehož hlas zhrubl kašlem a bolestí prsou, a Sabraq je jméno místa, podle něhož toho muže nazývají. Čingischán a Ong-chán se s tímto begem jednou utkali na místě najmanské země, které nazývají Baj-Baraq-belčir. Příčina, proč se ta krajina nazývá Baj-Baraq-belčir, je tato: za starých časů vyžádali dceru önggütského vládce pro najmanského vládce; jmenovala se Baj-Baraq; došli s ní až na to místo a vystrojili svatební hostinu. Belčir pak znamená pastvina. Spojili obě jména a učinili z nich označení toho místa; Mongolové však smyslu toho jména dobře nerozuměli a místo Baj-Baraq říkají Bad-Baraq.

Příběh o boji s Kókse'ü-Sabraquem a o Ong-chánově věrolomném nočním útěku

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán s Ong-chánem vytáhl válečně na Kókse'ü-Sabraqa, bega vojska Bujuruq-chánova, o věrolomném útěku Ong-chána v noci od Čingischána, o tom, jak Kókse'ü-Sabraq dostihl Ong-chánovy bratry, a o úplném vyplenění a odehnání jeho stád.“]

Čingischán a Ong-chán se na zmíněném místě spojili, aby táhli válečně proti Kókse'ü-Sabraqovi. Když se jednou utkali, sešikovali podruhé z obou stran vojsko k bitvě. Nastala noc. Protože se měli utkat s nastávajícím dnem, přenocovala vojska v táboře. Ong-chán dal na místě svého vojska

10. Qyzyl-baš je podle Berezina jedno z jezer Džungarska (snad dnešní jezero Ulungur); Kem-Kemdžiut je krajina na horním Jeniseji (Kem je turkické jméno Jeniseje), v dnešní Tuvě. Tajná kronika (§ 158) uvádí, že Bujuruq-chán byl pronásledován až k řece Urunggu a do Kišil-baši, kde byl dostižen a zničen. Berezin: Kukseku-Sabraq. Berezin soudí, že jméno je turecké (*kögüs*, „hrud“) a podle Tajné kroniky (Kókse'ü-Sabraq) je třeba číst Kókse'ü. Čínské anály z něho udělaly dvě osoby. Tajná kronika (§ 159) zná toto místo jako Bajidaraq-belčir; Berezin vykládá *belčir* z mongolského *belčigir*, „pastvina“. Rašídova lidová etymologie z jména önggütské nevěsty je tedy pozdní výklad.

zapálit ohně a pod rouškou noci přešel k hoře zvané Begen-güksü a odtáhl.
¹¹ Když nastal den, Džamucha-sečen, přední beg z Nirunů, z kmene Džadžiratů, který přišel spolu s Čingischánem a byl vždy nakloněn k falši a zlým myšlenkám, poznal Ong-chánovu korouhev, přiběhl k němu a řekl: „Chánů cháne! Vidíš, že moji příbuzní jsou jako ptáčkové, kteří z letního tábořiště obracejí tvář k zimnímu; to jest Čingischán je přede mnou a má v úmyslu uprchnout, a já jsem vždycky říkal, že jsem tvůj skřivan.“ Takovým způsobem se posmíval a osočoval. Ůbčir-Kürin-bahadur, když ta slova uslyšel, řekl: „Nesluší se mluvit tak pokrytecky mezi přáteli a příbuznými.“ Byl to nej přednější z begů Ong-chánových. Ůbčir je červený plod, který roste v té zemi; ženy si jím natírají tvář místo líčidla. Protože Kürin-bahadur měl tvář opravdu rudou, přirovnali ho k tomu plodu a nazvali ho tím jménem. Říká se, že Čingischán měl ve zvyku připravovat z toho plodu mastné svíce a natírat si jimi tváře.

Když se Ong-chán tou věrolomností oddělil a odešel do jedné země, za té situace Qudu, bratr merkitského vládce Tochtoy, a Tochtoův syn Čila'un, o nichž bylo výše řečeno, že je Ong-chán přivedl do poddanství, oba se v Ong-chánově nepřítomnosti vzbouřili a připojili se opět ke svému vojsku a panství. Čingischán, když spatřil tento hanebný čin Ong-chánův, řekl: „Ong-chán mě chtěl uvrhnout do neštěstí a ohně a sám se vrátit.“ Z té příčiny se i Čingischán vrátil a přišel na místo zvané Sa'ari-ke'er. Ong-chán dorazil na místo zvané Tatal-Toqula a jeho bratři Ilqa-Senggüm a Džachagambu šli oba za ním se svými lidmi a čeledí až na místo zvané Edür-Al-

11. Tajná kronika (§ 159) uvádí, že Ong-chán ustoupil proti proudu řeky Qara Se'ül; Berezin navrhuje číst Rašídovo jméno jinak, ale obě podoby jsou nejisté. Lest s ponechanými ohni byla ve stepi běžná; Tajná kronika ji líčí stejně. Džamucha (Berezin: Džamuga), náčelník Džadžiratů, byl Temüdzinův přítel z dětství a trojnásobný anda, později jeho nejvytrvalejší soupeř o vládu nad stepí; Tajná kronika ho líčí s mnohem větší sympatií než Rašíd. *Sečen* znamená „moudrý“. Niruni (Rašídovo označení) jsou mongolské rody pocházející „z beder“ Alan Qo'y, tedy potomci jejich synů počatých ze světla – k nim patřil i Čingischánův rod. Tajná kronika (§ 160) vkládá Džamuchovu řeč o skřivanovi a strnadovi rovněž do této noci; odpověď dává Gürin-ba'atur z Ůbčiqtajů. Novější edice čtou v poslední větě, že si jím Čingischán natíral knír.

taj; je tam řeka a mnoho lesů.¹² Kökse'ü-Sabraq s vojskem šel rovněž za nimi: na tom místě je znenadání přepadl, zajal všechnu jejich čeled', stáda koní i dobytka, a odtud se obrátil na hranice Ong-chánova ulusu, odehnal všechny jeho poddané, lidi, služebníky i dobytek až do končin Talajin-amasar a zase se vrátil. Ilqa-Senggüm a Džacha-gambu utekli oba sami k Ong-chánovi. Ten ihned dal vojsko svému synu Senggümovi a poslal ho po stopách nepřítele, a k Čingischánovi vyslal posla, zpravil ho o stavu věcí a žádal ho o pomoc.

Příběh o Ong-chánově žádosti o pomoc a o čtyřech hrdinech

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Ong-chán žádal Čingischána o pomoc k vyhnání najmanského vojska, které mu odehnalo stáda koní a dobytka, a jak Čingischán vyslal čtyři přední begy, aby majetek vzali zpět a odevzdali Ong-chánovi.“]

Když Ong-chán neměl možnost nic podniknout, vyslal k Čingischánovi posla s poselstvím: „Kmen Najmanů vyplnil mé vojsko a můj lid. Od svého syna žádám na pomoc čtyři külügy“ – to jest begy-bahadury, kteří byli begy Čingischánovými – „stane se, že vezmou zpět mé vojsko, majetek i panství.“¹³ Z té příčiny Čingischán vyslal s vojskem na pomoc Ong-chánovi Bo'orču-nojana, Mukali-govana, Boroqul-nojana a Čila'un-bahadura. Najmanské vojsko ještě před jejich příchodem porazilo Senggüma a zabilo dva přední begy z begů Ong-chánových, Tegin-Quriho a Itürgen-Juduqu. V

12. Rašíd zde řadí Ilqa-Senggüma (Berezin: Ilcha-Sengun) mezi Ong-chánovy bratry a hned nato jmenuje Senggüma jako jeho syna. Podle Tajné kroniky i podle rukopisu E úvodní části Rašídova díla však bylo Ilqa (Nilqa) vlastní jméno Ong-chánova syna Senggüma; Berezin naopak pokládá za omyl čínských analů, že Ilqa-Senggüma činí Ong-chánovým synem. Sa'ari-ke'er (Berezin: Sarykeger; Tajná kronika Sa'ari ke'er) je step u horního Kerulenu, kde se Čingischán později často tábořil. *Ulus* – u Mongolů především „lid, národ“ (soubor rodů a jejich stád pod jedním vládcem), teprve druhotně území, které tento lid obývá.

13. *Külüg* – „hrdina, rek“ (Berezin přepisuje *kuljuk*). Čtyři külügové – Bo'orču, Mukali, Boroqul a Čila'un – patřili k nejbližším Čingischánovým druhům; Tajná kronika (§ 163) je nazývá „čtyřmi reky“ a uvádí stejné jméno čtvrtého, Čila'un-ba'atur (Berezin: Džilaugen-bahadur). Bo'orču (Berezin: Burdži) byl nejstarším Temüďzinovým nòkerem, od doby, kdy mu jako chlapec pomohl získat zpět ukradené koně; Mukali z Džalajiru se stal později Čingischánovým místodržitelem v severní Číně s titulem *gui-ong* (čínsky *guo-wang*, „kníže země“), který Berezin přepisuje „Guvan“; Boroqul byl Hö'elünin schovanec. Bo'orču a Mukali se stali veliteli pravého a levého křídla Čingischánova vojska.

té bitvě zranili Senggümovi koně pod ním, takže Senggüm málem spadl a málem ho zajali. Čtyři begové dorazili a přinesli porážku nepříteli.

Bo'orču-nojan při odchodu předložil Čingischánovi prosbu: „Nemám koně na přípřež,“ a prosil o jednoho ze slavných Čingischánových koní, zvaného Čiki-bura; jeho popis je uveden na několika místech. Čingischán mu toho koně dal a řekl: „Kdykoli budeš chtít, aby dobře běžel, pohlad' ho bičem po hřívě, ale nebij ho.“ V té situaci, když Bo'orču uviděl, že kůň pod Senggümem je zraněn a že už nechybí mnoho, aby ho zajali, přicválal k němu, aby ho vysvobodil, dal Senggümovi svého koně a sám usedl na koně Čiki-buru: ať ho bičem bil, jak chtěl, kůň neběžel. Senggüm ho nechal a vzdálil se. Náhle mu přišla na mysl Čingischánova slova, pohladil koně bičem po hřívě – a ten se pustil jako blesk, až dohonil Senggüma i vojsko. Společně postavili nökery, sešikovali vojsko, udeřili na nepřítel, zahnali ho na útěk, vzali zpět Ong-chánovo vojsko, lid, majetek i dobytek, odevzdali mu je a bez úhony přišli jako vítězové a přemožitelé zpět do Čingischánových služeb.¹⁴

Ong-chán byl z té pomoci nesmírně potěšen, děkoval, zavazoval se všelijak a řekl: „Loňského roku jsem podruhé utekl před nepřítelem; hladový a nahý jsem přišel k svému synu Čingischánovi. On mě zachoval, nasýtil můj žaludek a přikryl mou nahotu. Jakým porušením smlouvy bych se mohl proti těmto nárokům na vděčnost prohřešit a jak vyslovím vděčnost tobě, dobrý synu?“

Poté se vypráví, že jednou Ong-chán pozval Bo'orču-nojana, aby ho obdával. Bo'orču byl tehdy na stráži v gardě a držel Čingischánův toulec. Oznámil: „Ong-chán mě pozval.“ – „Jdi.“ Rozepjal toulec, dal ho jinému a šel. Ong-chán ho oblékl do slavnostního šatu a daroval mu deset zlatých

14. Berezin odvozuje Rašídovo označení „koně na přípřež“ (vedeného za uzdu) z turkického slova pro vodítko. U Mongolů měl každý bojovník několik koní, na něž při tažení přesedal. V pozdějších mongolských kronikách (Altan tobči, Sagang-sečen) se Čingischánův slavný kůň jmenuje Samučin. Stráž u chánova toulce patřila k denní gardě (*kešik*), jejíž příslušníci měli podle pozdějších Čingischánových nařízení nejvyšší odpovědnost za bezpečnost panovníka. Novější edice čtou místo „toulce“ sobolí odznak, který měl strážce na sobě. Džoči-Qasar (Qasar) byl Čingischánův mladší vlastní bratr, proslulý lučištník. Berezin upozorňuje, že čínské analý se o této pověsti nezmiňují, zato vyprávějí o velké porážce Najmanů, kterou utrpěli od Qasara a Ong-chána u Qoron-džase; Berezin místo ztotožňuje s Qulan-jazy, „rovinou divokých oslů“.

manqurů. *Manqur* je v podstatě jejich odborný termín: tak nazývali velmi velké číše, větší než kotel v nynější době; protože dnes neznáme pravý smysl toho výrazu, nazýváme manquirem malé číše. Bo'orču vzal ty číše, přišel se poklonit k Čingischánovi, poklekl, ukázal je a oznámil: „Provinil jsem se.“ Ten se otázal: „Proč?“ Odpověděl: „Proto, že jsem opustil tvůj toulec a kvůli tomuto majetku šel k Ong-chánovi. Kdyby se za mé stráže v gardě ukázala nějaká nepořádnost nebo kdyby se na tebe někdo pokusil zaútočit, vina by byla v každém případě na mně.“ Čingischán ta jeho slova schválil, obdaroval ho a pravil: „Ty číše si vezmi, neboť jsou tvé.“

Po té události, téže zimy, se roznesla pověst, že Tochtoa, vládce Merkitů, který utekl do krajů Barqudžinu, znovu vytáhl. Čingischán se poradil s Džoci-Qasarem, a protože věděl, že pověst je nepodložená, nevěnoval jí pozornost.

Příběh o kurultaji v Sa'ari-ke'er a o tažení na Tajčiuťy

Potom na jaře roku bičín, jenž je rokem opice a odpovídá roku 596, se Čingischán a Ong-chán sešli v končinách místa zvaného Sa'ari-ke'er, svolali shromáždění a uspořádali kurultaj.¹⁵ Po kurultaji svorně vytáhli na tažení, aby napadli Tajčiuťy. V té době byli vůdci a staršími Tajčiuťů Angqu-Ququču, Quril a Qudu'udar a další begové, kteří byli nižší než bratři a příbuzní, jako Tarqutaj-Kiriltuq a jemu podobní. Tarqutaj je jméno a *kiriltuq* znamená závistivý. Tochtoa-beki, který byl vládcem kmene Merkitů a utekl do krajů Barqudžinu, poslal v té době k Tajčiuťům své bratry Qudua a Orčanga na pomoc a výpomoc. Celé to shromáždění se spojilo v krajině Ononu, která je mongolskou stepí. Čingischán a Ong-chán se na ně vrhli a utkali se: tajčiutské kmeny byly poraženy a obrátily se zády; Čingischánova vojska pronásledovala prchající Tarqutaj-Kiriltuqa a Qudu'udara až na místo

15. Rok opice 596 h. = 1200. *Kurultaj* – shromáždění knížat a předních velmožů, které rozhodovalo o válce, volbě chána a dalších důležitých věcech; zde jde o válečnou poradu dvou spojenců. Tajčiuťi (Berezin: Tajdžiuť), příbuzný rod potomků Qajdu-chána, se po Jesügejevě smrti zmocnili vlády nad jeho lidem a mladého Temüďžina pronásledovali a věznili, jak vyprávěla předchozí kapitola. Tarqutaj-Kiriltuq byl ten, kdo tehdy Temüďžina zajal a nechal ho nosit kládu na krku. Qudu'udar (Berezin: Chudular a Chududar) čte novější edice podle Tajné kroniky. Berezin upozorňuje, že Tajná kronika tento společný pochod proti Tajčiuťům nezná a zmiňuje jen setkání obou chánů v Černém lese na Tule. Výklad jména Angqu-Ququču navrhuje opravit na „velmi hněvivý“ (tak čte i d'Ohsson a novější edice).

zvané Engüt-Turas a tam je oba zabila. Angqu-Ququču a bratři Tochtoa-bekiho, Qudu a Orčang, utekli spolu a odešli do Barqudžinu; Quril odešel mezi kmen Najmanů. Význam Angqu-Ququču je „velmi hněvivá služka“; říká se, že on položil základ intrikám a nepřátelství mezi Čingischánem a Tajčiuty.

Příběh o spojenectví Qatakinů a Saldžiutů

[Plný nadpis: „Příběh o spojení kmenů Qatakinů a Saldžiutů, o tom, jak složili přísahu, bojovali s Čingischánem a Ong-chánem, byli poraženi a dali se na útěk.“]

Kmeny Qatakinů a Saldžiutů položily základ nepřátelství s Čingischánem již dříve. Před několika lety k nim Čingischán spolu s Džamucha-sečenem vyslal posla, aby se s ním spojili. Mongolský obyčej v dávných časech byl takový, že zprávy se většinou předávaly slovy uměle rýmovanými a těžko srozumitelnými. Stejným způsobem dali zprávu ústy toho posla. Když posel vyřídil řeč v takovém smyslu, nepochopili ji. Byl tam přítomen jeden bystrý jinoch; ten ji pochopil a řekl jim: „Smysl této řeči je snadný. Čingischán oznamuje, že mongolské kmeny, které jsou nám cizí, se všechny staly našimi přáteli a jsou s námi zajedno. Proto se sluší, abychom se i my, kteří jsme s ním příbuzní, stali jeho přáteli a stoupenci a vzdali mu pozdrav.“¹⁶ Oni však z krajní závisti a zlých úmyslů nesouhlasili, neprokázali poslovi náležitou úctu, vytáhli z kotle skopová střevo, která vařili naplněná krví, jako něco bezcenného, bili jimi posla do tváře, spílali mu a pohrdavě ho poslali zpět. Z té příčiny nepřátelství a nevraživost zesílily.

Předtím již několikrát bojovali a byli zajedno s tajčiutským kmenem, zvláště se syny Qada'an-tajšiho, kteří tvoří zvláštní větev Tajčiutů: s Toda'em, Qurilem a Tarqutaj-Kiriltuqem; pod jejich vedením páchali vý-

16. Qatakinové a Saldžiuti patřili podle Rašída k Nirunům, tedy k potomkům Alan Qo'y (od jejich synů Buqu-Qatagiho a Buqutu-Salčiho); proto je Čingischán nazývá blízkými příbuznými. Novější edice rozumějí místu tak, že bystrým mladíkem byl sám posel, který vysvětlil, co nepochopili. Rýmovaná, obrazná řeč poselství (*ajalgu*) byla u Mongolů ustáleným útvarem; obdobně je stylizováno i Čingischánovo poselství Ong-chánovi dále v této kapitole. Berezin: Buda; novější edice čtou Toda'a (Töde'e). Qada'an-tajši byl syn Hambaqaje, jehož Tataři vydali t'inskému císaři na smrt. Popis přísahy s rozsekáním obětních zvířat je cenným dokladem stepních obřadů; Tajná kronika (§ 141) líčí přísahu Džamuchových spojenců obdobně („sekli šavlemi hřebce a klisnu“).

střelky a horlivě se snažili o nepřátelství a nevraživost vůči Čingischánovi. V té době, protože většina tajčiutských kmenů byla zmíněným způsobem pobita a někteří utekli, tito Qatakinové a Saldžiuti se shromáždili a spojily se s nimi kmeny Dörbenů, Tatarů a Kungirátů a vzájemně složily přísahu, nad kterou u Mongolů není důležitější. Ta přísaha spočívá v tomto: šavlí zabijí hřebce, býka, berana a psa zároveň a přitom říkají: „Hospodine! Nebe! Země! Slyš, že skládáme takovou přísahu, a při ní jsou tito samci, kořeny plemen těchto zvířat. Jestliže svého slova nedodržíme a smlouvu porušíme, ať jsme jako tato zvířata.“ Takto přísahali, spojení zajedno k vedení války s Čingischánem a Ong-chánem. Při jejich výpravě a vytažení poslal Daj-sečen z kmene Kungirátů, otec Alčua, tajně zprávu k oznámení Čingischánovi, že nepřátelé uzavřeli takovou smlouvu a závazek a svorně se vydali vaším směrem.¹⁷

Když Čingischán spolu s Ong-chánem vytáhl od Qutun-nóru, který leží poblíž Ononu, aby tyto kmeny napadl a zahnal, střetl se s nimi na místě zvaném Bujir-nór. Postavili se proti sobě, vstoupili do rozhodující bitvy a velmi tvrdě se bili. Nakonec Čingischán zvítězil a nepřátele porazil.

Příběh o sváru Džacha-gambua s bratrem Ong-chánem

[Plný nadpis: „Příběh o sváru Džacha-gambua s jeho bratrem Ong-chánem, o jeho poradě s některými jeho begy a o jeho odchodu k najmanskému vládci.“]

Potom téže zimy téhož roku Ong-chán přetáhl dále od Kerulenu a přišel cestou Quba-qaja, a ostatní, rovněž kočující za ním, šli loveckým kruhem. Jeho bratr Džacha-gambu se radil s jeho begy, s Altun-Ašuqem, El-Quturem, El-Qongqurem a Qulbarim, a pravil: „Tento náš starší bratr je zasmušilé povahy, na jednom místě nevydrží, pro svou zlou povahu zahubil všechny příbuzné a dohnal je k tomu, že odešli do země Kara-Kitajů. S ta-

17. Daj-sečen z Kungirátů (Berezin: Daj-secen) byl Čingischánův tchán, otec jeho hlavní manželky Börte; jeho syn Alču (Berezin: Anču) byl tedy Čingischánův švagr. Kungiráti sídlili na východě, u jezera Bujir a řeky Chalchy, a byli tradičními poskytovateli nevěst Čingischánovu rodu; i Čingischánova matka Hö'elün pocházela z jejich větve Olqunu'utů. Bujir-nór – jezero Bujr-nuur na dnešní mongolsko-čínské hranici, do něhož ústí řeka Chalcha; oblast, kde sídlili Kungiráti a Tataři. Čínské anály jej uvádějí jako potok Baili.

kovým obyčejem a povahou nedá ulusu žít v klidu: jak tedy máme s ním být?“ Altun-Ašuq ta slova neudržel v tajnosti a sdělil je Ong-chánovi. Ong-chán poručil El-Qutura a El-Qongqura chytit, spoutat a přivést domů v okovech. Když je z okovů propustil, řekl El-Quturovi: „Když jsme chodili do země Tangutů, co jsme si tehdy říkali?“ (Nejspíš tehdy od nich bylo řečeno něco takového a byla uzavřena úmluva, že proti němu nebudou jednat.) „Nemyslím jako ty.“ A plivl mu do tváře, a podle jeho příkladu mu všichni přítomní begové plivali do tváře. V té situaci Altun-Ašuq předstoupil a řekl: „Na té poradě jsem byl, avšak neměl jsem v úmyslu kout pikle proti svému vládci a nemyslel jsem z lidskosti na opuštění jeho služby.“¹⁸

Poté Džacha-gambu z té příčiny spolu se čtyřmi předními begy Ong-chánovými, El-Qutorem, El-Qongqurem, Narin-Togriem a Alin-tajším, přešel na stranu najmanského vládce, nepřítele Ong-chánova, a odešli. Džacha-gambu vyslal z cesty posla k najmanskému vládci a oznámil mu: „Altun-Ašuq mne udal mému bratru Ong-chánovi a učinil mě před ním jako páchnoucí játra a smrdutou mršinu; z té příčiny jsem od něho odvrátil srdce a přicházím do tvých služeb s věrným srdcem.“ Tehdy svorně odešli k Tajang-chánovi, najmanskému vládci. Ong-chán, zůstav od nich odloučen, přezimoval na místě Quba-qaja, a Čingischán přezimoval v končinách čínské země, v krajině zvané Čagačar.

Příběh o tažení na Alaq-Udura

[Plný nadpis: „Příběh o tažení Čingischána proti Alaq-Udurovi, jednomu z merkitských begů, a proti některým tajčiutským a tatarským begům, kteří byli s ním, a o jeho porážce.“]

Potom se Čingischán zabral do válečného podniku proti některým merkitským, tajčiutským a tatarským begům, jejichž jména jsou: Alaq-Udur z Merkitů, Qirqan-tajši z Tajčiutů, Čačur a Kelbek z Tatarů. Všichni byli hla-

18. Berezin vykládá jména kerejských begů z turečtiny: Altun-Ašuq „zlatá pata“, El-Qutur „osvoboditel lidu“, Qulbari (Berezin: Kul-buru) „otrok-vlk“. Tajná kronika (§ 151–152) klade tento svár do doby, kdy se Ong-chán vracel z vyhnanství, a vkládá do úst jeho begů pozoruhodné podrobnosti o Ong-chánově mládí: jako dítě byl prý unesen Merkity a musel u nich tlouct obilí v hmoždíři, později jej s matkou zajal tatarský vládce a nechal ho pást velbloudy. Čagačar ztotožňují čínské anály s horou Čačar; čínský komentář vykládá jméno z mongolského „stan“. Místo Quba-qaja uvádějí čínské anály, že Ong-chán táhl k řece Ilari.

vami kmenů a ctihodnými muži své doby a shromáždili se v jedno.¹⁹ Zmíněný Alaq-Udur stál v té době v čele sobě rovných, proslulých a ctihodných, a patřil k té skupině, která měla v myslích touhu po velení a snahu o císařskou moc.

V té době žil jeden rozumný a prozíravý stařec z kmene Baja'utů, který říkal: „Sača-beki z kmene Kijat-Jürkinů má vášeň po vladaření, avšak to není jeho věc. Džamucha-sečen, který neustále ozbrojuje jedny lidi proti druhým a strojí různé lsti a přetvářky, aby svou věc prosadil, toho také nedosáhne. Džoči-bere, to jest Džoči-Qasar, bratr Čingischánův, má také takovou vášeň a chce vyniknout silou, mocí, dovedností a střelbou z luku; ani jemu se to však nedostane. Alaq-Udur z kmene Merkitů, který touží po velení a ukazuje velikost a moc, to také nezíská. Tento Temüdzin, to jest Čingischán, má takovou postavu, povahu a schopnost k tomu, aby velel a panoval, a jistě dosáhne královského sídla.“ Ta slova pronášel podle mongolského obyčeje rýmovaně a umně. Nakonec se to stalo tak, jak říkal: Čingischán se stal vládcem a pobil všechny ty kmeny, s výjimkou svého bratra, jak o každém z nich bude pojednáno na svém místě; zde však, protože byla učiněna zmínka o Alaq-Udurovi, byl tento příběh uveden, a my se vracíme k naší řeči.

Když Čingischán vytáhl válečně proti tomu shromáždění a táhl, střetl se s nimi na místě Dalan-nemürges, utkal se s nimi, porazil je, rozprášil a vyplnil; ten dav uprchl. Podruhé se shromáždil na jednom místě. Protože se Džoči-Qasar v tom případě nacházel odděleně od Čingischána, byl při něm Džebe. Kmen Kungirátů dostal chuť a chtěl přijít k Čingischánovi a podrobit se, ale Džebe navedl a podnítil Džoči-Qasara, aby Kungiráty zahnal na

19. Berezin: Olan-Udur. V úvodní části díla ho Rašíd jmenuje synem tatarského vládce Mudžinsultu a také čínské anály ho uvádějí jako tatarského náčelníka; Berezin proto pokládá označení „z Merkitů“ za omyl. Tajná kronika toto tažení nezná. V úvodní části díla Rašíd dává toto proroctví do úst Baja'utovi jménem Sorqan (Berezin tam opravuje text). Předpověď Čingischánovy vlády z úst moudrého starce či šamana patří k ustáleným motivům legitimizace nové dynastie; Tajná kronika obdobně vkládá proroctví do úst Qorčiho z Ba'arinů (§ 121). Dalan-nemürges ležel podle čínských údajů u pramenů Chalchy, jež se vlévá do jezera Bujir; jméno se v Tajné kronice objevuje několikrát (§ 153, 175). Džebe („Šíp“) z Besütů, dříve tajčiutský bojovník, který v bitvě prostřelil Čingischánovu koni krk, se stal jedním z jeho nejslavnějších vojevůdců. Džebe později dobyl říši Kara-Kitajů (1218) a se Sübe'etejem podnikl proslulý nájezd přes Írán a Kavkaz, zakončený vítězstvím nad Rusy a Kumány na Kalce (1223).

útěk. Ti svého úmyslu přijít litovali a přestali důvěřovat; z té příčiny se Čingischán na Džoči-Qasara rozhněval a káral ho.

Příběh o odchodu Kungirátů k Džamuchovi a o jeho povýšení na gürchána

[Plný nadpis: „Příběh o odchodu kmene Kungirátů k Džamucha-sečenovi z kmene Džadžirátů, o tom, jak ho svorně s kmeny Ikiresů, Qatakinů a dalšími povýšili na gürchána, o jejich úmyslu válčit s Čingischánem, o tom, jak se o tom Čingischán dozvěděl, a o jejich porážce.“]

Potom v roce takiqu, jenž je rokem kohouta a připadá na džumádá al-avval roku 597,²⁰ protože Kungirátí byli v chvatu a ztratili hlavu, odešli k Džamucha-sečenovi a po poradě s kmeny Ikiresů, Qorlasů, Dörbenů, Tatarů, Qatakinů a Saldžiutů se shromáždili v krajině řeky Kem a povýšili Džamuchu na gürchána. Význam slova gürchán je „císař sultánů a vladařů“. Když se stal gürchánem, zamýšleli válčit s Čingischánem.

Tu poradu a jejich slova slyšel jeden muž jménem Qoridaj; přišel schválně kvůli jedné důležité věci do domu ke svému švagrovi jménem Merkitaj z kmene Qorlasů a vyjevil mu tu okolnost. Merkitaj tomu Qoridajovi řekl: „Musíš jít a donést ta slova Čingischánovi.“ Dal mu ze svých koní šedého koně, který měl nad uchem bradavici, aby na něj usedl a jel. Qoridaj řekl: „Když mě posíláš, dej mi tedy čilého šedáka, na kterého bych se mohl plně

20. Rok kohouta; džumádá I. roku 597 h. připadá na únor 1201. Berezin poznamenává, že *takiqu* je stará podoba mongolského slova pro „slepici“, doložená v jarlycích, které chánové Zlaté hordy udělovali ruskému duchovenstvu. Místo Džamuchova zvolení je sporné: Berezin (podle čínských analů) chápe řeku Kem jako Jenisej, ale sám pokládá shromáždění tak daleko na západě za nepravděpodobné; podle Tajné kroniky (§ 141) se spojenci sešli u Alqui-bulaq a Džamuchu zvolili gürchánem u řeky Kan (Gan), přítoku Argunu v západním Mandžusku. Tomu dávají za pravdu i novější badatelé. Titul gürchán byl vědomou výzvou – nesli jej vládci Kara-Kitajů a znamenal nárok na vládu nad všemi kmeny. Podle Tajné kroniky se na zvolení Džamuchy podílelo jedenáct kmenů (ulusů), mezi nimi i Najmani, Merkiti, Ojrati a Tajčiuti, o nichž Rašíd na tomto místě mlčí. Berezin dále uvažuje, zda čínské analý nezdvýjily podrobení Kungirátů, které se u Rašída objevuje dvakrát (zde a po bitvě u Qaladžin-alat); rozhodnout to však podle něho nelze. Rašíd tento příběh vypráví i v úvodní části díla, v oddílu o Qorlasech. Tajná kronika (§ 141) jen stručně uvádí, že zprávu o spiknutí přinesl Temüdzinovi Qoridaj z Qorlasů. Bílý stan (bílá plstěná jurta) byl zřejmě určen pro obřad Džamuchova nastolení. Jedi-Qurqan Berezin vykládá z turečtiny jako „Sedm hra-dišť“. Berezin upozorňuje, že podle Tajné kroniky se na této výpravě proti Džamuchovi podílel i Ong-chán, o čemž čínské analý i Rašíd mlčí.

spolehnout.“ Toho koně mu nedal. Qoridaj usedl na zmíněného koně a vydal se na cestu. Cestou dorazil ke kürenu, to jest k vojsku rozloženému dokola v kruhu; náčelníkem toho kürenu byl Qulan-bahadur z kmene Hojinů, to jest lesního lidu – nejspíš byl z kmene Tajčiutů. V době, kdy tam dorazil, nastala noc. Jeden muž jménem Qara-Merkitaj z kmene Qorlasů byl v tom kürenu se svými nökery na stráži. Chytili ho a poznali. Protože Qara-Merkitaj byl nakloněn Čingischánově straně, přispěl mu na pomoc, dal mu rychlého hřebce, poslal ho dál a řekl: „Budeš-li chtít uniknout nepříteli, na tomto koni uprchněš a nikdo tě nedohoní; a bude-li někdo prchat před tebou, dohoniš ho. Na tohoto koně se plně spolehni, sedni a jed’.“ Qoridaj se odtud vydal na cestu. Na cestě se s ním setkal zástup, který vezl k Džamuchovi bílý stan, a chtěl ho chytit. Pustil se však tak, že jim zmizel z očí.

Když dorazil do služeb Čingischánových a oznámil ta slova, Čingischán ihned podnikl válku proti nim, utkal se s Džamuchou na místě zvaném Jedi-Qurqan a porazil ho. Kmen Kungirátů se tam rovněž přišel podrobit.

Potom v roce noqaj, jenž je rokem psa a připadá na džumádá al-avval roku 598 hidžry, na jaře vytáhl Čingischán od břehů řeky zvané Ulqui-Šilügel-džit do války s Anči-Tatary a Čagan-Tatary a vydal zákaz, aby se nikdo nezabýval braním kořisti: až skončí válku s nepřítelem, tehdy seberou kořist a všechnu ji mezi sebou spravedlivě rozdělí.²¹ Qučar, syn Nekün-tajšiho, Altan, syn Qutula-qa'ana, a Daritaj-otčigin, strýc Čingischánův, nedodrželi slovo a zabývali se braním kořisti ještě před skončením věci. Čingischán to neschválil, poslal oba, Qubilaje a Džebeho, a vzal jim kořist zpět. Z té příčiny se jejich srdce zarmoutilo a tajně dostali náklonnost k Ong-chánově straně, takže zaseli zlobu mezi Čingischánem a Ong-chánem; spolu s Ong-chánem bojovali proti Čingischánovi a nakonec byli všichni zabiti.

21. Rok psa; džumádá I. roku 598 h. připadá na leden/únor 1202. Tajná kronika (§ 153) cituje Čingischánův rozkaz téměř stejně: „Zvítězíme-li, nezastavujeme se u kořisti; po skončení boje bude kořist naše a rozdělíme ji mezi sebou.“ Toto tažení znamenalo definitivní zničení Tatarů, vrahů Čingischánova otce; Tajná kronika líčí i následnou poradu o vyhlazení všech tatarských mužů „vyšších než náprava vozu“. Berezin (i novější edice) místo Anči čte Alči. Qučar (Berezin: Chudžir) byl syn Jesügejova bratra Nekün-tajšiho, tedy Čingischánův bratranec; Altan byl syn Qutula-qa'ana, posledního chána starého mongolského kmenového svazu; Daritaj-otčigin byl nejmladší bratr Jesügejův. Právě tito tři jako nejvznešenější příbuzní podle Tajné kroniky (§ 123) kdysi nabídli Temüďzinovi chánský titul. Qubilaj z Barlasů byl jeden ze „čtyř psů“ Čingischánových, nesmí se zaměřovat a pozdějším velkým chánem Kublajem.

Příběh o spojenectví Bujuruq-chána a Tochtoy a o jejich zkáze ve sněhové vánici

[Plný nadpis: „Příběh o spojení Bujuruq-chána, bratra najmanského vládce, a Tochtoa-bekiho, vládce Merkitů, s dalšími tatarskými kmeny, Qatakiny a ostatními, o jejich tažení s velkým vojskem proti Čingischánovi a o jejich zkáze od sněhu a vánice.“]

Potom rovněž v zmíněném roce psa, na podzim, najmanský Bujuruq-chán, merkitský Tochtoa-beki, kmeny Dörbenů, Tatarů, Qatakinů a Saldžiutů – jejich vůdcem byl A'uču-bahadur – a vládce kmene Ojratů Qutuqa-beki – toto sdružení bylo totéž, které mnohokrát bojovalo s Čingischánem a Ong-chánem, uprchlo, našlo útočiště u zmíněného Bujuruq-chána a spojilo se s ním – ti všichni zformovali velké vojsko a obrátili tvář k válce s Čingischánem a Ong-chánem.²² Čingischán a Ong-chán ponechali svou stráž na místě zvaném Gūj, Čekčer a Čiqurqu. Jeden ze strážných se od zmíněného místa vrátil a oznámil, že se blíží najmanské vojsko. Čingischán a Ong-chán přetáhli od místa Ulqui-Šilügeldžit a šli směrem k Ongu. To místo bylo jurtem Tadžar-aqy u hranic Qara'un-Čidunu.

Toto Ongu je jako Alexandrova hradba, vystavěná na hranici čínské země. Senggüm, syn Ong-chánův, byl na kraji: přišel k vyvýšenině, odkud se sestupem dostane k Ongu. Ještě nedošel k Ongu, když Bujuruq-chán řekl: „To jsou Mongolové: jedním rázem je všechny porazíme.“ Jako předvoj poslal oddíl z najmanského vojska a z mongolských kmenů, které byly s nimi, A'uču-bahadura z kmene Qatakinů a Tochtoa-bekiho bratra Qudua z

22. Ojratí, „lesní lid“ ze západu u horního Jeniseje, se zde objevují poprvé; o jejich účasti mlčí jiné prameny kromě Tajné kroniky. A'uču-bahadur (Berezín zde Uchutu-bahadur, o kousek dále Agudžu-bahadur) byl podle Tajné kroniky tajčiutský náčelník. Berezín srovnává s Tajnou kronikou (§ 142), kde jsou strážní stanoviště vyjmenována jako Enegen Gūjiletü, Čekčer a Čiqurqu; hory Čekčer a Čiqurqu leží v oblasti horního Kerulenu. Ongu (Onggu) – hraniční val či hradba, kterou dala řínská dynastie budovat proti stepním nájezdníkům severně od Žluté řeky a jejíž ostrahu svěřila önggütskému kmeni (odtud snad i jméno Ongutů). „Alexandrova hradba“ je islámská legendární zeď, kterou podle Koránu (súra 18) postavil Dhú l-Karnajn (ztotožňovaný s Alexandrem Velikým) proti národům Gog a Magog. Qara'un-Čidun (Tajná kronika: Qara'un-džidun) leželo podle Berezína poblíž velké čínské hradby. Čínské anály dodávají, že Najmani na Senggüma zaútočili, ale nezabránili mu spojit se s Ong-chánem a Čingischánem, kteří obsadili opevnění Alin-čaj. Berezín upozorňuje na pozoruhodnou okolnost, že Najmani sem táhli ze západu na pomoc spojencům až na daleký jihovýchod stepi.

merkitského kmene. Ten předvoj dorazil k Senggümovi, připravil se k boji, ale nepustiv se do bitvy se vrátil. Senggüm se také pohnul a prošel k Ongu. Oni – Najmani – provedli čáry, aby napadl sníh a nastala vánice. Význam čarování je ten, že odříkávají zaklínadla a kladou do vody kameny různých druhů: to způsobí mnoho deště.²³ Ten sníh a vánice se však obrátily proti nim samým; chtěli se vrátit a vyjít z těch výšin. Zastavili se na místě, které nazývají Kōjiten. Je známo, že na tom místě najmanský Bujuruq-chán a zmíněné mongolské kmeny, které s ním byly ve spojenectví, ztratili pro krutou zimu vládu nad rukama a nohama; vánice a tma byly takové, že množství lidí a čtvernožců sklouzlo z výšin a zahynulo.

Čingischán a Ong-chán se zastavili na břehu Aralu, to jest ostrova. V té době Džamucha se sdružením, které ho povýšilo na gürchána a přišlo spolu s Bujuruq-chánem, protože s nimi vyšla taková situace, se podruhé opět přiklonil na stranu Čingischánovu, vyplenil vozy těch kmenů, které ho povýšily na vládce, a přišel do služeb Čingischánových. Čingischán a Ong-chán přešli za Ongu a přezimovali na zimovišti zvaném Abdži'a-ködeger.²⁴ Za starých let bylo to místo zimovištěm Kungirátů; v době, kdy spolu válčili Kublaj-chán a Arik-Böke, svedli na tom místě bitvu. Země je tam bez-

23. Rašíd užívá turkomongolský termín *džadamiši*, od *džada* – magického „kamene počasí“ (bezoáru), jímž stepní šamani přivolávali déšť, sníh nebo bouři. Berezin připomíná, že obdobně ve Firdausiho eposu turecký čaroděj sesílá na Peršany bouři a mráz; podle Tajné kroniky (§ 143) čarovali Bujuruq-chán a ojratský Qutuqa-beki, avšak „bouře se obrátila proti nim“. Kōjiten (Berezin: Kuiten) znamená mongolsky „studený“. Bitva u Kōjitenu je známa i z Tajné kroniky (§ 142–143); čínské anály o ní mluví jako o skutečné bitvě, kdežto Rašíd a Tajná kronika líčí rozprášení nepřátel hlavně jako dílo nepohody. Tajná kronika je klade bezprostředně po Džamuchově zvolení gürchánem. Po rozprášení nepřátel podle Tajné kroniky Ong-chán pronásledoval Džamuchu po proudu Argunu, kdežto Čingischán táhl za Onon na tajčiuťského A'uču-bahadura; v té bitvě byl Čingischán raněn šípem do krku a zachránil ho jeho služebník Dželme, který mu celou noc vysával krev z rány. Obdobnou příhodu vypráví Rašíd v úvodní části díla, ale se jmény Bo'orču a Bo-roqu. K téže době klade Tajná kronika i příchod Sorqan-Širy a Džebeho do Čingischánových služeb.

24. Berezin: Utdžia-Kungur; Tajná kronika (§ 187, 191) zná místo jako Abdži'a-ködeger. Tajná kronika se od Rašída liší: podle ní Džamucha po bitvě u Kōjitenu vyplenil své vlastní spojence a odtáhl k Ong-chánovi, nikoli k Čingischánovi. Kublaj a Arik-Böke, vnuci Čingischánovi a synové Toluje a Sorqaqtani, vedli v letech 1260–1264 občanskou válku o trůn velkého chána; zvítězil Kublaj, pozdější zakladatel dynastie Jüan v Číně. Berezin: Džor-bige, Chudžin-bige, Tusun-buka. Podle Tajné kroniky (§ 165) nabídku sňatku odmítl Senggüm urážlivými slovy: „Kdyby naše dívka šla k nim, stála by u dveří a hleděla do kouta; kdyby jejich dívka přišla k nám, seděla by v čestném koutě a hleděla ke dveřím“ – tedy že spojení s Temüďžinovým rodem je pod jejich úroveň. Tus-buqu nazývá Tajná kronika Tusaqa.

vodá step; ti, kdo tam žijí, se zásobují sněhem. Té zimy si Čingischán vyžádal pro svého nejstaršího syna Džochiho Senggümovu sestru Ča'ur-beki a Ong-chán Čingischánovu dceru Qodžin-beki pro Tus-buqu, Senggüмова syna; ta věc se však nevykonala a nedošlo k ní, proč mezi nimi vzniklo jakési nedorozumění.

Příběh o Džamuchovi u Senggüma a o bitvě u Qaladžin-alat

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Džamucha-sečen šel k Senggümovi, synu Ong-chánovu, a obrátil ho proti Čingischánovi, o jejich spojení s dalšími kmeny a o bitvě Čingischána s nimi na místě Qaladžin-alat.“]

Protože Džamucha byl v podstatě závistníkem a nepřejícníkem Čingischánovým, nesmírným pokrytcem a zločincem, šel v tu příhodnou dobu k Senggümovi a řekl: „Můj starší bratr Čingischán je zajedno s Tajang-chánem, vaším nepřítelem, a neustále k němu posílá posly.“ Svým teplým dechem vstúpil ten smysl do Senggümovy duše a Senggüm tomu upřímně uvěřil. Ujednal s ním: „Až Čingischán zaútočí, naše vojska se vrhnou ze stran a porazíme ho.“²⁵ Protože Čingischánův strýc Daritaj-otčigin a jeho bratranci Altan, syn Qutula-qa'ana, a Qučar, syn Nekün-tajšiho, jak bylo zmíněno, se na něho rozhněvali za to, že proti ustanovení vzali ve válce s Tatary kořist a Čingischán jim ji odňal, přidali se i oni k Senggümovi; a Tagaj-Qulaqaj z kmene Mangqutů a Muqur-Qa'uran, hlava kmene Adarkinů z Nirunů, se s tím shromážděním spojili, aby Čingischána porazili.

V té době táhl Senggüm odděleně od otce k místu, které nazývají Alat. Vyslal jako posla k otci jednoho ze svých begů jménem Sajiqan-Töde'en a zařídil to tak, aby se Čingischán a jeho vojsko ocitli promícháni se Senggümem a jeho vojskem. Hledal k tomu cíli příhodnou příležitost a radil se s Džamuchou. Džamucha nazýval Senggüma andou; s Čingischánem byli rovněž andy. Ústy zmíněného posla dal Senggüm zprávu: „Tento člověk, který ti prokazuje přátelství a náklonnost, syn Ölü-eke, to jest Čingischán,

25. Tajná kronika (§ 166) vkládá podobné osočení do Džamuchových úst na poradě u Senggüma, již se účastnili i Altan, Qučar a další Čingischánovi odpůrci. Berezin upozorňuje, že čínské analý chybně připisují Džamuchova slova Čingischánovi. Ölü-eke („matka Ölü“) je Rašidova podoba jména Čingischánovy matky, v Tajné kronice Hö'elün. Označení „syn Hö'elün“ místo otcova jména bylo v ústech protivníků pohrdavé.

zamýšlí takovou a takovou věrolomnost; rozhodli jsme se ho předejít a porazit.“ Ong-chán to slovo důrazně odmítal a neschvaloval; řekl: „Džamucha je tlachal, člověk bez cti, nezasluhující důvěry; jeho slova se nemají poslouchat.“ Mezitím uplynulo několik dní: Čingischán se od nich oddělil a utábořil se dále.

Podruhé, na jaře roku prasete, odpovídajícího roku 599,²⁶ vyslal Senggüm k otci posla a s krajním přeháněním mu vzkazoval: „Jak je možné, že lidé rozumní, kteří mají uši a dalekozraké oko, nedbají slov, která se říkají?“ Když Ong-chán uslyšel tu nadsázku, řekl: „Stali jsme se s ním andy a několikrát nám prokázal pomoc a šlechtnost majetkem i vším. Jak bychom proti němu mohli něco zamýšlet? Co mám říci? Ať vás zdržuji jakkoli, neposloucháte. Říkal jsem, že ve stáří mi upevnil kosti na jednom místě. Nyní, když mé řeči neposloucháte – jak tu věc chcete vykonat? Je-li to Boží vůle, čarujte!“ Řekl takové slovo a nesmírně se zarmoutil.

Potom tajně zapálili travnaté místo, kde se nacházel Čingischán. Protože nevěděl, jak se věc má, uvažovali takto: „Dříve si přál naši dceru Ča'urbeki pro svého syna Džochiho, a my jsme ji nedali. Nyní pošleme a vzkážeme, že dceru dáváme; ať přijdou, vystrojí hostinu a dají koně, abychom je snědli. Až přijde, chytíme ho.“ Poslali v té důležité věci Ukdej-kundžata. Stolníka (*bökä'ül*) totiž v jazyce Najmanů a některých Mongolů nazývali *kunsat*, Mongolové pak *kundžat*.

Když Čingischánovi došlo pozvání, vydal se na cestu se dvěma *nökery*. Cestou se zastavil v domě Mönglik-ečigeho z kmene Qongqotanů, který byl otcem Teb-tengriho, zašel k němu a tam přespal. S Mönglik-ečigem se

26. Rok prasete 599 h. = 1203 (rok 599 h. začal 20. září 1202). Tajná kronika klade rozchod s Ong-chánem a bitvu u Qalaqaldžit-elet rovněž do tohoto roku. Tajná kronika (§ 167) líčí tento rozhovor dramatictější: Ong-chán namítá, že nebe by nemělo zalíbení v tom, kdo by pomýšlel na zlé proti synovi, o něhož se dosud opíral; Senggüm pak rozhněvaně odejde a otec ho nakonec zavolá zpět a svolí. Poslední Ong-chánova slova znějí u Berezina „čarujte“, novější edice rozumějí: „dokážete-li to, s pomocí Boží budete mít úspěch“. Zapálení trávy mělo zřejmě zbavit Čingischánova stáda pastvy a donutit ho přitáhnout blíže. Svatební hostina, na niž strana ženicha dodávala koně k zabíjení, se mongolsky nazývala *bu'uldžar* (Tajná kronika § 168: „přijďte jíst bu'uldžar“); Berezin čte místo Rašídova slova turecké „kůň, stádo“ a upozorňuje, že čínské anály mají „pít zasnubní víno“. *Bökä'ül* – dvorský úředník, který měl na starosti stravu vojska a rozdělování jídla na hostinách; Rašíd vysvětluje, že *kundžat* je jiné jméno téhož úřadu. Tajná kronika jmenuje Ong-chánova posla Bükidej.

poradil; ten mu dal odpověď: „Naši čtvernožci zhubli; vykrmíme je a pošleme jednoho člověka, aby hostinu vystrojil a jedl koně.“ Čingischán poslal posla zpět a sám se vrátil domů.²⁷

Potom Ong-chán a Senggüm zamýšleli vytáhnout válečně na Čingischána, který o té věci nevěděl. Jeden z předních begů Ong-chánových, jménem Jeke-Čeren, šel domů a řekl své ženě, jménem Alaq-Jidun: „Kdyby šel někdo o té chystané události oznámit Čingischánovi, jistě by takovému člověku prokázal mnoho dobrého a úcty.“ Žena mu na to odpověděla: „Aby tvé zmatené řeči, které vedeš, někdo neslyšel a nepokládal je za pravdu!“ Pasák koňského stáda z pasáků Čerenových přišel od stáda a přinesl mléko; jmenoval se Kišlik. Stál venku a tu řeč slyšel. Řekl svému druhovi Badajovi: „Slyšel jsi, co říkají?“ Čerenův syn, jménem Narin-Kejen, stál venku a brousil pilníkem šíp; slyšel tu řeč, která šla mezi otcem a matkou, a řekl: „Ó němí! Jaká to slova mluvíte a vyzrazujete tajemství?“ Badaj pochopil a řekl Kišlikovi: „Poznal jsem, jaká je to věc.“ Oba se ihned vydali na cestu a oznámili to Čingischánovi.²⁸ Společenství tarchanů, kteří jsou nyní známí – Chorezmi-tarchan, Tuman-tarchan a Sadaq-tarchan –, pochází z rodu toho Kišlika a Badaje: od té doby až dosud se oni, jejich kmen a pokolení z té příčiny stali tarchany a předními begy.

Potom, když Čingischán ta slova dobře pochopil, sám se postavil na místě zvaném Aral, vozům přikázal odtáhnout směrem k pahorkům Šilügeldžit a všechny poslal na stráž k místu Ma'u-ündür, za horu. Ong-chán přišel před horu Ma'u-ündür, na místo, kde rostly červené topoly a které Mongolové nazývají Hula'an-burqat. Dva nökeři z nökerů Alčidaj-nojana, jeden jmé-

27. Mönglik-ečiġe z Qongqotanů byl dávný věrný Jesüġejův druh, jemuž Jesüġej umíraje svěřil své děti; později se oženil s vdovou Hö'elün (odtud *ečiġe*, „otec“). Jeho syn Kōkōčū, šaman s titulem Teb-tengri („Nejnebeštější“; Berezin: But-Tengri), měl později při Čingischánově nastolení velký vliv, než ho chán dal zabít. Berezin soudí, že Čingischán nejel se dvěma, ale s deseti průvodci, jak uvádějí Tajná kronika i čínské anály, a že písař zaměnil perská slova „dva“ a „deset“; podle Tajné kroniky pak Čingischán místo sebe poslal na hostinu Buqataje a Kirataje.

28. Berezin: Eke-Džeran, Alak-Nidun, Barin-Kjuen. Tajná kronika (§ 169–170) vypráví tutéž scénu velmi podobně: Jeke-Čeren je tam mladším bratrem (správněji bratrancem) Altanovým, jeho žena se jmenuje Alaq-Jidun a syn Narin-Kejen, který rodiče okřikne, aby nevyzrazovali tajemství – Berezin proto správně opravuje „Barin“ na „Narin“. Kišlik a Badaj přijeli k Čingischánovi v noci. *Tarchan* – svobodník, osvobozený od daní a povinností, s právem volného přístupu k panovníkovi a beztrestností za několik provinění. Kišlik a Badaj dostali tuto hodnost podle Tajné kroniky (§ 187) po porážce Kerejtů spolu s Ong-chánovým zlatým stanem a jeho náčiním.

nem Tajču a druhý Čigidaj-jadir, odvedli koně do stáda: uviděli nepřítele, ihned utíkali a oznámili to Čingischánovi, který bezstarostně pobýval na místě Qaladžin-alat.²⁹ Ihned vytáhl, a když slunce vystoupilo do výše jednoho kopí, vojska obou stran se sešikovala proti sobě.

Protože Čingischán měl málo vojska, kdežto Ong-chán mnoho, radil se s begy: „Jak si počneme?“ Mezi begy, kteří tehdy byli v jeho službě, byl jeden Kehetej-nojan z kmene Uru'utů a jeden Qujildar-sečen z kmene Mangqutů, příbuzní jednoho: v době, kdy kmeny Uru'utů a Mangqutů změnily srdce, odpadly od Čingischána a spojily se s kmenem Tajčiutů, oba ti nevstoupili do odboje, provázeli ho a prokazovali mu služby. Když Čingischán svolal radu, Kehetej-nojan přejížděl bičem po hřívě koně, byl zamyšlen a na pochybách a neměl určité odpovědi. Qujildar-sečen byl Čingischánovým andou. Řekl: „Cháne, můj ando! Vyrazím a na tom pahorku, který je za nepřítelem a nazývá se Kōjiten, vetknu do země svou korouhev a ukážu svou zmužilost; zemřu-li, mám dva či tři syny: Čingischán je může vychovat a vypěstovat.“ [...] rovněž z rodu Mangqutů řekli: „Co je třeba? Měj důvěru! Vyrazíme na ně, dokud Pán Nejvyšší nějakým způsobem nedá zdar.“³⁰ Zkrátka, Qujildar vyrazil tak, jak řekl: Nejvyšší Stvořitel mu dal pomoc a cestu, takže prolétl za nepřítele a vetkl svou korouhev do země na tom pahorku Kōjiten.

Čingischán a ostatní begové podnikli společně útok: nejprve zahnali na útěk kmen Džirginů, jeden z kerejských kmenů, který byl nejlepším vojskem Ong-chánovým. Potom porazili kmen Tongqajitů, kteří jsou rovněž z

29. Berezin: Moandur, Ulan-Burgan, Ilčidaj-nojon, Čingtaj-Idur. Alčidaj byl syn Čingischánova bratra Qači'una, tedy chánův synovec. Hula'an-burqat znamená mongolsky „červené vrbové houští“.

30. Jména těchto mangqutských begů chybějí ve všech rukopisech. Tajná kronika (§ 171) líčí poradu jinak: Čingischán nejprve vyzve k útoku Džürčedeje z Uru'utů (zřejmě Rašídův Kehetej), ten váhá a bičem hladí hřívu koně, načež se přihlásí Qujildar a žádá, aby se Čingischán postaral o jeho sirotky. Uru'uti a Mangquti byly dva spřízněné rody proslulé bojovností. Berezin soudí, že bitva u Qaladžin-alat nebyla pro Čingischána vítězstvím – po ní ustupoval na sever a nakonec se musel skrýt u Baldžuny; nejspíš jen Senggümovo zranění zachránilo Čingischána před úplnou porážkou. Tak to líčí i Tajná kronika (§ 171–175), podle níž Qujildar byl v bitvě těžce raněn a později zemřel. Tajná kronika (§ 172–173) po bitvě vypráví, jak se k Čingischánovi v noci vraceli opozdílí druhové: Bo'orču, jemuž padl kůň, a Boroqul, který přivezl na koni raněného Čingischánova syna Ůgedeje a vysával mu krev ze šípové rány na krku. Čingischán pak ustoupil proti proudu Ulqui-Šilügeldžit k Dalan-nemürges.

Kerejtů; potom porazili Qori-Šilemün-tajšiho, který byl jedním z předních begů Ong-chánových, a byli blízko toho, aby pobili Ong-chánovy zbrojnoše a tělesné strážce. Senggüm podnikl útok; šíp ho zasáhl do tváře: z té příčiny kerejtské vojsko ztratilo šik, zastavilo se a nastal všeobecný zmatek, strach a rozpaky. Ta bitva je známá a proslulá u mongolských kmenů a ještě nyní se v příbězích říká „bitva u Qaladžin-alat“. Ta země leží na hranicích čínské země.

Pro jejich početnost nemohl Čingischán vydržet a ustoupil. Když se vrátil, větší část vojska se od něho oddělila: šel směrem k Baldžuně. Bylo to místo, kde bylo několik malých pramenů, které pro ně a jejich čtvernožce nestačily; z té příčiny dobývali vodu z bahna a pili ji. Potom odtud vyšli a šli na místo, které bude zmíněno. Společenství, které bylo v té době s Čingischánem u Baldžuny, bylo malé; nazývají je baldžuntu, to jest byli v tom tábořišti spolu s ním, neodloučili se od něho, mají pevná práva a jsou odlišeni od ostatních. Když odtud vyšli, opět se k němu shromáždila některá vojska a kmeny, jak bude řečeno.³¹

Příběh o podrobení Terge-Emela z Kungirátů

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal poselství k Terge-Emelovi, begu kungirátského kmene, a jak ten se svými přívrženci a lidem přijal poddanství.“]

Potom, když se Čingischán vracel z bitvy u Qaladžin-alat, shromáždili se na místě u řeky zvané Or-müren, v končinách Keltegej-qada – je to velká řeka a hřbet –, tam, kde se nachází sídlo kmene Tagačarova. Spočítali vojsko: bylo čtyři tisíce šest set mužů. Odtud táhli rozdělení na dva oddíly podél břehů řeky Qalqa: dva tisíce tři sta mužů táhlo s Čingischánem po jedné straně zmíněné řeky a druhých dva tisíce tři sta mužů s kmenem Uru'utů

31. Baldžuna – jezero (či bažinaté jezírko) na severovýchodě Mongolska, podle některých badatelů jezero v dnešní Čítské oblasti v Zabajkalsku. „Pití vody z Baldžuny“ se stalo symbolem věrnosti: Čingischán podle čínských pramenů pozvedl kalnou vodu a přísahal, že se s těmi, kdo s ním ji pili, vždy podělí o dobré i zlé; jejich potomci (*baldžuntu*) požívali výsad. Tajná kronika epizodu nezná. Berezin upozorňuje, že čínské anály kladou bitvu u Qaladžin-alat až do doby po odchodu od Baldžuny, a soudí, že Ong-chán, neschopný vůdce, místo aby Čingischána dorazil, zůstal nečinný; Čingischánovo „zmizení“ nepřátele ukolébalo, čehož pak Čingischán obratně využil.

a Mangqutů po druhé straně.³² Táhli po proudu řeky a cestou přišli do končin tábořiště Terge-Emela, jednoho z begů kungirátského kmene. Poslali k němu posla se vzkazem: „Dříve jsme byli andy a švagry. Oni mají cestu strýcovství: vstoupí-li do mírných vztahů, budeme i my mírní a přátelé; začnou-li nepřátelství, budeme i my nepřátelí.“ Když v odpověď řekli příznivá slova, projevíli poslušnost a přidali se, Čingischán se na tom pochodu zastavil poblíž jezera a říčky, které nazývají Tüngge-nór a Quruqa-qorgan, rozložil tábořiště a nechal odpočinout a zotavit se z cesty.

Příběh o poselství Čingischána Ong-chánovi

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal posla k Ong-chánovi a připomněl mu nároky, které si u něho zasloužil.“]

Potom Čingischán určil k poselství k Ong-chánovi muže z kmene Ildürginů jménem Arqaj-Džeün a dal mu vzkaz:³³

„Nyní jsem se zastavil u Tüngge-nóru a Quruqa-qorganu; tamní bratra je dobrá a moji koně zesílili. Nyní tedy, ó cháne, můj otče! Kdysi, za dávných časů, když ti tvůj strýc Gürchán řekl: ‚Místo mého staršího bratra Bujuruq-chána jsi mi nenechal a oba mé bratry, Taj-Temür-tajšiho a Buqa-Temüra, jsi zahubil,‘ z té příčiny tě přinutil k

32. Qalqa (Berezin: Chala) je řeka Chalcha, vlévající se do jezera Bujir. Keltegej-qada Berezin vykládá jako „křivá skála“. Tajná kronika (§ 175) uvádí jen 2 600 mužů, rozdělených rovněž na dvě poloviny. Berezin z údajů soudí, že Čingischánovi zbylo po bitvě ještě dost vojska, ačkoli Rašíd líčí jeho situaci jako zoufalou. Berezin: Terke-Amol; v Tajné kronice (§ 176) Terge a Emel jako dvě osoby. „Cesta strýcovství“ označuje vztah k příbuzným z matčiny strany: protože Čingischánova matka i manželka pocházely z Kungirátů, byli mu Kungiráti „strýci z matčiny strany“ (mongolsky *naqačū*). Známa je řeč Daj-sečena v Tajné kronice (§ 64), že Kungiráti nebojují o vládu, ale posílají své krásné dcery na vozech chánům za manželky. Tüngge-nór (Tajná kronika: říčka Tüngeli) se musel nacházet nedaleko Chalchy; Berezin vykládá jméno Quruqa-qorgan jako „ještěcí hradíště“.

33. Berezin: Argaj-Džiun. Novější edice čtou Harqaj-Džeün; *džeün* znamená mongolsky „levý (levá ruka)“. Tajná kronika (§ 177) jmenuje posly Arqaj-Qasara a Sügegej-Džeüna. Berezin upozorňuje, že v tak podrobné podobě, rozčleněné do jednotlivých „nároků“, se Čingischánovo poselství nedochovalo v čínských análech ani v Tajné kronice; soudí, že Temüdzin byl ve skutečnosti Ong-chánovým vazalem, a proto musel své odpadnutí ospravedlnit tolika body obžaloby. Mongolští dějepisci přirozeně nechťeli připomínat dobrodiní, která naopak Ong-chán prokázal Čingischánovi. Berezin dodává, že zvláště v Tajné kronice Ong-chán jedná s Čingischánem stále jako se synem a válku i intriky vede jeho syn Senggüm, který se zřejmě obával, že otcovo místo nepřipadne jemu, ale stále mocnějšímu Čingischánovi.

útěku, zahnal tě do úzkého místa, které nazývají Qara'un-Qabčal, a obklíčil tě. Vyšel jsi odtud s několika lidmi – a kdo tě vyvedl, ne-li můj otec, který spolu s tebou udeřil na vojsko? Ještě jeden muž z kmene Tajčutů, jménem Udur-nojan, a druhý, Bugači, šli oba s několika lidmi spolu s tebou, a odtud odešli na místo a do stepi zvané Qara-buqa; prošeďse ji, nechali potom za sebou místo zvané [...], prošli místem Qulanan-Tulangutu, a prošeďse soutěskou, šli na místo, jehož jméno je Kušaur-nór. Tam hledali tvého strýce Gürchána; Gürchán se nacházel na místě zvaném Gurban-Telesüt. Odtud ho přinutili k útěku, takže se spasil útekem. Neví se, zda s dvaceti či s třiceti muži odešel do země Qašin, a potom už nikdy nevyšel ven ani se neukázal. Můj blažený otec takto vzal Gürchánovi panství a dal ti je, a proto ses s mým otcem stal andou; to je také příčina, proč tě nazývám chán-otče. Toto je tedy první nárok z nároků na vděčnost, které u tebe mám.³⁴

A dále, ó cháne, můj otče! To, co bylo z tvých lidí skryto a utajeno a kde zapadá slunce, zmizelo ti – uprostřed země Džavqut jsem hlasitým hlasem a zvučným křikem volal Džacha-gambua andu, a dávaje znamení sejmutím čapky jsem ho přivolával, to jest přivolával jsem ho rukou, a na to znamení jsem přivedl Džacha-gambua andu. Když jsem ho přivedl, můj nepřítel si na oplátku zasedl do zálohy: bojovníci kmene Merkitů podruhé zahnali Džacha-gambua andu na útěk; z lidskosti jsem ho vysvobodil. Člověka, který vyvedl Džacha-gambua andu ze země Džavqut, to jest z čínské země, a vysvobodil ho z rukou Merkitů – jakpak by ho zabili? Já jsem pak kvůli tobě zabil svého staršího bratra a zahubil mladšího. Řeknou-li: kdo jsou ti? Sača-

34. Qara'un-Qabčal (Berezín: Chara'un-Kypčal) – úzká soutěska, kde Gürchán Togřila obklíčil; Berezín ji ztotožňuje s Černým lesem z počátku kapitoly. Ostatní místní jména této pasáže (Qara-buqa „černý býk“, Qulanan-Tulangutu, Kušaur-nór, Gurban-Telesüt „tři...“) jsou neznámá a Berezínovy mongolské výklady jsou jen dohady. Tajná kronika (§ 177) dodává, že Ong-chán si tehdy průchod územím Merkitů vykoupil tím, že dal Tochtoovi svou dceru.

*beki, který byl mým starším bratrem, a Tajču-Quri, který byl mým mladším bratrem – ti to jsou. To je další z mých nároků.*³⁵

*A dále, ó cháne, můj otče! Jako slunce, vyšlé zpod mraku, přišel jsi ke mně, a jako oheň, tiše vyšlehnuvší ven, vyšel jsi přede mne: tvůj hlad jsem nenechal trvat do poledne a plně jsem tě nasýtil, a ani jeden měsíc jsem tě nenechal v nahotě, všechno jsem přikryl. Řeknou-li: jaký je toho smysl? Řekni: ten, že jsem svedl bitvu na místě zvaném Březový pahorek, to jest na místě, kde byly břízy, za místem zvaným Müriče-se'ül; vyplenil jsem kmen Merkitů, vzal jsem jejich stáda koní i dobytka, stany, tábor a všechny jejich dobré šaty a dal jsem to tobě. To, co jsem učinil, když jsem nenechal tvůj hlad přejít přes polovinu dne a tvou nahotu přes jeden měsíc – to je můj třetí nárok na tebe.*³⁶

A potom dále, v době, kdy se kmen Merkitů nacházel ve stepi Buqurke'er, vyslal jsem k Tochtoa-bekimu posla, aby vyzvídal a zjistil stav věcí. Protože se naskytla příhodná příležitost, nepočkal jsi na mne, přede mnou jsi ho zahnal na útěk a zajal jsi tam Tochtoa-bekiho ženy, Qutuqtaj-chatun a Ča'alun-chatun; odvedl jsi Tochtoova bratra Qudua a jeho syna Čila'una, oba; vzal jsi celý ulus a kmeny Uduit-Merkitů, a mně jsi nedal nic. Potom, v době, kdy jsme napadli Najmany a utkali se s nimi na místě Baj-Baraq-belčir, Qudu a Čila'un, které jsi oba odvedl a kteří se s tebou smířili, podruhé uprchli s voj-

35. Džavqut (Džaquť) – mongolské jméno severní Číny ovládané Džürceny (ťinskou dynastií). Džacha-gambu tehdy zřejmě pobýval u Tangutů či na čínském pohraničí. Sača-beki a Tajču z Jürkinů byli Čingischánovými bratřenci (Sača-beki byl vnuk Bartan-bahadurova bratra), proto je nazývá bratry; jejich popravu Čingischán vydává za službu Ong-chánovi, protože je spolu s ním stíhal. Berezin poznamenává, že čínské anály tento druhý bod podávají srozumitelněji. Tajču-Quri, jehož Čingischán nazývá mladším bratrem, byl podle Berezina synem Qutuqtu-Möngkera, Čingischánova strýce.

36. Březový pahorek – novější edice čtou jméno místa jako Qadiliq (Tajná kronika: Qadiqliq), s významem „místo, kde roste dřevo na šípy“; Berezin je vykládá z turecké „břízy“. Obrazy slunce vycházejícího z mraků a ohně, který tiše vyšlehně, jsou v Tajné kronice (§ 177) téměř totožné – obě díla zjevně čerpala z téhož mongolského podání Čingischánovy řeči. Řeka Qara je podle Berezina přítok Orchonu (Chara-usu), nedaleko Tuly; soudí, že jde o týž svazek otce a syna, uzavřený v Černém lese na Tule. Tajná kronika (§ 164, 177) cituje přísahu obdobně: „Když nás bude zubatý had podněcovat, nedejme se podnitit; věrme teprve, až si to ověříme zuby a ústy.“ Novější edice čtou místní jméno Hula'an-boldaut. Tento bod podle Berezina čínské anály vynechávají, kdežto Tajná kronika jej klade na začátek celé obžaloby.

skem a čeledí. Tam jednou Kōkse'ü-Sabraq, který stál na letním tábořišti, přitáhl spolu s Najmany a vyplenil tvůj ulus; v takové situaci jsem poslal Bo'orčua, Mukaliho, Boroqula a Čila'una, všechny čtyři: vzal jsem tvůj ulus zpět a odevzdal ti ho. To je čtvrtý z mých nároků.

A dále: odtud jsme spolu přišli na místo u řeky Qara, tam kde se nachází Hula'an-boldaut, poblíž hory, jejíž jméno je Džorqal-qun. Tam jsme uzavřeli smlouvu, že vystrčí-li mezi námi had, který má žihadlo i zub, své žihadlo a zub, neoddělíme se jeden od druhého, dokud se nevysvětlíme jazykem, ústy a zuby; to jest, řekne-li mezi námi někdo nějaké slovo úmyslně či neúmyslně, pak dokud se nesejdeme a nevyšetříme to sporem a ověřením, nebudeme to pokládat za pravdu, nezměníme své srdce a neoddělíme se jeden od druhého. Nyní mezi námi někdo řekl slovo s úmyslem, a ty ses, aniž ses se mnou sešel a aniž jsi vedl rozpravu a ověření, ode mne oddělil, uznal to slovo za pravdivé a spolehl ses na ně.

A dále, ó cháne, můj otče! Potom jsem vzlétl jako raroh k hoře Džurqu, přešel jsem Bujir-nór: chytil jsem pro tebe jeřáby, kteří mají nohy modré a popelavé barvy. Řekneš-li: kteří to jsou? – Kmen Dörbenů a Tatarů. Jindy jsem se stal modrým rarochem s prsy jako luk, přešel jsem za Kōke-nór, chytil jsem pro tebe modré jeřáby s modrým a nohama a dal ti je. Řekneš-li: kdo jsou ti? Kmeny Qatakinů, Sal-džiutů a Kungirátů. A nyní jsou to právě ti, s jejichž pomocí mě strašíš. To je další z mých nároků na tebe.³⁷

A dále, ó cháne, můj otče! Jaký nárok sis na mne zasloužil, jaký užitek jsi mi přinesl? Já však mám na tebe všechny tyto nároky a několik

37. Obraz sokolníka, který svému pánovi chytá jeřáby, je typicky stepní: lov se sokoly a raroky byl výsadou vládců a vzorem služby. Berezin upozorňuje, že čínské anály, které počítají celkem pět bodů obžaloby, kladou tento bod jako poslední, kdežto Tajná kronika jej vynechává – snad proto, že Čingischán tyto války vedl ve svůj vlastní prospěch. Sám tento bod podle Berezina prozrazuje, že Čingischán byl Ong-chánovým vazalem, ačkoli se vydává jen za jeho přítele a spojence. Kōke-nór (Berezin: Kula-nor; Berezin sám ztotožňuje s Kōke-nórem z úvodní části díla) je zřejmě „Modré jezero“ v kraji horního Kerulenu, kde byl podle Tajné kroniky (§ 122) Temüďšin poprvé vyhlášen chánem, nikoli Kukunor v Tibetu. Berezin poznamenává, že Tajná kronika (§ 177) vyjadřuje přirovnání s károu jasněji a lépe, zatímco Rašídův text je zamlžený a opakuje se, snad proto, že Rašíd předložil nerozuměl. V Tajné kronice zní závěr zhruba: „Byl jsem jako jedno ze dvou kol tvé káry, jako jedna ze dvou ojí tvého vozu.“

výhod jsem ti zjednal. Ó cháne, můj otče! Proč mě strašíš? Proč neseďš klidně a v odpočinku? Proč nedopustíš, aby tvé snachy a synové sladce spali? Já, tvůj syn, jsem nikdy neřikal, že můj podíl je malý a že chci víc, nebo že je špatný a že chci lepší. Zlomí-li se u nějaké káry jedno ze dvou kol, nemůže se hnout. Vysílí-li se vůl u káry a kára zůstane s ním sama – odpřáhnou-li ho a pustí, zloděj ji ukradne; a neodpřáhnou-li ho a nechají ho u káry, vyhladoví a zajde. Zlomí-li se jedno ze dvou kol káry a vůl bude chtít táhnout, nemůže táhnout; vynaloží-li krajní úsilí, aby ji táhl, bude mít šiji rozedřenou; z té příčiny se bude nadarmo lopotit do větru a vysílí se. Jako ta dvoukolá kára – byl jsem jedním kolem tvé káry.“

Takové bylo poselství, které Čingischán poslal Ong-chánovi. Poselství, které poslal zvláště Altanovi a Qučarovi, bylo toto:

„Vy oba jste mysleli, že mě zabijete a necháte ležet pohozeného ve tmě na zemi, nebo mě ukryjete pod zemí. Předtím jsme hned napoprvé řekli dětem Bartan-bahadura a Sača-bekimu a Tajčuovi: ‚Jakpak zůstane naše tábořiště Onon-müren bez vládce?‘ Vynaložil jsem mnoho úsilí a námahy a řekl jsem: ‚Buďte vy králem a chánem.‘ Nesvolili jste. Byl jsem přiveden do krajní tísně. Tobě, Qučare, jsem řekl: ‚Ty jsi syn Nekün-tajšiho; mezi námi buď ty chánem.‘ – Nestal ses chánem. Tobě, Altane, jsem řekl: ‚Ty jsi syn Qutula-qa'ana, který byl králem: nyní buď také ty králem.‘ – Ani ty ses jím nestal. Když jste mi s velkým naléháním řekli: ‚Buď ty chánem,‘ stal jsem se na vaše slovo chánem a řekl jsem: ‚Tábořiště a sídlo předků a dědů ne nechám vyhladit, nedám zaniknout a nepokazím jejich cestu a řád.‘ Myslel jsem, že když jsem králem a stal jsem se předákem vojska pro mnoho zemí, je nezbytný závazek k přívržencům; bral jsem mnoho stád koní i dobytka, vozů, žen, chlapců a lidí a dával jsem je vám; pro vás jsem na stepním honu pořádal přehánění a obkličování zvěře

a hnal jsem k vám horskou zvěř. Vy, Altane a Qučare, oba nedovolte nikomu, aby se usazoval u pramenů tří řek.“³⁸

Potom Čingischán přikázal: „Řekněte Togrilovi:

,Můj mladší bratře Togrile! Jsi otrokem z doby mých otců a dědů. V tom smyslu jsem tě nazýval mladším bratrem, že Toqta-bo'ola, který byl dědem tvého otce, přivedli jako kořist oba, Čaraqa-lingqum a Tumbinaj-qa'an. Syn Toqta-bo'ola byl Sübegej-bo'ol; syn Sübegej-bo'ola Kököčü-Qirsa'an; syn Kököčü-Qirsa'ana Jeke-Qongtaqar; jeho syn jsi ty, Togril. Ulus, který chceš vzít – i kdybys vzal také můj ulus, Altan a Qučar ti ho oba nedají a nedopustí to. Každý z nás chtěl pít z modré číše chána-otce jako první; mysleli jste, že snad já za časného jitra vypiji dříve než všichni, a všichni jste záviděli. Nyní dopijte světle modrou číši a pijte: ty, můj mladší bratře, kolik jen dokážeš vypít.“³⁹

Nyní, Altane a Qučare, vy oba, kteří jste se přidali k mému blaženému otci, buďte s ním; nedopusťte, aby se řeklo, že věc, která se předtím stala, se stala skrze Džaut-quriho. Učiňte tak, abyste, až se vám nedostane, mi připomněli, že chán, můj otec, se brzy rmoutí a není stálý. Jestliže je někdo mnou rychle omrzen, ať je rychle omrzen i

38. Čingischán připomíná Altanovi a Qučarovi, že jej sami zvolili chánem (Tajná kronika § 123 a 179) a že on jim přenechal první právo na tento titul jako potomkům starších linií: Qučar byl syn Nekün-tajšiho, Altan syn Qutula-qa'ana. „Tři řeky“ jsou Onon, Kerulen a Tula, pramenící u hory Burchan Chaldun – kolébka Čingischánových Mongolů. Pořádání honu (*nerge*, velká leč s obklíčováním zvěře) patřilo k povinnostem chána vůči jeho lidem. Závěrečná výzva, aby „nedovolili nikomu tábořit u pramenů tří řek“, znamená, že jim svěřuje ochranu domoviny.

39. Togril (nezaměňovat s Ong-chánem, který se vlastním jménem jmenoval rovněž Togril) byl podle Tajné kroniky (§ 180) potomkem dědičného otroka (*bo'ol*) Čingischánova rodu, který přešel k Ong-chánovi. Berezin uvádí, že Tajná kronika vede jeho rodokmen shodně až na jméno praotce (Oqda místo Rašídova Tukena-Tudula); novější edice čtou u Rašída Noqta-bo'ol. Čaraqa-lingqum a Tumbinaj-qa'an byli předkové ze 4. a 5. pokolení před Čingischánem. „Modrá číše chána-otce“ – první doušek z číše na hostině byl výsadou nejváženějšího; Tajná kronika (§ 179) pronáší tato slova k Altanovi a Qučarovi. Berezin přiznává, že nezná žádného Džaut-quriho; podle jiných míst Rašídova díla i Tajné kroniky (§ 134) šlo o čestný titul *dža'ut-quri*, který obdržel od t'inského dvora sám Temüďzin za pomoc proti Tatarům – Čingischán tu tedy mluví o sobě. Berezin upozorňuje, že podle Rašída i Tajné kroniky Čingischán radí přeběhlíkům, aby Ong-chánovi věrně sloužili, avšak podle čínských analů je přímo přemlouvá k návratu; nejspíš je tehdy přemlouval zastřenými slovy, jejichž pravý smysl zůstal nejasný. Poslední věta zřejmě znamená: „tento rok s ním ještě přečkáte, příští zimu už sotva“ – novější edice čtou „budoucí zimu už nemusíte být naživu“.

vámi. Protože jste vstoupili do jeho družiny, je třeba, abyste letošní rok vydrželi; jistě budoucí zimu vydržíte.“

Potom Čingischán řekl: „Ó cháne, můj otče! Pošli posly. Když je pošleš, bude lepší, pošleš-li Altun-Ašuqa a Qulbariho, oba; a ne-li je, pošli z těch dvou jednoho. Tam zůstal v den bitvy černý valach Mukali-bahadura se stříbrnou uzdou a sedlem: pošli ho také s nimi. Ať také Senggüm anda pošle Bilge-bekiho a Töde'ena, oba, a nepošle-li oba, ať pošle jednoho z nich. Ať také Džamucha anda pošle dva posly. Ať také Čula a Qadži'un oba pošlou dva posly. Ať také Ačiq a Širün oba pošlou posly. Ať také Ala-buqa a Dajir oba pošlou posla. Ať také Altan a Qučar oba pošlou posla. Až ti poslové přijdou, půjdu-li přední cestou, ať mě hledají na cestě u Bujir-nóru, v horní části řeky. Půjdu-li zpáteční cestou, vyjdu cestou přes Qychar-Qalturqan [...] a sestoupím: na tom místě ať mě přijdou hledat.“⁴⁰

Když poslové přišli a tu řeč Ong-chánovi řekli, Ong-chán pravil: „Pravda je na jeho straně a nespravedlnost se stala jemu. Ale odpovědět na to umí můj syn Senggüm.“

Příběh o Senggümově odpovědi: „Budeme bojovat; kdo zvítězí, bude chánem“

Senggüm řekl: „On, který mě nazýval andou, nazýval mě *tochtoa-bö'e*; mého otce, kterého nazýval chánem-otcem, nazýval *kidu'ači ebügen*, vrah-starec. Kam bychom posílali posly? Budeme válčit: zvítězí-li on, náš ulus bude jeho; zvítězíme-li my, jeho ulus bude náš.“ Řekl toto slovo. Svým předním begům, Bilge-bekimu a Töde'enovi, oběma přikázal: „Vytáhneme

40. Berezin: Kul-buru, Tudan, Chadžiun, Širojun. Výčet poslů, které si Čingischán přál k mírovému jednání, se v jiných pramenech nenachází. Ačiq-Širün je podle úvodní části Rašídova díla i Tajné kroniky jedna osoba, kerejský beg z rodu Džirginů. „Řekou“ se tu podle Berezina nejspíš míní Chalcha; název místa na zpáteční cestě je v rukopisech porušen. Tajná kronika (§ 178) vkládá Ong-chánovi do úst sebeobviňující zvolání: „Běda! Odloučil jsem se od svého syna... Spatřím-li teď svého syna a pomyslím na něj zle, ať vyteče má krev“ – a na znamení přísahy si propíchl prst nožem na řezání šípů a krev nalil do březové nádoby. Berezin poznamenává, že čínské analý Ong-chánovu odpověď vynechávají.

s vojskem; rozviňte korouhve, bijte do bubnů, vyved'te běhouny, abychom podnikli útok a vydali se na Čingischána.“⁴¹

Příběh o Baldžuně a o podrobení velkého kmene Kungirátů

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak velký kmen Kungirátů přijal poddanství a vstoupil do služeb Čingischánových na místě, kde pil vodu Baldžuny, a jak se k němu shromáždili a podrobili další begové a kmeny.“]

Když Čingischán vyslal posla k Ong-chánovi, podrobil si všechny nejpřednější z kmene Kungirátů a šel k Baldžuně. Kmen Qorlasů zahnal na útěk Butua z Ikiresů; uprchnuv před nimi, připojil se Butu na tom místě k Čingischánovi a pobývali tam spolu a pili vodu Baldžuny.⁴² V té době se Džoči-Qasar nacházel odděleně od Čingischána: vojsko Ong-chánovo mu vyplnilo ženy a děti na místě Qara'un-Čidun. Skryl se útekem a byl tak bez prostředků a pomoci, že vařil mršiny a nečistoty, jimi se živil a od té potrawy zeslábl. Dorazil do tábořiště u Baldžuny k Čingischánovi.

Ong-chán po předchozí bitvě, kterou svedl s Čingischánem na místě Qaladžin-alat, přišel na místo Qit-Qulqat-alat. Daritaj-otčigin, strýc Čingischánův; Altan-Dže'ün, syn Qutula-qa'ana, strýce Čingischánova otce; Qučar-beki, syn Nekün-tajšiho, strýce Čingischánova; Džamucha z kmene Džadžirátů; kmen Ba'arinů; Sügegej; Togril z rodu Toqta-bo'ola; Tagaj-Qulaqaj, kterého nazývali Tagaj-kehürin, z kmene Mangqutů; Qutu-Temür, beg tatarského kmene – ti všichni se spojili a uspořádali poradu: „Podnikněme noční přepad na Ong-chána a buďme sami vládci: nepřidáme se ani k

41. Berezin čte Senggümův výraz nejisté jako „poslušný sluha Tochtoy“; podle Tajné kroniky (§ 181) šlo o *tochto'a bö'e*, „šaman Tochtoa“ – posměšnou přezdívku, kterou prý Temüdzin Senggümovi dával. Výraz *kidu'ači ebügen* (Berezin: kidiši ebügen) Berezin správně vykládá jako „vrah-starec“. Podle Tajné kroniky se jeden z Čingischánových poslů vrátil, druhý zůstal u Ong-chána, protože u Togrila měl manželku.

42. Butu z Ikiresů (Tajná kronika: Butu-küregen) byl Čingischánův zeť, manžel jeho sestry Temülün. Berezin uvádí, že o připojení Butua mluví i čínské anály, kdežto Tajná kronika (§ 182) zmiňuje u Baldžuny příchod jiných osob, mezi nimi muslimského obchodníka Asana (Hasana) z önggütského panství, který přihnál stádo skopců na výměnu za kožešiny. Tajná kronika (§ 183) líčí, jak Qasar se třemi syny unikl, putoval po úbočích hory Qara'un-džidun a živil se syrovými koženými řemeny a šlachami, až našel bratra u Baldžuny. Berezin soudí, že čínské anály bídou u Baldžuny přehánějí, ale že Čingischán se do takové pustiny jistě neuchýlil bez krajní nouze: nemohl Ong-chánovi vzdorovat a snažil se získat čas, aby na svou stranu přitáhl kmeny.

Ong-chánovi, ani k Čingischánovi a nepokloníme se.“ Ta zpráva došla k Ong-chánovi: napadl je a vyplenil je; z té příčiny se Daritaj-otčigin, kmen Ba'arinů, kmen Saqajitů, jeden z kerejských kmenů, a kmen Tongqajitů podrobili Čingischánovi; Altan-Dže'ün, Qučar-beki a Qutu-Temür z Tatarů odešli k najmanskému Tajang-chánovi.⁴³

Příběh o tažení od Ononu a o konci Ong-chána

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán vytáhl od řeky Onon do války s Ong-chánem, o porážce Ong-chána, o jeho zabití v zemi Najmanů rukou Qori-Sübečiho, jednoho z begů Tajang-chánových, o zabití Senggüma rukou Qylyč-Qary, bega kmene Qalačů, a o nastoupení Čingischána na trůn.“]

Čingischán v létě zmíněného roku prasete, odpovídajícího roku 599, pil vodu Baldžuny; na podzim téhož roku odtud vyšel, a shromáždil přívržence a stoupence v horním toku řeky Onon, zabral se úmyslem napadnout Ong-chána. Qali'udara z kmene Džürjatů a Ča'urqana z kmene Urjangqatů – oba byli známí jako někeři oddaní Džoči-Qasarovi – vyslal jako posly k Ong-chánovi jménem Džoči-Qasarovým a naučil je říci: „Poslal nás Džoči-Qasar. A on říká: ‚Mé srdce se odvrátilo od mého staršího bratra: ať jsem sebevíc chtěl najít k němu cestu a východ, nemohl jsem se nijak dostat k tomu, abych se s ním spojil. Slyšel jsem, že má žena a mé dítě jsou u chána, mého otce; již dosti dlouho je mým příbytkem suché proutí a tráva, mou podhlavnicí cihly a kamení a toulám se osamělý, bez přítele a důvěrníka. Vložil jsem naději v chána, svého otce, a tajně jsem poslal tyto posly

43. Berezin: Hum-Barin a kmen Chonchojut; Berezin je pokládá za zkomoleniny a navrhuje číst kmen Ba'arinů a Tongqajitů, jak zde překládáme. Toto spiknutí zná Rašíd i z úvodní části díla, Tajná kronika o něm mlčí. Rozpad Ong-chánovy koalice ukazuje, že jeho spojenci – Čingischánovi příbuzní i Džamucha – bojovali především za vlastní nezávislost. O Altanovi, Qučarovi a Daritajovi Rašíd výše uvedl, že byli nakonec všichni zabití.

k chánovi a přeji si svůj kmen, vojsko, ženu a děti. Až dosáhnu své čeledi, pokořím se, podrobím a předstoupím s upřímným srdcem.“⁴⁴

Ong-chán, protože ti poslové byli Džoči-Qasarovými vlastními a známými lidmi a on je odedávna znal při něm, nijak si nepomyslel, že by je Čingischán poslal podvodně a tak je naučil; a protože se v té době Čingischán nacházel v nejisté situaci a Džoči-Qasar se toulal bez přístřeší, byl pevně přesvědčen, že ta slova jsou čistě pravdivá a upřímná; přijal je příznivě, prokázal poslům čest a poslal je zpět. Spolu s nimi poslal ze svých nôkerů jednoho jménem Itürgen. K přísaze vypustil trochu krve do rohu, který uchovávají k přípravě klihu, a poslal ji po nich: neboť mongolský obyčej je takový, že si přísahu navzájem vyjadřují pitím krve.

Všichni tři se spolu vydali na cestu a šli po silnici. Čingischán šel z opačné strany s vojskem, aby napadl Ong-chána. Náhle padl Qali'udarův zrak na Čingischánovu korouhev: pomyslel si, aby ji snad neuviděl i Itürgen a neuprchl, protože měl dobrého koně. Ihned sesedl a vzal přední nohu svého koně pod záminkou, že se mu do kopyta dostal kámen a kulhá. Přiměl Itürgena sesednout a řekl: „Podrž přední nohu mého koně, než mu vyčistím kopyto.“ Itürgen vzal přední nohu do rukou a on ji několikrát čistil, takže se Itürgen zabavil tím. Náhle přitáhl Čingischán s vojskem, promluvil k Itürgenovi a poslal ho k Džoči-Qasarovi, neboť ten zůstal v té válce pěší, protože mu odvedli čeleď.⁴⁵ Čingischán pustil ty dva posly vpřed jako prů-

44. Tajná kronika (§ 183–184) vypráví tutéž lest: posly byli Qali'udar z Džürjatů a Ča'urqan z Urjangqatů a Qasarův vzkaz v ní zní takřka stejně („mou podhlavnicí je hrouda hlíny... hledám bratra a nenacházím ho“). Berezin (i Tajná kronika) připomíná, že Ong-chán mezitím, pokládaje Čingischána za poraženého, dal postavit zlatý stan a oddával se hodování. Rašíd tu naráží na nádobku z rohu (novější edice rozumějí: z kůry stromu, z něhož se získává klih) s krví, kterou Ong-chán jako přísahu poslal Qasarovi. Tajná kronika (§ 184) uvádí, že Ong-chán poslal krev v rohu (*eber*) a že jej doprovázel Itürgen. Berezin odkazuje k popisu mongolských přísah u Mírchvánda.

45. Berezin opravuje místo v úvodní části díla (kde stojí „dal oteže koně“) na „dal přední nohu koně“. Podle Tajné kroniky (§ 184) byl Itürgen po příchodu k Čingischánovi odeslán ke Qasarovi, „aby s ním Qasar naložil, jak uzná za vhodné“, a Qasar ho zabil. Rašíd se o jeho dalším osudu nezmiňuje. Berezin: Čechim-Undyr; Tajná kronika: Džedžer-ündür („Džedžerské výšiny“). Podle Tajné kroniky (§ 185) se Kerejti bránili tři dny a noci, než se vzdali; jejich statečného velitele Qadaq-ba'atura z Džirginů Čingischán pro věrnost jeho pánovi omilostnil. Bitvu lze datovat do podzimu 1203. Tajná kronika dále vypráví, že Čingischán rozdělil kerejtský lid mezi své druhy: Tagaj-bahadurovi ze Suldušů dal sto domácností kerejtských Džirginů, Badajovi a Kišlikovi Ong-chánův zlatý stan s náčiním a jeho vlastní stráž a povýšil je na tarchany; zimu pak Čingischán strávil v Ab-dži'a-ködeger.

vodce, v noci se nezastavoval a stále táhl. Na místě zvaném Džedžer-ündür dostihl Ong-chána a vstoupili do bitvy. Porazil Ong-chána a vzal celé kerejské království i vojsko.

Ong-chán a jeho syn Senggüm se dali na útěk a odešli s nějakým počtem lidí. Ong-chán cestou říkal: „Od člověka, od něhož jsem se neměl oddělovat, jsem se oddělil; anebo jsem se vzdálil od člověka, od něhož se vzdálit bylo namístě. A všechno toto odloučení, žal, neštěstí, strádání, toulání a bezmoc zakouším z ruky člověka s nafouklou tváří.“ Tím slovem narážel na svého syna Senggüma, jehož tvář a líce měly takový vzhled: z přílišného zármutku užil takového výrazu k jeho popisu místo jeho jména.⁴⁶ Na tom útěku a vzdalování dorazil cestou do země Najmanů, na místo zvané Nekün-usun. Dva begové Tajang-chána, najmanského vládce, jeden jménem Qori-Sübeči a druhý Tüng-Ša'al, kteří tam byli v těch končinách na stráž, ho tam chytili a zabili. Jeho hlavu odnesli svému vládci Tajang-chánovi.

Tajang-chán takový čin neschválil a řekl: „Takového velikého stařeckého vládce, proč jste ho zabili? Bylo třeba přivést ho živého.“ Prikázal Ong-chánovu hlavu okovat stříbrem a nějaký čas ji kladl na svém trůně na znamení úcty a projev cti, jak je vše vyloženo v oddílu o Kerejtech a v oddílu o Najmanech.

46. Ong-chánova věta je u Berezina nejasná; novější edice ji chápou jako hořký paradox: „Oddělil jsem se od toho, od koho jsem se oddělit neměl, a spojil se s tím, s kým bylo lépe se rozejít.“ V Tajné kronice (§ 177) Temüdzin Senggümovi vzkazuje, že on sám je „syn narozený v šatech“ (přijatý), kdežto Senggüm „syn narozený nahý“ (vlastní), a že chán-otec se o oba staral stejně. Tajná kronika (§ 188–189) vypráví, že Ong-chán, zízivý, přišel k řece Nekün-usun (Didik-saqal), kde ho najmanský strážce Qori-Sübeči nepoznal, nevěřil jeho slovům, že je kerejský Ong-chán, a zabil ho. Tajang-chánova matka Gürbesü pak dala hlavu obětovat s hudbou, ale když se hlava na ni „usmála“, Tajang-chán ji rozšlapal – což starci pokládali za zlé znamení. Berezin připomíná, že podle Sagang-sečena a jiných pozdních mongolských kronik byl Ong-chán poražen až po tažení na Sarty. Berezin připomíná, že boj s Ong-chánem, Čingischánovým ochráncem a vrchním pánem, se připravoval dlouho a měl rozhodující vliv na celý další osud Čingischánův, proto se v lidovém podání uchoval lépe než jiné události. Přesto mu mongolští dějepisci nevěnují náležité místo: Altan tobči o něm vůbec nemluví, Sagang-sečen jen letmo, z muslimských autorů Džuvejní stručně (rovněž k roku 599 h.), kdežto u Mírchvánda zaujímá významné místo. Ohlas této legendy nachází Berezin i v ruských sibiřských letopisech, podle nichž byl otec Tajbugy, praotce sibiřských chánů, „car“ jménem On, zabit prostým Tatarem Čingijem.

Senggüm, syn Ong-chánův, v tu dobu, když jeho otce chytili a zabili, utekl, vyšel ven skrze vesnici zvanou Iši-q-balgasun, skrze končiny Čöl se dostal na okraj mongolské země a odtud odešel do země Buri-Tibet, to jest země Tibet. Některé z těch zemí vyplenil; nějaký čas tam žil a pustošil je. Kmeny a obyvatelé Tibetu se shromáždili a obklíčili ho na jednom místě, aby ho chytili, ale on se odtud skryl, unikl z rukou toho kmene a utekl. Přišel do končin země Chotan a Kašgar, na místo zvané Kusaqu-Čar-kuša. Jeden z begů kmene Qalačů, jménem Qylyč-Qara, který byl begem a správcem toho místa, ho chytil a zabil. Říká se, že ten beg potom zajal Senggümovu ženu a dítě, poslal je do služeb Čingischánových a stal se mu poslušným a podřízeným.⁴⁷

Takový byl konečný osud vládců kerejských kmenů, konec blahobytu té dynastie a vyhasnutí jejich rodu a linie.

Příběh o nastoupení Čingischána na chánský trůn

[Plný nadpis: „Příběh o nastoupení Čingischána na chánský trůn poté, co svrhl Ong-chána, jenž byl ctihodným vládcem, a o upevnění královské vlády v jeho rukou.“]

Když Čingischán porazil vojsko Ong-chánovo, rozbil ho i s jeho synem a obrátil na útěk, kerejské kmeny se mu podrobily a tu oblast a ulus přivedl pod svou moc. V zimě toho roku, který je rokem prasete, odpovídajícím roku 599 hidžry, se na místě zvaném Teme'en-ke'er zabral lovem, a vrátiv se jako vítěz a přemožitel z války, přišel radostný a šťastný do svých sídel a do pozeňnaných ord. Protože mu bylo dáno tak veliké vítězství, královská vláda se v jeho rukou upevnila a kmeny ze všech stran přijaly poddan-

47. Iši-q-balgasun (Berezin: Ašik) – *balgasun* je mongolsky „město“; Čöl je turkicky „poušť“ (zde Gobi). Buri-Tibet je název Tibetu doložený i u Plana Carpiniho (Burithabeth). Tajná kronika (§ 188) uvádí, že Senggüm uprchl do pouště, kde ho opustil jeho koniář, a nakonec zahynul v zemi Kučar (Kuča ve Východním Turkestánu) u kmene Qalačů. Rašid má místo Qalačů „kmen Qylyč“; opravujeme podle novějších edic. Berezin poznamenává, že Rašid popisuje Senggümovu cestu podrobněji než ostatní prameny.

ství, uspořádal velké shromáždění, a na poděkování za to veliké dobrodiní vydal dobré a pevné zákony (*jasaq*) a šťastně usedl na chánský trůn.⁴⁸

48. Teme'en-ke'er (čínsky řeka Temege) Berezin vykládá z mongolského *teme'en*, „velbloud“. Rašíd sem klade Čingischánovo nastoupení na chánský trůn, zatímco Tajná kronika (§ 123) klade Temüdzinovo zvolení chánem Mongolů mnohem dříve; slavné vyhlášení Čingischánem na velkém kurultaji u pramenů Ononu a přijetí císařského titulu přišlo až roku 1206, po porážce Najmanů. *Jasaq* (jasa) – Čingischánův zákoník a souhrn jeho nařízení, základ mongolského práva, na který se odvolávali všichni jeho nástupci. Touto kapitolou končí Berezinův svazek z roku 1868, nazvaný „Dějiny Čingischána do jeho nastoupení na trůn“; další Čingischánovy dějiny (porážka Najmanů, kurultaj roku 1206, tažení do Číny a na Chorezm) přeložil Berezin v pokračování, vydaném v Trudech Východního oddělení v roce 1888.

VI. Od války s Najmany po podrobení Ujgurů (1204–1211)

*[Druhý díl výboru navazuje tam, kde první skončil: Čingischán porazil Ong-chána, podrobil si Kerejty a v zimě roku prasete (1203) usedl na shromáždění svých lidí na chánský trůn. Tato kapitola obsahuje Rašídovo vyprávění o následujících sedmi letech (1204–1210) a o jaru roku 1211: o válce s Najmany a smrti Tajang-chána, tažení na Merkity, prvních výpravách do tangutské země, velkém kurultaji roku 1206, na němž Temüdzin přijal titul Čingischán, o konci Bujuruq-chána a Tochtoa-bekiho, podrobení Kirgizů a dobrovolném příchodu Ujgurů a Karluků. Text je přeložen v úplnosti; Rašídovy dlouhé nadpisy oddílů uvádíme zkráceně jako mezititulkou a jejich plné znění v hranatých závorkách.]*¹

Dějiny Čingischána od roku myši do roku koně

*[Plný nadpis: „Dějiny Čingischána od počátku roku quluqana, jenž je rokem myši a připadá na měsíc džumádá al-áchir roku 600, do konce roku morin, jenž je rokem koně a připadá na ša'bán roku 606; délka tohoto období činí sedm let.“]*²

V tomto posledním roce bylo Čingischánovi padesát šest let. V uvedeném období válčil s Tajang-chánem a zabil ho, dal vztyčit bílý prapor o devíti

1. Předlohou druhého dílu je pokračování Berezinova překladu, vydané roku 1888 v Trudech Východního oddělení Ruské archeologické společnosti, sv. XV; strany citované ve vysvětlivkách jsou strany tohoto svazku. Berezin i zde soustavně srovnává Rašída s oficiálními čínskými dějinami dynastie Jüan (v ruském překladu o. Iakina Bičurina, „Dějiny prvních čtyř chánů“) a s tzv. mongolsko-čínským letopisem, tj. Tajnou kronikou Mongolů v překladu archimandrity Palladia; ve vysvětlivkách ji citujeme jako Tajnou kroniku, s paragrafy moderních vydání. Podle Berezina Rašíd pro léta 1204–1211 přejímá pořadí událostí z čínských analů a obohacuje je vlastními podrobnostmi, zatímco Tajná kronika vypráví hlavně o dění v samotném Mongolsku.

2. Měsíc džumádá al-áchir roku 600 hidžry začal kolem 5. února 1204, ša'bán roku 606 koncem ledna 1210; rok myši odpovídá roku 1204, rok koně roku 1210. Mongolský rok začínal na přelomu ledna a února, proto se s počátkem určitého měsíce muslimského lunárního kalendáře kryje jen přibližně. Padesát šest let v roce 1210 počítá Rašíd od svého data Čingischánova narození (1155); podle čínských pramenů a většiny novějších badatelů se narodil později, v letech 1162–1167. Místo Kūčlūga má Berezinův text v tomto souhrnu jméno Kutluk; jde o rukopisnou záměnu, v dalším vyprávění stojí správně Kušluk, tj. Kūčlūg.

nohách a upevnilo se mu přívěsko Čingischán. Několikrát táhl válkou na Tangut, zabýval se válkou s Tochtoou, vládcem Merkitů, a s Küčlügem, synem Tajang-chána, a ujgurský vládce mu nabídl své poddanství.

Příběh o tom, jak önggütský vládce zpravil Čingischána o úmyslu Tajang-chána

Zjara roku quluqana, jenž je rokem myši a připadá na džumádá al-áchir roku 600 hidžry, vyslal Tajang-chán, vládce Najmanů, posla jménem Chudajan³ k vládci kmene Önggütů Alaquš-tegin-qurimu⁴ a vzkázal mu: „Říká se, že se v těchto končinách objevil nový vladař“ – a myslel tím Čingischána. „Víme jistě, že na nebi jsou dva, slunce a měsíc; ale jak by mohli na zemi vládnout dva panovníci? Buď mou pravicí a pomoz mi vojskem, abychom mu mohli vzít jeho toulec“ – to jest jeho hodnost.⁵ Alaquš poslal k Čingischánovi jednoho ze svých důvěrníků jménem Torbi-taš a zpravil ho o té věci. Tímto způsobem se mu podrobil tou nejlepší cestou; vyprávění o tom bude podáno na svém místě, pokud Bůh Nejvyšší dá.

Příběh o tažení proti Tajang-chánovi a o jeho porážce

[Plný nadpis: „Příběh o tažení Čingischána válkou na Tajang-chána a o porážce Tajang-chána.“]

Ačkoli Čingischán o nepřátelství Tajang-chána věděl, ze slov posla Torbi-taše se o té věci ujistil znovu. Proto zjara toho roku svolal shromáždění na

3. Berezin upozorňuje, že jména poslů se v pramenech pletou. V Úvodu (tj. v Rašídově oddílu o kmenech) posílá Alaquš k Čingischánovi posla jménem Berjan, což je patrně totéž jméno jako zdejší Chudajan; Tajná kronika (§ 190) naopak činí Torbi-taše poslem Tajang-chánovým k Alaqušovi a posla k Čingischánovi nejmenuje. Berezin dává přednost verzi Tajné kroniky. Novější edice čtou Rašídovo jméno Chudajan jako Joqunan; podobné jméno (Juqunan) má v originálu Tajné kroniky patrně Alaqušův posel k Čingischánovi, takže si prameny role obou poslů snad prohodily.

4. Önggüti (Berezin: Ongut) byli turkický, převážně nestoriánský kmen, který pro t'ínské císaře střežil pohraniční val severně od velkého ohbí Žluté řeky; srov. díl I, kap. I. V čínských análech se Alaquš (Aru-chasu) nazývá náčelníkem „Bílých Tatarů“. Tím, že Čingischána varoval a přidal se k němu, mu otevřel cestu k Číně; Čingischán pak spojil önggütský vládnoucí rod se svým domem sňatky.

5. Toulec (mongolsky *qor*) byl u stepních národů odznakem moci a hodnosti; „vzít někomu toulec“ znamenalo zbavit ho vlády. Nošení vladařova toulce patřilo k čestným úřadům jeho gardy (srov. v kap. V příběh o Bo'orčovi a Ong-chánových číších).

místě Teme'en-ke'er a Tülkin-če'üt.⁶ Begové jednomyslně řekli: „Naši koně jsou vyhublí; vykrmme je a na podzim udeříme.“ Otčigin-nojan, Čingischánův strýc,⁷ řekl: „Ó nōkeři! Jakou to vymýšlíme záminku – hubenost koní! Jakmile jsme uslyšeli taková slova, musíme vytáhnout s vojskem. Jak by se mohlo stát, aby Tajang-chán zajal nás? Spíš my zajmeme jeho! A řeknou: ‚Na tomto místě chytili Tajang-chána,‘ takže získáme vznešené jméno. Zda ho vezmeme my, či on nás, to ví veliký Pán. Tedy vytáhněme!“ Potom mu Čingischánův bratr Belgütej řekl: „Jestliže kmen Najmanů vezme tvůj toulec, kam se přilepí naše kosti? Činí si nárok na převahu, protože mají velký ulus a mnoho stád koní a dobytka. Co nám mohou udělat s velkým ulusem a s množstvím stád? Předejdeme-li je, jaká nesnáz nám bude vzít jim toulec?“ Čingischán jeho řeč schválil a patnáctého dne měsíce ... se rozhodli táhnout válkou na Tajang-chána, a to na místo Keltegej-qada u řeky, kterou nazývají Qalqa.⁸

Protože byli nějaký čas na tom tažení a k bitvě nedošlo, shromáždili se všichni znovu na podzim téhož roku myši. Pro rychlost vyslali napřed jako předvoj Qubilaje a Džebeho.⁹ Tajang-chán se nacházel na řece Altaj, v končinách země Qangqaj.¹⁰ Předvoj se vrátil. K Tajang-chánovi se shromáždili všichni: Tochtoa, vládce Merkitů; Alin-tajši, jeden z kerejských begů, který tam přišel na útěku; kmen Ojratů, jemuž velel Qutuqa-beki;

6. Berezin čte název podle rukopisů „Temege Bedin-Tul-kuldžut“ a sám jej označuje za poněkud spleťtý; Tajná kronika (§ 190) má Teme'en-ke'er a Tülkin-če'üt, čínské anály Temene-gol. Podle obou těchto pramenů je to totéž místo, kde byl Čingischán předtím provolán chánem (srov. konec kap. V). Shromáždění se konalo zjara 1204.

7. Tak rukopisy; Berezin má za to, že jde o písarskou chybu: Otčigin-nojan (Temüge-otčigin) byl Čingischánův nejmladší bratr, jak správně uvádějí čínské anály. Záměna snad vznikla s Čingischánovým strýcem Daritaj-otčiginem, který podle Rašida v té době pobýval u Najmanů. I Tajná kronika (§ 190) klade tuto řeč do úst Temüge-otčigina a po něm Belgüteje.

8. Jméno měsíce v rukopisech chybí. Tajná kronika (§ 193) uvádí 16. den prvního letního měsíce roku myši (1204) a cestu přes Abčiča-köl-erge k řece Qalqa (Chalcha ve východním Mongolsku) až ke Keltegej-qadě u Ornu'u. Berezin připomíná, že tam podle Tajné kroniky Čingischán sečetl vojsko, rozdělil je na tisíce, sta a desítky, jmenoval šest *čerbi* (správců dvora) a zřídil osobní gardu (*kešik*) – důležité kroky k uspořádání nové říše, které Rašid na tomto místě vynechal.

9. Qubilaj z kmene Barlas a Džebe z kmene Besüt patřili k nejslavnějším Čingischánovým vojevůdcům, které Tajná kronika nazývá jeho „čtyřmi psy“; tohoto Qubilaje nelze zaměňovat s Čingischánovým vnukem Kublajem.

10. Berezin poznamenává, že Rašid nesprávně převzal výraz čínských analů, podle nichž Tajang přitáhl od Altaje, tj. od pohoří, nikoli od řeky. Podle Tajné kroniky (§ 193–194) tábořil na řece Qačir v Qangqaji, tj. v pohoří Changaj ve středním Mongolsku.

Džamucha z kmene Džadžiratů; a kmeny Dörbenů, Tatarů, Qatakinů a Saldžiutů.¹¹ Přihodila se taková věc, že z Čingischánova vojska utekl jeden bělouš, který si shodil sedlo pod břicho, a přicválal doprostřed najmanského vojska. Když viděli, že je kůň hubený, radil se Tajang-chán s begy: „Koně Mongolů jsou vyhublí. Budeme bojovat zdráhavě a pomalu ustupovat, aby šli za námi; jejich koně ještě více zeslábnou, kdežto naši budou při síle. Potom se zastavíme a svedeme bitvu.“ Qori-Sübeči, který byl jedním z nejstarších begů Tajang-chánových,¹² na tu řeč odpověděl: „Tvůj otec Inanč-chán nikdy nikomu neukázal svá záda ani zadek svého koně, a ty ses hned polekal. Když je tomu tak, mělo by se přivést Gürbesü-chatun“ – to jest manželku, kterou miloval.¹³ Ten beg pronesl tu řeč a v hněvu a rozhořčení odešel.

Z té příčiny se Tajang-chán v zoufalství postavil k boji. Čingischán přikázal Džoči-Qasarovi: „Ty veď střed,“ to jest srdce vojska, a sám řídil ostatní vojsko. Když Džamucha-sečen zdálky uviděl Čingischánovo rozestavení, obrátil se k nokerům a řekl: „Mysleli jste, že pochod a rozestavení andy“ – to jest Čingischána – „jsou jiného druhu. Kmen Najmanů nenechá jiným z

11. Výčet spojenců převzal Rašíd podle Berezina z čínských analů; Tajná kronika jej nemá. Alintajši byl kerejský velmož, který po pádu Ong-chána utekl k Najmanům. Tataři, Dörbeni, Qatakini a Saldžiuti jsou tu zbytky kmenů, které Čingischán porazil v předchozích letech (srov. kap. V).

12. Berezin: Chori-subadžu; Tajná kronika (§ 194) Qori-Sübeči. V Tajné kronice Tajanga zahanbuje nejen Qori-Sübeči, ale i jeho vlastní syn Kūčlūg, který otci vyčítá, že se bojí jako žena. Berezin poznamenává, že Rašídův text nevyjadřuje dost zřetelně pointu výtky: vojsku by lépe velela žena než Tajang.

13. Gürbesü byla podle některých zpráv původně manželkou Tajangova otce Inanč-chána a Tajang si ji po jeho smrti vzal podle stepního obyčeje, který dědici ukládal převzít otcovy vdovy kromě vlastní matky; Tajná kronika ji nazývá Tajangovou matkou. Po porážce Najmanů si ji Čingischán vzal za manželku.

telat a kůzlat ani kůži, ani nohy; od nich jiní nebudou mít užitek.“¹⁴ Skončiv tu řeč, obrátil se od nich, oddělil se, vyjel ven a utekl ze šiku.

Toho dne svedli velkou bitvu. K noci bylo vojsko Tajang-chána poraženo, dalo se na útěk a z bojiště ujelo. Tajang-chán utrpěl mnoho těžkých ran, takže jeho tělo bylo na několika místech krutě zraněno. Našel útočiště na jedné hoře; byl s ním Qori-Sübeči a několik dalších begů, a ať vynaložili jakékoli úsilí a přičinění, aby vstal a vstoupil do boje, pro prudkost ran se nemohl pohnout. Tu řekl Qori-Sübeči ostatním begům a nökerům: „Počkejte, až řeknu slovo, o kterém vím, že ho oživí, takže vstane.“ A řekl: „Tajang-cháne! Jsme u hory; abychom vystoupili na hřbet, vstaň a budeme bojovat.“ To slovo uslyšel, ale ani trochu se neoživil a nevstal. Podruhé řekl: „Ó Tajangu! Tvé choti, a zvláště Gürbesü, tvá milovaná, se všechny ozdobily, uspořádaly své stany a čekají na tebe: vstaň, pojďme.“ To slovo slyšel, ale nemohl se pohnout. Qori-Sübeči řekl nökerům: „Kdyby měl alespoň trochu síly, pohnul by se nebo by odpověděl. Nyní, dříve než uvidíme jeho skon, pojďme a bojujme před ním, aby viděl naši smrt.“ Sestoupili z toho hřbetu a udatně bojovali, až byli pobiti; ačkoli si Čingischán přál dostat je do rukou živé, nijak se mu to nepodařilo, dokud nepadli. Čingischán se takové události podivil, velice chválil tu věrnost a pevnost a řekl: „Jaký zármutek může mít ten, kdo má takové nökery?“¹⁵

14. Podle Berezina Rašíd Džamuchova slova nepodává přesně; mají znít takto: „Najmani nezanechají z ostatních (Mongolů), kteří jsou jako telata a kůzlat, ani kůži, ani nohy“ – Džamucha se posmívá Najmanům, kteří si myslí, že Mongoly snadno pohltní. Tajná kronika (§ 195) má na tomto místě slavnou Džamuchovu řeč k Tajang-chánovi, v níž mu z vršku ukazuje Čingischánovy vojevůdce – „čtyři psy kmené lidským masem“ – a Tajang před každým ustupuje výš do hor. Džamucha pak Najmany opustil a vzkázal Čingischánovi, že Tajang je zastrášen. Rašíd dále vynechává Džamuchovo zajetí a popravu, o nichž Tajná kronika vypráví hned po tažení na Merkity (§ 200–201): vlastní nökeři ho vydali Čingischánovi a ten ho dal usmrtit „bez prolítí krve“. V Úvodu Rašíd uvádí, že ho Čingischán jako svého andu nemohl zabít sám, a proto ho vydal synovci Alčidaj-nojanovi; na jiném místě vykonal popravu Otčigin-nojan, což Berezin pokládá za pravděpodobnější.

15. Podrobnosti o Tajangově smrti a o posledním boji jeho begů Rašíd podle Berezina přidává k vyprávění čínských analů; má je i pozdější perský dějepisec Mírchwánd, který z Rašída čerpal, ale Tajná kronika je nezná. Ta líčí konec bitvy jinak: Tajang ustupuje před Čingischánovými vojevůdci stále výš do hor, až se jeho lid v noci zřítí ze srázu; o posledním boji jeho begů nemluví. Podobnou epizodu o věrných, kteří bojovali do posledního dechu a vzbudili Čingischánův obdiv, však vypráví o kerejském Qadaq-bahadurovi (§ 185).

Když bylo vojsko Tajang-chána rozbito, Čingischánovo vojsko se pustilo za nimi. Prchající se z přílišného strachu a obav dostali do strašlivých hor: v noci mnoho najmanských vojáků klouzalo z příkré hory a skalnatého hřbetu, zvaného Naqu,¹⁶ řítilo se dolů a umíralo. Vyprávění o tom je mezi mongolskými kmeny nesmírně známé a proslulé. V té bitvě se kmeny Dörbenů, Tatarů, Qatakinů a Saldžiutů všechny podrobily a přišly do služby Čingischánovi, avšak kmen Merkitů nepřišel a utekl; Kūčlūg, syn Tajang-chána, unikl, dal se na útěk a odešel ke svému strýci Bujuruq-chánovi.¹⁷

Příběh o tažení na Merkity

[Plný nadpis: „Příběh o tažení Čingischána válkou na kmen Merkitů a o jejich podrobení a ovládnutí.“]

Potom, v zimě téhož roku myši, odpovídajícího roku 600 hidžry, vytáhl Čingischán na Tochtoa-bekiho, který byl vládcem Merkitů, a na mnohé jejich kmeny, které se spojily s Tajang-chánem a po jeho porážce utekly.¹⁸ Cestou přišel nejprve ke kmeni z Merkitů, který nazývají Uvas-Merkiti; jejich náčelník a stařešina jménem Dajir-usun přišel k hornímu toku řeky zvané Tar-müren. Řekli: „Nemáme chuť bojovat.“ Dajir-usun vzal svou dceru Qulan-chatun, přivedl ji před Čingischána a dal mu ji darem.¹⁹ Oznámili, že nemají povozy ani tažná zvířata, aby táhli do války v Čingischánově průvodu. Čingischán přikázal rozdělit je po stovkách a postavit nad ně správce; nechali je u zavazadel. Když Čingischán vytáhl, znovu se vzbouřili a vyplenili zavazadla. Lidé, kteří tam při zavazadlech zůstali, se všichni

16. Tajná kronika (§ 196) jmenuje sráz Naqu-kün; bitva se svedla na podzim 1204 u Čakirma'utu; přesná poloha místa není známa. Pádem Najmanů, nejmočnějšího a nejvzdělanějšího národa západního Mongolska, se Čingischán stal pánem celé mongolské stepi.

17. Berezin: čínské zprávy vědí o Kūčlūgovi víc, než Rašíd uvádí, a podrobně vyprávějí o Ujguru Tatatungovi (Berezin: Tašatun), strážci pečeti Tajang-chána; Čingischán, který do té doby užívání pečeti neznal, ho po bitvě učinil strážcem své vlastní pečeti. Podle čínských analů pak Tatatunga vyučoval Čingischánovy syny ujgurskému písmu.

18. Zima 1204/1205. Berezin: čínské analý vyprávějí toto tažení velmi stručně, Rašídovo podání je poněkud zmatené, kdežto Tajná kronika (§ 197–198) podává podrobnosti války i barvitý příběh o Dajir-usunově dceři, který Rašíd nemá: velitel Naja'a ji prý tři dny zdržel u sebe, aby ji uchránil před loupícími vojáky, a Čingischán mu to zprvu vyčítal.

19. Qulan-chatun se stala jednou z Čingischánových nejvýznamnějších manželek a porodila mu syna Kölgena, který však nedosáhl postavení čtyř synů Börte. Uvas-Merkiti (v jiných rukopisech Uhaz) byli jednou ze tří hlavních větví Merkitů, srov. díl I, kap. III.

shromáždili a svedli s nimi boj: všechno, co pobrali, jim vzali zpět a ten kmen utekl a odešel.

Na tažení, na které se vydal, obklíčil Čingischán kmen Merkitů v opevnění zvaném Dajqal-qurgan,²⁰ a jeden kmen, zvaný Modon, druhý kmen, zvaný Todaqlin, a ještě kmen zvaný Qa'an, všechny zajal a vrátil se. Tochtoa se svým synem utekl k Bujuruq-chánovi, který byl bratrem Tajang-chána a měl oddělené panství a vojsko. Kmen Uvas-Merkitů, jehož náčelníkem byl Dajir-usun, se znovu vzbouřil; přišli do končin řeky Selengy, do opevnění Quru-qabčal, a tam se usadili. Čingischán určil k jejich vyhnání Boroquľ-nojana a Čimbaje, bratra Čila'un-bahadura; oba je poslal s vojskem pravého křídla, aby tam šli a zajali celý ten kmen, který se ukryl v pevnosti.²¹

Příběh o tažení do země Qašin, zvané Tangut

[Plný nadpis: „Příběh o tažení Čingischána do země Qašin, kterou nazývají Tangut, a o podrobení jejích pevností a sídel.“]

Když šťastně nastal rok hüker, jenž je rokem býka a připadá na džumádá al-áchir roku 601 hidžry,²² Čingischán uspořádal vojska a vytáhl s armádou do země Qašin, kterou nazývají Tangut. Když přišli do té země, dorazili nejprve k pevnosti, kterou nazývali Likili: je to místo neobyčejně pevné. Oblehli je, za krátký čas je dobyli a jeho hradby i základy docela rozbořili. Odtud šli k městu jménem Kilengusi.²³ Bylo to město neobyčejně veliké. Také je dobyli a vyplnili. Dobyli i některé další z tangutských oblastí, vyplnili je, odehnali všechna zvířata, která v těch končinách našli, vrátili se

20. Berezin: v čínských análech Tai-cha-chata. *Qurgan* je turecky „pevnost, opevnění“.

21. Čimbaj a Čila'un byli synové Sorqan-širy z kmene Sulduš, který kdysi zachránil mladého Temüďžina ze zajetí Tajčiutů (srov. díl I, kap. IV).

22. Rok býka odpovídá roku 1205; měsíc džumádá al-áchir 601 začal koncem ledna 1205. Tanguti (čínsky Si-sia, „Západní Sia“) vládli od 11. století státu v dnešním Kan-su a Ning-sia s hlavním městem Čung-sing (dnešní Jin-čchuan); jejich panovníci přijímali buddhismus a užívali vlastního písma. Mongolské jméno Qašin se obvykle odvozuje od čínského označení krajiny Che-si, „na západ od Žluté řeky“. Berezin připomíná, že Tajná kronika o této první výpravě mlčí, neboť sleduje především události v Mongolsku, a že Abu l-Ghází líčí tažení s velkým přeháněním.

23. Berezin ztotožňuje obě místa s názvy čínských analů: pevnost se tam nazývá La-i-ri (tibetsky prý „svatá hora“), jinde Li-t'i-li, město Loso-chato (u Vasiljeva Losy); Rašidovo Kilengusi pokládá za zkomoleninu vzniklou u překladatelů a opisovačů. Novější čtení rukopisů mají pro pevnost podobu Ligi.

s velikou kořistí, s velbloudy a nesčítným dobyt看, a přišli do služby Čingischánovi.

Příběh o velkém kurultaji a o přízvisku Čingischán

[Plný nadpis: „Příběh o velkém shromáždění Čingischána, na kterém poručil vztyčit bílý prapor o devíti nohách a upevnilo se mu přízvisko Čingischán; o tažení do války s Bujuruq-chánem, vládcem jedné poloviny kmene Najmanů, a o jeho zajetí.“]

Když s pozhénáním a štěstím nastal rok bars, jenž je rokem tygra a připadá na měsíc radžab roku 602 hidžry,²⁴ poručil Čingischán hned na počátku jara vztyčit bílý prapor o devíti nohách a uspořádal velké shromáždění, s velkolepostí a v plném sněmu. Na tom kurultaji mu potvrdili titul „Čingischán“ a šťastně usedl na trůn. Tím, kdo mu to přízvisko určil, byl Kōkčü, syn Mönglik-ečigeho z kmene Qongqotanů; nazývali ho Teb-tengri.²⁵ Význam slova *čing* je „silný a pevný“ a *čingiz* je jeho množné číslo, podobně jako *gürchán*, což bylo přízvisko velikých vládců Kara-Kitajů, to jest „vládce silný a veliký“.²⁶

Když skončilo shromáždění a kurultaj, vytáhli na výpravu proti Bujuruq-chánovi, který se zabýval lovem s dravými ptáky v končinách Velké hory,

24. Rok tygra je rok 1206; radžab roku 602 začal kolem 11. února 1206. Tajná kronika (§ 202) klade velký kurultaj k pramenům Ononu. Berezín připomíná, že muslimští dějepisci (Rašíd, Mírchwánd) vyprávějí nastoupení Čingischána na císařský trůn poněkud jinak než čínsko-mongolské prameny a že chánský titul patrně získal už dříve, když byl uznán za hlavu svého rodu (srov. kap. V). Bílý prapor „o devíti nohách“: podle čínských glos k Tajné kronice (§ 202) jde o prapor o devíti cípech či ohonech (obvykle z koňských nebo jačích žíní), mongolský *tug*; Berezín zmiňuje i čínsko-mongolské varianty, které mluví o devíti člancích praporu. Bílý prapor byl odznakem chánovy moci a strážného ducha říše.

25. Teb-tengri byl nejmocnější šaman své doby, syn Mönglik-ečigeho, který se oženil s Čingischánovou matkou Hö'elün. Jeho rostoucí vliv později ohrozil samotného chána; Tajná kronika (§ 244–246) vypráví, jak mu z podnětu Temüge-otčigina a se svolením Čingischánovým zlomili páteř. Rašíd se k podrobnostem o něm vrací v Úvodu a v přehledu Čingischánova života podle let.

26. Původ titulu Čingis je dodnes sporný. Berezín se přiklání k názoru, že je to zkomolenina čínského *tchien-c'* („syn nebes“, „nebem udělený“), jak jej vykládal už čínský vyslanec Meng Chung, a spojuje jej s titulem *šan-jü* starých Hunů. Novější badatelé většinou vycházejí buď z Rašídova výkladu (mongolsky *čing*, „pevný, silný“), nebo z turkického *tengiz*, „moře“, tedy „vládce širý jako oceán“; žádný výklad není jistý.

na místě zvaném řeka Sudžo, a nic netušil.²⁷ Čingischán s vojskem na něho udeřil, jako nevyhnutelný osud ho zahubili a vzali mu panství, ženy, děti, stáda koní i dobytka. Jeho synovec Kūčlūg-chán v době, kdy zabili jeho otce Tajang-chána, utekl a přišel ke svému strýci Bujuruq-chánovi; také Tochtoa-beki, vládce Merkitů, k němu přišel, jak bylo řečeno výše. Oba se ukryli na místě zvaném Irtyš, na hranici země Najmanů. Konec jejich věci a jejich osudu bude vyložen později, pokud Bůh Nejvyšší dá.

Příběh o vítězství nad zemí Tangut

[Plný nadpis: „Příběh o vítězství nad zemí Tangut, kterou Mongolové nazývali Qašin.“]

V roce zajíce, odpovídajícím radžabu roku 603 hidžry, na podzim,²⁸ protože se země Tangut vzbouřila, neplatila daň a neprokazovala poslušnost, vytáhl na ni Čingischán válkou podruhé. Tentokrát si podrobil celou tu zemi a vrátil se jako vítěz a přemožitel.

Příběh o podrobení kirgizských begů

V témže uvedeném roce zajíce vyslal Čingischán k begům a vládcům Kirgizů dva posly, jednoho jménem Altan a druhého jménem Buura.²⁹ Nejprve přišli do země nazývané ..., jejíhož bega nazývali ..., a potom do jiné země, nazývané Jedi-urun, a tamního bega nazývali Urus-inal. Oba ti be-

27. Berezin: čínské anály vyprávějí tažení na Bujuruqa stejně stručně, řeku nejmenují a Velkou horu (turecky Ulug-tag) nazývají „Dlouhou horou“. Tajná kronika klade přepadení Bujuruq-chána u Soqoq-usunu pod Ulug-tagem do doby před válkou s Kerejty (§ 158) a podle ní Bujuruq tehdy unikl; Rašíd s čínskými anály jeho konec umísťují až do roku 1206.

28. Rok zajíce je rok 1207; radžab roku 603 začal kolem 1. února 1207. Tažení na Tanguty v tomto roce uvádějí i čínské anály, jimiž se Rašíd podle Berezina řídí; dobytí města, které Rašíd nazývá Irakaj, kladou čínské prameny až do následujícího tažení (níže). „Podrobení“ celé země bylo jen dočasné; tangutský stát padl teprve roku 1227.

29. Kirgizové (Berezin: Kyrgyz) sídlili tehdy na horním Jeniseji, v dnešní Tuvě a Minusinské kotlině; od nich pocházejí dnešní Kyrgyzové, které Berezin nazývá starším ruským jménem Buruti. Tajná kronika (§ 239) vypráví o podrobení „lesních národů“, Ojratů a Kirgizů, v rámci výpravy Čingischánova syna Džočiho roku 1207. O Kirgizech Rašíd mluví i v Úvodu; tam uvádí tři kirgizské posly, zde jen dva. Jména první země a jejího bega v rukopisech chybějí; Berezin ponechal v textu mezeru. Podle něho čínské prameny znají kirgizské rody pod jmény, která odpovídají Rašidovu Jedi-inal a snad i Jedi-urun.

gové prokázali řečeným poslům dokonalou čest, poslali s nimi dva své posly, jednoho jménem Ilig-Temür a druhého Ajqaraq, propustili je zpět s bílým rohem a stali se Čingischánovi poddanými a podřízenými.

Příběh o konci Tochtoa-bekiho

[Plný nadpis: „Příběh o zajetí merkitského vládce Tochtoa-bekiho, který, jak bylo zmíněno, nejednou vedl válku a vyvolával nepokoje a v té době byl zabit.“]

V roce draka, odpovídajícím radžabu roku 604, když se Čingischán vrátil z vítězství nad zemí Tangut a od Kirgizů a begové té země se podrobili, přišel do svých domovů; tam strávil léto a v zimě se šťastně pustil do pronásledování Tochtoa-bekiho a Küčlüga, kteří oba utekli z bitvy s Bujuruqchánem a přišli do země při Irtyši.³⁰ Cestou stráže a předvoj vojska nenašly na kmen Ojratů, jejichž hlavou byl Qutuqa-beki. Ten kmen, nemaje možnost ani sílu k boji a odporu, se podrobil, připojil se a sloužil Čingischánovu vojsku za průvodce.³¹ Náhle přivedli vojsko na Tochtoa-bekiho, vládce Merkitů, a na Küčlüga, syna Tajang-chána, takže oba zaskočili a úplně vyplnili jejich domácnosti, stáda koní i dobytka. Tochtoa byl zabit v bitvě, kdežto Küčlög s několika málo lidmi vyvázl a hledal útočiště v zemi Kara-Kitajů. Zůstal tam nějaký čas: gürchán ho přijal laskavě, nazval ho synem a po nějaké době mu dal svou dceru.³² Konec té věci bude vyprávěn později na svém místě, pokud Bůh Nejvyšší dá.

30. Rok draka je rok 1208 (radžab 604 začal kolem 21. ledna 1208); zimní tažení na Irtyš tedy spadá do zimy 1208/1209. Berezin: Rašíd i zde sleduje čínské anály, které navíc uvádějí, že Čingischán strávil léto v chladnějších krajích; v Tajné kronice jsou tažení proti Merkitům popletena, obsahují však některé podrobnosti.

31. Ojratí byli „lesní národ“ usazený západně od Bajkalu v povodí horního Jeniseje. Podle Tajné kroniky (§ 239) se Qutuqa-beki podrobil Džočimu a vedl Mongoly k ostatním lesním kmenům; jeho rod se pak s Čingischánovým domem spojil mnoha sňatky.

32. Kara-Kitajové (čínsky Si-Liao, „Západní Liao“) byli potomci kitanské dynastie Liao, kteří po pádu své říše v severní Číně založili ve 12. století stát v Sedmiřící a Turkestánu s hlavním sídlem v Balásághúnu; jejich vládce nesl titul gürchán. Posledním gürchánem byl Jelü Č'-lu-ku. Küčlög se oženil s jeho dcerou a roku 1211 ho zbavil vlády; o jeho konci vypráví následující kapitola.

Příběh o podrobení Ujgurů a o idikutovi

[Plný nadpis: „Příběh o přijetí poddanství kmenem Ujgurů a o tom, jak Čingischán obdařil jejich vládce idikuta svou přízní.“]

Zjara roku moqaj, jenž je rokem hada a odpovídá ša'bánu roku 605 hidžry, ³³ se idikut, vládce Ujgurů, přiklonil na Čingischánovu stranu, ³⁴ neboť slyšel pověst o Čingischánově velikosti, moci, spravedlnosti a štědrosti. V té době Ujgurové platili daň gürchánovi a nejstarší z jeho begů, jménem Šukem, byl nad nimi jako správce. ³⁵

Idikut správce Šukema zabil a zamýšlel poslat posly do služby Čingischánovi. Pověst o té události dolehla k Čingischánovu sluchu; vyslal k idikutovi poselstvo: jeden posel se jmenoval Alp-Utuq a druhý Darbaj. Když přišli, idikut se jejich příchodu velice zaradoval, uctil je a projevil jim úctu, rozličným způsobem prokazoval oddanost a v jejich společnosti poslal do služby Čingischánovi dva ze svých poslů, jménem Boguš Iš-Iguči a Algyn-Temür Tutuq. ³⁶ Skrze ně mu vzkázal:

„Od přicházejících i odcházejících jsem slyšel o moci, velikosti, vládě a síle krále, který drží a podmaňuje svět. Dostal jsem se do sváru s gürchánem, vládcem Kara-Kitajů, a chtěl jsem vyslat posly, vyložit úplně i v podrobnostech gürchánovy poměry a vše ostatní, co vím, a sloužit upřímným srdcem. Právě když jsem o tom přemýšlel, přišli dříve Čingischánovi poslové: zdálo se mi, jako by se nebe vyjasnilo od mraků a slunce se zářivě vynořilo zpoza nich, jako by led, který

³³. Rok hada je rok 1209; ša'bán 605 začal kolem 8. února 1209. Berezin: protože Ujgurové sídlili blíže k západu, Rašíd o nich vypráví mnohem podrobněji než východoasijsí dějepisci Čingischána.

³⁴. Ujgurské království s letním sídlem v Bešbalyku a zimním v Qočo (u dnešního Turfanu) bylo nejvzdělanějším turkickým státem Vnitřní Asie; Ujgurové mezi sebou měli buddhisty, nestoriány i manichejce a jejich písmo převzali Mongolové. *Idikut* (turkicky „pán posvátného štěstí“) byl titul jejich vládce; tehdejší idikutem byl Barčuq-art-tigin. Berezin k Rašídovu výkladu jména Ujgur (z tureckého „spojenec“) připomíná, že čínské Chuej-chu má podobný význam.

³⁵. Tj. *šahna*, místodržící či rezident, který za svrchovaného vládce dohlížel na vazalský stát a vybíral daň. V Úvodu i u Abu l-Ghází a Mírchwánda se jmenuje Šadkem.

³⁶. Berezin upozorňuje, že v Úvodu jsou jména idikutových poslů úplně jiná než zde; v Tajné kronice nachází posla Atgilacha (§ 238: Atqiraq; vedle něho Darbaj). Jména jsou v rukopisech silně porušena a jejich čtení je nejisté.

zamrzl na hladině řeky, roztál a opět se ukázala čistá tekoucí voda.³⁷ Velice jsem se zaradoval srdcem i nitrem. Od této chvíle odevzdávám celou ujgurskou zemi a stávám se služebníkem a synem Čingischánovým.“

Taková slova mu vzkázal. Jak bylo řečeno již předtím, Tochtoa-beki padl ve válce šípem a byl zabit; jeho bratr Qudu a jeho synové Čila'un, Džijuk a Qultuqan-mergen – význam slova *mergen* je „dobrý střelec“, a protože takový byl, nazývali ho mergen –, zkrátka všichni čtyři se z bitvy zachránili a chtěli vzít Tochtoovo tělo, ale nenašedše vhodnou příležitost, sebrali ve spěchu jen jeho hlavu.³⁸ Utekli od Irtyše, přišli do země Ujgurů a poslali k idikutovi posla, kterého nazývali Ebügen. Toho posla idikut zabil, a z té příčiny se spolu utkali v bitvě na řece zvané Džem-müren a oni byli poraženi. Ti čtyři spolu s Küčlügenem se odtud vzdálili a odešli do jiných končin, o nichž bude zmínka.

Idikut, protože věděl, že jsou nepřáteli Čingischánovými, je nepřijal, vstoupil s nimi do boje, zahnal je na útěk a se zprávou o té události poslal do služby Čingischánovi čtyři své nökery, jménem Arslan-buqa, Čaruquga, Pulad-tigin a Inal Qijasunqči. Ten čin vyzněl chvályhodně a byl v souladu s předchozím jednáním. Když oni dva zmínění poslové přišli s posly Čingischánovými a ta slova přednesli, Čingischán projevil přízeň a vydal jarlyk,³⁹ že jestliže idikut má opravdu v srdci prokazovat služby, ať osobně vezme z toho, co má a co je hotového a po ruce v pokladnici, a přinese to. S tímto důležitým posláním poslal znovu Alp-Utuqa a Darbaje. Když tam přišli, idikut prohlédl pokladnici, vzal, co uznal za hodné a vhodné z mincí a ze všeho zboží, které bylo po ruce, a vydal se k Čingischánovi.

37. Berezin: obrazné rčení idikutovo opakuje v poněkud jiné podobě Mírchwánd, u ostatních dějepisců chybí. Tajná kronika (§ 238) vkládá idikutovi do úst podobné přirovnání o mracích, které se roztoustí, a ledu, který roztaje.

38. Berezin: druhý Tochtoův syn, zde Džijuk, se ve všech variantách rukopisů Dějin Čingischána jmenuje Madžar. Podle Tajné kroniky (§ 198) zasáhl Tochtou zbloudilý šíp u Irtyše; jeho synové nemohli vzít tělo ani ho pohřbít, a proto mu uťali hlavu a odnesli ji. O pozdějším osudu Qudua a Qultuqan-mergena, proslulého lučištníka, vypráví následující kapitola. Řeka Džem-müren (Džam-müren) není jistě ztotožněna; ležela zřejmě na pomezí ujgurské země, v povodí řek tekoucích z Tienshanu nebo z Altaje.

39. *Jarlyk* – písemný rozkaz či výnos mongolského panovníka; později také listina udělující výsady a úřady.

Čingischán, když znovu vypravil poselstvo k idikutovi, strávil léto roku morin, jenž je rokem koně a odpovídá roku 606, ve své ordě. Idikut se ještě zabýval přípravami a nepřišel, když nastal podzim. Čingischán se zabral válkou s Tangutem, kterému říkali Qašin: přitáhl k městu, které nazývají Irakaj, a přikázal zavést pořádek v tangutském panství; tangutský vládce mu dal svou dceru.⁴⁰ Vrátil se jako vítěz a přemožitel, a když šťastně dorazil, dostavil se idikut a se svou poslušností přišel i vládce Karluků Arslan-chán. Stalo se to zjara roku qonin, jenž je rokem ovce a odpovídá roku 607; z té příčiny bude konec vyprávění o idikutovi, který je obsažen ve vyprávění o Arslan-chánovi, uveden později, pokud Bůh Nejvyšší dá.

Protože jsou po oddílech sepsány dějiny Čingischána od počátku roku quluqana, jenž je rokem myši a odpovídá džumádá al-áchir roku 600 hidžry, do konce roku morin, jenž je rokem koně a připadá na ša'bán roku 606, po dobu sedmi let – v tomto posledním roce bylo Čingischánovi padesát šest let –, začneme nyní dějiny chákánů, chalífů, sultánů, vládců a atabegů, kteří byli během těchto sedmi let Čingischánovými současníky v končinách od východu na západ; sepíšeme je stručně a potom se opět vrátíme k dějinám Čingischána, které následovaly po tomto období, a sepíšeme je obšírně, pokud Bůh Nejvyšší dá.⁴¹

Dějiny Čingischána od roku ovce do roku tygra

[Plný nadpis: „Dějiny Čingischána od počátku roku qonin, jenž je rokem ovce a připadá na měsíc ša'bán roku 607 – v tom roce vytáhl na Čínu a zahájil válku s Altan-chánem, vládcem Číny –, do konce roku bars, jenž je

40. Irakaj (novější čtení Erigaja) je tangutská pevnost Wu-la-chaj na severu země, u Žluté řeky. Čínské anály kladou tuto velkou výpravu do let 1209–1210: Mongolové dobyli Wu-la-chaj, oblehli tangutské hlavní město Čung-sing a pokusili se je zatopit protržením hrází, ale voda zaplavila i jejich tábor. Tangutský král Li An-čchüan pak uzavřel mír, uznal se vazalem a dal Čingischánovi za manželku svou dceru, kterou prameny nazývají Čaqa. Berezin poznamenává, že čínské anály toto třetí tažení líčí velmi podrobně, kdežto Tajná kronika, jejíž děj se nyní přesouvá za hranice Mongolska, přestává být užitečnou pomůckou.

41. Rašid za každé období Čingischánových dějin vkládá stručný přehled současných vládců jiných zemí: chákánů (čínských císařů a turkických chánů), abbásovských chalífů v Bagdádu, sultánů (zejména chorezmských), místních vládců a atabegů – původně vychovatelů seldžuckých princů, později samostatných dynastií v Íránu, Iráku a Sýrii. Berezin tyto synchronní přehledy nepřekládá a jeho text pokračuje rovnou dalším obdobím Čingischánových dějin.

rokem tygra a připadá na měsíc zú l-qa'da roku 614; délka tohoto období činí osm let.“⁴²

V tom posledním roce bylo Čingischánovi šedesát čtyři let. V tomto období nejprve uspořádal čínskou věc a vrátil se, vypořádal se s věcí Kūčlūgovou a s věcí Qudua, vládce Merkitů, a zajal a pobil všechny z lidu, který se po přijetí poddanství vzbouřil – takové byly kmeny Kirgizů, Tumatů a další.⁴³

Příběh o podrobení vládce Karluků a idikuta

Zjara roku ovce, odpovídajícího roku 607, přišel Arslan-chán, chán Karluků,⁴⁴ do služby Čingischánovi, podrobil se a na místě Kerulen předložil dary. Tam za ním přišel také idikut, vládce Ujgurů, podal dary a přednesl prosbu:

„Jestliže Čingischán prokáže přízeň a povýší svého otroka, dostane se mi za to, že jsem zdaleka slyšel a zblízka přišel, lemu červeného pláště a kroužku zlatého opasku; budu pátým synem vedle čtyř synů Čingischánových a rozmnožím svou službu a úslužnost.“

Čingischán pochopil, že si přeje dceru, a poručil: „Dám mu dceru a bude také pátým synem.“⁴⁵

42. Ša'bán roku 607 začal kolem 18. ledna 1211, zú l-qa'da roku 614 koncem ledna 1218; období zahrnuje léta 1211–1218. Šedesát čtyři let v roce 1218 opět vychází z Rašídova data narození roku 1155.

43. Tumat (Qori-Tumat) byli lesní kmen v okolí Bajkalu. Když se roku 1217 vzbouřili, padl v boji s nimi Čingischánův věrný Boroquul-nojan; vzpouru pak podle Tajné kroniky (§ 240) potlačil Dörbej-doqšin.

44. Karlukové byli turkický národ usazený v té době v Qajalyku v Sedmířící, jižně od jezera Balchaš; byli vazaly Kara-Kitajů a stejně jako Ujgurové se od nich odvrátili. Čínské anály rovněž uvádějí, že roku 1211 přišli vládce Karluků Arslan-chán a ujgurský idikut k Čingischánovi na řeku Kerulen.

45. Červený plášť a zlatý opasek byly odznaky, jimiž panovník oblékal a opásával své věrné; idikut žádá o přijetí do nejbližšího okruhu chánova domu, jak Čingischán ihned pochopil. Idikutovi byla zaslíbena Čingischánova dcera Al-altun (Altun-beki); podle jedné Rašídovy zprávy se sňatek pro Čingischánovu smrt neuskutečnil, Tajná kronika (§ 238) naopak uvádí, že ji idikut dostal. Titul „pátého syna“ vyjadřoval výjimečné postavení ujgurského vládce mezi Čingischánovými vazaly.

VII. Tažení proti Altan-chánovi a konec Merkitů (1211–1218)

[Kapitola obsahuje Rašídovo vyprávění o prvních letech velkého tažení proti severní Číně, kde vládla džürčenská dynastie Ťin („Altan-chán“), až po obležení a pád Čung-tu (Peking), dále o posledních výpravách do Číny, o návratu Čingischána do Mongolska, o vyhlazení zbytků Merkitů a o výpravě proti Tumatům, při níž padl Boroquľ-nojan. Končí jmenováním Mukaliho místodržícím v Číně. Rašíd zde vychází z čínských pramenů, a proto je jeho vyprávění hustě posázeno čínskými jmény míst a osob, v perském písmu často zkomolenými. V textu je ponecháváme v Berezinově čtení (v českém přepisu); jen u několika hlavních měst a osob, jejichž totožnost je nesporná (Čung-tu, Nan-ťing, Si-ťing, Tung-ťing; Ťiou-ťin, Ming-an, Liou-ke, Čang Č'), užíváme obvyklé podoby. Ztotožnění, pokud jsou známa, podávají vysvětlivky. Text je přeložen v úplnosti.]

Příběh o počátku Čingischánova tažení do Chataje

[Plné znění nadpisu: „Příběh o počátku tažení Čingischána na stranu Chataje, Kara-Kitajů a Džurdže a o ovládnutí větší části té země a říše, kterou Mongolové nazývají Džavqut.“]¹

Na jaře roku berana, jenž odpovídá měsíci ša'bánu roku 607,² poručil Čingischán vytáhnout do země Chataj. Nejprve vyslal na stráž do dolní (zadní) strany muže jménem Toqučar z kmene Kungirátů, jemuž říkali Dalan-turqaqtu Toqučar,³ se dvěma tisíci muži, aby měl, až vytáhne do čínské země, záda v bezpečí před kmeny mongolskými, kerejskými, najmanský-

1. Rašíd tu jako obvykle rozlišuje Chataj (Kitaj; jméno odvozené od Kitanů) – tj. severní Čínu –, Kara-Kitaje, jimiž zde míní kitanské obyvatelstvo severní Číny, a Džurdže, tj. Džürčeny, tunguzský lid, který roku 1115 založil dynastii Ťin („zlatou“) a vládl severní Číně až do roku 1234. Džavqut (Džaqut) je mongolské jméno severní Číny ovládané Džürčeny.

2. Rok berana odpovídá roku 1211; ša'bán 607 hidžry připadá na leden až únor 1211. Berezin poznamenává, že Rašíd líčí čínské tažení velmi podrobně, jen mu chybí přesné datování jednotlivých událostí, které by bylo možno získat srovnáním s čínskými prameny.

3. Berezin čte jméno Togadžar, níže Tugodžar. Přízvisko Dalan-turqaqtu se obvykle vykládá jako „mající sedmdesát strážců“ (mong. *dalan* „sedmdesát“, *turqaq* „denní strážce“).

mi a jinými, které byly z větší části podrobeny, aby i tábořiště (ordy) byla v bezpečí a nestalo se, že by se některé z rozprášených kmenů znovu spolčily a pomýšlely na odboj. Když tuto opatrnost uvedl ve skutek a uspořádal vojska, vytáhl na podzim téhož roku šťastně do pole, aby podmanil zemi Chataj, Kara-Kitajů a Džurdže, kterou Mongolové nazývají Džavqut a Číňané ve své řeči Chan-c'.

Hranice té země směrem k Mačinu dosahuje za řekou Qara-müren až k moři. Mačin nazývají Číňané Man-c'. Druhou hranici tvoří strana Džurdže. Slovo Džurdže je mongolský výraz; čínsky se říká Niu-č'. Další hranici tvoří země a step Kara-Kitajů. Ty kmeny jsou všechny stepní a stýkají se se stepními Mongoly; mluva, vzhled i obyčeje jsou u jedněch i druhých velmi podobné. Čínsky se kara-kitajský lid nazývá Čidan-tazy.⁴ Další hranici tvoří země, která se nově podrobila Čingischánovi. [Tamější národy mají] každý zvlášť své určité jméno a panovníka. Obyčeje mají podobné čínským a indickým a víry smíšené; u jednoho z těch kmenů je dokonce obyčejem dělat si na zuby pouzdro (překryv) ze zlata: když jedí, ten překryv snímají, a když dojedí, znovu si ho nasazují na zuby. Syn jejich panovníka nyní slouží qa'anovi v jeho družině jako stolník.⁵ Ta zmíněná země se zčásti dotýká Tibetu, zčásti země Qarajang. Číňané nazývají Qarajang Liu, to jest „velká země“. To panství zaujímá veliký prostor a nyní je rovněž poddáno qa'anovi. Vzhled mají někteří světlý jako Číňané, jiní tmavý, rovněž jim podobný. V indickém a kašmírském jazyce se ta země nazývá Kandar, země Chataj Čin a Mačin Mahačin, to jest „velký Čin“. Protože naše země leží blízko Indie a kupci se většinou vracejí přes ni, nazývají se v těchto krajích ty země po indicku také Čin a Mačin, avšak původní slovo je Mahačin. Panovníci Kara-Kitajů, Džurdže, Chataje a Mačinu, kteří byli ve všech dobách, budou všichni vyliční podrobně a postupně v dějinách Chataje a Mačinu, jež budou tvořit zvláštní dodatek tohoto pozh-

4. Čínsky *Chan-c'*, „Chanové“, tj. Číňané jako národ. Qara-müren („Černá řeka“) je mongolské jméno Žluté řeky (Chuang-che). Mačin je jižní Čína, tehdy říše Jižních Sungů (Nanchias); čínské *man-c'* znamenalo „jižní barbaři“. Niu-č' je čínské Nü-č' či Nü-čen, tj. Džürčeni. Jméno Čidan-tazy podle Berezina připomíná čínské Taj-jang Ci-tan, jak Číňané nazývali Kitan; snad je z něho zkomoleno. Kitanové vládli severní Číně jako dynastie Liao (907–1125), než je vystřídali Džürčeni.

5. Tento lid se „zlatými zuby“ zná i Marco Polo (pod perským jménem Zardandan); sídlil v dnešní čínské provincii Jün-nan. Qa'anem Rašid míní velkého chána v Číně: Kublaje (1260–1294), případně jeho nástupce Temüra. Stolník (mong. *ba'urči*) byl čestný úřad v chánově družině.

naného díla;⁶ na tomto místě jsme pro vysvětlení poměrů těch zemí a jejich jmen promluví jen stručně. Vraťme se k vyprávění o Čingischánově tažení do Chataje.

Když Čingischán vytáhl do těch krajů, přišel nejprve k řece Tel a dobyli měst Tisu a Badini; odtud odešli a dobyli měst Tuša, Chučen-čou, Chun-čou a Fu-čou. Čingischánovi synové Džočí, Čagataj a Ögedeje dobyli všichni tři měst Jün-nej, Tung-šeng, Wu-čou, Šuo-čou a Feng-čou⁷ a nesmírně velké město jménem Sibkin – je v něm mnoho vysokých a krásných staveb a patří kmeni Džurdže – spolu s jeho zemí, o níž se říká, že je to země sedmdesáti tümenů; to vše dobyli, a aniž by se zdržovali oklikami, prošli a odešli.⁸

Téhož podzimu poslal Džebeho k městu Tung-t'ing, jednomu z měst Džurdže, jež je nesmírně velkým městem.⁹ Džebe tam přišel, město neoblehl, obrátil se zpět a pozvolna se vzdaloval. Od stanice ke stanici přicházela zpráva, že vojsko odtáhlo zpět a odešlo daleko. Když ušli padesát farsachů a obyvatelé města nabyli jistoty, že vojsko odešlo, zanechal Džebe svá zavazadla, vybral nejsilnější koně a vydal se na cestu; spěchal nalehko ve dne v noci, až dorazil k městu znenadání, aniž by ho předešla zpráva nebo se ukázala jakákoli stopa, a dobyl ho.

6. Qarajang je dnešní Jün-nan, dříve království Ta-li, které dobyl Kublaj roku 1253. Výklad jména Liu jako „velká země“ je Rašídův. Mahačín je sanskrtské *mahá-čína*, „velká Čína“. „Naší zemí“ se rozumí Írán ílchánů, pro něj Rašíd psal. Rašídovy Dějiny Chataje (Číny) tvoří samostatnou část *Sborníku letopisů*.

7. Jméno řeky Tel je nejisté, snad jde o jezero Dalaj-nor. Z měst, která Mongolové zpočátku dobyli, uvádí podle Berezina i čínská oficiální historie (v ruském překladu o Jakinfu Bičurina, *Istoriija pervych četyrech chanov*) Chun-čou a Fu-čou; šlo o pohraniční města severně od Velké zdi. Města dobytá syny stojí v Berezinově textu ve zkomolených podobách Jun-juj, Duň-čen, Du-čou, Sun-čou a Juň-čou; Berezin je v poznámce srovnal s čínskou historií a podal správné čtení, které zde užíváme. Leží v dnešním severním Šan-si a ve Vnitřním Mongolsku.

8. Berezin: jménem Sibkin se rozumí Si-t'ing, „západní hlavní město“ Ťinů, dnešní Ta-tchung v provincii Šan-si. Podle čínských pramenů Mongolové Si-t'ing tehdy marně obléhali.

9. Tung-t'ing, „východní hlavní město“ Ťinů, dnešní Liao-jiang v jižním Mandžusku. Lest s předstíraným ústupem popisují i čínské prameny a Tajná kronika (kde se město nazývá Dungčang). Farsach (parasanga), perská délková míra, asi 6 km.

Čingischán se zastavil u města zvaného Fu-čou a zabýval se jeho obléháním. Velitelé džurdžského vojska Ťiou-t'in a Wan-nu,¹⁰ kteří tam byli begy a veleli velkému vojsku, se sešikovali a stanuli na vrcholu pahorku Hünegen-daba'an, který leží nedaleko Qara'un-džidunu – nyní tam letuje vojsko qa'anovo. Velitelé čínského vojska Baguša a Samčín se radili s velitelem džurdžského vojska Ťiou-t'inem a říkali: „Vojska Čingischánova vyplnila město Fu-čou, zabývají se dělením kořisti, koně pustila na pastvu, jsou bezstarostná a o ničem nevědí. Udeříme-li na ně znenadání, rozbijeme je.“ Ťiou-t'in odpověděl: „Místo je pevné. Vytáhneme společně časně zrána s mnoha pěšími i jezdci.“ Když se takto uradili, vyrazili. Čingischán dostal zprávu ve chvíli, kdy vojáci jedli. Vylili kotle, spěšně vyrazili a postavili se ve dvou oddílech na místě zvaném Chur-čou,¹¹ aby vyčkali příchodu nepřítele. V té bitvě byl Ťiou-t'in velitelem vojska čínského Altan-chána.

Tedy byl panovník Chataje, Kara-Kitajů a Džurdže z kmene Džurdže. O čínských panovnících, kteří byli před těmito Džurdži z kmenů kara-kitajských a čínských, bude řeč v dějinách Chataje, z nichž to bude podrobně známo. Tento panovník, který vedl spor s Čingischánem a jeho vojskem, byl z kmene a země Džurdže, z potomků [muže] zvaného Raj-kemun Aguda. Aguda je jméno a ostatní je přízvisko. Mongolové toho Agudu nazývají Moguni. Mongolové všechny jeho potomky, kteří byli panovníky, nazývali Altan-chán; tento poslední Altan[-chán], který válčil s Čingischá-

10. Jména jsou v rukopisech zkomolena téměř k nepoznání. Berezin v textu čte čtyři jména: Gju-gjaň Nardu, Čžiutaj Utedu, Anu-Nardu a Min-gaň. V poznámce však sám uvádí, že čínská historie jmenuje t'inské generály Wan-jen Ťiou-t'ina a Wan-jen Wan-nua, v nichž poznává dvě z Rašídových jmen; Nardu pokládá za zkomolený titul a v dalším jménu tuší zkomoleného Ming-ana. Tak text čtou i novější edice. Ťiou-t'in je Berezinův Gju-gjaň, s nímž se setkáme ještě dále.

11. Hünegen-daba'an („Liščí průsmyk“, Berezin čte Ungen-daban) je čínský Jie-chu-ling („Hřbet divoké lišky“) severozápadně od dnešního Čang-t'ia-kchou (Kalganu); Berezin poznamenává, že jméno je zjevně mongolské. Qara'un-džidun je pohoří v této oblasti, známé i z Tajné kroniky. Bitva se odehrála na podzim 1211 a znamenala zničení hlavní t'inské polní armády. Místo „Baguša a Samčín“ čtou novější edice jediné jméno s titulem, Qusha Samdžin, tj. t'inský velitel Hu-ša. Chur-čou je podle Berezina přepis čínského Cho-el-cuej (Chuan-er-cuej), severního ústí průsmyku za Kalganem. Velitel Chošo, o němž je řeč dále, je snad též Hu-ša; čínské prameny uvádějí, že Hu-ša z bitvy unikl a později se stal v Čung-tu strůjcem převratu.

nem a Ögedejem, se čínsky jmenuje Susja.¹² Vyprávění o něm od počátku do konce bude podáno později s výkladem; na tomto místě je o tom řečeno jen potud, a vraťme se k naší řeči.

Když Čingischán rozdělil vojsko na dvě části, pozorně sledoval blížícího se nepřítele, sešikován do řad. Vojsko Altan-chánovo bylo převelice početné. Jeho velitel, zmíněný Ťiou-t'in, si zavolal jiného knížete jménem Ming-an a řekl mu: „Ty jsi dříve pobýval mezi Mongoly a znáš Čingischána. Jdi a řekni mu:

„Co zlého jsi od nás zakusil, že takto s vojskem táhneš proti nám?“

Odpověděl ti tvrdým slovem, vynadej mu i ty.“ Ming-an podle Ťiou-t'inova slova přišel k Čingischánovi a vyřídil vzkaz. Čingischán ho dal zajmout a držet, aby se ho po bitvě vyptali na jeho řeč. V té chvíli se vojska střetla a rozpoutala boj. Jakmile mongolské vojsko rychle rozbilo menší část vojska čínského, kara-kitajského a džurdžského a pobilo jich tolik, že všechna pole v těch končinách naplnil puch tlení, pustili se Mongolové za prchajícími, až došli k vojsku, které bylo hlavním oddílem. Velitele toho vybraného vojska jménem Chošo rovněž porazili i s jeho vojskem na místě zvaném Choj-che-pchu a obrátili ho na útěk. Ta bitva byla nesmírně velká a slavná, takže ještě dnes je mezi Mongoly velmi známá a proslulá bitva, kterou Čingischán svedl u Hünegen-daba'anu. Proslulí muži čínští a džurdžští v té bitvě zahynuli. Čingischán se odtamtud vrátil šťasten a u cíle svých přání.

Otázal se na jeho řeč knížete Ming-ana, kterého dal zajmout a svěřit do stráže, a řekl: „Čeho zlého se ti ode mne dostalo, že jsi přede všemi mluvil zlá slova?“ Ming-an odpověděl:

„Již dříve jsem měl v úmyslu přijít k tobě do služby a podrobit se, ale bál jsem se, že mě budou podezírat a nepustí mě. Když chtěl Ťiou-t'in k tobě někoho poslat s oněmi slovy, přihlásil jsem se sám a pod tou

12. Aguda (čínsky Wan-jen A-ku-ta, vládl 1115–1123) byl zakladatelem dynastie Ťin. Berezin poznamenává, že přízvisko Raj-kemun nesouhlasí s čínskými zprávami; snad je zkomolené z nějakého čínského titulu. Nejisté je i mongolské Moguni. Mong. *altan*, „zlaté“, je překladem čínského jména dynastie Ťin, „zlatá“. Rašid zde slučuje několik ťinských císařů: s Čingischánem válčil nejprve Wej-šao-wang (1209–1213), pak Süan-cung (1213–1224); posledním císařem, s nímž válčil Ögedeje, byl Aj-cung (1224–1234), vlastním jménem Šou-sü – z toho je snad Rašidovo Susja.

záminkou jsem k tobě přišel do služby. Nebýt té příležitosti, jak bych byl mohl přijít?“

Čingischán jeho řeč schválil a propustil ho.¹³

Potom dobyli města Süan-te-čou, jež bylo z největších měst, a rozbořili je; odtud táhli k městu Ta-in-chu, které je veliké.¹⁴ V tom kraji je mnoho sadů a zahrad a vína je tam hojnost. Když tam přišli, bylo tam mnoho silného vojska; nemohli se přiblížit a obrátili se zpět. Poslali s vojskem Toluj-chána a Čigü-küregena, syna Alči-nojana z kmene Kungirátů, oba dva.¹⁵ Ti se s nimi utkali a porazili je, vystoupili na městské hradby a dobyli pevnosti jménem Ču a vrátili se. Oni se však podruhé vzbouřili; na podzim Čingischán sám zaútočil, to město dobyl a rozbořil.

Potom táhl k velkému městu z měst Altan-chánových, jehož jméno bylo Chuaj-laj. Byl tam s mnohým vojskem vážený kníže z knížat Altan-chánových, jemuž říkali Gju-ge-čung-še: Gju-ge je jméno a čung-še znamená „kníže deseti tisíc“. Čingischán se s ním utkal, toho knížete zabil a hnál [jeho vojsko] až k průsmyku, jemuž říkají Chabčal; chabčal znamená průsmyk, místo vytesané ve skále.¹⁶ Mnoho z nich pobil. Vojsko Altan-chánovo zřídilo na každém místě v průsmyku pevnosti, opevnilo se a střežilo je vojsky. Čingischán vyslal s vojskem dva begy z kmene Kungirátů, jednoho jménem Qataj a druhého Buča, aby střežili ústí té soutěsky, a sám se vydal oklikou kolem toho průsmyku k jinému průsmyku, který se nazývá Si-kin-gju. Altan-chán, uslyšev tu zprávu, poslal spěšně s mnohým vojskem knížete jménem Nodun,¹⁷ aby Čingischánovi zabránil projít a vyjít na rovinu.

13. Berezin: čínská jména jsou v tomto vyprávění podána věrně, jen podle čínské historie Ming-an k Čingischánovi prostě přeběhl a sdělil mu podrobnosti o stavu džürčenské armády. Ming-an pak sloužil Mongolům jako velitel a dále ho uvidíme při dobývání Čung-tu.

14. Berezin: v čínské historii se tato města nazývají Süan-te-fu (dnešní Süan-chua) a Te-sing-fu. Pevnost Ču je podle Berezinova dohadu snad Čo-lu.

15. Alči-nojan (Berezin ho čte na různých místech Indžu, Anču a Anči) byl bratr Čingischánovy choti Börte a jeden z předních kungirátských velitelů. Jeho syn Čigü byl chánovým zetěm (*küregen*).

16. Altan-chánův velitel Gju-ge je podle Berezina v čínské historii nejspíše Čžu-ge Kao-čchi. Titul čung-še je patrně čínské *jüan-šua*, „vrchní velitel“, které Rašid zaměňuje s *wan-šua*, „velitel deseti tisíc“; odtud různé podoby čung-še, jun-šaj, wan-šaj v textu. Chabčal je podle Berezina známý průsmyk Ťü-jung-kuan severozápadně od Pekingu, v Tajné kronice Čabčijal.

17. Průsmyk Si-kin-gju je podle Berezina čínský C'-t'ing-kuan jihozápadně od Pekingu. Knížete Nodun nazývá čínská historie podle Berezina O-tun.

Než však ten kníže dorazil, vyšel Čingischán z qa'alqy, to jest z průsmyku, a poslal Džebeho s vojskem k poslednímu ústí Chabčalu, aby je střezil; ten nečekaně napadl nepřítele, který nebyl na stráži. Zmínění Qataj-nojan a Buča, které oba zanechal ke střezení ústí průsmyku, se k němu oba připojili.

Potom poslal Čingischán Qataj-nojana s pěti tisíci jezdci, aby střezil cestu k městu, které nazývají Čung-taj, a sám zaútočil a stanul u brány města zvaného Čžo-čou. Po dvacet dní je obléhal a dobyl je. Potom poslal Džochiho, Čagataje a Ögedeje na pravou stranu k pohoří Čžo-lu, aby se zmocnili země, která leží při tom hřbetu. Dobyli všech měst a pevností od města Tučou až po město Chuaj-meng-čou; dobyli dvou velkých měst, z nichž jedno Mongolové nazývají Čagan-balgasun a čínsky Čin-t'in-chu – je nesmírně veliké –, a druhé, menší, nazývají Wu-čou. Odtud odešli a táhli ke Qaramürenu, což je veliká řeka: pramení v zemi Tibet, protéká čínskou zemí, vlévá se do moře a nikde nemá brodu. Když se odtud obrátili, vyplnili cestou město Tung-fu.¹⁸

Na levou stranu, to jest k mořskému pobřeží, poslal Čingischán Džochi-Qasara, Alči-nojana z Kungirátů, svého mladšího syna Džurčedeje a Buču z Kungirátů, všechny čtyři, aby [ty kraje] podmaňovali.¹⁹ Oni táhli, dobyli měst Ťi-čou a Li-čou a rozbořili je, dobyli všech pevností, které byly na té cestě, a vrátili se.

Čingischán osobně s Toluj-chánem, jemuž říkali Eke-nojan,²⁰ táhl se středem prostřední cestou. Na dvě velká města, Tan-pien-fu a Taj-ming-fu, ne-

18. Čung-taj je snad zkomolené Čung-tu, tj. Peking. Jméno pohoří Čžo-lu je podle Berezina snad zkomolené, existovala však hora Čža-lu; Tu-čou je snad Taj-čou; Chuaj-meng-čou je složeno ze dvou měst, Chuaj-čou a Meng-čou. Z čínských pramenů je známo, že právě křídlo pod Čingischánovými syny táhlo podél pohoří Tchaj-chang na jih až do dnešního Che-nanu a Šan-si. Čagan-balgasun („Bílé město“) je Čen-ting-fu, dnešní Čeng-ting v provincii Che-pej. Město Tung-fu je podle Berezina snad Tung-ming-fu.

19. Berezin: čínská historie jmenuje tyto vojevůdce Chadžar, Wan-t'in, No-jin a Čžo-čchi-boča; zjevně udělala z Alči-nojana dvě osoby a naopak z Džurčedeje a Buči jednu. Džurčedeje ztotožňuje Berezin s Čingischánovým synem, který je ve výčtu chánových dětí uveden jako Džurči a o němž se praví, že zemřel dříve než ostatní. Není však vyloučeno, že jde o stejnojmenného vůdce Uru'utů Džurčedeje, známého z předchozích kapitol.

20. Mong. *jeké nojan*, „Velký nojan“; tak byl Toluj nazýván, protože jako nejmladší syn zdědil otčův stan a jádro jeho vojska.

útočil a nezastavoval se tam; dobyl všech vesnic, měst a opevnění, k nimž dospěl, rozbořil je a vrátil se. Předtím obrátil zpět Mukali-govana a poslal ho k velkému městu, které nazývají Mi-čou. I on to město dobyl a stanul na hranicích města Čung-tu, které Mongolové dříve nazývali Chanbalyq, v očekávání, až se připojí k vznešenému tĕmenu Čingischánovu. V nynější době qa'an to město zalidnil a jeho jméno je Taj-tu.²¹ Byla tam jedna z rezidencí Altan-chánových; bylo to nesmírně velké město, bylo v něm mnoho vojska a bylo pevné. Když tam Čingischán šťastně dorazil, připojil se k němu Mukali-govan do služby. Od počátku pohybu Čingischánova vojska do Chataje až do chvíle, kdy dospělo do okolí zmíněného města, uplynuly celé dva roky: rok berana, odpovídající roku 607, a rok opice, odpovídající roku 608.²² Během té doby dobyl a podrobil všechna města, kraje a pevnosti, které byly zmíněny.

Příběh o Čingischánovi u Čung-tu, o Altan-chánově dceři a o dobytí Čung-tu

[Plné znění nadpisu: „Příběh o příchodu Čingischána do okolí města Čung-tu, o tom, jak mu Altan-chán poslal na usmířenou svou dceru, o Čingischánově návratu, o odchodu Altan-chána do města Nan-t'ing, o obležení Čung-tu Čingischánovým vojskem a o jeho dobytí.“]

Potom v roce takiqu, jenž je rokem kohouta a odpovídá ramadánu roku 609, přitáhl Čingischán do krajů zmíněného města Čung-tu.²³ Na konci jara byl Altan-chán v tom městě s knížetem a velitelem svého vojska jménem Ťiou-t'in, jehož přízvisko bylo jun-šaj, to jest kníže celého vojska. To byl ten kníže, který se již jednou s Čingischánem utkal, jak bylo zmíněno. Uspořádal poradu v přítomnosti ostatních knížat [a řekl]: „Mongolské vojsko je nyní náraz zeslabeno. Kdybychom se s nimi teď utkali, co bude?“

21. Čung-tu, „střední hlavní město“ Ťinů, ležel na místě dnešního Pekingu. Kublaj-qa'an vedle něho od roku 1267 vystavěl nové hlavní město Ta-tu (turecky Chanbalyq, „chánovo město“, u Marka Pola Cambaluc).

22. Tj. 1211 a 1212. Čínské prameny rozkládají tažení, o nichž tu Rašíd mluví, do let 1211–1214; tažení tří knížat na jih a na východ spadá teprve do let 1213–1214.

23. Ramadán 609 hidžry připadá na leden až únor 1213. Podle čínských pramenů se Mongolové k Čung-tu přiblížili na podzim 1213 a mír, o němž je řeč dále, byl uzavřen na jaře 1214.

Jiný kníže, který měl hodnost vezíra a jmenoval se Jun-gun-čchin-san,²⁴ řekl:

„To není dobré, a to z toho důvodu, že vojsko, které máme shromážděno, má ženy a děti za městem: jak lze znát jejich smýšlení a smýšlení každého člověka? Budeme-li poraženi, všichni se rozprchnou; a porazíme-li Mongoly, celé naše vojsko se rozejde k ženám a dětem. Jak lze vydat náhodě sídlo dědů a předků a vysoký stupeň panovnický? Věci je třeba konat s jistotou. Nyní jde o to, abychom vyslali posla k usmíření; pak jistě odtáhnou ze země. Potom se poradíme znovu.“

Altan-chán tu řeč schválil, vyslal posla do služby Čingischánovi a poslal pro Čingischána svou dceru Kundžu-chatun; spolu s ní vyslal váženého knížete, který měl hodnost vezíra, jménem Ju-gin-min-jan.²⁵ Když tam dorazili, vyřídili vzkaz a odevzdali dívku, byl Čingischán spokojen s jejich poddaností a vrátil se. Ten kníže zůstal ve službě Čingischánově, provázal ho jako průvodce přes Chabčal a došel až k místu, jehož jméno je Mači; odtud se vrátil.

Téhož roku, po čtyřech měsících, odešel Altan-chán do města Nan-t'ing, aby tam zřídil sídlo. To město leží na břehu Qara-mürenu. Popisuje se, že je nesmírně veliké a jeho obvod činí čtyřicet farsachů. Za starých dnů bylo hlavním městem čínských panovníků; má tři nesmírně pevné hradby, řeku a sadů a zahrad bez počtu. K ochraně města Čung-tu zanechal Altan-chán svého syna a dal mu za nökery dvě nejstarší knížata, Fu-gina a Sin-čuna.²⁶

24. Jun-gun-čchin-san se podle Berezina v čínské historii nazývá Wan-jen Čcheng-chuej. Jeho řeč Rašid převzal téměř slovo od slova z čínské historie. Čchin-san je čínský titul čcheng-siang, „kancléř“.

25. Kundžu je čínské kung-ču, „princezna“, tedy titul, nikoli jméno. Berezin poznamenává, že čínská historie z pýchy vůči „barbarům“ uvádí, že císař Čingischánovi nedal vlastní dceru, nýbrž adoptivní dceru zemřelého císaře; její jméno neuvádí vůbec. Doprovázejícího ministra nazývá Wan-jen Fu-sing. Podle Berezina má Rašid i Tajná kronika podrobnosti, které čínská historie vynechává.

26. Berezin čte Temkin; jde o Nan-t'ing („jižní hlavní město“) Ťinů, dnešní Kchaj-feng v provincii Che-nan. Císař Süan-cung se tam přestěhoval v létě 1214, což Čingischán považoval za porušení míru. Kchaj-feng byl sídlem dynastie Severních Sungů (960–1127). Jména čínských velitelů v Čung-tu jsou u Rašida popletena; v čínské historii se podle Berezina nazývají Wan-jen Fu-sing a Mo-nien Ťin-čung. Týž Sin-čun se dále objevuje jako Sun-čun.

Když Altan-chán přišel do města Čžo-čou, dohnalo ho kara-kitajské vojsko, které šlo za ním, na místě zvaném Lin-Lingja-gilsun. Poručil, aby jim vzali zpět zbraně, které jim předtím rozdal. Řekli: „Z jaké příčiny?“, neuposlechli a odepřeli. Proto popravili velitele toho vojska jménem Sjan-gun, a oni se z toho důvodu vzbouřili, postavili si za vůdce tři muže – jméno jednoho bylo Čida, druhého Bejzer a třetího Ilar – a vrátili se.²⁷ Zpráva o tom došla Fu-gin-čchin-sanovi, který byl jedním z knížat Altan-chánových a táhl za všemi vojsky. Ihned poslal vojsko k mostu, který byl na přechodu, aby nedovolilo Kara-Kitajům přejít přes most. Kara-kitajské vojsko dospělo k tatarským kmenům, které sídlily v těch krajích a patřily k poddaným Altan-chánovým. Připojili je k sobě a tisíc mužů přepravili přes řeku, aby napadli zezadu vojska strážící most. Obrátili je na útěk a některé pobili, vzali jim koně, zbraně a zásoby a dali je svému vojsku; a přejdouce přes most, odehnali všechna stáda koní i dobytka Altan-chánova syna a jeho knížat, která se pásla v okolí Čung-tu. Tak nasýtili a nakrmili své vojsko.

V tomto neklidném čase se jeden z Kara-Kitajů jménem Liou-ke, vida zmatený stav čínské země, zmocnil krajů a velkých měst Džurdže, které sousedily s jurtami kara-kitajských kmenů a nazývají se Tung-t'ing a Femin, a nazval se Li-wang, to jest sultán jedné oblasti. Kara-kitajská knížata Čida a Bejzer vyslala odtamtud posly do služby Čingischánovi, aby projevíli poddanost. Protože však syn Altan-chánův a knížata byli ve městě Čung-tu, nemohli se k Čingischánovi dostat a zůstali na druhé straně Čung-tu. Onen muž, který přijal jméno Li-wang, rovněž vyslal k Čingischánovi posla s projevem poddanosti a sám přišel v jeho stopách a podrobil se s předáním darů. Čingischán ho obdařil, dal mu přízvisko junšaj, což čínsky znamená „kníže tůmenu“, dal mu dvě města a značné provincie, které se nazývají Gju-wan a Čin-fu, a poslal ho, aby ty kraje střežil.

28

27. Lin-Lingja-gilsun je podle Berezina opisovači zkomoleno z Liang-siang (jihozápadně od Pekingu). Popraveného velitele Sjan-guna nazývají Číňané Su-wen a vůdce vzbouřenců Čžo-tu, Bej-šer a Čža-lar.

28. Jelü Liou-ke, kitanský velitel, který se roku 1212 vzbouřil proti Ťinům v Mandžusku a roku 1213 se prohlásil králem Liao (odtud Rašídovo Li-wang). Berezín poznamenává, že Rašídovo vyprávění o jeho vzpouře se zcela neshoduje s čínskými zprávami a obsahuje podrobnosti, které jinde nejsou. Jména Gju-wan a Čin-fu jsou podle něho zkomolena z jediného čínského jména Kuangning-fu, které Čingischán určil Liou-keovi za sídlo.

V době, kdy Altan-chán odešel do města Nan-t'ing, svěřil správu a místodržitelství čínské země staršímu knížeti jménem Tu-džu-tajša. Potom, když na něj oblíbenci a donašeči uvrhli podezření, byl sesazen. I on se přiklonil na stranu Čingischánovu a přišel k němu do služby, ale před svým příchodem poslal syna jménem Teke, aby vstoupil do gardové stráže. Podruhé se však vzbouřil a přijal titul Tung-gin-won, což čínsky znamená sultán určité oblasti. Všechny ty události se staly proto, že Čingischán dobyl větší část země čínské a džurdžské a vrátil se zpět. Altan-chán se držel pevně, ale knížata a lid byli v kolísavém stavu a přecházeli hned na tuto, hned na onu stranu. Protože většina provincií a zemí zpusťla, dělal ze sebe každý kníže vládce a sultána nějakého panství, jako za doby „úředních králů“.²⁹

Uplynulo již pět měsíců od chvíle, kdy Altan-chán svěřil ochranu města Čung-tu svému synovi s knížaty Fu-ginem a Sin-čunem. Syn nechal město knížatům a odešel k otci do Nan-t'ingu. Čingischán poslal s vojskem z Mongolů Samuqa-bahadura z kmene Saldžiutů a Ming-ana z kmene Džurdže, který se podrobil a nabyl vážnosti, aby prošli za hranice Čung-tu a převedli od města Čung-tu ono kara-kitajské vojsko, které uteklo od Altan-chána a vyslalo posla, i vojsko, které tam bylo. Oni šli, převedli to vojsko a společně oblehli město Čung-tu.

Altan-chán již předtím slyšel, že ve městě Čung-tu nezbyly ani potraviny, ani vojenská síla, ani stáda. Poslal proto knížete-temnika jménem Čung-šaj se třemi dalšími knížaty – jeden se jmenoval Gun-su, druhý Kam-saj [a třetí] Li-fin –, aby dopravili do města Čung-tu zásoby a potraviny, a vydal nařízení, aby každý člověk donesl tři měřice, které se čínsky nazývají sim, a aby i sám tümenový kníže Čung-šaj rovněž donesl [svůj díl]. Když se se zásobami vydali na cestu, šel Čung-šaj cestou přes město a pevnost Sun-čžu-čžu-jesaj a ostatní knížata šla jinou cestou. Na místě zvaném Sin-bej se jim postavilo Čingischánovo vojsko a vzalo vše, co oba oddíly nesly. Protože zásoby a potraviny do města Čung-tu nedošly, tamější obyvatelé z pří-

29. Gardovou stráží se rozumí chánova osobní garda (mong. *kešig*), do níž se přijímali synové předních mužů, zčásti i jako rukojmí jejich věrnosti. Tu-džu-tajša je patrně t'inský velitel Pchu-sien Wan-nu, který se roku 1215 zmocnil Liao-tungu, roku 1216 se podrobil Mongolům a poslal syna jako rukojmí, ale záhy se znovu osamostatnil a přijal titul Tung-sia-wang, „král Východního Sia“. „Úřední králové“ jsou perské *mulúk at-tavá'if*, „králové kmenů“; tak nazývá perská dějepisná tradice dobu rozdělení mezi Alexandrem Velikým a nástupem Sásánovců.

lišného hladu jedli lidi a umírali. Fu-gin-čchin-san, kterého Altan-chán zanechal se svým synem ve městě Čung-tu, vzal ze žalu jed a zahynul. Jiný kníže, jménem Sun-čun, který opatroval jeho poslední vůli, utekl a odešel k Altan-chánovi do země Nan-t'ing. Zmíněný Ming-an, kterého Čingischán poslal se Samuqa-bahadurem, vešel do města Čung-tu a vyslal k Čingischánovi posla se vzkazem: „Dobyli jsme město Čung-tu Čingischánovým štěstím.“³⁰

Čingischán byl v té době na místě Chu-čou. Vyslal Šigi-Qutuqu-nojana z kmene Tatarů, jehož přízvisko bylo Šigi a kterého Čingischán v dětství sebral na cestě a dal své choti na vychování,³¹ dále stolníka Önggüra a Arqaj-Qasara, tyto tři, aby přinesli poklad a jmění Altan-chánovo, které bylo ve městě Čung-tu. Altan-chán, když z toho města odcházel, zanechal jako důvěrníky a místodržící nad pokladem, majetkem a jměním dvě knížata jménem Chaj-liu a Choj; tento úřad se čínsky nazývá li-su. Oba a ještě jiná knížata obdarovala zmíněné begy brokátovými šaty a vzácnými věcmi. Stolník Önggür a Arqaj-Qasar je přijali, Šigi-Qutuqu-nojan však odmítl. Potom zmíněná knížata naložila všechny poklady, přivedla s sebou jednoho z Altan-chánových pokladníků, knížete jménem Chada, a předvedla ho [Čingischánovi]. Čingischán se zeptal Šigi-Qutuqu-nojana: „Dal ti Chada něco, nebo ne?“ Odpověděl: „Dával, ale já jsem nevzal.“ Otázal se: „Proč?“ Ten odpověděl:

„Myslí jsem si, že dokud jsme město nedobyli, byl pánem všeho, od nitky šňůrky až po šátec, Altan-chán; a nyní, když jsme město dobyli, patří vše Čingischánovi. Jak by tedy mohli tajně a jako zloději dávat někomu jeho vlastnictví? Z té příčiny jsem nic nevzal.“

30. Temnik je velitel tümenu, deseti tisíc mužů. Berezin ztotožňuje Čung-šaje a jeho druhy s osobami čínské historie; Li-fin je podle něho Li Jing. Sin-bej stojí podle Berezina patrně místo čínského Pa-čou. Čung-tu padl v červnu 1215; t'inský velitel Wan-jen Fu-sing se před pádem města otrávil. Mongolové město vyplnili a velkou část vypálili.

31. Chu-čou je podle Berezina čínské Chuan-čou, mongolsky Churtun-balgasu. Šigi-Qutuqu, tatarský nalezenec, se stal později nejvyšším soudcem říše. Podle Tajné kroniky ho vychovávala Čingischánova matka Hö'elün, Rašíd tu mluví o Čingischánově choti.

Čingischán prohlásil, že Qutuqu zná velký jusun,³² obdařil ho těmi věcmi a stolníka Önggüra a Arqaj-Qasara pokáral. Onen čínský kníže-pokladník představil Čingischánovi na projev poddanosti svého vnuka jménem Nikšaj a vrátil se; odešel k městu Chun-čou Sikin-saj. Některá džurdžská knížata z knížat Altan-chánových, jménem Ťan-gu, Ťan-gugin a Čunga-Ašulin, byla ve velkém městě, které leží mezi kamenitými místy, nazývá se Sin-an a bylo opevněno. Šel také tam, ale oni se nepodrobili a nepoddali.

Příběh o vyslání Samuqa-bahadura a Tolun-čerbiho do Chataje

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal Samuqa-bahadura s vojskem k dobývání čínské země a potom Tolun-čerbiho.“]

Potom v roce psa, odpovídajícím roku 610, byl Čingischán na místě zvaném Gu-ol a vypravil zmíněného Samuqa-bahadura s jedním tümenem mongolského vojska do země Altan-chánovy. Ten vyšel cestou přes tangutskou zemi a dospěl k městu Ťing-čao, což je nesmírně velké město; podnebí je tam teplé. V těch krajích je průsmyk podobný Železné bráně; nazývají ho Tchung-kuan.³³ Dobil všech tamějších měst, pevností a krajů Žu-čou a rozbořil je. Dospěl až k hranicím země Nan-t'ing, kde byl Altan-chán, k místu zvanému Chua-in, vyplenil město Choj-tchu a obrátil se zpět. Došel k Sim-čou, přepravil se přes Qara-müren a přišel k velkému městu, které nazývají Si-t'ing. V tom městě byla dvě džurdžská knížata z knížat Altan-chánových, jméno jednoho Indyr a druhého Chansar-Saly. Oba vyšli ven a podrobili se.³⁴ Samuqa, vykonav tyto hrdinské činy, přišel k Čingischánovi.

32. Li-su je snad čínské *liou-šou*, „ten, kdo zůstává na stráž“, tj. místodržící hlavního města v nepřítomnosti panovníka. Tamtéž Berezin má „veliký Jusup“; jde o mongolské *josun*, „obyčej, řád“. Berezin upozorňuje, že příběh o Önggürovi, Arqaj-Qasarovi a Qutuquovi vypráví i Tajná kronika.

33. Rok psa je 1214. Podle čínské historie byl Čingischán, jak uvádí Berezin, u jezera Jü-er-lo; Gu-ol je snad zkomoleno z tohoto jména, nebo jde o mongolsko-turecké slovo *gol* („řeka“, zde „jezero“). Ťing-čao se nazýval kraj dnešního Si-anu; novější badatelé tu však čtou spíše Ling-čou, město v tangutské zemi na Žluté řece. Tchung-kuan je pevnostní průchod v ohbí Žluté řeky, klíč ze západu do Che-nanu. Přirovnání k Železné bráně odkazuje k průsmykům tohoto jména, známým perskému čtenáři (u Derbentu na Kavkaze a na cestě ze Samarkandu do Termezu).

34. Indyra a Chansar-Salyho podle Berezina představuje v čínské historii jediný vojevůdce, Nimača Fulchu. Podle čínských pramenů se tento nájezd odehrál roku 1216 a Samuqa při něm pronikl až k Nan-t'ingu (Kchaj-fengu); proto se soudí, že i zde má původně stát Pien-t'ing (jiné jméno Kchaj-fengu), nikoli Si-t'ing.

Potom dal Čingischán mongolské a čínské vojsko synovi Mönglik-ečigeho Tolun-čerbimu a poslal ho do čínské země.³⁵ Oni táhli a nejprve vyplnili město Čagan-balgasun, čínsky zvané Čin-t'in-chu, a přivedli tamější obyvatele do poddanství. Chtěli dobýt velké město Tun-kin-fu; vodu tamější řeky nahoře zahradili, [město] se však nevzdalo. Dobyli ale všech tamějších krajů a oblastí a vrátili se. Potom vojsko Altan-chánovo tu zemi znovu vzalo do svého vlastnictví.

Příběh o vzpouře Čang Č'a a o druhém podrobení jeho země

[Plné znění nadpisu: „Příběh o vzpouře Čang Č'a, jednoho z džurdžských knížat, který se byl podrobil, a o tom, jak Čingischán vyslal Mukali-govana, aby ho znovu podrobil.“]

Potom v roce quluqana, jenž je rokem myši a odpovídá roku 611, došla k Čingischánovi zpráva, že [muž] zvaný Čang Č', jeden z džurdžských knížat, pocházející z města Ťin-čou, který předtím vstoupil do poddanství a jemuž Čingischán dal města Ťin-paj, Fan-s' a Kuk-in z džurdžských oblastí, znovu povstal, přijal jméno Liu-šu-in a přízvisko Taj-fan – v čínském užívání to znamená sultán – a přisvojil si více území a moci, než mu náleželo. Čingischán určil Mukali-govana a poslal ho s vojskem levého křídla; ten ho zajal a tu zemi podruhé podrobil.³⁶

Příběh o Čingischánově návratu z Chataje

Když Čingischán v těch třech čtyřech zmíněných letech způsobem, který byl vyložen, podmanil a dobyl zmíněné kraje, země a pevnosti čínské říše,

35. Tolun-čerbi byl jedním ze synů Mönglik-ečigeho, bratrem šamana Teb-tengriho; čerbi byl úřad správcе chánovy domácnosti. Podle Berezina tato výprava v čínských dějinách není a Rašid tu možná opakuje něco dřívějšího, neboť o vyplnění Čagan-balgasunu knížaty už byla řeč výše; podle Tajné kroniky provázel Tolun Džoči-Qasara na výpravě do Mandžuska.

36. Rok myši je rok 1216; Rašid zde vynechává rok prasete (1215) a jeho přepočty na hidžru jsou v této části o rok či více posunuty (rok 611 h. připadá na 1214/15). Berezin upozorňuje, že v chronologickém přehledu Čingischánova života klade Rašid tytéž události o rok později. O výpravě proti Čang Č'ovi uvádí Rašid podle Berezina podrobnosti, které v čínské historii nejsou, zatímco ta zase sděluje o této výpravě jiné. Podle čínských pramenů vyhlásil Čang Č' v Ťin-čou (v dnešním Liao-ningu) vlastní vládu s heslem Sing-lung, což se Rašidovu Liu-šu-in nijak nepodobá. Čingischán se vrátil do Mongolska na jaře 1216. Vedení války v Číně ponechal Mukalimu.

vrátil se z té země jako vítěz a triumfátor a téhož zmíněného roku quluqana ráčil přijít, dosáhnuv svých přání a jejich splnění, do svých ord.

Příběh o vyslání Sübedej-bahadura proti Merkitům a o konci tohoto kmene

Když se Čingischán způsobem, který byl zmíněn, uvolnil od dobývání čínských zemí a vrátil se, uslyšel o kmeni Merkitů (jak bylo zmíněno, mnohokrát s nimi válčil, zabil jejich panovníka Tochtoa-bekiho a některé jeho syny a bratry a větší část jejich vojsk rozprášíl), že Tochtoa-bekiho bratr Qudu a tři Tochtoovi synové, Čila'un, Džijuk a Mergen, kteří utekli, odešli znovu do krajů najmanské země, na místo, k němuž vedou cesty přes nepřístupné hory a obtížné stezky, že se tam shromáždili a chtějí začít nepokoje. Promyslel, jak se proti nim připravit, a v roce hüker, jenž je rokem býka a odpovídá roku 612, poslal s vojskem Sübedej-bahadura do války s Qudu a jeho synovci a poručil zhotovit pro vojsko množství vozů a okovat je železnými hřeby, aby se mezi kameny brzy nerozbily.³⁷ K Sübedej-bahadurovi poručil připojit Toqučar-bahadura z kmene Kungirátů, kterého při výpravě do Chataje zanechal vzadu se dvěma tisíci muži na stráž k ochraně zavazadel a tábořišť a který nějaký čas setrval na místě a staral se o vojsko. Když přišel, vydali se spolu svorně k řece Džem-müren, která je v mongolské zemi. V těch krajích se utkali s Qudu, rozbili kmen Merkitů a všechny pobili, takže z nich nezůstal nikdo kromě nejmladšího syna jménem Qultuqan-mergen. Byl to nesmírně dobrý střelec; zajali ho a přivedli k Džoči-chánovi. Protože byl ve střelbě velmi zručný,³⁸ poslal Džoči k Čingischánovi posla a prosil pro něho o milost. Čingischán, protože od nich mnohokrát zakusil nepokoje, soudil, že není radno znovu dávat počátek pletichám, a poslal Džočimu odpověď:

„Získal jsem pro vás tolik zemí a vojska: co s ním budete dělat?“

37. Berezin: tažení proti Merkitům líčí se živými podrobnostmi i Tajná kronika, kde je však Qudu synem, a ne bratrem Tochtoa-bekiho. O této výpravě mluví Rašíd i v úvodní, kmenové části svého díla; jméno Džijuk, které stojí tam, se v některých rukopisech tohoto místa změnilo v Madžar. Rok býka je rok 1217; rok 612 hidžry však připadá na 1215/16 (srov. vysvětlivku o roce myši). I Tajná kronika vypráví, že Čingischán dal Sübedejovi pro tuto výpravu „železné vozy“.

38. Řeku Džem-müren nelze bezpečně ztotožnit; pomýšlí se na Kem, horní tok Jeniseje. Tajná kronika klade porážku Merkitů k řece Čui. Mong. *mergen* znamená „mistrný střelec“.

Z té příčiny zabili i jeho a z toho kmene nezůstalo ani stopy.

Příběh o vyslání Boroqul-nojana proti Tumatům a o jeho smrti

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal Boroqul-nojana do války s kmenem Tumatů, jejichž hlavou byl Tajtula-Soqar, o porážce Tumatů a o tom, jak byl Boroqul v té válce zabit.“]

Téhož zmíněného roku býka se Čingischán dozvěděl, že Tajtula-Soqar, hlava kmene Tumatů, který předtím přijal poddanství, se kvůli Čingischánovu odchodu do Chataje znovu vzbouřil (ten kmen měl samostatné vojsko a lidi bojovné a vzpurné). Určil Naja'a-nojana z kmene Ba'arinů a Dörbej-nojana, aby se ujali války s nimi.³⁹ Naja'a-nojan se omluvil svou nemocí. Když to Čingischánovi oznámili, asi hodinu přemýšlel a potom místo nich určil Boroqul-nojana. Když to Boroqul-nojan uslyšel, zeptal se begů: „Připomněli jste mne panovníkovi vy, nebo si na mne vzpomněl sám?“ Řekli: „Sám to nařídil.“ Pravitel: „Půjdu pro štěstí Čingischánovo, ale jdu místo krve jiného.“⁴⁰ Svěřil ženu a dceru panovníkovi a vydal se na cestu; kmen Tumatů přemohl a zničil, ale ve válce byl zabit. Když si Čingischán připomněl slova, která Boroqul-nojan řekl, i jeho zásluhy, byl touto událostí velmi zarmoucen. Litoval jeho děti a řekl:

„Těm, kdo po něm zůstali, jsem jako vlastní játra a nitro. Nemají se rmoutit, neboť o ně budu dobře pečovat.“

Potom choval jeho děti ve vážnosti a úctě a ráčil jim udělovat rozličná obdarování.

39. Tumati sídlili v lesích v okolí Bajkalu (podle Rašída v krajině Barqudžin-tögüm). Berezin čte jejich náčelníka Tajtula-Suchar. Podle Tajné kroniky (Berezin na ni odkazuje) byl jejich náčelník Dajdukul-Soqor tehdy již mrtev a vládla jeho žena Botoqui-tarqun; Tajná kronika nazývá kmen Qori-Tumati (u Rašída jsou to dva kmeny, Qori a Tumati) a vypráví o výpravě jinak, zjevně podle jiného pramene. Čínská historie se o ní zmiňuje jen letmo. Dörbej-nojana čte Berezin Durben-nojan. Podle Tajné kroniky převzal po Boroqulově smrti velení Dörbej-doqšin a Tumaty pokořil.

40. Tj. „jdu na smrt místo někoho jiného“. Boroqul, jeden ze čtyř Čingischánových nejstarších druhů (*külük*) a vychovanec chánovy matky Hö'elün, tušil, že se z výpravy nevrátí.

Příběh o tom, jak Mukali dostal titul govan a byl poslán do Chataje

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tom, jak Čingischán potvrdil Mukalimu přízvisko govan, obdaril ho a poslal s vojskem k dobývání čínské země.“]

V roce bars, jenž je rokem tygra a připadá na zú l-qa'du roku 614,⁴¹ dal Čingischán Mukalimu přízvisko govan. Příčinou bylo to, že ho předtím poslal do krajů země Džurdže a džurdžské kmeny ho nazývaly govan, to jest panovník jednoho okrsku. Když ho posílal do těch krajů podruhé, řekl, že to přízvisko je dobré znamení, ustanovil ho v tom stupni a dal mu jeden tümen vojska Önggütü, jeden tisíc sborných, čtyři tisíce z kmene Uru'utü, dva tisíce Ikiresü, jejichž vůdcem byl Butu-küregen, jeden tisíc Mangqutü, jejichž hlavou byl Möngke-Qalča, syn Qujildarüv, tři tisíce Kungirátü, jejichž velitelem byl Alči-nojan, a dva tisíce Džalajirü, jejichž hlavou byl [muž] jménem Tajsun, bratr Mukali-govanüv.⁴²

Kromě Mongolů [mu dal] z vojska Kara-Kitajů a Džurdže, jehož hlavami byli Ujer-wanšaj a Tugaj-wanšaj. Ti, kdo byli shromážděni, byli svěření jim oběma, protože sloužili upřímným srdcem; každého z nich ustanovili knížetem tümenu, a wanšaj znamená kníže tümenu. Všechna ta vojska svěřil Mukali-govanovi, odevzdal mu, co bylo podrobno z čínských a džurdžských oblastí, a poručil, aby to střežil, a co se dosud nepodrobilo, aby podle možnosti podmanil.

Altan-chán byl ve městě Nan-t'ing, držel ještě některé části čínské říše a všechno vojsko se shromáždilo k němu. Vylíčení jeho poměrů a konce jeho věci bude podáno ve vyprávění o Ögedejevovi, protože celá čínská říše i Altan-chán byli podrobni za jeho doby.⁴³ Čingischán, svěřiv tu zemi Mukali-govanovi, chtěl sám se všemi vojsky levého i pravého křídla a s dalšími obrátit tvář k Turkestanu a íránské zemi, a pokládal za správné nejprve se

41. Zú l-qa'da 614 hidžry začal koncem ledna 1218. Podle čínských pramenů byl Mukali jmenován vrchním velitelem v Číně a obdržel titul *kuo-wang* na podzim 1217. Mukali pak vedl válku s Ťiny až do své smrti roku 1223.

42. Berezin: perské slovo *qošiqul* odvozuje od tureckého slovesa *qošmaq*, „připojovat“; šlo tedy o sborný, z různých útvarů sestavený oddíl. Tažení Mukaliho do Číny je podle Berezina podrobně vylíčeno v čínské historii; jen kmen Kungirátü se v ruském překladu o. Jakinfu proměnil v generála jménem Chungiri.

43. Nan-t'ing (Kchaj-feng) padl roku 1233 a poslední ťinský císař zahynul roku 1234 v Cchaj-čou.

vypořádat s Küčlügen Najmanským a jinými kmeny, které se v každém koutku bouřily, a teprve potom uskutečnit onu výpravu.

VIII. Kūčlūg, Otrár, Buchara a Samarkand (1218–1220)

[Kapitola zahrnuje dvě souvislé části Rašídova vyprávění. První dovypráví osud najmanského prince Kūčlūga, který se po porážce svého otce uchýlil ke gürchánovi Kara-Kitajů, zmocnil se jeho říše a byl roku 1218 dostižen a zabit Džebeho vojskem. Druhá otevírá dějiny posledních deseti let Čingischánova života: vytažení proti chorezmšáhovi Muhammadovi, obléhání Otráru, tažení na Džend, Benákat a Chodžent, hrdinský odpor Temür-malika a dobytí Buchary a Samarkandu (1219–1220). Obě části jsou přeloženy v úplnosti; Rašídovy dlouhé nadpisy oddílů uvádíme zkráceně jako mezitituly.]

Kūčlūg u gürchána Kara-Kitajů a jeho konec

[Nadpis oddílu zní v plném znění: „Příběh o tom, jak Kūčlūg hledal ochranu u gürchána Kara-Kitajů, jak proti gürchánovi zlovolně zosnoval úklady, jak byl Kūčlūg zabit a jak rukou Mongolů naprosto skončilo blaho najmanských vládců.“]¹

Téhož již zmíněného roku levharta dostihla Čingischánova vojska pod velením Džebe-nojana Kūčlūg-chána v končinách badachšánských hor, v soutěsce Sarig-kol, a zabila ho.² Jeho osudy byly takovéto: když byl zabit jeho otec Tajang-chán, uprchl a odešel ke svému strýci Bujuruq-chánovi. Když pak zabili Bujuruqa, uprchl spolu s merkitským vládcem Tochtoabekim. Čingischán na ně znovu osobně udeřil; Tochtoa byl zabit a Kūčlūg

1. Kara-Kitajové, v čínských pramenech Západní Liao, byli potomci kitanských vládců severní Číny (dynastie Liao), kteří po pádu své říše (1125) odešli pod vedením prince Jelü Dašiho na západ a založili ve Střední Asii mocný stát se sídlem v Balasagunu na řece Ču. Jejich panovník nesl titul *gürchán*, „všeobecný“ či „vesmírný chán“. Posledním z nich byl Jelü Čilugu (vládl 1177–1211). Berezin připomíná, že dějiny kara-kitajských vládců a výpravu proti Kūčlūgovi líčí ještě podrobněji čínské letopisy a z perských dějepisců Mírchvánd.

2. Rokem levharta (*bars*) je rok 1218. Badachšán je hornatá krajina na horním toku Amudarji, dnes rozdělená mezi Afghánistán a Tádžikistán. Sarig-kol (turkicky snad „žluté údolí“ či „žluté jezero“, Berezin: Saryk-kul) odpovídá patrně kraji na jihozápad od Kašgaru, podle něhož se dodnes nazývá Sarykolský hřbet na tádžicko-čínském pomezí.

se opět dal na útěk a cestou přes Beš-balyk vstoupil do končin země Kuča, jak již bylo o těchto událostech vyprávěno dříve. Odtud pak v roce draka, jenž připadá na radžab roku 604, odešel ke gürchánovi, vládci Kara-Kitajů. Od zmíněného roku draka do doby, kdy byl zabit v Badachšánu, uplynulo jedenáct let; od roku myši, odpovídajícího roku 600, kdy Čingischán válčil s Kūčlūgovým otcem Tajang-chánem a zabil ho a Kūčlūg uprchl, až do doby, kdy přišel do země Kuča, uplynuly čtyři roky, takže celkem to činí patnáct let.³

Krátce řečeno, Kūčlūg se utekl ke gürchánovi, který byl velikým panovníkem, vládcem nade všemi oblastmi a místy Turkestánu a Mávaránnahru⁴ a měl nesmírné množství vojska, výbroje, lidí a služebníků. Předkové sultána Muhammada Chorezmšáha se zavázali odvádět mu každoročně třicet tisíc zlatých dinárů a odkázali svým dětem, aby tento závazek plnily a nikdy se s ním nepřely, neboť on je pevnou hrází a za ním se nacházejí mocní nepřátelé, totiž kmeny mongolské, najmanské a jiní vážení Turci.⁵ Gürchán prokázal Kūčlūgovi dokonalou čest a úctu, po nějaké době mu dal svou dceru a Kūčlūg pobýval u gürchána.

Po nějakém čase, když se postavení sultána Muhammada Chorezmšáha povzneslo, zmocnil se území gúrských sultánů, Ghazny, Chorásánu a Iráku, zabral také některá místa Turkestánu a nabyl dokonalé moci a velikosti. Tu už déle nesnesl, aby se podvoloval poplatku, odepřel gürchánovi placení ustanoveného závazku, sebral vojska z okolí a vedl je na Bucharu, aby vy-

3. Tajang-chán padl v roce myši 600 h. (1204), Bujuruq-chán byl zabit roku 1206 a Tochtoa-beki roku 1208 na Irtyši (viz předchozí kapitoly). Beš-balyk („Pět měst“), ležící nedaleko dnešního Urumči, bylo sídlem ujugurských vládců; Kuča je oáza na severním okraji Tarimské pánve. Radžab roku 604 hidžry připadá na leden až únor 1208. Rašídův součet je jen přibližný: od roku 1204 do roku 1218 uplynulo čtrnáct, nikoli patnáct let.

4. Mávaránnahr (arabsky „to, co leží za řekou“) je muslimské označení země mezi Amudarjou a Syrdarjou se Samarkandem a Bucharou. Turkestánem se zde rozumějí stepi a oázy na sever a východ od ní.

5. Alá ad-Dín Muhammad II. (vládl 1200–1220) z dynastie chorezmšáhů, jejímž sídlem byl Urgenč (Gurgandž) na dolní Amudarji, vybudoval v prvních dvou desetiletích 13. století nejmocnější říši východního islámu. Jeho předkové byli skutečně poplatníky Kara-Kitajů, kteří jim roku 1141 v bitvě na Katvánské stepi uštědřili těžkou porážku. Dále zmíněné výboje: Gúr v dnešním středním Afghánistánu byl kolébkou mocné dynastie Ghúrovců, jejichž říši Muhammad v letech 1206–1215 pohltil spolu s Ghaznou; Chorásánem se rozumí severovýchodní Írán s přilehlými oblastmi, Irákem zde, jako obvykle u perských autorů, tzv. perský Irák, tedy západní a střední Írán s Isfahánem a Hamadánem.

svobodil zemi Mávaránnahr. Okolním vládcům rozeslal svůdná poselství a vábil je krásnými sliby, zvláště sultána Usmána, který byl vládcem Samarkandu a pocházel z rodu Afrásijábova.⁶ Ti, jimž byl gürchán pro dlouhé trvání a rozvleklost své vlády už obtížný, přijali sultánovo pozvání a spojili se s ním. Sultán poslal tajně zprávu i Kūčlūgovi a svedl ho z cesty.

Kūčlūg byl svědkem toho, jak gürchánovo postavení slábne, a viděl, že jeho přední knížata ve východních končinách se bouří a utíkají se pod ochranu Čingischána, vládce světa; mnozí z gürchánových knížat navíc byli s ním zajedno a slyšel také, že begové jeho otce Tajang-chána a jejich staří služebníci se stále ještě skrývají. Zmocnila se ho proto hrubá chtivost a pomyslně si, že shromáždí-li zbytek otcova vojska, bude moci vládnout jako za starých časů; s pomocí toho vojska a gürchánových vojsk, která byla s ním zajedno, se zmocní gürchánovy říše, zesílí a vypořádá se se všemi. Unesen těmito svody a hanebnými výpočty zradil utiskovaného gürchána a v souladu se svým záměrem mu řekl:

„Již dlouho jsem odloučen od svého ulusu a kmene. Čingischán je zaměstnán válkou s Kitajem a s tamějšími končinami a slyšel jsem, že mnozí z mých kmenů a z mého vojska bloudí rozptýleni v končinách Emilu, Qajalyqu a Beš-balyku. Až o mně uslyší zvěst, všude se shromáždí a postaví se proti svým nepřátelům. Dostanu-li propuštění ze služby gürchánovy, půjdu, shromáždím je a budu gürchánovi pomocí ve všech jeho záležitostech a příhodách; a dokud budu živ, budu jako dříve plnit povinnosti poddanosti a poslušnosti a řídit se jeho rozkazy.“

Gürchán se upřímně spolehl na jeho slovo a dal mu svolení. Kūčlūg se s ním rozloučil a dal se do díla. Když se rozšířila zvěst o jeho objevení v Turkestánu, shromáždily se k němu zbytky kmenů a vojáků jeho otce, kteří unikli ranám meče Čingischánova vojska. Pustošil na všech stranách a sbíral kořist, takže jeho houf se velmi rozmnožil; měl vojsko i výzbroj. Tehdy obrátil tvář ke gürchánovi, napadl země a okrsky jeho říše a zmocnil se

6. Usmán (Osmán) byl posledním samarkandským panovníkem z turecké dynastie Karachánovců, kteří odvozovali svůj původ od Afrásijába, bájeného krále Túrátu z íránského národního eposu (Firdausiho Šáhnáme). Nejprve se s chorezmšáhem spojil proti Kara-Kitajům, roku 1212 se však proti němu vzbouřil a Muhammad ho dal popravit.

jich. Gūrchán byl starý a slabý a nedokázal si poradit. Když Kūčlūg dostal zprávu o tažení sultána Muhammada proti gūrchánovi, zesmělel. Obě strany si ustavičně posílaly posly a ujednaly, že sultán vytáhne proti gūrchánovi od západu, Kūčlūg od východu a sevřou ho. Předejde-li sultán, připadnou mu z gūrchánovy říše Almalyk, Chotan a Kašgar; přiloží-li však ruku k dílu dříve Kūčlūg, dostane se mu té říše až po řeku u Fanákatu.⁷ Na tom všem se obě strany dohodly.

Kūčlūg předběhl. Gūrchánova vojska byla daleko; hnal se spěšně a napadl gūrchána u Balasagunu. Gūrchán se s ním utkal s tolika vojskem, kolik ho měl nablízku, a Kūčlūga porazil; poražený Kūčlūg ustoupil, aby své vojsko znovu uspořádal a dal do pořádku.

Sultán Muhammad Chorezmšáh se se samarkandským sultánem obrátil proti gūrchánovi. Když přišli do země Taraz, stál tam Tajangu s velkým vojskem, jež bylo hlavou gūrchánovy armády. Obě strany se střetly; Tajangu padl do rukou sultána Muhammada a jeho vojsko bylo obráceno na útěk.⁸ Kūčlūg, uslyšev o gūrchánově slabosti, připravil se k boji, hnal se s největším spěchem, přepadl ho ve chvíli, kdy byla jeho vojska rozptýlena, a zajal ho. Gūrchán, nemaje žádných prostředků, se mu chtěl podrobit, ale Kūčlūg k tomu nesvolil: choval se k němu jako k otci a navenek mu projevoval úctu, ale lstí se zmocnil všech oblastí, které gūrchán měl, i jeho královské hodnosti. Po dvou letech zemřel gūrchán žalem; poklady, jmění i vojsko, které po tři lustra a pět let v blahobytu a štěstí shromažďoval a připravoval, to vše padlo do rukou Kūčlūgových.⁹ Několik let setrval Kūčlūg v této hodnosti.

7. Emil je řeka v Tarbagataji, na níž později sídlil Ögedejův ulus; Qajalyq leží v Sedmiříčí jižně od Balchašského jezera. Almalyk se nacházel v údolí Ili nedaleko dnešní Kuldže, Chotan a Kašgar jsou oázy v Tarimské pánvi. Fanákat (Benákat) ležel na Syrdarji nedaleko dnešního Taškentu; „řeka u Fanákatu“ je tedy Syrdarja.

8. Taraz (Talas), dnes město Taraz v jižním Kazachstánu. Berezín čte jméno velitele „Taniku“; novější edice čtou Tajangu, což je patrně turecký titul „komoří“. Bitva, v níž byl gūrchánův vojevůdce zajat, se odehrála roku 1210.

9. Kūčlūg zajal gūrchána roku 1211 a ten zemřel roku 1213. Výraz „tři lustra a pět let“ (tedy dvacet let) je Berezinovým převodem perského obratu, který jiní vykládají jako „třikrát třicet a pět let“; v žádném případě ho nelze brát jako přesný údaj: Jelü Čilugu vládl přes třicet let a kara-kitajská říše trvala zhruba osmdesát let.

Hned na počátku té doby pojal za ženu dívku z kmene [...], jehož většina byla [...].¹⁰ Dívka ho obrátila k modloslužbě. Když se jeho královská moc v kara-kitajských oblastech upevnila, vztáhl na poddané ruku útlačku a začal páchat násilí a tyranii. Každoročně posílal vojska do tamějších muslimských zemí, aby páchala všeliké zlořády a urážky. Když takto uplynulo několik let, lidé se ocitli v tísní pod tlakem násilí a z beznaděje se podrobili jeho rozkazům; vojska přišla do těch měst a v domě každého předáka se ubytoval jeden voják.¹¹ Mezi muslimy se rozmohla nevázanost; modloslužebníci si dělali, co chtěli, a žádný tvor jim nemohl vzdorovat.

Odtud Kūčlūg vytáhl do chotanského panství a obyvatele těch okrsků odvracel od víry Muhammadovy – požehnání Boží jemu i jeho rodu! – a donucoval je, aby si v zoufalství vybrali ze dvou věcí: buď přijmout vyznání nazaretských o Trojici, nebo modloslužbu a oblékat se do oděvu Kitajů. Chtěl cestou násilí a zvůle zvítězit nad výroky a důkazy muslimských imámů a vydal provolání, aby se všichni, kdo patří k lidem čistoty a vědění, dostavili na pole. Chotanští imámové na základě toho rozkazu vyšli všichni najednou ven. Předák shromáždění Alá ad-Dín Muhammad Chotanský vstal, přistoupil ke Kūčlūgovi, nabrousil jazyk k vyslovení pravdy a začal spor o náboženství. Když hlasy zesílily, pravda zvítězila nad marností, vzdělaný nad nevzdělanec a imám Alá ad-Dín Muhammad zahnal Kūčlūga do úzkých; Kūčlūga se zmocnil úžas a ztrnutí. V hněvu začal prokletým jazykem mluvit nepřistojná slova urážející pána proroka. Imám Muhammad řekl: „Prach do tvých úst, nepříteli pravé víry!“ Kūčlūg ho dal jmut a mučit rozličnými těžkými mukami. Imám je trpělivě snášel a po rozličných trýzních ho přibíli čtyřmi hřeby na dveře jeho vlastní medresy.¹² Po té žalostné události zůstala věc muslimů rázem bez světla; ruka tyranie a nepravosti se zjevně vztáhla od nevěřících na muslimy. Lid se oddal modlitbě.

10. Mezeru ponechal v textu již Berezín, neboť jeho rukopisy zde jména vynechávají. Podle Džuvejního, z jehož díla Rašíd celé toto vyprávění přebírá, byla Kūčlūgova manželka gürchánovou dcerou (či schovankou) a vyznávala buddhismus, který muslimští autoři nazývají modloslužbou; Najmani sami byli z velké části nestoriánští křesťané.

11. Berezínovo znění je zde nejasné. Novější edice rozumějí místu tak, že Kūčlūgova vojska každoročně ničila úrodu, takže obyvatelstvo, sužované několikaletým hladem, se nakonec podrobilo.

12. Nazaretskými se míní křesťané (ve Sřední Asii nestoriáni), oděvem Kitajů kroj buddhistických Kara-Kitajů. Příběh imáma Alá ad-Dína, ukřižovaného na vratech vlastní medresy (náboženské školy), zachoval Džuvejní a patří k nejznámějším epizodám muslimského vyprávění o Kūčlūgovi.

Znenadání šíp modliteb utlačovaných zasáhl cíl vyslyšení a vyhnání toho nevěřícího tyrana bylo usnadněno rukou vojska vládce světa Čingischána. Stalo se to takto:

Když se Čingischán, jak bylo vyličen, uvolnil od války s Kitajem, určil Mukali-govana s velkým vojskem ke střežení Kitaje a východní strany a sám se obrátil k západním končinám. Džebe-nojana poslal napřed s velkým vojskem, aby vyhnal Kūčlūga. Kūčlūg se tehdy nacházel ve městě Kašgaru. Mongolské vojsko ještě ani nezačalo boj, a Kūčlūg se již obrátil na útěk. Džebe-nojan se svými nökery dal ve městě provolat, aby každý člověk setrval při své víře a zachovával cestu dědů a otců.¹³ Kūčlūgovi vojáci, kteří bydleli ve městě po domech muslimů, byli všichni pobiti a mongolské vojsko se pustilo po Kūčlūgových stopách: na každém místě, kde se zastavil, ho vyhnali, až nakonec zabloudil v badachšánských končinách mezi horami. V soutěsce, kterou nazývají Sarig-kol, ho chytili, zabili a vrátili se. Obyvatelé Badachšanu se obohatili nesčetskou kořistí peněz a drahocenností.

A je pravdivé a zjevné, že každý tvor, který bude utiskovat víru Muham-madovu – budiž navěky požehán! –, bude brzy svržen a přemožen; a kdo pěstuje a upevňuje zákon Ahmadův, byť i sám nebyl jeho vyznavačem, tomu se blaho a vzestup den ze dne rozmnožuje a zdvojnásobuje a jeho dny mají dokonalé trvání.¹⁴

Poněvadž dějiny Čingischána od počátku roku chonin, jenž je rokem bera-na a připadá na ša'bán roku 607 hidžry, do konce roku bars, jenž je rokem levharta a připadá na zú l-ka'da roku 614, což činí dobu osmi let – v posledním z těchto roků bylo Čingischánovi šedesát čtyři let –, byly sepsány s rozdělením do kapitol, začneme nyní dějiny chalífů, sultánů, chákánů, vládců a atabegů, kteří byli v tomto zmíněném období Čingischánovými

13. Mukali obdržel roku 1217 čínský titul *guowang*, „kníže státu“, odtud Rašidovo Mukali-govan; viz předchozí kapitolu. Džebeho výprava proběhla v roce 1218; vyhlášení náboženské svobody ukazuje obvyklou mongolskou politiku, která zde obrátila muslimské obyvatelstvo Kašgaru proti Kūčlūgovi.

14. Ahmad je jedno ze jmen proroka Muhammada. Rašíd, konvertita z židovství a vezír muslimských ílchánů, zde naráží na Mongoly samotné: i nemuslimský panovník, který ochraňuje islám, dochází požehnutí.

současníky; sepíšeme je zkráceně a potom opět přejdeme k dějinám Čingischána, které následovaly, bude-li se to líbit Bohu Nejvyššímu!¹⁵

*[Na tomto místě následují u Rašída stručné dějiny Čingischánových současníků – abbásového chalífy, chorezmšáha Muhammada, vládců Sýrie, Egypta, Malé Asie a dalších zemí –, které Berezin do svého překladu zahrnul a jejichž závěrečnou formuli připojil hned za úvodní. Právě v tomto oddíle, v dějinách chorezmšáha, vypráví Rašíd o pobití Čingischánových obchodníků v Otráru a o potupení jeho poslů, tedy o bezprostřední příčině války, na kterou se text dále odvolává („jak bylo vylíčeno dříve“).]*¹⁶

Poněvadž byly zkráceně sepsány dějiny chákánů, chalífů, sultánů, vládců a atabegů okolních zemí, Čingischánových současníků, od počátku roku chonin, jenž je rokem berana a připadá na ša'bán roku 607, do konce roku bars, jenž je rokem levharta a připadá na zú l-ka'da roku 614, což činí dobu osmi let, začneme opět dějiny Čingischána, které následovaly po tomto zmíněném období, a sepíšeme je po kapitolách, bude-li se to líbit Bohu Nejvyššímu!

Dějiny Čingischána od roku zajíce do roku prasete

*[Nadpis oddílu zní v plném znění: „Dějiny Čingischána od počátku roku tula, jenž je rokem zajíce a připadá na měsíc zú l-ka'da roku 615 hidžry, do konce roku qaqa, jenž je rokem prasete a připadá na safar roku 624; délka tohoto období činí deset let.“]*¹⁷

15. Ša'bán roku 607 připadá na leden 1211, zú l-ka'da roku 614 na přelom ledna a února 1218. Věk šedesát čtyři let vychází z Rašídova údaje, podle něhož se Čingischán narodil roku 1155; novější badatelé dávají většinou přednost roku 1162.

16. Roku 1218 dorazila do pohraničního Otráru na Syrdarji velká karavana muslimských obchodníků (podle Džuvejního asi 450 osob), kterou Čingischán vypravil do chorezmské říše spolu se svými vyslanci. Místodržitel Otráru Inalčuq, příbuzný sultánovy matky Terken-chatun, známý pod čestným jménem Gajir-chán, je obvinil ze špehování a se souhlasem sultána Muhammada je dal povraždit a zboží zabavit; uniknout měl jediný člověk. Čingischán pak k sultánovi vyslal poselstvo s požadavkem, aby mu Inalčuqa vydal. Sultán vedoucího posla dal zabít a jeho průvodcům oholit vousy, což byla těžká potupa. Tím byla válka nevyhnutelná.

17. Zú l-ka'da roku 615 připadá na leden až únor 1219, safar roku 624 na leden až únor 1227. Rok slepice, v němž se Čingischán vrátil domů, začínal v safaru roku 622, tj. v únoru 1225; ramadán roku 624, měsíc jeho smrti, odpovídá srpnu 1227. Válkou s Tanguty se míní tažení proti tangutskému státu Si-sia (1226–1227), o němž bude řeč v závěru Čingischánových dějin.

Na počátku tohoto období podnikl výpravu do země Turkestánu a do oblastí íránské země: během šesti let vyřídil záležitosti těch oblastí a sedmého roku, jenž je rokem slepice a připadá na safar roku 622, přibyl do svých táborů. Když však uslyšel, že se tangutská země znovu vzbouřila, zabýval se výpravou tam a dobyl ji. Ve zmíněném roce prasete, patnáctého dne prostředního podzimního měsíce, který odpovídá měsíci ramadánu, zemřel. Ačkoli skonal v sedmdesátém třetím roce svého věku, protože tento rok nebyl úplný, žil přesně sedmdesát dva let, v čemž se shodují i Mongolové.

Tažení praporů vládce světa na zemi chorezmšáha

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tažení praporů vládce světa, císaře a držitele světa Čingischána do oblastí sultána Muhammada Chorezmšáha, aby si tu zemi podrobil.“]

Když nastal rok zajíce, jenž připadá na zú l-ka'da roku 615 rozmnoženého o měsíce roku [6]16, když se usadil prach Kūčlūgovy vzpoury a cesty byly očištěny od nepřátel a protivníků, určil a rozdělil Čingischán syny a begy tümenů, tisíců a setnin, svolal shromáždění, uspořádal kurultaj, položil základ jase z nových ustanovení i ze starých zákonů a zabýval se výpravou do země chorezmšáhovy. V roce draka strávil léto na cestě k řece Irtyši, vyslal posly k sultánu Muhammadovi s oznámením, že se rozhodl vytáhnout na jeho stranu, a předem ho zpravil o pomstě za to, že sultán dříve kryl zabití obchodníků a ostatní, jak bylo vyličeeno předtím.¹⁸ Na podzim rozkázal vytáhnout a zmocnil se všech zemí, které ležely na cestě. Když přibyl do končin Karluků, přišel se podrobit tamější předák knížat Arslanchán, obdržel dary a táhl jako pomocník s mongolskými vojsky; z Beš-balyku přišel do služby idikut Ujgurů se svým kmenem a z Almalyku Suqnaq-egin se svým vojskem.¹⁹

18. Rašídova zvířecí léta jsou v této části posunuta o rok: kurultaj, na němž bylo tažení rozhodnuto, se konal v roce zajíce 1219, v létě téhož roku stál Čingischán na Irtyši a na podzim 1219 táhl k Otráru. Rok draka, k němuž Rašíd tyto události klade, je ve skutečnosti rok 1220. Jasa je Čingischánův zákoník; *tümen* (tma) je desetitisícový vojenský útvar.

19. Karlukové byli turecký kmen v Sedmířiči; jejich vládce Arslan-chán z Qajalyqu se Čingischánovi podrobil již roku 1211. *Idikut* („posvátné štěstí“) byl titul ujgurského vládce, tehdy Barčuqa, který se Mongolům poddal dobrovolně roku 1209. Suqnaq-egin (Berezin: Suknak) vládl v Almalyku.

Příchod k Otráru a jeho dobytí

Na konci podzimu zmíněného roku draka přibyl Čingischán se statečným vojskem k městu Otráru; jeho stan postavili naproti opevnění. Sultán dal Gajir-chánovi velké vojsko a na pomoc mu poslal komořího Qarača-chána s deseti tisíci jezdci; pevnosti a hradby města dokonale opevnili a nashromáždili válečné stroje.²⁰ Čingischán rozkázal, aby Čagataj a Ögedej s několika tümeny vojska oblehli město; Džochiho s nějakým vojskem určil na stranu Džendu a Jangikentu, skupinu begů určil na stranu Chodžentu a Benákata a rovněž i na každé jiné místo určil vojsko. Sám s Toluj-chánem vytáhl na Bucharu; příběh o tom, jakým způsobem byly podrobeny Buchara a Samarkand, bude vyložen na svém místě.²¹

U Otráru bojovaly obě strany po pět měsíců. Nakonec se věc obyvatel Otráru dostala do zoufalého stavu. Qarača souhlasil s tím, že projeví poddanost a vydá město, ale Gajir-chán, věda, že on je duší toho sváru, na schválení toho rozhodnutí ani nepomyslel; vynakládal úsilí a nesvoloval k míru pod záminkou: „Nebudu nevěrný svému dobrodinci.“ Proto ani Qarača na tom dále netrval a za noci vyšel se svým vojskem městskou branou. Mongolské vojsko ho zajalo a přivedlo před prince. Ti pravili: „Vlastnímu pánu jsi nezůstal věrný, ač jsi mu byl zavázán mnohými dřívějšími projevy milosti; jak bychom se tedy my mohli spoléhat na tvou oddanost?“ Zabili ho se všemi jeho nökery, město dobyli, všechny lidi vyhnali jako stádo beranů z města ven a všechno, co se našlo, vydrancovali.

Gajir-chán se s dvaceti tisíci lidí uchýlil do citadely: vycházeli po padesáti mužích a byli pobíjeni. Po celý měsíc boj neustával a větší část z nich byla pobita. Gajir-chánovi zůstali jen dva muži; ustavičně se bránil a bojoval. Mongolské vojsko ho v opevnění sevřelo; vystoupil na střechem a nevzdával se. I ti dva nōkeři byli zabiti. Nezbyvalo žádné zbraně; potom házel cihly a

20. Otrár ležel na středním toku Syrdarji při ústí řeky Aryse v dnešním jižním Kazachstánu; z města zbylo rozsáhlé archeologické naleziště. Gajir-chán je Inalčuq, původce otrárského krveprolití (viz pozn. výše), a proto „duše toho sváru“. Qarača (Berezin: Karadža) nesl hodnost *hádžib*, dvorní komoří.

21. Džend a Jangikent („Nové město“) ležely na dolní Syrdarji; Chodžent (dnes Chudžand v Tádžikistánu) a Benákat (Fanákat) na jejím středním toku nad Otrárem. Mongolské vojsko se tak rozdělilo, aby si podrobilo celou linii Syrdarje, zatímco hlavní síly pod Čingischánem pronikly do nitra Mávaránnahru.

stále bojoval. Mongolové ho postupně obklíčili a zajali. Hradby a opevnění srovnali se zemí; z lidu a řemeslníků, kteří unikli meči, některé odehnali do davu k Buchaře, Samarkandu a do těch končin, Gajir-chána usmrtili v Kōk-saraji a odtud odešli.²²

Džočiho tažení na Džend a Jangikent

Podle rozkazu vládce světa Čingischána vytáhl princ Džochi ve zmíněné době s Ulus-idim na stranu Džendu.²³ Nejprve přibyl k pevnosti Sighnaq v džendském okrsku na břehu Sajhúnu. Napřed poslal jako posla Husajna-hádžího, který byl odedávna jako kupec připoután ke službě Čingischánově a patřil k jeho domácím, aby po vyřízení poselství silou svého vědění a blízkosti přesvědčil obyvatele toho okrsku a vyzval je k poddanosti, aby zachránili svou krev a jmění. Když však vešel do Sighnaqu, ještě než vyřídil poselství a začal s domluvami, spustili ničemové, trestanci a lupiči křik, za modlitebních zvolání ho zabili a pokládali to za velkou zásluhu. Když Džochi-chán o té události uslyšel, sešikoval vojsko a rozkázal, aby se bojovalo od začátku dne do noci. Bojovali na střídačku, až mocí vnikli do toho města; odepřeli odpuštění i slitování a jako pomstu za jednoho člověka pobili všechny. Správu té země svěřil Džochi synovi Husajna-hádžího.²⁴

Odtud vytáhl a podrobili si Uzkend a Barčinlygkend. Poté zamířili na Aš-nás. Většinu tamějšího vojska tvořili trestanci a lupiči; v boji vynaložili úsilí a větší část z nich byla pobita. Zvěst o tom došla do Džendu. Qutlugchán, kníže knížat, kterého sultán určil k ochraně těch končin, přešel v noci

22. Obléhání Otráru trvalo od podzimu 1219 do února 1220. Kōk-saraj („Modrý palác“) byl palác v Samarkandu, kde tedy Inalčuq zemřel až po dobytí tohoto města; pozdější podání tvrdí, že mu na Čingischánův rozkaz nalili do očí a uší roztavené stříbro. „Davem“ (persky *hašar*) se rozumějí zajatci a odvedenci, které Mongolové hnali k obléhacím pracím a do prvních řad útoku.

23. Berezin v poznámce vykládá „ulus Idi“ jako idiqua s jeho Ujgury. Novější badatelé v něm spíše spatřují jeden z čestných (posmrtných) titulů samotného Džočiho, který Rašid či jeho pramen mylně pokládal za jméno další osoby.

24. Sighnaq (Berezin: Saganak) ležel na středním toku Syrdarji v dnešním Kazachstánu; v pozdějších stoletích byl sídlem chánů Bílé hordy. Sajhún je muslimský název Syrdarje (Amudarja se nazývala Džajhún). „Modlitebním zvoláním“ je *takbír*, „Bůh je veliký“: vrah tak čin vydával za skutek svaté války proti nevěřícím.

za Sajhún a stepní cestou zamířil do Chorezmu.²⁵ Když zpráva o jeho odchodu z Džendu došla k Džočimu, poslal do Džendu s poselstvím Čin-Temūra, nabídl jim milost a přikázal, aby upustili od nepřátelství. Protože v Džendu nebylo žádného zvláštního předáka a správce, šel každý po svém, sám mluvil a sám o věci rozvažoval. Luza se vzbouřila a vrhla se na Čin-Temūra; on je však obratně a s přetvářkou zpravil o události se Sighnaqem a o zabití Husajna-hádžího, utišil je a zavázal se jim úmluvou: „Nedopustím, aby se sem přiblížilo cizí vojsko.“ Oni se z té dohody zaraodovali a neublížili mu.

Čin-Temür od nich náhle odešel, přibyl do služby k Džočimu a Ulus-idimu a oznámil jim události, jichž byl svědkem. Vytáhli tam a utábořili se na dohled města 4. safaru roku 616.²⁶ Vojska se dala do zasypávání a vyrovnávání příkopu. Obyvatelé Džendu zavřeli městské brány a začali boj na hradbách. Protože nikdy neviděli války, divili se, jak mohou Mongolové vystoupit na hradby opevnění; ti však přistavili k hradbám žebříky, ze všech stran vystoupili na hradby, otevřeli městské brány a vyvedli všechny měšťany za město. Na obou stranách nebylo žádnému tvorů způsobeno neštěstí ani škoda: protože obyvatelé stáhli nohy od války, vztáhli k nim Mongolové ruku milosti, kromě několika ničemů, kteří mluvili s Čin-Temürem hrubá slova; ty zabili. Devět dní a nocí drželi obyvatele na poli a město vyplenili. Potom tam dosadili za správce Alího-chodžu, který pocházel z jedné bucharské rodiny a dostal se do služeb Čingischánových ještě před začátkem výprav, a šli k městu Jangikentu: zmocnili se ho a dosadili správce.²⁷

Odtud se Ulus-idi vydal na cestu ke Karakorumu. Z turkmenských kočovníků, kteří se nacházeli v těch končinách, bylo určeno deset tisíc mužů k chorezmskému vojsku; v jejich čele stál Tajnal-nojan. Když odešli několik

25. Uzkend, Barčinlygkend (Berezín: Bar-Chalygkend) a Ašnás byla menší města na dolní Syrdarji mezi Sighnaqem a Džendem. Chorezmzem se zde rozumí vlastní jádro říše na dolní Amudarji s hlavním městem Urgenčem.

26. Uvedené datum odpovídá 21. dubnu 1219, což se nesnáší s příchodem Mongolů k Otráru na podzim téhož roku; správně jde nejspíš o 4. safar roku 617, tj. 10. dubna 1220.

27. Alí-chodža byl jedním z muslimských kupců a rádců, kteří Čingischánovi sloužili již před západním tažením. Čin-Temür, Kitan z Džočiho družiny, se později, ve 30. letech 13. století, stal místodržitelem Chorezmu a Chorásánu. Jangikent (arabsky al-Qarja al-hadita, „Nová ves“) byl starým střediskem Oghuzů nedaleko ústí Syrdarje.

denních pochodů, nešťastný úděl je svedl k tomu, že zabili jednoho Mongola, kterého nad nimi Tajnal ustanovil jako svého náměstka, a vzbouřili se. Tajnal-nojan šel napřed; když uslyšel zvěst, vrátil se a větší část toho kmene pobil. Někteří se zachránili útekem, odešli s jinými houfy k řece Amu a k Mervu a vytvořili tam početný oddíl, jak bude vylíčeno na svém místě.²⁸

Dobytí Benákatu a Chodžentu a příběh Temür-malika

Když Čingischán přibyl k Otráru, rozeslal na různé strany syny a begy: Alaq-nojana, Sögetüho a Tagaje, všechny tři s pěti tisíci muži, poslal k Benákatu. Šli tam s jinými begy, kteří se k nim připojili z různých stran. Místodržitelem tam byl Ilgetü-melik s vojskem Kanglů.²⁹ Tři dny bojovali; čtvrtého dne prosili obyvatelé města o milost a vyšli ven s poddaností. Vojáky, řemeslníky a lid postavili každé zvlášť. Vojáky pobili, jedny mečem, jiné šipy, ostatní rozdělili po tisících, stovkách a desítkách a mladé muže vyvedli ven do davu. Pak zamířili k Chodžentu.

Když tam přišli, obyvatelé vložili naději v opevnění. Velitelem tam byl Temür-malik, muž statečný, nesmírně odvážný a smělý. Opevnil vysoký hrad uprostřed Sajhúnu, v místě, kde se řeka rozděluje ve dvě ramena, a uchýlil se tam s tisícem vybraných mužů. Když vojsko přibýlo, nepodařilo se opevnění dobýt hned, protože šipy a kameny z metacích strojů na ně nedosahovaly. Přihnali tam dav mladých mužů z Chodžentu a přivedli posily z Otráru a z dobytých opevněných míst a vesnic, takže se sešlo padesát tisíc mužů davu a dvacet tisíc Mongolů. Všechny rozdělili po desítkách a stovkách; nad každou stovkou Tádžiků velel jeden Mongol, aby pěšky nosili kameny od hory, která ležela ve vzdálenosti tří farsachů, a házeli je do Sajhúnu.

28. „Karakorum“ je Berezinovo čtení; vzhledem k tomu, že jde o pochod v okolí dolní Syrdarje, je pravděpodobnější, že se míní step Karakum („Černé písky“) severně od Aralského jezera. „Chorezmským vojskem“ se rozumí mongolské vojsko určené k obléhání Chorezmu. Turkmeni jsou zde kočovní Oghuzové z dolní Syrdarje; o jejich vzpouře u Mervu se vypráví dále.

29. Alaq-nojan byl z kmene Baarinů a patřil k Čingischánovým tisícníkům. Místodržitele Benákatu jiné rukopisy nazývají Elatgu-melik. Kanglové (Qangli) byli turecký kočovný národ z Kipčacké stepi, spřízněný s rodem sultánovy matky Terken-chatun; tvořili jádro chorezmského vojska a Mongolové s nimi jako s hlavními nepřáteli všude nakládali nejtvrději.

Temür-malik udělal dvanáct vorů, shora zakrytých a pro ochranu pokrytých mokrou plstí s hlínou a octem; ponechal v nich okénka. Každý den časně ráno vysílal na každou stranu šest z nich a tvrdě se bili. Šípy, oheň ani nafta na ně nestačily; kameny, které Mongolové kladli do řeky, zase rozházeli do řeky. V noci na ně podnikal přepady, takže to vojsko jím bylo vysíláno.³⁰ Potom Mongolové zřídili rozličné metače šípů a stroje a vedli tvrdé boje.

Když se Temür-malikovi začalo dařit zle, připravil v noci sedmdesát lodí, které určil pro den útěku, naložil na ně majetek a zavazadla, posadil na ně válečníky a sám se shromážděním vybraných mužů vstoupil na loď. Zapálil pochodně a jako blesk se pustil po řece. Mongolské vojsko se o tom dozvědělo a šlo po březích řeky. Temür-malik obracel čluny a vory všude tam, kde se objevil houf Mongolů, a ranami šípů, jež neminuly cíl, je zaháněl a hnál lodě po řece jako vítr, až přibyl k Benákatu; jedním úderem přerval řetěz napjatý přes řeku, aby zastavil průjezd lodí, a beze strachu proplul. Vojska z obou břehů řeky s ním bojovala, dokud nepřibyl do končin Džendu a Barčinylygu.

Džoči-chán, zpraven o jeho postavení, měl vojska na obou březích Sajhúnu na několika místech; postavil most z lodí, rozestavil válečné stroje a začalo se střílet. Temür-malik se o přípravách vojska dozvěděl, vystoupil z řeky na břeh u Barčinylygkendu a pokračoval na koních. Mongolové šli za ním. Posílal zavazadla napřed a sám se zastavoval k boji; tak majetek odcházeli vpřed a on zase šel za ním. Několik dní se takto bil; větší část jeho lidí byla pobita a mongolské vojsko se každou chvílí rozmnožovalo. Nakonec mu majetek vzali a zůstal jen s malým počtem, ale dále se bránil a nevzdával se. Když byli zabiti i ti a jemu nezůstalo žádné zbraně kromě tří šípů, z nichž jeden byl zlomený a bez železného hrotu, pronásledovali ho tři Mongolové. Šípem bez hrotu, který vystřelil, oslepil jednoho z nich a ostatním řekl: „Zbývají mi dva šípy; na váš počet mám šípů dost. Bude pro vás lepší

30. Temür-malik patří k nejslavnějším obráncům chorezmské říše a jeho příběh, převzatý od Džuvejního, byl v muslimském světě velmi oblíbený. Farsach je perská míle, přibližně šest kilometrů. Tádžiky nazývali Turci a Mongolové usedlé íránské (persky mluvící) obyvatelstvo, zde tedy muslimské odvedence. Nafta je hořlavá směs na bázi ropy, vrhaná v nádobách; mokrá plst' s hlínou a octem měla chránit vory před jejím ohněm.

vrátit se a zachránit si duši.“ Mongolové se obrátili zpět a on se dostal do Chorezmu.

Tam se opět zabýval přípravami k válce, s houfem lidí přišel k Jangikentu, zabil správce, který tam byl, a vrátil se. Protože nepokládal za dobré zůstat v Chorezmu, odešel za sultánem cestou na Šahristán a spojil se s ním. Po celou dobu, co byl sultán na pochodech, i on předváděl hrdinské činy a statečnost; po nešťastné události se sultánem odešel jako derviš do Damašku.³¹ Když požár vzpour dohořel, byla láska k vlasti příčinou jeho návratu: přišel do těch končin a několik let žil v pevnosti Ars ve Ferganě a vyptával se na svůj dům a na děti. Jednou šel do Chodžentu a spatřil svého syna, který se vrátil od pána Batua, od něhož obdržel dary, a bylo mu předáno movité i nemovité jmění otcovo. Přistoupil k synovi a řekl: „Kdybys uviděl svého otce, poznal bys ho?“ Ten odpověděl: „Byl jsem ještě kojenec, když otec odešel, a neznám ho; ale je tu jeden ghulám, který ho zná.“ Přivedl ho. Temür-malik ukázal znamení, která měl na těle; když je ghulám spatřil, ujistil se. Zpráva o tom, že zůstal naživu, se rozšířila. Lidé ho však neuznali a zapřeli, protože u nich bylo mnoho zástav. Proto zamýšlel vydat se do služby ke qa'anovi. Cestou přibyl ke Qadan-ogulovi. Ten ho dal spoutat a vyptával se ho na minulé události, na zápasy a bitvy s Mongoly. On odpovídal směkými řečmi tohoto druhu:

*Moře i hory mě viděly v boji,
kde jsem stál s proslulými muži Túránu.
Co jsem vykonal, tomu svědky jsou hvězdy;
pro mou statečnost svět u mých nohou leží.*

31. Šahristán ležel na okraji pouště v severním Chorásánu, nedaleko Nasá. „Nešťastnou událostí“ se míní útek a smrt sultána Muhammada na ostrově v Kaspickém moři (přelom let 1220 a 1221); Temür-malik pak bojoval po boku jeho syna Džalál ad-Dína. Derviš je muslimský poutník a asketa.

Poznal také Mongola, kterého tehdy zranil zlomeným šípem. Když se ho princ na mnohé vyptával a on při odpovědích nezachovával pravidla zdvořilosti a úcty, zasáhl ho princ v hněvu šípem a učinil ho blaženým:³²

Schoulil se a vydal jen jediné „ach!“;

od dobrých i zlých myšlenek ho tím oprostil.

Čingischán u Buchary

[Plné znění nadpisu: „Příběh o příchodu Čingischána k městu Buchaře a o tom, jak se ho zmocnil.“]

Již dříve jsme se zmínili, že Čingischán na konci podzimu roku draka, jehož jaro odpovídá měsíci zú l-hidždža roku 616, přibyl k městu Otráru, určil Čagataje a Ögedeje k dobytí Otráru a Džočiho a begy s vojsky každého na nějakou stranu. Ve druhém jarním měsíci roku hada, jehož první měsíc odpovídá zú l-hidždža roku 617, tedy asi po pěti měsících, se zmínění princové a begové zabývali každý dobýváním míst, která byla vyjmenována. Ty věci probíhaly způsobem, který byl vylíčen. Nyní vyložíme podrobně, postupně a úplně dobývání míst, jež vykonal Čingischán po odchodu z města Otráru, až do doby, kdy se všichni princové a begové znovu sešli v jeho službě a on znovu určil Džočiho, Čagataje a Ögedeje k podrobení Chorezmu, zatímco sám s Toluj-chánem přešel řeku u Termezu a vytáhl do íránské země. Co bylo potom, vypovíme opět, bude-li se to líbit Pánu Nejvyššímu.

Stalo se to takto: Čingischán určil prince a begy k dobývání zemí a sám osobně vytáhl z Otráru na Bucharu. Nejmladšímu synovi Toluj-chánovi, jehož přízvisko bylo Eke-nojan, přikázal, aby táhl v jeho službě se statečným vojskem cestou na Zarnuk. Přibyli nečekaně za úsvitu k tomu opevnění. Obyvatelé okolí se ve strachu z toho obrovského vojska ukryli v pevnosti. Čingischán k nim poslal jako posla komořího Danišmanda, aby jim ozná-

32. Batu, syn Džočiho, zakladatel Zlaté hordy, měl v Mávaránnahru podíl na příjmech. Qa'anem je míněn Ögedeje (vládl 1229–1241), Qadan-ogul byl jeho syn. Ghulám je otrok či služebník. „Učinil ho blaženým“ znamená, že ho zabil jako mučedníka víry. Verše jsou v originále perské; Berezin je převádí bez rýmu a také náš překlad se drží jen smyslu.

mil příchod vojsk a předložil jim domluvy. Houf otroků ho chtěl urazit, ale on zvolal:

„Já jsem komoří Danišmand, muslim a syn muslima. Z rozkazu Čingischánova jsem přišel jako posel, abych vás vytáhl z propasti záhuby. Čingischán sem přibyl se statečným a udatným vojskem. Pokud se mu vzepřete, v jediném okamžiku promění pevnost v rovinu a pole krví v Sajhún. Poslechnete-li však rady, pokoříte se a podrobíte se mu, zůstanou vaše duše i statky nedotčeny.“

Když uslyšeli tato rozumná slova, spatřili svou záchranu v projevu poddanosti. Přední muži vystoupili vpřed a poslali houf lidí s rozličnými potravinami. Když bylo Čingischánovi oznámeno jejich přibytí, zeptal se po náčelnících Zarnuku, rozhněval se, že se sami nedostavili, a poslal pro ně posla. Tehdy spěchali do jeho služby, byli poctěni rozličnými dary a dostalo se jim milosti pro jejich duše. Vyšel rozkaz vyhnat obyvatele Zarnuku na pole: mladé určili do davu k Buchaře, ostatním dal svolení vrátit se a Zarnuku dal jméno Qutlug-balyk.³³ Z tamějších Turkmenů jeden průvodce, který dokonale znal cesty, vyvedl vojsko k hranicím Núru cestou, která nebyla obvyklou silnicí; tu cestu od té doby nazývají „pustou cestou“.

Čingischán poslal jako posla Tajir-bahadura, který byl v předvoji, se zprávou o svém příchodu. Ten jim vzkázal sliby i hrozby. Po návratu poslu poslali obывatelé Núru po jednom poslovi do služby Čingischánovi hojně potraviny a projevíli poddanost. Když Čingischán potraviny přijal, rozkázal: „Sübedej půjde s vámi napřed; odevzdejte mu město.“ Když Sübedej přibyl, poslechli rozkazu a poslali šedesát vybraných mužů v doprovodu núrského emíra jménem Il-chodža jako pomoc na stranu Dabúsije. Když přibyl Čingischán, slavnostně ho uvítali a s pokorou mu podali proviant a potraviny. Čingischán je poctil královskou přízní a otázal se: „Jak velkou daň zde v Núru stanovil sultán?“ Řekli: „Tisíc pět set dinárů.“ Rozkázal: „Dej-

33. Toluj, nejmladší Čingischánův syn, nesl přízvisko Eke-nojan či Ulug-nojan, „Velký pán“. Zarnuk bylo opevněné městečko na cestě z Otráru přes poušť Kyzylkum k Buchaře. Jméno Qutlug-balyk znamená podle Berezina turecko-mongolsky „šťastné město“. Danišmand-hádžib byl muslim v Čingischánových službách; později zastával úřad komořího na Ögedejově dvoře.

te napřed tuto částku a kromě toho vás nepotká žádný útlak.“ Dali ji a vyvázli z plenění a vraždění.³⁴

Odtud vytáhl k Buchaře. V prvních dnech muharramu roku [6]17 se Čingischán utábořil na dohled města Buchary u bran pevnosti. Vojska přicházela postupně a rozkládala se kolem města. Vojsko Buchary čítalo 20 000 mužů; jejich velitelem byl Kök-chán a další begové, jako Hamíd-pur Tajangu, Sevinč-chán a Kešli-chán. Za noci vyšli se svým lidem z pevnosti ven, a když přišli na břeh Sajhúnu, přepadla je hlídka vojska a jejich stopy vydala větru zkázy.³⁵ Druhý den ráno obyvatelé otevřeli brány a do služby k Čingischánovi přišli imámové a učenci. Čingischán se vydal prohlédnout město a opevnění, vjel do města, dojel k páteční mešitě a zastavil se u nejzazšího místa svatyně. Jeho syn Toluj-chán sestoupil z koně a vystoupil na minbar. Čingischán se zeptal: „Je toto palác sultánův?“ Řekli: „Je to dům Boží.“ Sestoupil z koně, vystoupil na dva tři stupně minbaru a prohlásil: „Pole jsou holá, bez trávy; naplňte břicha našich koní.“ Otevřeli městské sýpky a vynesli obilí. Truhly s opisy Koránu udělali žlaby pro koně, měchy s vínem rozložili v mešitě a přivedli městské zpěváky, aby zpívali a tančili. Mongolové zpívali podle pravidel svého zpěvu; velmoži, sajjidové, ulamá a šajchové stáli u stájí místo konířů, aby hlídali koně, a plnili rozkazy těch kmenů.³⁶

Potom Čingischán vyšel ven z města, rozkázal přivést městské obyvatele a vystoupil na minbar sváteční modlitebny. Když s úplným vysvětlením vložil sultánovo nepřátelské jednání a jeho provinění, řekl:

34. Núr (dnes Nurata v Uzbekistánu) leží na okraji pouště severovýchodně od Buchary. Místo „pustá cesta“ čtou jiné rukopisy „chánova cesta“. Tajir-bahadur (Berezin: Tair) později vynikl jako velitel v Chorásánu; Il-chodža (jiná čtení El-chodža) byl podle jiných rukopisů synem núrského emíra. Dabúsija bylo město na cestě mezi Bucharou a Samarkandem.

35. Počátek muharramu roku 617 připadá na začátek března 1220. Jména velitelů čte Berezin „Kuk-chan, Chamid, Burta Jatku, Sijunč-chan a Kešikli-chan“; podáváme je podle novějších čtení, jméno Hamíd-pur Tajangu zůstává nejisté. Buchara leží daleko blíže k Amudarje (Džajhúnu) než k Syrdarje; zmínka o Sajhúnu je proto nejspíš chybou opisovačů.

36. Minbar je vyvýšená kazatelna v mešitě, z níž se pronáší páteční kázání (*chutba*); sajjidové jsou potomci Prorokovi, ulamá učenci v náboženském právu, šajchové představení súfijských řádů. Scénu v bucharské mešitě převzal Rašíd od Džuvejniho, který k ní připojuje výrok jednoho z přítomných imámů: je třeba mlčet, neboť to vane vítr Boží všemohoucnosti.

„Lide! Vězte, že jste spáchali veliké hříchy a hlavními hříšníky jsou vaši předáci. Zeptáte-li se mne, čím se ta slova dokazují, řeknu: tím, že já jsem trest Boží. Kdybyste neměli velikých hříchů, Bůh Veliký by mne na vaši hlavu neseslal jako trest.“

Potom se zeptal: „Kdo jsou vaši správci a důvěrníci?“ Každý jmenoval toho, ke komu patřil. Každému pak určil Mongola a Turka jako baskaky, aby nedopouštěli, aby vojáci páchali křivdy.³⁷ Když s tím skončil, zakončil svou řeč tím, že si vyžádal boháče a zámožné a rozkázal, aby vydali zakořpané jmění. Určeno bylo dvě stě osmdesát lidí, z nichž sto devadesát bylo měšťanů a ostatní přespolní. Podle rozkazu bylo od jejich důvěrníků vymáháno jmění. Co dali, to Mongolové vzali a nadto vybrali kontribuci a daň. Čingischán rozkázal zapálit čtvrti a větší část města za několik dní shořela, kromě páteční mešity a několika paláců, které byly z cihel.

Obyvatele Buchary hnali k obléhání citadely. Na obou stranách postavili stroje, uvedli do činnosti luky, metali kameny a šípy, z nádob házeli naftu a celé dny tím vším bojovali. Nakonec se posádka ocitla v zoufalé situaci; příkop citadely se srovnal se zemí lidmi i neživými předměty. S davem lidí z Buchary dobyli baštu a zapálili citadelu. Cháni, velmoži a emírové sultánovi, kteří dříve z pýchy sotva ráčili došlápnout na zem, byli potupně zajati a utopeni v moři zkázy. Z Kanglů nenechali naživu ani duši kromě nemluvnat. Zabito bylo přes třicet tisíc lidí a ženy a děti odvedli. Když bylo město očištěno od vzpoury a hradby srovnány se zemí, vyhnali v době modlitby všechny městské obyvatele na pole a mladé určili do davu k Samarkandu a Dabúsiji. Čingischán odtud vytáhl na město Samarkand, aby je dobyl.

Dobyetí Samarkandu

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tažení Čingischána k Samarkandu a o jeho dobytí jeho vojskem, jež vládne světu.“]

37. Sváteční modlitebna (*musallá* či *namázgáh*) je otevřené prostranství za městem, kde se konají modlitby o velkých svátcích. Čingischánova řeč o sobě jako o „trestu Božím“ patří k nejproslulejším místům perských kronik. Baskak (turecky, mongolsky *daruga*) byl mongolský dozorce nad podrobeným městem, zodpovědný za pořádek a výběr daní.

Na konci jara zmíněného roku moghaj, který připadá na zú l-hidždža roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, vytáhl Čingischán odtud k Samarkandu.³⁸ Sultán Muhammad Chorezmšáh svěřil Samarkand sto deseti tisícům mužů: šedesát tisíc byli Turkmeni s chány, kteří byli od sultána jejich hlavními veliteli, a padesát tisíc Tádžikové; k tomu dvacet obrovských slonů d'ábelské podoby a zvláštní houf i městská luza, kolik se jich jen v pevnosti dalo uživit. Kromě toho zpevnili hradby pevnosti, postavili kolem několik bašt a příkop naplnili vodou. Již v době, kdy Čingischán přibyl k Otráru, se rozšířila po obzorech zvěst o početnosti samarkandského vojska a pevnosti tamějších opevnění a citadely a všichni se shodovali, že budou zapotřebí léta, než se zmocní města Samarkandu a dostane se k citadele. Uznal proto za lepší takovou opatrnost, že nejprve vyčistí jeho okolí. Z té příčiny šel nejprve k Buchaře, podrobil si ji a odtud hnal celý dav k Samarkandu. Na cestě všude, kam přišel, nečinil těm, kdo se podrobili, žádného útaku, ale u těch, kdo kladli odpor, jako byly Sar-i Pul a Dabúsíja, zanechával vojsko k obléhání.³⁹

Když přibyl k Samarkandu, princové a begové, kteří byli určeni k Otráru a do jiných zemí, se uvolnili z práce dobývání těch míst a přibyli s tamějšími davy, které vyvedli ven. Za sídlo si zvolili Kōk-saraj. Jak která vojska přibývala, stavěla se kolem města. Čingischán jeden dva dny osobně objížděl kolem hradeb a bašt a vymýšlel opatření k jejich dobytí i k dobytí bran. Mezitím přišla zpráva, že sultán se nachází na letním stanovišti; Džebe-bahadura a Sübedej-bahadura, kteří patřili k váženým a předním begům, poslal s třiceti tisíci jezdci za sultánem, Alaq-nojana a Jisüra poslal na stranu Vachše a Tálaqánu.⁴⁰ Potom, třetího dne ráno, obklíčilo hradby města tolik mongolského vojska a davu, že je nebylo možno spočítat. Alpar-chán, Se-

38. Rokem moghaj se míní rok hada (1221). Rašídovo datování je však i zde o rok posunuto: Buchara padla v únoru až březnu 1220 a Samarkand hned nato, na jaře 1220 (nejspíš v březnu), tedy ještě v roce draka.

39. Místo „Turkmenů“ čtou jiné rukopisy „Turci“, tj. Kanglové a jiní kipčactí žoldnéři, a místo dvaceti slonů šedesát. Údaje o síle posádky jsou u všech autorů velmi nadsazené. Sar-i Pul („Předmostí“) bylo městečko na cestě mezi Bucharou a Samarkandem.

40. O pronásledování sultána Džebem a Sübedejem vypráví následující kapitola. Jisür (Berezin: Bisur) byl jeden z Čingischánových velitelů. Vachš je řeka i kraj v dnešním jižním Tádžikistánu, Tálaqán město v Tocharestánu na severovýchodě dnešního Afghánistánu.

vinč-chán, Balan-chán a houf jiných chánů bojovali venku; na obou stranách bylo mnoho zabitých. V noci se každý odebral do svého stanoviště.

Příští den Čingischán osobně vsedl na koně, všechna vojska držel kolem města a svedl s vojsky města boj na poli i na prostranstvích ranami šípů a mečů. Obyvatele města boj toho dne zastrašil a mezi lidem nastala nesvorost. Příštího dne obnovili Mongolové a vzdorující měšťané boj. Tu náhle přišli kádí, šajch al-islám a houf imámů do služby k Čingischánovi, a vrátivše se s jeho dobrými sliby, odešli opět do města. Ráno otevřeli bránu Namázgáh a vojska se ocitla ve městě.⁴¹ Toho dne se zabývali bouráním hradby a bašt a srovnali je s cestou. Ženy i muže hnali po stovkách na pole v doprovodu Mongolů, ale kádího a šajcha al-islám s těmi, kdo se k nim přidali, vyhnání ušetřili: asi padesát tisíc lidí se zachránilo v jejich společenství. Dali vyhlásit, že krev každého, kdo se bude skrývat, lze beztrestně prolít. Mongolové, kteří se zabývali pleněním, zabili mnoho lidí, které našli ukryté. Kornakové přivedli slony k Čingischánovi a prosili o píci pro ně. Rozkázal: „Pusťte je na pole, ať se sami toulají a žerou.“ Slony pustili, až zahynuli hladem.

V noci Mongolové vyšli z města ven. Posádka citadely byla ve velikém strachu. Alp-chán projevil odvalu: s tisícem ztřeštěnců učinil výpad, udeřil na vojsko a unikl. Ráno vojsko znovu obklíčilo citadelu a z obou stran stříleli a metali šípy a kameny. Hradbu, opevnění a bašty rozbořili a zkazili vodovod vedoucí zespodu od řeky. Téže noci zavřeli brány a šli.⁴² Ze siláků a junáků se asi tisíc mužů uchýlilo do mešity a zoufale se bili. Mongolové metali šípy a naftu a spálili mešitu se všemi, kdo v ní byli. Zbytek posádky vyhnali na pole: Turky oddělili od Tádžiků a všechny rozdělili na desítky a stovky. Turkům udělali kadeře po způsobu Mongolů; přesto pobili všechny Kangly, přes třicet tisíc mužů, s jejich vůdci Barišmas-chánem, Tagaj-chánem, Sarsyg-chánem, Ulag-chánem a dvaceti dalšími begy z

41. Kádí je soudce podle islámského práva, šajch al-islám nejvyšší náboženská autorita města. Brána Namázgáh dostala jméno podle sváteční modlitebny, k níž vedla. Alpar-chána nazývá Berezin „Albar-chán“ a dále „Alp-chán“.

42. Kornak je indický název pro honáka slona. Vodovodem se míní patrně olověný vodovod, jímž se do Samarkandu přiváděla voda. Věta „zavřeli brány a šli“ je u Berezina nejasná; smysl je patrně ten, že se útočníci té noci zmocnili brány citadely a vnikli dovnitř.

předních sultánových emírů, jejichž jména jsou zapsána v listu Čingischána Rukn ad-Dínu Kartovi.⁴³

Když byly město i citadela stejnou měrou rozbořeny a mnoho begů a vojáků pobito, sečetli druhého dne ty, kdo zůstali. Z toho počtu určili třicet tisíc lidí jako řemeslníky a rozdělili je synům, chotím a begům. Stejný počet určili do davu k obléhání. Ostatní přítomní se zachránili tím, že dostali svolení vrátit se, když svůj život vykoupili částkou 200 000 dinárů: k jejímu vybrání určil Čingischán Sikat al-Mulka a emíra Amída staršího, kteří patřili k předním hodnostářům Samarkandu, a ustanovil správce.⁴⁴ Některé z davu vzal s sebou do Chorásánu a některé poslal s begy k Chorezmu. Potom několikrát požadovali davy jeden za druhým a z těch houfů se nikdo nezachránil. Z té příčiny ta země úplně zpusťla.

To léto a podzim pobýval Čingischán v končinách Samarkandu.

43. Mongolové si holili temeno a nechávali si kadeře po stranách hlavy; ostříhání po mongolském způsobu mělo zajatce naoko přičlenit k vítězům. Rukn ad-Dín Kart byl předkem dynastie Kartů, kteří později jako mongolští vazalové vládli v Herátu; Čingischánův list, na který se Rašid odvolává, se pokud víme nedochoval.

44. Berezin čte jméno prvního hodnostáře „Baka al-Mulk“; novější edice mají Sikat (arabsky Thiqtat) al-Mulk, „důvěrník říše“, což je čestný titul úředníka. Řemeslníci byli pro Mongoly nejcennější kořistí: přesídlovali je do Mongolska a do svých sídel a rozdělovali mezi členy chánského rodu.

IX. Stíhání sultána Muhammada, pád Urgenče a tažení do Chorásánu (1220–1221)

[Kapitola navazuje na dobytí Buchary a Samarkandu. Rašíd v ní líčí tři souběžná tažení: honbu Džebeho a Sübedeje za prchajícím sultánem Muhammadem napříč Íránem až k jeho smrti na ostrově v Kaspickém moři a první kroky jeho syna Džalál ad-Dína; obléhání a zkázu chorezmské metropole Urgenče Čingischánovými syny Džočim, Čagatajem a Ögedejem; konečně Čingischánův vlastní pochod přes Termez a Balch k Tálaqánu, Tolujovo tažení do Chorásánu, zkázu Bámjánu a porážku Šigi-Qutuqa u Parvánu. Text je přeložen v úplnosti; zkráceny jsou jen Rašídovy dlouhé nadpisy oddílů, jejichž plné znění uvádíme v hranatých závorkách.]

Vyslání Džebeho a Sübedeje za sultánem Muhammadem

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal Džebe-nojana a Sübedej-nojana v patách sultána Muhammada Chorezmšáha, a o dobytí iránských zemí.“]

Když Čingischán v letní době dobyl Samarkand – bylo to v roce hada, jenž připadá na měsíc zu'l-hidždža roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, a byl to třetí rok jeho tažení –,¹ došly mu zprávy o poměrech sultána Muhammada, o jeho vojsku, o jeho síle i slabosti. Stráže Čingischánova vojska totiž každou chvíli zajímaly begy a stoupence sultánovy, takže se s poddaností přidávali. Ti vypověděli, že sultán se bojí, je zmaten a nerozhodný a nemá klidu; jeho syn sultán Džalál ad-Dín mu prý řekl: „Rozptýlili jsme vojska po všech místech; musíme je ze všech stran shromáždit a postavit se nepříteli tváří v tvář.“ Protože se však od sultána odvrátilo štěstí, nesvolil k tomu.

Čingischán podle síly jeho postavení – neboť již za obléhání Samarkandu slyšel, že sultán dlí ve svém letním sídle – vyslal napřed Džebe-nojana z

1. Rok hada začal podle Rašídova přepočtu v měsíci zu'l-hidždža roku 617 hidžry (leden–únor 1221) a jeho převážná část připadla na rok 618 (1221/22). Samarkand však padl již v březnu 1220, tedy ještě v roce draka; Rašíd tu zřejmě posouvá datum o rok. Vyslání Džebeho a Sübedeje za sultánem se klade na jaro 1220. „Třetí rok tažení“ se počítá od odchodu z Mongolska v roce 1219.

kmene Besütů s jedním tümenem vojska jako předvoj; za ním poslal Sübedej-bahadura z kmene Urjanchajů s dalším tümenem jako zadní voj a za nimi vyslal Toqučar-bahadura s dalším tümenem.² Přikázal jim:

„Jděte v patách sultána Muhammada Chorezmšáha. Kdekoli ho dostihnete, postaví-li se proti vám s vojskem a nebudete-li mít síly mu vzdorovat, zastavte se a podejte zprávu; bude-li však slabý, postavte se mu. A protože neustále přicházejí zprávy o jeho slabosti, strachu a zděšení, jistě nebude mít možnost se vám postavit. Mocí Boha Velikého se nevracejte, dokud ho nedostanete do rukou. Jestliže před vámi zeslábně a s několika lidmi bude hledat útočiště v nedobytných horách nebo v temných jeskyních, anebo se skryje lidským očím jako víla, musíte jako prchavý vítr proletět jeho zeměmi. Každému, kdo vyjde s poddaností, prokažte laskavost, zřídte správu a ustanovte správce; každého, kdo se vydá cestou odporu, zdolejte násilím. Až podle tohoto příkazu vyřídíte ty věci během tří let, vraťte se přes Dešt-i Kipčak a připojte se k nám v zemi Mongolistanu, která je naším starodávným jurtem.³ Neboť zjevným cílem toho, co podnikáme, je, abychom v tomto vyměřeném čase skončili s íránskou zemí a vrátili se domů jako vítězové a vítězní. Brzy pošlu za vámi Toluj-chána, aby dobyl chorásánská města, Merv, Herát, Nišápúr, Serachs a ty kraje; Džochi, Čagataje a Ögedeje vyšlu s vojskem na dobytí Chorezmu, jenž je největším z měst a sídlem sultána Chorezmšáha. Mocí Velikého Boha jsme vykonali již tolik těchto skutků; takový bude osud i při návratu domů.“

Poslal je tedy. Potom určil zmíněné syny k dobytí Chorezmu a vypravil je se statečnou armádou, sám pak s Toluj-chánem nějakou dobu odpočíval od útrat tažení v samarkandských končinách.

2. Džebe pocházel podle Tajné kroniky z rodu Besütů (Berezin: Isut), Sübedej z Urjanchajů (Urjangatů). Toqučar (Berezin: Tukadžar) byl podle jiných zpráv z Kungirátů a Čingischánovým zetěm. Tümen je vojenská jednotka o deseti tisících mužích; předvoj, doslova „stráž“ (mong. *qara'ul*).

3. Dešt-i Kipčak, „Kipčacká step“, se nazývaly stepi severně od Kaspického a Černého moře. Jurt zde znamená kmenovou domovinu, vlastní pastviny. Rozkaz se naplnil: Džebe a Sübedej se po smrti sultána vydali přes Ázerbájdžán a Kavkaz do kipčackých stepí, porazili Alany, Kipčaky a Rusy (bitva na Kalce 1223) a pak se obrátili zpět na východ; Sübedej se připojil k Čingischánovi, Džebe podle všeho cestou zemřel.

Džebe, Sübedej a Toqučar překročili s třiceti tisíci junáky řeku na brodech u Pandžábu a šli za sultánem, pátrající po jeho poměrech a stopách. Sultán se předtím nacházel na břehu termezské řeky. Když uslyšel, co se stalo s Bucharou, a hned nato zprávu o dobytí Samarkandu, pronesl nad svou vládou čtyři takbíry⁴ a obrátil tvář k cestě. Byli s ním všichni Turci z příbuzenstva jeho matky, jimž se říkalo Urapijané,⁵ a ti ho chtěli zabít. Jeden z nich to sultánovi prozradil. V noci změnil místo spánku a opustil svůj stan; za úsvitu uviděli plst' stanu prostřilenou šípy jako řešeto. Proto se sultánovy obavy ještě zvětšily a s velkým spěchem pospíšil do Nišápúru. Kamkoli přišel, pobízel lidi výhrůžkami i sliby, aby opevňovali pevnosti a hrady, a strach tím nesmírně vzrůstal. Když dorazil do Nišápúru, oddal se vínu a veselí, aby zahnal žal nad svým osudem.

Džebe a Sübedej dorazili nejprve k Balchu. Předáci města jim vyslali slavnostní poselstvo s proviantem a zásobami; ponechali tam tedy správce, vzali odtud průvodce a napřed vyslali Tajši-bahadura. Když přišli k Záve,⁶ požadovali zásoby; tamější lidé je nedali a zavřeli brány. Mongolové se kvůli spěchu nezastavili a táhli dál. Obyvatelé města však bili na buben a rozvázali jazyk k nadávkám. Když byli svědky této potupy, vrátili se, postavili žebříky k hradbám a třetího dne vystoupili na zeď. Každého, koho spatřili, zabili. A protože neměli čas se tu zdržovat, všechno, co bylo těžké, spálili a rozbili a odtáhli.

Když do Nišápúru došla zpráva o jejich blížení, vydal se sultán jakoby na lov směrem k Isfarájinu a obrátil tvář k Iráku.⁷ Oznámili mu, že se přiblížilo lo cizí vojsko. Odložil proto odchod do Iráku a zamířil k pevnosti Qazvínu;

4. Takbír je zvolání „Alláhu akbar“ (Bůh je veliký); čtyři takbíry se pronášejí při pohřební modlitbě. Pronést je nad něčím znamená rozloučit se s tím jako s mrtvým – sultán se tím v duchu vzdal vlády.

5. Berezin: Urakijané, zmínění v originále níže (v překladu tam stojí jen „příbuzní jeho matky“), jsou patrně totéž co zdejší Urapijané, příbuzní sultánovy matky; jméno lze snad odvodit od tureckého *uruq*, „rod“, takže by znamenalo „rodáci, příbuzní“. Šlo o turecké velmože z kmene Kanglů, z něhož pocházela sultánova matka Terken-chatun. Čtení jména je v rukopisech nejisté.

6. Záva, město v Chorásánu jižně od Nišápúru, dnešní Torbat-e Hejdaríje. Čtení jména Tajši-bahadura je nejisté.

7. Irákem se zde a dále rozumí Irák Adžamí, „perský Irák“, tj. západní Írán s městy Rej, Qazvín, Hamadán a Isfahán, nikoli Mezopotámie. Isfarájin leží v severním Chorásánu.

⁸ téhož dne poslal manželky, děti a matku do pevnosti Qárún k Tádž ad-Dínu Toghanovi a s iráckými emíry se radil o přípravách k odporu proti nepříteli. Spásu viděli v tom, uchýlit se na horu Šírán. Sultán se vydal horu prohlédnout a řekl: „Zde nemůže být útočiště.“

Poslali tedy posla s pozváním k Hazáraspovi, vládci Luru,⁹ který patřil ke starým velkým vládcům a byl to muž rozumný a zkušený. Když vládce Nusrat ad-Dín Hazárasp přijel, šel rovnou z cesty do paláce a na sedmi místech políbil zem. Sultán se s ním radil o té pohromě a malik řekl: „Spása je v tom, abychom se ihned odstěhovali. Mezi Lurem a Fárssem je hora nanejvýš nepřístupná a pevná, které říkají Tektekú, a je to kraj hojný. Učiňme ji svým útočištěm a shromáždíme sto tisíc pěších z Lurů, Šúlů, Fársů a Šabánkárů. Až se Mongolové přiblíží, statečně proti nim vytáhneme a mužně se utkáme.“ Sultán se domníval, že Hazárasp tím míří na atabega Sa'da Fárského,¹⁰ považoval jeho mínění za nepodložené a řekl: „Náš úmysl je takový, že zůstaneme v těchto končinách a pošleme na všechny strany, aby se sbírala vojska.“

Ještě byl v tomto záměru, když Džebe a Sübedej přitáhli k Nišápúru. Vyslali posly k tamějším předákům, Mudžír al-Mulkovi Káfímu, Fachr al-Mulkovi Ráhímu, Faríd ad-Dínovi a Zijá al-Mulkovi Zúzanímu, kteří byli vezíry a hlavami Chorásánu, vyzývali je, aby se podrobili a poslechli Čingischánova rozkazu, a žádali zásoby a píci. Ti poslali k nojanům tři muže s proviantem a dary a na poddanost přistoupili – ale jen koncem jazyka. Džebe je napomínal, aby se vyvarovali vzdoru proti ohni a vodě, a jakmile přitáhne mongolské vojsko, aby mu ihned vyšli slavnostně vstříc a nespoleháli se na pevnost hradeb a na velký počet vojska, aby i se svými rodinami zůstali celí a nedotčení. Na znamení jim dali šarlatovou tamgu s ujgur-

8. Podle některých pramenů nešlo o Qazvín, ale o pevnost Farrazín v západním Íránu. Qárún byla horská pevnost, jejímž velitelem byl Tádž ad-Dín Toghan. Horu Šírán čtou jiné rukopisy Uštúráníkúh.

9. Nusrat ad-Dín Hazárasp (vládl asi 1204–1248), atabeg Velkého Luru v horách jihozápadního Íránu (dnešní Luristán a Bachtijárie); Berezín jméno čte „Gezar-Saf“. Lurové a Šúlové byly iránské horské kmeny, Šabánkárové kurdský kmen ve východním Fársu. Horu Tektekú čtou rukopisy různě, její poloha je nejistá.

10. Atabeg Sa'd ibn Zangí (vládl 1198–1226) z rodu Salghurovců, vládce Fársu se sídlem v Šírázu. Několik let předtím s ním sultán Muhammad válčil a zajal ho, proto v Hazáraspově radě tužil úklad namířený proti svému nepříteli.

ským písmem¹¹ a opis Čingischánova jarlyku, vydaného Sübedejovi, jehož obsah byl tento:

„Emírové, předáci a všechen lid at' vědí, že jsem ti dal celou tvář země od východu slunce až k západu. Každý, kdo se podrobí, at' je omilostněn i se ženami, dětmi a blízkými; každý však, kdo se nepodrobí a vystoupí s odporem a svárem, at' zahyne i se ženami, dětmi, příbuznými a blízkými.“

Když vydali list takového obsahu, táhli dál. Džebe přišel k Túsu cestou přes Džuvejn, Sübedej po silnici přes Džám. Všude, kde vycházeli s poddaností, je nechávali na pokoji, a každého, kdo se vzbouřil, hubili. Východní vesnice Túsu, Túkán a ty končiny se podrobily a jejich duším byla dána milost, obyvatelé města Túsu však kladli odpor; proto v té zemi hojně vraždili a plenili. Odtud přišli do zelení kvetoucího Rádkánu; Sübedejovi se ta step zalíbila a tamějším obyvatelům nepůsobili žádné soužení. Ponechal tam správce a sám přišel k Chabúšánu, kde pro nedostatek vlídnosti způsobil velký masakr.

Vůbec, kamkoli přišli, nezastavovali se, brali potřebné množství potravin a oděvu a táhli dál. Podle naléhavosti věci konali ve dne v noci pochody a zastávky a šli po stopách zpráv o sultánovi. V obydlených krajích, které jim padly do rukou, nacházeli výborné koně a dobrý dobytek a táhli dál. V Chorásánu bylo mnoho pevných míst a opevněných měst: nevšímalí si jich a neobléhali je, neboť měli před sebou velikou věc.

Sübedej odtud přišel k Isfarájinu. Džebe šel do Mázandaránu cestou přes Džuvejn a pobil mnoho lidu, zvláště v hlavním městě Ámulu a v městě As-tarábádu. Když Sübedej dorazil k Dámghánu, obyvatelé města se ukryli v okolních horách a ve městě zůstala luza a darebáci, kteří nevyšli s poddaností; jejich shromáždění vydali smrti. Přišel k Semnánu a pobil lid, stejně tak i v okolí Reje.

11. Tamga – pečeť; „šarlatová tamga“, otisk pečeti červeným inkoustem, byla znakem chánských listin. Jarlyk je chánský výnos. Ujgurským písmem se psala i mongolština.

Tou dobou se sultán radil s atabegem Nusrat ad-Dínem Hazáraspem Lurským. Sultánova hlídka přijela z Reje se zprávou o blížení Mongolů. Tu sultán – když už byla Basra zničena, tedy příliš pozdě¹² – poznal, že:

*O věci je třeba pečovat v pravý čas;
kdo zmeškal čas k činu, zmeškal i čin.*

Ze strachu před mongolským vojskem se Hazárasp vydal cestou do Luru; ostatní vládci a velmoži prchli každý do svého úkrytu. Sultán se s dětmi vydal k pevnosti Qárún. V patách za ním dorazilo mongolské vojsko, tlupa za tlupou. Jedna z těch tlup sultána poznala; vystřelili šípy a zasáhli několikrát obyčejného koně, na němž sultán jel. Sultán jen tak tak vynesl duši z propasti záhuby na břeh spásy. Když dorazil do pevnosti Qárún, zdržel se jeden den, vzal od emírů několik koní a s průvodcem se vydal k Bagdádu. Mongolské vojsko spěšně přitáhlo a v domnění, že sultán je v pevnosti, svedlo velkou bitvu; když však zjistili, že sultán odešel, šli za ním. Sultán se vrátil a obrátil uzdu k pevnosti Serdžehán a odtud na gílánskou cestu. Sa'lúk, jeden z gílánských emírů, mu vyšel slavnostně vstříc do služby, prosil ho, aby se zastavil, a přijal ho. Po sedmi dnech se sultán vydal dál a dorazil do země Isidár. Nikdo s ním již nezůstal a byl v krajní nouzi. Odtud přišel do okrsku Dijánúj, jenž náleží k Ámulu.

Mázandaránští emírové spěchali do jeho služby. Vůbec, kdekoli se na den zastavil, mongolské vojsko ho dohánělo. Radil se s nejstaršími mázandaránskými předáky, kteří požívali důvěry a byli zasvěceni do tajemství. Ti uznali za nejlepší, aby na několik dní našel útočiště na jednom z ostrovů Kaspického (Abeskúnského) moře. Sultán se odebral na ostrov a nějaký čas tam žil. Když se roznesla pověst o jeho pobytu na tom ostrově, přešel z opatrnosti na jiný ostrov. Houf Mongolů, který sledoval jeho pohyb – Džebe-nojan jej vyslal sultána pronásledovat –, sultána nenašel a vrátil se. Zaměstnali se obléháním pevností, v nichž se nacházel jeho harém a poklady; když se jich zmocnili, poslali vše do Samarkandu Čingischánovi.¹³

12. Perské příslovečné rčení „až po zničení Basry“, tj. když už je pozdě. Berezin je přeložil doslova a vysvětlení připojil v závorce.

13. Sultánova matka Terken-chatun se s jeho malými syny, ženami a poklady ukryla v mázandaránské pevnosti Ilál; ta se po obléhání vzdala pro nedostatek vody. Sultánovi synové byli zabiti a Terken-chatun odvléčena do Mongolska, kde zemřela v zajetí.

Když ta strašná zpráva dolehla k sultánovi a on se dozvěděl, že jeho harém byl vydán potupě, synové se stali potravou meče a ženy se ocitly jako zatkyně v hrsti cizinců, byl tak otřesen a zmaten, že se jasný svět jeho oku zatmil.

*Když to sultán uslyšel, v hlavě se mu zatmělo,
svět se mu před očima zahalil tmou.*

V rozrušení a zoufalství se trápil, sténal a naříkal nad tou bolestnou událostí a hroznou pohromou, až odevzdal Bohu svou něžnou duši.¹⁴

*Ó světe! Jaký špatný dar a jaká špatná podstata!
Jen sám sebe požíráš a sám sebe hubíš.*

Pohřbili ho na tom ostrově. Po několika letech sultán Džalál ad-Dín rozkázal, aby jeho kosti přenesli do pevnosti Ardahín.

Útěk Džalál ad-Dína z Chorezmu

[Mezititulek je náš; Rašíd pokračuje v témže oddíle.]

Chorezmšáh předtím ustanovil následníkem Uzlaqa, jednoho ze svých synů, na ostrově Abeskúnu ho však sesadil a nástupnictví odevzdal sultánu Džalál ad-Dínovi.¹⁵ Po otcově skonu Džalál ad-Dín uslyšel, že mongolské vojsko nezůstalo v končinách Chorásánu a Íránu – neboť podle Čingischánova příkazu nesetrvávat nikde na místě spěšně odtáhli. Uklidnil se tedy, přišel na Mangyšlak, koně nalezené v těch končinách vzal za povozní a na před vyslal do Chorezmu posly s radostnou zvěstí. Jeho bratři Uzlaq-sultán, dřívější následník trůnu, a Aq-sultán spolu s předáky a emíry – Tüdžipahlavánem, strýcem Uzlaq-sultána z matčiny strany, Kudžaj-teginem, Ogul-hádžibem a Temür-malikiem – byli v Chorezmu s devadesáti tisíci

14. Sultán Muhammad zemřel na ostrově u jihovýchodního břehu Kaspického moře, nedaleko přístavu Abeskún u Astarábadu, podle kterého se Kaspiku říkalo Abeskúnské moře; stalo se to na přelomu let 1220 a 1221 (617 h.). Pevnost Ardahín (Ardahn) ležela v horách nedaleko Reje.

15. Uzlaq (Ozlag-šáh) byl mladší syn, jehož za následníka prosadila Terken-chatun, protože jeho matka pocházela z jejího kmene. Džalál ad-Dín byl nejstarší sultánův syn. Umírající otec mu podle podání sám připásal meč a svěřil mu nástupnictví.

Kanglů¹⁶ a mongolské vojsko tam dosud nepřišlo. Při příchodu sultána Džalál ad-Dína vznikly rozepry a každý houf se klonil na stranu jiného z bratrů. Emírové se báli smělosti sultána Džalál ad-Dína a tajně se spikli, že ho znenadání lstí zahubí.

Jeden z nich to sultánovi prozradil. Ten vyhledal příhodnou chvíli a vydal se cestou přes Nasá k Šádjáchu.¹⁷ V končinách Ustuvy se střetl s mongolským vojskem, hodinu s ním bojoval, několik lidí zabil a z prostředka toho oddílu se zachránil. V tutéž chvíli, kdy sultán Chorezm opustil, přišla zpráva o blížení mongolského vojska. Uzlaq-sultán a Aq-sultán se v Chorezmu nezdrželi a prchli za sultánem. Druhého dne se střetli s tímtež houfem, který bojoval s Džalál ad-Dínem, a ten oddíl, jak se vypráví, prince zabil i se všemi lidmi, kteří byli při nich.

Když sultán dorazil k Šádjáchu (Nišápúru), tři dny se chystal na cestu. O půlnoci vsedl na koně důvěry v Boha a vydal se ke Ghazně, kterou mu přidělil otec.¹⁸ Mezi jeho odchodem a příchodem mongolského vojska uplynula jediná hodina. Došel k bráně, zanechal tam sultán malika Ildireka, aby vojsko, pokud přijde, nějakou dobu zadržoval. Ildirek se však sám vydal jinou cestou, ne tou, kterou šel sultán. Když tam Mongolové přitáhli, šli po jeho stopách. Sultán téhož dne ušel jinou cestou čtyřicet farsangů a za týden dorazil do Ghazny. Když se roznesla pověst o jeho příchodu, obraceli se k němu ze všech stran a lid se shromáždil.

Po celou dobu těchto událostí byl Čingischán ještě v Samarkandu a určil tři starší syny pro Chorezm. Nyní vylíčíme obraz té události a potom se opět vrátíme k vyprávění o Čingischánovi.

16. Kanglové (Qangly) – turecký kočovný kmen z kipčackých stepí, z něhož pocházela Terkenchatun; tvořili jádro chorezmského vojska a mezi jejich emíry a Džalál ad-Dínem panovala nedůvěra.

17. Šádjách bylo palácové předměstí Nišápúru, sídlo vladařů; proto ho Rašíd níže ztotožňuje s Nišápúrem. Nasá leželo na severním okraji Chorásánu nedaleko dnešního Ašchabadu. Místo střetnutí čte Berezin „Astu-Biše-Saik“; jiné rukopisy mají Ustuvu (kraj kolem dnešního Qúčánu).

18. Ghazna (Ghaznín) ve východním Afghánistánu, někdejší sídlo Ghaznovců. Sultán Muhammad přidělil Džalál ad-Dínovi bývalé ghórské državy – Ghaznu, Bámján, Ghór a země až k Indu. Farsang (parasanga) měří asi šest kilometrů, čtyřicet farsangů je tedy kolem 240 km.

Džoči, Čagataj a Ögedeje dobývají Chorezm

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal své syny Džočiho, Čagataje a Ögedeje do Chorezmu, a o tom, jak tu zemi podrobili.“]

Způsobem, o němž byla řeč dříve, vyslal Čingischán, když byl hotov s dobytím Samarkandu, Džebeho, Sübedeje a Toqučara za sultánem Muhammadem Chorezmšáhem po chorásánské a íránské cestě a sám se na to léto zastavil v oněch končinách, aby si odpočinul a vykrmil koně, s úmyslem, že se potom osobně vydá za sultánem do Chorásánu. A protože kraje Mávarannahru byly zcela podrobeny a poddány a i ostatní strany byly střeženy a vzaty v držení, chtěl se zmocnit Chorezmu, jehož vlastní jméno je Gurgandž – Mongolové mu říkají Urgenč –¹⁹ a který zůstal uprostřed jako stan s přetátními provazy. Tehdy určil své starší syny Džočiho, Čagataje a Ögedeje do Chorezmu s vojskem, jež bylo počtem jako písek pouště a nesčetné jako novinky času.

Na podzim téhož roku se s begy pravého křídla vydali tím směrem. Do předvoje, jemuž se říká manglaj, poslal úplné vojsko. Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, sultán Džalál ad-Dín po otcově skonu odešel do Chorezmu; kvůli tomuto tažení se někteří emírové vrátili. Jeho bratři, emírové a sultánovi velmoži, kteří tam byli, se na pověst o blížení princů vydali za ním do Chorásánu, ale cestou je pobily ruce mongolského vojska. Tak hlavní město Chorezmu osířelo bez sultánů. Z důvěrníků sultánova tureckého vojska tam byli z příbuzných jeho matky Terken-chatun Chumár, komoři Mughul, Búqa-pahlaván, vojevůdce Alí z Marghínánu a jiní, a k tomu takové množství měšťanů, že je ani nelze popsat. Protože v tom velikém městě nebyl žádný určitý náčelník, k němuž by se dalo v chvíli, kdy docházely zprávy, obrátit o řízení věcí a v závažných událostech, ustanovili za vladaře emíra Chumára, pro jeho příbuzenství se sultánkou.²⁰

19. Gurgandž (arabsky Džurdžánija), hlavní město Chorezmu na dolní Amudarji, dnes Köneürgenč v Turkmenistánu. Rašid užívá jméno země Chorezm i pro jeho metropoli. Obléhání trvalo od podzimu 1220 do jara 1221.

20. Chumár-egin byl příbuzný Terken-chatun (sultánky); podle jiných zpráv mu obránci dali titul sultána. Hádžib (komoři) a pahlaván („hrdina, zápasník“) jsou tituly. Marghínán je město ve Ferganě.

Jednoho dne k městským branám znenadání přicválalo několik jezdců z mongolského vojska a pustili se do odhánění dobytka. Hrstka krátkozrakých si myslela, že to vojsko je právě jen těch několik: houf jezdců a pěších se na ně vrhl. Mongolové před nimi ustupovali jako kořist unikající ze sítě, až došli k zahradě rozkoše, ležící jeden farsang od města. Tu vyrazili ze zálohy za zdmi bojovní jezdcí, obklíčili měšťany zezadu i zepředu a zbavili života na sto tisíc lidí. Pronásledující prchající vtrhli do města branou Chajlán a dostali se až k místu, kterému říkají Nebúre. Protože se slunce chýlilo k západu, cizí vojsko se obrátilo a odtáhlo do pole.

Druhého dne se opět obrátili k městu. Farídún Ghúrí, velitel sultánova vojska, čekal u brány s pěti sty jezdci, aby jim dal odpor. Za těchto událostí dorazili princové Džoci, Čagataj a Ögedeje se statečnou armádou, objeli město jakoby na procházce dokola a pak se utábořili. Vojska město obklopila, obstoupila a sevřela. Tehdy vyslali posly a vyzývali obyvatele města k poddanosti a poslušnosti. Protože v okolí Chorezmu nebyly kameny, káceli velké moruše a místo kamenů z nich zhotovovali vrhací náboje.²¹ Jak je jejich obyčejem, den co den zaměstnávali obyvatele města při vyjednávání výhrůžkami, sliby a zastrahováním a občas si také vyměňovali šípy, dokud ze všech stran naráz nepřitáhly obléhací houfy a nedaly se ze všech stran do práce. Vydali rozkaz, aby nejprve zasypali příkop; během deseti dnů byl zcela zasypán. Pak se dohodli, že odvedou řeku Džajhún, kterou měli obyvatelé města ve svých rukou; připravili k tomu tři tisíce mužů z mongolského vojska. Obyvatelé města však znenadání vpadli doprostřed toho houfu, obklíčili je a všechny zahubili. Díky tomuto vítězství se měšťané stali v díle horlivějšími a v odporu houževnatějšími.

Pro protikladnost povah a osobních sklonů vypukla nesvornost mezi bratry Džoci a Čagatajem a nejednali jeden s druhým ve shodě. Pro jejich nesvornost a rozbroj se válečné dílo zviklalo; ty záležitosti byly zanedbávány a velení vojskům i jasa²² upadly do nepořádku. Z té příčiny Chorezmští pobili takové množství mongolského vojska, že prý z jejich kostí vznikly pahorky, které dodnes zůstávají kolem starého města Chorezmu.

21. Berezín mluví o „metacích prostředcích“; jde o náboje pro vrhací stroje (perské *manganík*), jež se jinak nabíjely kameny.

22. Jasa (jasaq) – Čingischánův zákon a vůbec závazný chánský rozkaz, zde vojenská kázeň.

V tomto špatném stavu uplynulo sedm měsíců a město nebylo dobyto. Mezitím, co princové táhli s vojskem ze Samarkandu k městu Chorezmu, došli k němu a oblehli je, přišel Čingischán do Nachšabu, nějaký čas se tam zdržel, a když překročil termezskou řeku, přišel do Balchu, podrobil město i zemi a odtud se vydal oblehnout pevnost Tálaqán. V těch dnech, kdy začal pevnost obléhat, přišel posel od synů, kteří byli v Chorezmu, a přinesl zprávu, že Chorezm nelze dobýt, že mnoho vojska zahynulo a že jednou z příčin je nesvornost Džochiho a Čagataje. Když Čingischán uslyšel tato slova, rozhněval se a poručil, aby velení převzal Ögedej, jejich mladší bratr, aby řídil je i celé vojsko a aby válku vedli podle jeho rozkazů.²³ Ögedej byl znám a proslulý velkým rozumem, dokonalostí a bystrostí.

Když posel dorazil a doručil příkaz jarlyku, ujal se Ögedej-qa'an podle rozkazu věci. Rozumně a obratně chodil denně k bratrům, jednal s nimi laskavě a přátelsky a dobrým řízením mezi nimi obnovil mír. Pilně se věnoval potřebné službě, až uvedl do pořádku záležitosti vojska a upevnil jasu. Potom se bojovníci svorně dali do války a hned téhož dne vztyčili prapor na městské hradbě a vnikli do města. Hrnci s naftou zapálili oheň ve čtvrtích. Obyvatelé města hledali útočiště v ulicích a bojovali o ulice a čtvrti. Mongolové bojovali tvrdě, brali čtvrt' za čtvrtí a palác za palácem, bořili a páli-li, až tímto způsobem v průběhu sedmi dnů dobyli celé město. Vyhnali obyvatele naráz do pole, oddělili na sto tisíc řemeslníků a umělců a poslali je do východních zemí. Ženy, muže a chlapce odvěkli do zajetí a ostatní lidi rozdělili vojákům, aby je vydali smrti. Vypráví se, že na každého muže připadlo dvacet čtyři osob, a vojáků bylo přes padesát tisíc.²⁴ Zkrátka, všechny pobili, vojska se dala do plenění a loupění a jedním rázem rozbořila zbylá obydlí a čtvrti.

Čingischán, slyše pověst o šejchu šejchů, hvězdě velikánů Nadžm ad-Dínu Kubrovi²⁵ – budiž s ním Boží milosrdenství! –, a zjistiv, jak se s ním věci

23. Tak Berezinův text i Džuvejní; některé rukopisy a novější edice zde jmenují Toluje, což však nesouhlasí s tím, že Toluj tehdy táhl Chorásánem. Titul qa'an přijal Ögedej až při nastoupení na trůn roku 1229; Rašid ho užívá předem.

24. Tedy přes milion dvě stě tisíc obětí – číslo zjevně nadsazené, ale přebírá je Rašid od starších autorů. Urgenč padl na jaře 1221; podle jiných zpráv pak Mongolové protrhli hráze Amudarji a zatopili zbytky města.

25. Nadžm ad-Dín Kubrá (1145–1221), jeden z nejvýznamnějších súfijských mistrů, zakladatel řádu kubravíja. Jeho smrt při obraně Urgenče se stala slavnou legendou.

mají, mu vzkázal: „Chci vydat Chorezm vraždění a plenění. Sluší se, aby ten veliký muž této doby vyšel z jejich středu a připojil se ke mně.“ Šejch – smiluj se nad ním Pán! – odpověděl: „Sedmdesát let jsem v Chorezmu s touto obcí okoušel a nesl hořký i sladký úděl. Nyní, když nastala chvíle pohromy, bylo by daleko od cesty lidskosti a velkodušnosti utéci a vyjít z jejich středu.“ Potom ho našli mezi zabitými – smiluj se nad ním Pán svým širým milosrdenstvím!

Protože vyprávění o bezích, kteří byli určeni jít za sultánem, a o princích, kteří šli do Chorezmu, je u konce, obraťme se znovu k vyprávění o Čingischánovi a povězme, čím se zaměstnal po dobytí Samarkandu a po jejich vyslání a kterým směrem se pohnul; a vysvětlíme to, bude-li to libo Bohu Vševelebenému.

Čingischánův pochod ze Samarkandu: Termez, Balch a Tálaqán

[Plný nadpis: „Příběh o pochodu Čingischána ze samarkandských končin s jeho nejmladším synem Toluj-chánem, jemuž říkali Eke-nojan a Ulug-nojan,²⁶ za sultánem Muhammadem Chorezmšáhem, o dobytí zemí na té cestě, jako Nachšabu a Badachšánu, o jeho přechodu přes Džajhún na brodech u Termezu, o dobytí Balchu, Tálaqánu a těch končin, o vyslání Eke-nojana do Chorásánu a o podrobení těch krajů.“]

Jak bylo na několika místech opakováno, Čingischán v roce mogaj, jenž je rokem hada a připadá na zu'l-hidždžu roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, v tu dobu, kdy obléhal Samarkand, vyslal na počátku léta za Chorezmšáhem Džebe-nojana, Sübedej-nojana a Toqučara. Téhož léta Samarkand dobyl a po jeho dobytí vyslal prince k Chorezmu. Na počátku podzimu se i on sám s Toluj-chánem odstěhoval od Samarkandu a přišel na luhy Nachšabu. Odtud zamířil k podrobení Termezu cestou, kterou Mongolové nazývají Temür-qahalqa²⁷ a jež patří ke krajům Kiše, Nachšabu a Termezu. Odtud napřed vyslal Toluj-chána s velkým vojskem na

26. Eke-nojan (mong. *jeke*) i Ulug-nojan (tur. *ulug*) znamenají „velký nojan“. Byly to Tolujovy čestné přezdívký; jeho vlastní jméno (Toluj, „zrcadlo“) se po jeho smrti nesmělo vyslovovat.

27. Temür-qahalqa, „Železná brána“, je horský průsmyk mezi Kišem (dnešní Šahrisabz) a Termezem na cestě k Amudarje. Nachšab (arabsky Nasaf) je dnešní Karši v Uzbekistánu; Termez leží na pravém břehu Amudarji.

podrobení Chorásánu – z každých deseti mužů určil jednoho, aby šel v jeho službě –, a sám zamířil na Termez.

Když tam přišli, poslal posly a vyzýval obyvatele k poddanosti a ke zboření opevnění a pevnosti. Tamější obyvatelé, spoléhající na pevnost hradu, jehož polovina zdi byla vystavěna z Džajhúnu, a zpiti svou mužností a statečností, odmítli se podrobit a tvrdě se bili. Desátého dne město vzali útokem, vyhnali lidi naráz do pole, podle zavedeného obyčeje je rozdělili vojsku a všechny vydali smrti. Jedna stará žena řekla: „Nezabíjejte mě, dám vám jednu velikou okrouhlou perlu.“ Žádali ji; řekla: „Spolkla jsem ji.“ Ihned jí rozpárali břicho a tu perlu vyňali. Od té doby párali břicha všem mrtvým a zabitým.

Odtud šel do okrsku Lengert a do končin Samánu,²⁸ ty kantony dobyl a vyčistil vraždou, loupeží, požáry a bořením. Vyslal také vojsko, aby dobylo Badachšán a jeho závislé kraje, zčásti vlídností, zčásti silou. Když v těch okresech nezůstalo ani stopy po nepřátelích a odbojnicích, všechny strany krajů na onom břehu řeky byly zcela podrobeny a dobyty a průchod po té cestě se stal bezpečným, rozkázal podniknout přechod přes Džajhún. Tou dobou se zima zmíněného roku chýlila ke konci. Na počátku roku mogaj, jenž je rokem hada, připadá na zu'l-hidždžu roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, rozkázal přepravit se přes řeku Džajhún na brodech u Termezu a vydal se k Balchu, největšímu z chorásánských měst. Od té doby, co Džebe-nojan a Sübedej odešli za sultánem, uplynulo [...].²⁹

Čingischán se zastavil na dohled Balchu. Tamější předáci mu vyšli vstříc, projevíli poddanost a poslušnost a přinesli rozličné zásoby a dary. Potom však pod záminkou, že je třeba je sečíst, vyvedli naráz všechny obyvatele Balchu do pole, podle obvyklého zřízení je rozdělili vojákům a všechny vydali smrti; zbořili bašty, zdi a městský val, zapálili domy a čtvrti a město úplně rozbořili.³⁰

28. Jiné rukopisy čtou Kangurt a Šúmán; oba okrsky ležely na pravém břehu Amudarji v dnešním jižním Tádžikistánu. Badachšán je hornatá země na horní Amudarji.

29. V rukopisech je zde mezeří a údaj o uplynulém čase chybí. Džajhún je arabské jméno Amudarji (antikého Oxu). Rašíd znovu opakuje formuli o roce hada; ve skutečnosti přešel Čingischán Amudarju na jaře 1221.

30. Balch, „matka měst“, antická Baktra, bylo jedno z hlavních měst Chorásánu. Podle jiných zpráv dali Mongolové na zpáteční cestě z Indie (1222) pobít i ty, kdo se mezitím do trosk vrátili.

Odtud šel Čingischán k pevnosti Tálaqánu, oblehl ji a dobyl. Odtud zamířil k Tálaqánu:³¹ ta pevnost, nazývaná Nusrat-kúh, byla nesmírně pevná a plná zoufalých mužů a množství válečných zásob. Kolikrát k nim posílal posly a vyzýval je k poddanosti, vždy odmítali; sedm měsíců byli obléháni, a pro mimořádnou pevnost nebyla pevnost dobyta.

Tolujovo tažení do Chorásánu a zkáza Bámjánu

[Mezitimulek je náš; Rašíd pokračuje v témže oddíle.]

Téhož jara, kdy Čingischán obléhal Tálaqán, byli princové Džoči-chán, Čagataj a Ögedeje zaměstnání dobýváním Chorezmu. Toluj-chán vytáhl cestou Temür-qahalqa: určil vojska pravého a levého křídla a sám šel ve středu cestou přes Merverúd, Bágh a Gešúr; celou tu zemi dobyl, dobyl Merv, odtud až k Nišápúru i všechny závislé kraje a okrsky, jako Serachs, Abívard, Nasá, Tús, Džádžarm, Džuvejn, Bajhaq, Cháf, Šejgán a Rúdábád – každé z těch opevněných míst je velké město. Všechny podrobil, dobyl také město Nišápúr a na sklonku jara zmíněného roku všechna ta města a země dobyl a zabral.³² Čingischán poslal od Tálaqánu posla, aby se syn Toluj vrátil dříve, než nastanou vedra. Podle rozkazu se vrátil, cestou vyloupil a vyplenil zemi Kúhistán, překročil řeku Kum-džerán, dobyl město Herát i jeho zemi a odtud se připojil k Čingischánovi do služby.

S jeho posilou Čingischán po mnoha bitvách dobyl pevnost Tálaqán a rozbořil ji. Toluj-chán přijel a s úctou předložil dary. Za nedlouho přišli z Chorezmu Čagataj a Ögedeje a s úctou předložili dary. Džoči odešel z Chorezmu se svými zavazadly.³³

31. Text jmenuje Tálaqán dvakrát; první zmínka se patrně týká jiné pevnosti, nebo jde o chybu opisovačů. Tálaqán ležel v Tocháristáně v dnešním severovýchodním Afghánistáně; jméno pevnosti Nusrat-kúh znamená „Hora vítězství“.

32. Tolujovo chorásánské tažení (zima a jaro 1221) patřilo k nejkruťjším: Merv padl v únoru 1221 a jeho obyvatelé byli až na řemeslníky pobiti, Nišápúr byl v dubnu 1221 zničen do základů. Rašíd se tu omezuje na výčet míst: Merverúd (Berezín: Mervedžak) na Murghábu, Serachs, Abívard, Nasá, Tús u dnešního Mašhadu, Džádžarm, Džuvejn, Bajhaq (Sabzavár), Cháf. Herát se Tolujovi vzdal, ale po vzpouře byl roku 1222 zničen.

33. Džoči se k otci již nevrátil a zůstal ve svém údělu v kipčackých stepích severně od Chorezmu. Zemřel patrně roku 1227, krátce před Čingischánem.

V boji u pevnosti Bámján³⁴ zasáhl šíp vystřelený z hradeb Mö'etükena, Čagatajova syna, nejmilejšího z Čingischánových potomků, kterého Čagataj učinil svým následníkem. Na tu ránu zemřel. Čingischán proto rozkázal pospíšet si s dobytím pevnosti. Když ji dobyl, vydal rozkaz, aby vydali smrti všechno živé, co jen tam bylo, z lidského rodu i z rozličných druhů domácích a divokých zvířat a ptáků, aby nebrali nic do zajetí ani jako kořist a aby ji obrátili v poušť; a potom ji již neosídlovali a žádné stvoření tam nežilo. Dali jí jméno Ma'u-qurghan.³⁵ Dodnes se tam žádné stvoření neusadilo a je to stále neobdělaná země.

Vydal také příkaz (jasu), aby nikdo o té události Čagatajovi neříkal. Když Čagataj přijel a ptal se po synovi, vymlouvali se, že odešel tam a tam. Potom jednou, když byli přítomni všichni synové, začal jim Čingischán úmyslně projevovat svůj hněv, obrátil se k Čagatajovi a řekl: „Neposloucháte mých slov a jasaqu.“ Čagataj se polekal, poklekl a řekl: „Jestliže převracíme tvá slova, ať zemřeme.“ Čingischán to dvakrát třikrát opakoval a řekl: „Mluvíš pravdu a dokážeš dostát svému slovu?“ On mu odvětil: „Nesplním-li svého slova, ať zemřu.“ Potom Čingischán řekl:

„Tvůj syn Mö'etüken byl zabit ve válce. Poroučíme ti: neplač a nenaříkej a v tomto ohledu nevybočuj z mého slova.“

Při té události ztratil Čagataj vědomí; neměl sílu snést ji trpělivě, ani odvalu vybočit z rozkazu. Sněsl však pálení srdce i jater, neplakal a stále se věnoval jídlu a pití. Po nějaké době vyšel pod záminkou potřeby do pole a tajně plakal, dokud se mu neulehčilo. Když si osušil oči od slz, vrátil se zpět.

Potom strávil Čingischán se syny a vojsky léto v horách u Tálaqánu.

Chán-malik, Šigi-Qutuqu a bitva u Parvánu

[Mezitimulek je náš; Rašíd pokračuje v témže oddíle.]

34. Bámján, město v údolí Hindúkuše v dnešním Afghánistánu, proslulé obřími sochami Buddhy vytesanými ve skále.

35. Berezín: Ma'u-qurghan je mongolský název a znamená „zlé opevnění“; Abulghází nazývá Bámján Ma'u-balyq, „zlé město“. Mö'etüken (Berezín: Mutugen) byl otcem Qara-Hülegüa, pozdějšího vládce Čagatajova ulusu.

Tou dobou byl sultán Džalál ad-Dín v Ghazně. Chán-malik, vladař Mervu, ³⁶ se k němu připojil se čtyřiceti tisíci jezdci; sultán si vyžádal jeho dceru. Rovněž Sajf ad-Dín Aghrák, jeden z turkmenských begů, se k sultánovi připojil se čtyřiceti tisíci muži a stejně tak se k němu ze všech stran připojili ghórstí emírové.

Příběh Chán-malika byl tento. V tu dobu, kdy Čingischán vyslal Džebeho a Sübedeje jednoho po druhém za sultánem Muhammadem a za nimi poslal Toqučar-bahadura, zmíněný Chán-malik – protože poměry sultána se staly zoufalými a v setrvání v Mervu neviděl nic dobrého – odešel s vojskem a poddanými do končin Ghóru a Gharčistánu, vyslal k Čingischánovi posla a projevil poddanost. Čingischán mu dal firmán a přikázal, aby Džebe, Sübedej a ostatní bojovníci, až přijdou do jeho země a k jeho kmeni, nečinili mu příkoří. Proto Džebe a Sübedej, když dorazili do jeho končin, nezpůsobili žádné soužení a nechali je na pokoji. Ale Toqučar, který přišel po nich, jasaq převrátil, a ta země byla jako jiné země poškozena. Utkal se tam s houfem horalů a byl zabit.³⁷ Chán-malik vyslal k Čingischánovi posla se vzkazem:

„Napomínal jsem sultána Muhammada Chorezmšáha, on však neposlechl a měl své neštěstí proti sobě, až uviděl, co uviděl. Já, služebník, jsem proto poslal a projevil poddanost a řekl jsem, že budu sloužit z čistého srdce, a od sultána jsem odpadl. Nyní přišel Džebe-nojan a prošel bez příkoří. Za ním přišel Sübedej a rovněž prošel bez příčiny ke sváru. V jejich stopách přitáhl Toqučar, a ač mu horalé sebevéc říkali, že jsme přijali poddanství, neposlechl, uvrhl do neštěstí množství Barakčůů a lidu, bojoval se zlými lidmi a byl zabit. Kam se poděli dobří lidé u Čingischána, že na veliké věci posílá takové nevědomce?“

36. Chán-malik, vlastním jménem Amín al-Mulk, kanglský emír, podle některých zpráv příbuzný sultánovy matky, dříve vladař Herátu, poté Mervu. Sajf ad-Dín Aghrák byl náčelníkem Chaladžů, tureckých kočovníků v dnešním Afghánistánu. Ghór je hornatá země ve středním Afghánistánu, Gharčistán (Berezín: Gurdže, Gurdžestán) leží severně od ní na horním Murghábu.

37. Berezín: podle Mírchóna a Abulghází byl Toqučar zabit pod Herátem, na jiném místě mluví Mírchón o jeho smrti pod Nišápúrem; podle mongolsko-čínské kroniky (Tajné kroniky) ho Čingischán sesadil. Džuvejní uvádí, že padl při útoku na Nišápúr v listopadu 1220, což se městu později krutě vymstilo. Barakčiové zmínění níže jsou blíže neznámý horský lid.

S poslem poslal jako dar několik rouch. Zatímco byl na rozpacích ohledně události s Toqučarem, uslyšel uprostřed toho stavu, že sultán Džalál ad-Dín po otcově skonu přišel do Ghazny, která mu byla dříve určena, a že se k němu ze všech stran sešla vojska; tajně k sultánu Džalál ad-Dínovi poslal jakéhosi člověka se vzkazem: „Přijdu k tobě.“

Čingischán tou dobou pro opatrnost a k ostraze cesty do Ghazny, Gharčistánu, Zábulu a Kábulu vyslal do těch končin Šigi-Qutuqu³⁸ s několika dalšími begy – Mukadžekem, Mulgarem, Ůker-qalčou a Qudus-qalčou – a třiceti tisíci muži, aby se podle možnosti zmocnili těch okrásk a byli zároveň stráží, a aby se sám Čingischán se synem Toluj-chánem mohl v klidu věnovat dobývání chorásánských krajů. Chán-malik se nacházel blízko zemí, v nichž byl Šigi-Qutuqu s tím vojskem; považovali ho za poddaného, on však tajně poslal k sultánu Džalál ad-Dínovi člověka se vzkazem: „Ať sultán setrvá na místě Parván,³⁹ dokud se k němu nepřipojím do služby.“ Takovou zvěst poslal i velkému shromáždění Kanglů, kteří byli v těch končinách, a zval je na zmíněné dostaveníčko. Sám se znenadání vydal na výpravu.

Od stráže Šigi-Qutuquovy přišla zpráva, že Chán-malik se svými stoupenci a stejně smýšlejícími vytáhl k sultánu Džalál ad-Dínovi. Šigi-Qutuqu se ihned vydal s vojskem za ním a dostihl ho v noci; byla to příznivá příležitost na něj udeřit, ale z opatrnosti se zastavil, aby se utkal za úsvitu při denním světle. Chán-malik šel celou noc a ráno se spojil se sultánem v Parvánu, který byl místem setkání. Kanglové a jiná vojska tam podle smluvného slibu dorazili všichni a sešlo se ohromné vojsko.

Několik dní předtím oblehli Mukadžek a Mulgar, kteří byli s Qutuquem, spolu s několika dalšími begy pevnost Valiján. Byli již blízko jejího dobytí, když na ně sultán Džalál ad-Dín, zanechav v Parvánu tábor a zavazadla, udeřil s lehkým vojskem a pobil v mongolské stráží na tisíc mužů. Mongolské vojsko, protože ho bylo málo, přešlo přes řeku, zastavilo se na druhém břehu a z obou stran po sobě stříleli šípy. V noci se mongolské vojsko

38. Šigi-Qutuqu, tatarský nalezenec vychovaný Čingischánovou matkou Hö'elün (podle jiných zpráv Börte), nejvyšší soudce říše. Zábul je krajina kolem Ghazny.

39. Parván ležel v údolí severně od Kábulu, mezi Bámjánem a Ghaznou. Bitva u Parvánu (1221) byla jednou z mála porážek, které Mongolové ve válce s Chorezmem utrpěli.

stáhlo a šlo ke Šigi-Qutuqu-nojanovi. Znovu se s ním vydali pronásledovat Chán-malika.

Když Chán-malik dorazil k sultánovi, řekl: „Pospěš, jde za mnou mongolské vojsko.“ Sultán se pohnul a vytáhl jim o jeden farsang vstříc. Když se střetli, dali se do boje. Sultán svěřil pravé křídlo Chán-malikovi, levé křídlo Sajf ad-Dínu Malikovi Aghrákovi a sám se postavil do středu. Rozkázal, aby celé vojsko sesedlo a uzdy koní si přivázalo k pasu; bojovali mužně. Druhého dne vydali Mongolové rozkaz, aby každý jezdec postavil vedle sebe podobu lidské figury z plsti a jiných věcí a držel ji za zády; v noci je připravili.⁴⁰ Druhého dne se dali do boje. Sultánovo vojsko to uvidělo, pomyslilo si, že mongolskému vojsku přišla pomoc, a chtělo utéci. Sultán zvolal: „Naše armáda je početná; bijme se a obklíčíme je z levého i pravého křídla!“ Vojska projevila pevnost. Sultán s vojskem udeřili na bubny, strhli veliký hluk a naráz zaútočili. Sultánovo vojsko bylo větší: utvořili kruh, aby Mongoly sevřeli. Šigi-Qutuqu-nojan řekl: „Až budeme bojovat, dávejte pozor a hleďte na můj prapor (tuq).“ V tu chvíli, protože bylo blízko k tomu, že je sevrou do kruhu, neměli sílu a dali se na útěk. A protože na polích v těch končinách bylo mnoho děr a roklí, mongolští bojovníci padali s koní, a sultánovo vojsko, které mělo dobré běžce, na ně útočilo a zabíjelo je. Zahynulo množství mongolského vojska.⁴¹

Když zpráva dolehla k Čingischánovi, jakkoli byl nanejvýš zarmoucen, nedal to najevo a řekl: „Qutuqu byl zvyklý být vždy vítězem, vítězným a přemáhajícím, a nikdy neokusil krutosti osudu. Nyní, když krutost uviděl, bude pozorný, zkušený a znalý věcí.“ Ihned se zaměstnal uspořádáním vojska. Jeden po druhém přicházeli Šigi-Qutuqu, begové, kteří byli s ním, a vojsko, které se rozprchlo a zůstalo naživu.

Sultán Džalál ad-Dín se z té bitvy vrátil a přišel domů. Jeho vojsko přineslo od Mongolů velikou kořist. Při jejím dělení vypukla mezi Chán-malikiem a Sajf ad-Dínem Aghrákem rozepře o arabského koně. Chán-malik udeřil Aghráka bičem po hlavě. Sultán nežádal zadostiučinění, poněvadž

40. Válečná lest s figurínami posazenými na volné koně, jež měla nepříteli zmnohonásobit počet vojska, je u Mongolů doložena opakovaně.

41. Tuq (mong. *tug*) – prapor, zástava z koňských nebo jačích žíní na žerdi. Jiné prameny líčí bitvu u Parvánu jako dvoudenní a ztráty Mongolů různě.

neměl ke Kanglům dost důvěry. Sajf ad-Dín se zarmoutil, ten den ještě posečkal, v noci se však pohnul a v hněvu odešel k horám Kermánu, Sakránu a Kúty.⁴² Sultán byl tím odbojem otřesen a uslyšel také, že se blíží Čingischán s početným vojskem; z náhlého úžasu se mu zavřela cesta přímostí. Nevěda si jiné rady, obrátil tvář ke Ghazně s úmyslem přejít za řeku Sind.

Když Šigi-Qutuqu přišel do služby k Čingischánovi, podal zprávu o úsilí i nedostatcích každého muže a stěžoval si na begy Üker-qalču a Qudus-qalču z kmene Barinů⁴³ pro nedostatek, jaký projeví při dobývání i v ducha přítomnosti, který byl v jejich povaze, a řekl: „Lidé, kteří si o sobě myslí, že jsou zdatní rozumem i v dobývání, se domnívají, že mají nadání; od takových lidí nebývá v den mužnosti žádného užitku a kromě škody nic jiného.“ Po mongolsku se *qaldža* říká žertovnému člověku.⁴⁴

42. Patrně nejde o perský Kermán, ale o horské kraje ve východním Afghánistánu (snad údolí Kurram); čtení jmen je nejisté.

43. Berezin: begové Üker-qalča a Qudus-qalča (u něho Uker-guldža a Gudus-guldža) se v úvodní části díla uvádějí jako velitelé tisíců, tam z kmene Suhaitů, a také v soupisu Čingischánových velitelů.

44. Berezin: mongolské slovo pro šprýmaře zní jinak a sem se lépe hodí slovo znamenající „směs“. Rašíd však přízvisko obou begů vykládá jako „žertovný, pošetilý člověk“, což dobře ladí s Qutuquovou výtkou.

X. Od Indu po smrt Čingischánovu (1221–1227)

[Kapitola zahrnuje posledních šest let Čingischánova života. Začíná pronásledováním chorezmského sultána Džalál ad-Dína až k řece Indu a slavnou bitvou na jejím břehu, pokračuje vysláním Bala-nojana do Indie, Čingischánovým ústupem přes Parván a Ghaznu a jeho zpáteční cestou do Mongolska. Potom se Rašíd vrací k velkému nájezdu Džebeho a Sübedeje, kteří prošli Irák, Ázerbájdžán a Arrán, porazili Gruzínce, přešli Kavkaz, rozbili Alany, Kipčaky a Rusy a oklikou přes stepi se vrátili ke svému pánovi. Vyprávění vrcholí posledním tažením proti Tangutům, Čingischánovou tajnou rozmluvou se syny, v níž určil za svého nástupce Ögedeje, jeho nemocí, smrtí a pohřbem. Text je přeložen v úplnosti včetně závěrečné modlitby za ilchána Gházána a úvodu k následujícímu chronologickému přehledu.]

Příběh o tom, jak Čingischán táhl za sultánem Džalál ad-Dínem, o porážce sultána na břehu řeky Sind a o jeho přeplavení přes řeku

Když Šigi-Qutuqu přišel k Čingischánovi a podal mu zprávu o tom, co se stalo, měl už Čingischán dobývání pevnosti Tálaqán za sebou; Čagataj a Ögedeje se vrátili vítězně z Chorezmu a Toluj-chán se vrátil z Chorásánu. Všichni spolu s vojskem strávili léto na pahorcích u Tálaqánu, odpočinuli si a vykrmili dobytek. Jakmile se dozvěděl o té události, rozkázal, aby se všichni dali na pochod, a vytáhl s obrovským vojskem z tálaqánského kraje, v roce koně, proti sultánu Džalál ad-Dínovi.¹ Hnal se tak spěšně, že dva

1. Šigi-Qutuqu, Čingischánův adoptivní syn tatarského původu a později nejvyšší soudce říše, byl s třiceti tisíci muži poslán proti Džalál ad-Dínovi, který se po otcově smrti uchýlil do Ghazny a sebral tam nové vojsko. U Parvánu severně od Kábulu jej sultán na podzim 1221 porazil; byla to jediná větší porážka, kterou Mongolové za celého tažení utrpěli. Tálaqán (dnes Tálaqán v severovýchodním Afghánistánu, v Rašídově době součást Tocháristánů) dobyl Čingischán po dlouhém obléhání v roce 1221. Předchozí vyprávění o Parvánu viz v minulé kapitole. Rok koně (morin) začal na jaře 1222. Bitva na Indu se však podle Nasaviho, sultánova tajemníka a životopisce, i podle Džuvajniho svedla již v šavválu 618 h., tedy koncem listopadu 1221 (obvykle se uvádí 24. listopad). Rašídova chronologie posledních Čingischánových let je, jak upozorňuje i Berezin, místy posunutá.

pochody za sebou nebylo kdy uvařit jídlo. Když dorazil na místo, kde spolu bojovali Šigi-Qutuqa a sultán, otázal se Ukeru a Qutuqua: „Jak jste stáli vy a jak stál sultán?“ Ukázali mu to. Shledal, že jejich úsudek i úsudek sultánův byly k ničemu, a řekl: „Nedovedli si vybrat bojiště.“ A oba begy pokračoval.²

Když přišel ke Ghazně, uslyšel, že je tomu patnáct dní, co odtud sultán odcházel s úmyslem přepravit se přes řeku Sind. Čingischán jim dosadil za správce Bábu Ilvedže a s největším spěchem se pustil za sultánem. Sultán dal ke břehu řeky přivést lodi, aby se přepravil. Urchán stál vzadu jako zadní stráž; střetl se s mongolskou hlídkou a byl poražen.³ Čingischán, když se dozvěděl, že se sultán chce přepravit na úsvitě, snažil se ho předejít; hnal se celou noc a za rozbřesku mu stál v zádech i před čelem. Mongolské vojsko jej obklíčilo ze všech stran a postavilo se v několika kruzích jeden za druhým v podobě luku, jehož tětivou byla řeka Sind. Když vyšlo slunce, uviděl se sultán mezi vodou a ohněm. Čingischán přikázal: „Nestřílejte po sultánovi šípy, vynaložte všechno úsilí, abyste ho chytili rukama.“ Poslal Ůker-qalču a Qudus-qalču, aby ho odřízli od břehu. Oba se o to vši silou snažili. Vojsko sultánovo se však brzy objevilo na břehu. Potom mongolské vojsko zaútočilo a udeřilo na pravé křídlo, jemuž velel Chán-malik; nejprve je rozbili. Chán-malik utekl k Pěšávaru, ale mongolská vojska obsadila cesty a zabila jej uprostřed. Stejně tak rozbili i levé křídlo. Sultán vytrval ve středu se sedmi sty muži a s takovým vojskem odporoval od úsvitu až do poledne. Protože se již rozloučil se životem, vrhal se napravo i nalevo a podnikl útok na mongolský střed. Poněvadž nebylo rozkazu (*jasy*)

2. Uker je zde Ůker-qalča (Berezin též Uker-Gulidža), jeden ze dvou begů, které Čingischán v závěru předchozího oddílu kárá za nedostatek válečného rozumu; spolu s ním se jmenuje Qudus-qalča (níže Gugus-Gulidža). Berezin je zná z úvodní části díla jako velitele tisícovek z kmene Suqaitů a z Rašidova soupisu Čingischánových vojevůdců. Rašíd jejich přízvisko vykládá jako mongolské slovo pro šprýmaře; Berezin ve své poznámce toto spojení zpochybňuje. Novější edice čtou jména Ůker-Qalča a Qutus-Qalča. Podle nich se také Čingischán ptal přímo Šigi-Qutuqua; Berezinův text jmenuje Ukeru a „Qutuqua“, tj. Šigi-Qutuqua.

3. Ghazna (Berezin: Gaznin), sídelní město mocné dynastie Ghaznovců v 11. století, leží na jihovýchod od Kábulu. Jméno správce je v rukopisech nejisté; novější edice čtou Bába Jalavač (*jalavač* je turkické slovo pro posla). Správce dosazený Mongoly nad podrobeným městem se persky nazýval *šihna*, mongolsky *daruqači*, turkicky *basqaq*. Urchán byl jedním ze sultánových emírů; Nasaví jej líčí jako obratného velitele, který Džalál ad-Dína provázal i v Indii. Sind je perské a arabské jméno řeky Indu (sanskrtsky Sindhu), odtud i název dnešní provincie Sindh. Přesné místo bitvy není známo; hledá se v úseku Indu mezi Attokem a Kálábághem, kde řeka opouští hory.

střílet do něho šípy, zužovali kruh kolem něho stále více. Bojoval statečně ze všech sil, které měl. Když však poznal, že je daleko od zdravého rozu-
mu vzdorovat hoře a stavět se proti moři, vsedl na čerstvého koně, zaútočil
na mongolské vojsko, zatlačil je zpět, sám rovněž couvl, obrátil koně, ho-
dil si štít na záda, držel svůj slunečník a korouhev, a když koně šlehl bi-
čem, přeplaval jako blesk řeku.⁴ Když se dostal na druhý břeh, otřel meč
od vody. Čingischán si v nesmírném úžasu položil ruku na ústa, ukázal ho
synům a řekl: „Takový syn má pocházet od otce!“

Dvojverší:

Neviděl jsem na světě takového muže,

neslyšel jsem o takovém mezi slavnými muži dávnověku.

*Když se dokázal vyprostit z takového neštěstí a z takové hlubiny na
břeh,*

vzejde od něho mnoho činů a bezpočet pohrom.⁵

Mongolské vojsko, když vidělo, že se vrhl do vody, chtělo se pustit za ním
do řeky, ale Čingischán to zakázal. Vojsko sultánovo bylo celé pobito; jeho
děti mužského pohlaví až po kojence všechny zabili a krasavice z jeho
harému rozchvátili. Protože větší část sultánova pokladu sestávala ze zlata,
stříbra, drahokamů a zasazených klenotů, nařídil onoho dne, aby to všech-
no naházeli do řeky Sind. Potom Čingischán rozkázal, aby se potápěči

4. Chán-malik, jinak Amín al-Mulk, turkický (kanglyjský) emír, sultánův příbuzný a dřívější správce Herátu, se k Džalál ad-Dínovi připojil před bitvou u Parvátu. Po vítězství se však pohádal s jiným emírem, Sajf ad-Dínem Ighrákem, o kořist, a sultánovo vojsko se rozpadlo; proto Džalál ad-Dín vstupoval do boje na Indu jen se zbytkem sil. Pěšávar (Berezín: Fešaur) leží na východním úpatí Chajbarského průsmyku, dnes v Pákistánu. Slunečník (persky *čatr*) nesený nad hlavou panovníka byl v islámském Íránu i v Indii odznakem svrchované moci; to, že jej sultán uchránil i v řece, má zdůraznit, že si zachoval královskou důstojnost. Podle Nasaviho a Džuvajního skočil sultán s koněm do řeky z vysokého břehu. Scénu později rádi zobrazovali perští miniaturisté.

5. Rašíd zde vkládá do Čingischánových úst perské verše; Berezín je překládá volně a spíše prózou. Předpověď se splnila: Džalál ad-Dín strávil téměř tři roky v Indii, kde se utkal s dillíským sultánem Ilutmišem a místními vládci, roku 1224 se vrátil do Íránu, obnovil chorezmskou moc v Íráku a Ázerbájdžánu, válčil s Gruzínci, s abbásovským chalífou i se seldžuckými a ajjúbovskými vládci a několikrát i s Mongoly. Po porážce od mongolského vojevůdce Čormagana uprchl a roku 1231 byl v kurdeckých horách zavražděn.

spustili do vody a vylovili a vynesli, co jen bude možné. Když skončili s kořistí, utábořili se podle zavedeného obyčeje.

Příběh o tom, jak Čingischán poslal Bala-nojana za sultánem Džalál ad-Dínem do Indie, a o tom, co se tam událo

Potom Čingischán poslal Bala-nojana z kmene Džalajirů a Dörbej-nojana z kmene ... oba s plným vojskem za sultánem Džalál ad-Dínem do indické země, aby ho vypátrali.⁶ Šli, ale nenašli po něm žádnou stopu. Dobyli pevnost Bie, místo v Hindustánu, které držel Qamar ad-Dín Kermání a jehož se zmocnil jeden ze sultánových emírů. Provádějíce mnoho vražd, táhli k Multánu. Protože v Multánu nebylo kamení, udělali vory, naložili na ně kamení do metacích strojů, spustili je na vodu a dopravili je do Multánu. Když tam přišli, uvedli stroje do chodu a byli již blízko dobytí, ale horko nedovolilo zůstat. Vraždili a plenili v krajích Multánu, Láhauru, Pěšávaru a Malikpuru a připojili se k Čingischánovi na druhé straně řeky Sind.⁷

Příběh o návratu Čingischána od břehů řeky Sind, o jeho pobytu v místě Parván a o vraždění a plenění v Ghazně a jejich okrcích

Když se sultán Džalál ad-Dín přepravil přes řeku a když Čingischán poslal za ním Bala-nojana a Dörbej-nojana, vrátil se sám na jaře roku qonin, připadajícího na muharram roku 620, proti proudu řeky Sind a Ögedeje poslal do dolního toku, aby ten kraj podrobil. Ten vraždil a plnil v Ghazně; ře-

6. Bala-nojan (Bala-čerbi) z Džalajirů patřil k Čingischánovým velitelům tisícovek; podle Rašídova soupisu vojska jeho potomci a příbuzní sloužili ještě za Kublaje v Číně i v ilchánském Íránu. Berezin: Durbaj; Berezin upozorňuje, že v mongolsko-čínském letopise (Tajné kronice) se tento vojevůdce nazývá Dorbodachšin; jde o Dörbej-dogšina („Dörbej Divokého“) Tajné kroniky, který podle ní táhl s Bala-nojanem do Indie. Jméno jeho kmene v Berezinových rukopisech chybí (tečky jsou Berezinovy); byl to zřejmě Dörbet.

7. Berezin: Bie; novější edice čtou Nandana. Pevnost Nandana ležela v pohoří Solných hor (Salt Range) v dnešním pákistánském Paňdžábu, na cestě od Indu do nížiny. Džuvajní vypráví, že ji po bitvě na Indu obsadil jeden ze sultánových emírů; Qamar ad-Dín Kermání byl zřejmě místní vládce, který ji držel před ním. Multán a Láhaur (Lahore) jsou staré města Paňdžábu, v Rašídově době součást indických sultanátů; Malikpur (Berezin: Melik-fur) byl snad v okolí dnešního Ráwálpindí. Indické letní horko bylo pro Mongoly zvyklé na stepní podnebí nesnesitelné a v pramenech se opakovaně uvádí jako důvod, proč se jejich výpady do Indie nikdy nezměnily v trvalé dobytí.

meslníky a umělce poslal do východních zemí a ostatní pobili. Město rozbořili. Ögedej vyslal k Čingischánovi posla se vzkazem: „Bude-li rozkaz, půjdu a oblehnu Sístán.“ Čingischán mu nařídil: „Nastala horka; vrať se, já pošlu na to obležení jiná vojska.“ Ögedej se vrátil cestou přes Garmsír (horkou step).⁸ Čingischán strávil to léto ve stepním sídle, které Mongolové nazývají Parván, a čekal na Bala-nojana; všechny kraje, které se nacházely v těch končinách, dobyl a vyplnil. Když přišli Bala-nojan a Dörbej-nojan, odtáhl odtud. Když dorazil k pevnosti Gunaun-Kurgen, připojil se tam k němu Ögedej. Tu zimu strávili v krajích Buje-Kebur; tamní správce Salár Ahmad si opásal bedra pásem poslušnosti a dodával, co bylo možné, z toho, co patřilo k zaopatření a potřebám vojska. Kvůli nezdravému vzduchu onemocněla větší část vojska. Čingischán vydal rozkaz (*jasu*), aby v každém domě na každé tři až čtyři osoby vyloupali sto liber prosa. Uposlechli rozkazu.⁹

Potom, když Čingischán urovnal věc sultána Muhammada a jeho syna Džalál ad-Dína, z nichž jeden zemřel a druhý se toulal; když poslal Džebeho a Sübedeje dobýt sultánovu zemi od Arránu, Ázerbájdžánu, Iráku a Širvátu a byl z té strany klidný, dosadil správce ve všech městech, jichž se zmocnil. Když se vojsko uzdravilo, pojal úmysl vrátit se tak, aby vytáhl cestou přes Hindustán a zemi Tangut. Prošel několik stanic, když přišla

8. Rok ovce (qonin) začal podle Rašída v muharramu 620 h., tj. v únoru 1223. Zde se však Rašidova chronologie opět rozchází s jinými prameny: podle Džuvajního a podle cestopisu taoistického mistra Čchang-čchuna, který Čingischána v Hindúkuši navštívil, byl chán již v květnu 1222 v horách jižně od Amudarji a zimu 1222–1223 trávil u Samarkandu. Události tohoto oddílu tedy spadají spíše do roku 1222. Ghazna se ostatně nachází na západ od Indu, nikoli „v dolním toku“; Berezinův text je tu nejasný. Sístán (Sidžistán), kraj v povodí dolního Hilmandu na dnešním pomezí Iránu a Afghánistánu, byl tehdy bohatou zavlažovanou oblastí. Odvádění řemeslníků do Mongolska a do dobytých měst na východě patřilo k ustálené mongolské praxi: ze Samarkandu, Urgenče i dalších měst jich byly odvedeny desetitisíce. Garmsír, persky „teplá země“, se nazývaly teplé nížiny na dolním Hilmandu v dnešním jižním Afghánistánu; výrazem se obecně označovaly nízko položené zimní pastviny na rozdíl od horských letních (*sardsír*). Vysvětlení v závorce je Berezinovo.

9. Parván, rovina v údolí řeky Ghorbandu severně od Kábulu (u dnešního Čarikáru), bylo tedy totéž místo, kde byl předtím poražen Šigi-Qutuqu. Pevnost Gunaun-Kurgen (*qurgan* je turkicky „pevnost“) ani kraj Buje-Kebur se nepodařilo ztotožnit; rukopisy čtou obě jména různě. „Opásat si bedra pásem poslušnosti“ je obvyklá perská metafora pro podrobení. Berezin: „что фунтов пшена“; ruské *pšeno* označuje loupané proso, v překladech z perštiny však může odpovídat i rýži. Rukopisy se v číslech rozcházejí. Míněno je zřejmě to, že obyvatelé museli připravit obilí pro nemocné vojáky, ubytované po domech.

zpráva, že se Tanguti znovu vzbouřili; na cestě byly navíc nepřístupné hory a neschůdné lesy, vzduch nepříznivý a nezdravý a vody přinášející nemoci. Vrátil se, došel až k Pěšávaru a se všemi dětmi a nojany se vrátil tou cestou, kterou přišli.¹⁰

Příběh o pochodu Čingischána po dobytí země Tádžiků ke starým pastvinám a o událostech, které se staly na té cestě

Čingischán po dobytí země Tádžiků uskutečnil v roce bičín, to jest v roce opice, připadajícím na muharram roku 621, svůj úmysl vrátit se od Pěšávaru do rodného sídla a do starého jurtu. Příčinou jeho spěchu byla zpráva, která přišla o vzbouření obyvatel Tangutu: protože byl dlouho pryč, postavili se proti němu. Šel cestou přes bamijánské hory; zavazadlům, která zanechal v kraji Baghlánu, rozkázal, aby se dala na pochod.¹¹

Když přešel Džajhún, strávil tu zimu v okolí Samarkandu. Když odtamtud vytáhl, rozkázal, aby Terken-chatun, sultánova matka, a jeho harém šli před táborem a hlasitě oplakávali sultánovo království, dokud kolem nich neprojdou všichni vojáci. Když dorazil k benákatské řece, shromáždili se všichni synové kromě Džočiho u otce a konali tam sněm (kurultaj). Potom

10. Rašíd zde shrnuje dřívější události: Džebe a Sübedej byli za sultánem Muhammadem vysláni již na jaře 1220, sultán zemřel na přelomu let 1220 a 1221 a oba vojevůdci pak na vlastní pěst táhli dále na západ (viz níže). Arrán je stará arabská a perská jména pro nížinu mezi dolním tokem Kury a Araxu (dnešní střední a západní Ázerbájdžán); Šírván ležel severně od Kury při Kaspickém moři; Irák znamená u Rašída vždy tzv. Perský (Adžamský) Irák, tj. západní Írán s městy Rej, Hamadán, Isfahán a Qazvín, nikoli dnešní Irák (ten se nazýval Arabský Irák). Čingischán uvažoval o návratu z Indie přes Himálaj a Tibet přímo do tangutské země. Tanguti, jejichž říše Si-sia ležela v dnešní severozápadní Číně, se Čingischánovi podrobili již roku 1209–1210, ale odmítli poslat pomocné vojsko na chorezmské tažení; podle Tajné kroniky (§ 256) vzkázal tehdy tangutský velmož Aša-gambu posměšně: „Nestačí-li mu vojska, ať není chánem.“ Čingischán se zapřisáhl, že je za to po návratu potrestá. Podle Džuvajního chán ustoupil od indické cesty i proto, že mu z věštby z lopatkové kosti nevyšlo příznivé znamení.

11. Tádžikové (Berezín: Tadžiki) je u Rašída i v mongolské terminologii obecné jméno pro íránské, usedlé muslimské obyvatelstvo, na rozdíl od turkických a mongolských nomádů; „země Tádžiků“ tedy znamená celý islámský Írán a Střední Asii. Rok opice (bičín) 621 h. začal v lednu 1224. Jurt ve smyslu Rašídova textu neznamená stan, ale kočovné území, domovinu rodu. Bámján, údolí v centrálním Hindúkuši proslulé obřímí sochami Buddhy, bylo roku 1221 vyvráceno, protože při jeho obléhání padl Čingischánův milovaný vnuk Mö'etüken, syn Čagatajův. Baghlán leží v severním Afghánistánu na řece Kunduz. Zavazadly (Berezín: бараж) je míněn *aghrug*, tj. týlový tábor s rodinami, stády a kořistí, který vojsko při tažení nechávalo za sebou.

odtamtud odtáhli a šli od stanice ke stanici tiše a pokojně, až došli do svého rodného jurtu a sídla.¹²

Poněvadž vyprávění o Čingischánovi jsme dovedli až sem, začneme nyní o ostatních příbězích Džebeho a Sübedej-bahadura a povíme, jaké činy vykonal ti dva begové a jakou zemi dobyli – poté co sultán Muhammad zemřel na mázandaránském ostrově a sultán Džalál ad-Dín odešel do Chorezmu, pro nesvornost emírů a bratří se odtud vrátil, na cestě se střetl s mongolským vojskem, které táhlo po oddílech za Džebem, bojoval s ním, odešel do Nišápúru a odtud se obrátil ke Ghazně, kdežto jeho bratři Uzlaq-sultán a Aq-sultán byli zabiti i s emíry, kteří ze strachu ze zprávy o přiblížení mongolského vojska k hranicím Chorezmu přišli za sultánem – až do doby, kdy kipčackou cestou přišli k Čingischánovi do rodného jurtu.¹³

Příběh o příchodu Džebeho a Sübedeje do Iráku, Ázerbájdžánu a Arránu, o vraždění a plenění v zemi Dašt a o jejich návratu do Mogulistánu kipčackým Derbentem

Když sultán Džalál ad-Dín utekl z Nišápúru a zamířil ke Ghazně, poslali Džebe a Sübedej k Čingischánovi posly se vzkazem: „Sultán Mahmúd zemřel a jeho syn Džalál ad-Dín uprchl a vyšel tamtou stranou. Nyní, když jsme ulehčili srdce od starostí o ně, můžeme podle rozkazu vašeho výnosu, který se neodvolatelně plní, vynaložit podle možnosti rok či dva úsilí na dobytí zemí, které leží před námi, a dá-li Bůh Nejvyšší, přijít ve lhůtě urč-

12. Džajhún je arabské jméno Amudarji (antického Óxu). Terken-chatun, pocházející z turkických Kanglyjců, byla matkou chorezmšáha Muhammada a za jeho vlády mocnou vládkyní, která ovládala část emírů; mnozí badatelé jí přičítají podíl na rozvratu chorezmské říše. Roku 1220 byla zadržata v pevnosti Ílál v Mázandaránu a odvezena do Mongolska, kde podle Nasaviho a Džuvajního zemřela v bídě. Benácká řeka je Syrdarja (Berezín: Fenaket); Benákat ležel na jejím pravém břehu u ústí řeky Angrenu (Ahanganaru), jihozápadně od dnešního Taškentu. Džoči, nejstarší syn, se po obléhání Urgenče na otcova shromáždění už nedostavoval a zůstal ve svém ulusu v kipčacké stepi; podle pozdějších vyprávění se tím otce rozhněval natolik, že proti němu chtěl vyslat vojsko. Zemřel ještě před otcem (viz níže).

13. Chorezmšáh Muhammad zemřel na přelomu let 1220 a 1221 na ostrůvku v Kaspickém moři u Abaskúnu (u pobřeží Mázandaránu), kam se uchýlil před pronásledujícími Mongoly. Uzlaq-sultán (Berezín: Uzlaq; jinde též Uzlaq-šáh) byl Muhammadův syn, kterého sultán původně určil za nástupce místo Džalál ad-Dína, protože jeho matka byla z rodu Terken-chatun; Aq-sultán byl další z bratří. Oba padli roku 1221 v Chorásánu v boji s mongolským oddílem. Kipčackou cestou se miní návrat přes kipčackou step (Dašt-i Kipčak) severně od Kaspického moře.

né rozkazem výnosu přes kipčacký Derbent na mogulistánskou stranu; o tom ví moc Boha Velikého a štěstí Čingischánovo.“¹⁴ Potom posílali v každou dobu další posly, aby podávali zprávy o událostech, a protože kraje ještě nebyly upevněny, nechodil žádný posel s menším doprovodem než se třemi či čtyřmi sty jezdci.

Zkrátka, když se dali do dobývání Iráku, dobyli nejprve Chár a Simnán; odtamtud přišli k městu Reji, kde vraždili a plenili. Obrátili se ke Qumu a tam pobili všechny obyvatele a děti odvedli do zajetí. Odtud táhli k Hamadánu. Sajjid Madžd ad-Dín Alá ad-Daula se podrobil, poslal dary sestávající z jezdeckých koní a šatů a přijal správce. Odtamtud, protože slyšeli, že se v Sahhasu shromáždil početný oddíl, vytáhli Tigin-Saladží a Küč-Buqačán v předvoji a všechny zničili.¹⁵ Odtud přišli do Zandžánu a stejně jako v jiných městech tam vraždili a v těch místech nenechali nic. Táhli ke Qazvínu, svedli s Qazvínskými tuhý boj a město dobyli útokem. Qazvínští bojovali uvnitř města podle svého obyčeje noži, takže na obou stranách padlo na padesát tisíc lidí. V okřscích a v okolí irácké oblasti natropili ještě víc spousty, vražd a loupeží. Když nastala zima, zůstalo vojsko v krajích Reje,

14. Tak Berezín; jde zřejmě o písarskou chybu místo „sultán Muhammad“. Berezín k tomuto oddílu poznamenává, že celé tažení Džebeho a Sübedeje na západ vydal již dříve s obšírnými poznámkami (Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija, 1853, č. 9). V čínských análech nalezl u příležitosti tohoto tažení výčet dobytých národů, který se podle něho kryje s výčtem v Rašídově úvodu k celému dílu: Rašíd jmenuje Dašt-i Kipčak, Rus, Čerkesy, Kelary, Baškirty a další, čínské prameny Kan-lin (Kangly), Kiča (Kipčaky), Olusu (Rusy), Madžalu (Maďary), Asy (Alany), Serkesu (Čerkesy), Pular (Bulhary?) a Kele (Kelary). Jméno Mogulistán zde znamená prostě zemi Mongolů, mongolskou vlast. Derbent (persky „uzavřená brána“, arabsky Báb al-abváb, „Brána bran“) je město a opevněný průsmyk mezi Kavkazem a Kaspickým mořem, v dnešním Dagestánu. Rašíd rozlišuje širvánský Derbent (jižní přístup, dnešní Derbent) a kipčacký Derbent, tj. severní východ z Kavkazu do kipčacké stepi. Formule „štěstí Čingischánovo“ odpovídá mongolské představě o chánově nebeském požehnání (*su*), jež zaručuje úspěch jeho služebníků.

15. Chár a Simnán leží na staré velké silnici z Chorásánu do západního Íránu, východně od dnešního Teheránu; Rej, starobylé velkoměsto u dnešního Teheránu, byl po mongolském vyplenění opuštěn a jeho roli později převzal Teherán. Qum je dodnes posvátné město šíitů. Sajjid (potomek Proroka) Madžd ad-Dín Alá ad-Daula byl aliovský náčelník Hamadánu, který město spravoval po útěku chorezmských úředníků. Podrobení a přijetí mongolského správce se odehrálo roku 1220. Místo Sahhas není známo, rukopisy je čtou různě. Podle novějších edic a podle Džuvajního se tam shromáždily zbytky sultánova vojska pod velením Beg-Tegina Siláhiho (Berezín: Tigin-Saladží) a Küč-Buqa-chána a Mongolové je zničili; oba tedy nebyli mongolští, nýbrž sultánovi velitelé. Berezínův ruský text slovosledem naznačuje, že šlo o mongolské velitele předvoje; smysl je nejistý.

kdežto Čingischán byl v té době v krajích Termezu a Nachšabu; toho roku byly veliké mrazy.¹⁶

Obrátili se k Ázerbájdžánu a v každé zemi, na kterou narazili na svém průchodu, vraždili a plenili obvyklým způsobem. Když dosáhli Tabrízu, tamní vládce atabeg Özbeg, syn Džahán-Pahlavánův, se ukryl, poslal člověka s prosbou o mír a odeslal mnoho statku a dobytka. Svolili k míru a zamířili do Arránu, aby tam přezimovali; průchod vedl gruzínskou stranou. Deset tisíc Gruzínců vytáhlo proti nim a svedlo bitvu; Gruzínci byli obráceni na útěk a většinou pobiti. Protože shledali gruzínské cesty úzkými a lesy hustými, vrátili se a zamířili k Marágě.¹⁷ Když se opět objevili u bran Tabrízu, poslal tamní náměstek Šams ad-Dín Tughrá'í mnoho statku, takže se spokojili a odtáhli. Oblehli město Marágu. Protože tamní vládkyní byla v té době žena, která seděla v Rúínu, nebyl ve městě nikdo, kdo by mohl vzdorovat. Obyvatelé se chopili zbraní. Mongolové postavili dopředu zajaté muslimy a nutili je lézt na hradby; každého, kdo couvl, zabili. Několik dní takto bojovali, až je konečně vítězně dobyli, pobili prostý lid i urozené, co bylo lehké, odvezli a ostatní spálili a rozbili.¹⁸

Obrátili se k Diyárbakru a Arbílu. Když uslyšeli pověst o množství vojsk Muzaffar ad-Dína Kökbürího, vrátili se nazpět. Poněvadž Džamál ad-Dín Ajbeh, jeden z chorezmšáhových služebníků, způsobil s jinou tlupou

16. Zandžán a Qazvín leží na silnici z Reje do Ázerbájdžánu. Obyvatelé Qazvínu byli proslulí svou bojovností a zručností s nožem; Qazvín byl mimo jiné pohraniční bašta proti ismá'ílítům z nedalekého Alamútu. Číslo padesát tisíc je v perských kronikách obvyklou nadsázkou. Termez leží na Amudarji, Nachšab (arabsky Nasaf, dnes Karši) v jižním Uzbekistánu. Šlo o zimu 1220–1221. Rašídův souběh obou vyprávění je tu přesnější než o několik oddílů výše.

17. Atabeg Özbeg (Berezín: Uzbek) z turkické dynastie Ildegizovců vládl Ázerbájdžánu v letech 1210–1225; jeho otec Muhammad Džahán-Pahlaván byl mocným regentem pozdních Seldžuků. Özbeg platil za slabého, rozmařilého vládce; Mongolům se vykoupil a roku 1225 přišel o Tabríz, když jej obsadil Džalál ad-Dín. *Atabeg* (turkicky „otec-kníže“) byl původně vychovatel seldžuckého prince, později titul samostatných vládců, kteří z tohoto úřadu vzešli. K první srážce s Gruzínci došlo v zimě 1220–1221 v údolí Kury; gruzínský král Giorgi IV. Laša (vládl 1213–1223) byl poražen a podle gruzínských pramenů zraněn. Gruzie byla tehdy na vrcholu své moci a její vojsko patřilo k nejsilnějším v Přední Asii.

18. Marága, město jižně od Tabrízu (později sídlo slavné Hülegüovy hvězdárny), patřilo drobné dynastii Ahmadílovců; vládla tu vdova po posledním z nich a sídlila v nedobytné horské pevnosti Rúín-diz. Město bylo dobyto v březnu 1221 (safar 618). Hnat před sebou zajatce jako živý štít a jako útočníky na hradby (tzv. *hašar*) patřilo ke stálé mongolské obléhací praxi, popsané již při dobývání Buchary, Samarkandu a Urgence.

vzpouru, zabil hamadánského správce, a Alá ad-Daulu za to, že projevil poslušnost, zajali a zarmouceného těmi činy uvěznil v pevnosti, táhli Mongolové k Hamadánu. Ačkoli jim Džamál ad-Dín Ajbeh vyšel vstříc s poddaností, přece jej i s jeho služebníky usmrtili, město dobyli obléháním a provedli všeobecné vraždění v radžabu roku 608.¹⁹

Po zničení Hamadánu zamířili k Nachičevanu, dobyli jej a vraždili a pleni-li. Nakonec se atabeg tiše dostavil s poddaností; dali mu dřevěnou destičku a červenou tamgu. Odtud se obrátili k Arránu a dobyli nejprve Saráb a vraždili a plenili; totéž učinili i s Ardábilem. Odtud táhli k městu Bajlaqánu, dobyli je silou a přemožením a pobili všechny od malého do velkého. Potom přepadli Gandžu, nejpřednější z arránských měst, dobyli ji a úplně rozbořili.²⁰ Odtud se obrátili ke Gruzii. Gruzínci sešikovali vojsko a připravili se k bitvě. Když se střetli, skryl se Džebe s pěti tisíci muži v záloze a Sübedej s vojskem postoupil vpřed; na počátku bitvy však Mongolové obrátili týl a Gruzínci je pronásledovali. Džebe vyrazil ze zálohy, obklíčili Gruzínce a v jediném okamžiku jich pobili až třicet tisíc.

Odtud se obrátili k širvánskému Derbentu. Na průchodu dobyli obléháním Šamachu, provedli všeobecné vraždění a zajali mnoho lidí. Poněvadž průchod Derbentem byl obtížný, poslali k širvánšáhovi: „Pošli několik lidí, abychom uzavřeli mír.“ Ten poslal deset mužů z velmožů svého lidu. Mongolové jednoho z nich zabili a ostatním řekli: „Ukážete-li nám cestu přes

19. Diyárbakr je kraj na horním Tigridu (dnes jihovýchodní Turecko), Arbíl (Irbil) město v dnešním iráckém Kurdistanu. Muzaffar ad-Dín Kökbürí („Modrý vlk“, vládl 1190–1233), švagr Saladinův, byl turkickým vládcem Arbílu; chalífa an-Násir jej určil za velitele spojeneckého vojska, které se mělo Mongolům postavit. Berezin: Džemal-Eddin Abie; čtení jména je nejisté. Služebníkem (arabsky *ghulám*) se rozumí vojenský otrok, tj. turkický gardista chorezmšáhů. Rok 608 h. (1211) je zjevná chyba místo 618; radžab 618 odpovídá srpnu až září 1221. Hamadán byl tehdy vypleněn po druhé a mnoho obyvatel zahynulo. Alá ad-Daula byl vězněn v pevnosti, kterou jiné rukopisy jmenují Girít v Luristánu.

20. Nachičevan leží na řece Araxu (dnes ázerbájdžánská exkláva). Dřevěnou destičkou je míněna *pajza* (čínsky *paj-c'*), tabulka ze dřeva, stříbra či zlata, kterou Mongolové udělovali jako doklad pravomoci a ochrany; červená *tamga* (*al-tamga*) byla pečeť otištěná červenou barvou, jíž se potvrdzovaly listiny panovníka. Obojí tedy znamenalo, že atabeg byl přijat za mongolského poddaného. Saráb leží mezi Tabrízem a Ardábilem, Ardábíl (pozdější kolébka dynastie Safiovců) na úpatí hory Sabalán. Bajlaqán, významné město na dolním Araxu, bylo dobyto v ramadánu 618 h. (říjen až listopad 1221) a po vyvrácení již nikdy nedosáhlo dřívějšího významu. Gandža (za Sovětů Kirovabad) byla druhým největším městem dnešního Ázerbájdžánu; podle některých pramenů se však Mongolům spíše vykouplila.

tento Derbent, dáme vám milost, a ne-li, zabijeme i vás.“ Oni se ze strachu stali průvodci a převedli je.²¹

Když dosáhli země Alanů, bylo tam množství lidu: jednomyslně s Kipčaky se utkali s mongolským vojskem, a žádný z nich nezvítězil. Tehdy dali Mongolové Kipčakům zprávu: „My a vy jsme jedna tlupa a jeden rod, Alané jsou nám však cizí. Uzavřeme s vámi smlouvu, že se nebudeme vzájemně znepokojovali, a dáme vám tolik zlata a šatů, kolik si budete přát; nechte je nám.“ Poslali mnoho statku. Kipčaci odešli a Mongolové zvítězili nad Alaný; co bylo možné, vydali vraždění a plenění. Kipčaci, spoléhající na mír, rozešli se bez obavy po zemi. Mongolové se na ně znenadání vrhli, zabíjeli každého, koho našli, a vzali si zpět tolik, kolik předtím dali. Někteří z Kipčaků, kteří se zachránili, utekli do ruské volosti, a Mongolové se v té zemi, která měla množství pastvin, utábořili na zimu.²² Odtud táhli k městu Sudaku na břehu moře, které je spojeno s Konstantinopolskou úžinou, a to město dobyli; jeho obyvatelé se rozprchli.

Potom zamířili na ruskou zemi. Kipčaci, kteří tam odešli, se tam připravili a shromáždili mnoho vojska. Mongolové, když viděli jejich množství, obrátili se nazpět. Kipčaci a Rusové se domnívali, že se obrátili ze strachu, a pronásledovali je dvanáct dní cesty. Znenadání se mongolské vojsko obrátilo, udeřilo na ně a dříve, než se mohli spojit, pobilo jim mnoho lidí. Týden bojovali; nakonec se Kipčaci a Rusové obrátili na útěk. Mongolové je

21. Předstíraný útěk, jímž se nepřítel vláká do zálohy, byl nejoblíbenější mongolskou taktikou; Rašid ji popisuje znovu v bitvě s Rusy a Kipčaky. Druhá porážka Gruzínců se odehrála roku 1221 nebo počátkem 1222; gruzínská královna Rusudan o ní psala papeži Honoriovi III. a omlouvala tím, proč Gruzie nemůže vyslat vojsko na křížovou výpravu. Šamacha (dnes Šamachy v Ázerbájdžánu) byla sídelním městem širvánšáhů, staré místní dynastie, která Širván ovládala od 9. století. Protože pevnost Derbent ovládala úzký pás mezi horami a mořem, museli Mongolové hledat obchvat horskými stezkami; podle arabského historika Ibn al-Asíra je průvodci vedli po nebezpečných cestách, kde vojsko ztratilo část koní a zavazadel.

22. Alané (Berezin: Alane), arabsky a persky též As, byli iránsky mluvící křesťanský národ na severním Kavkaze, předkové dnešních Osetů. Kipčaci (ruskými letopisy nazývaní Polovci, v latinských pramenech Kumáni) byli turkičtí kočovníci, ovládající stepi od Irtyše po Dunaj. Mongolové se jim dovolávali pospolitosti stepních kočovníků; mezi kipčackými kmeny bylo ostatně i několik rodů mongolského původu. Stejnou lest popisuje i Ibn al-Asír. Berezin užívá staroruského slova *volost'*, „země, panství“. Kipčacký chán Kötön (ruskými letopisy nazývaný Kotjan) se uchýlil ke svému zeti, haličskému knížeti Mstislavu Udatnému, a vyzval ruská knížata ke společnému odporu slovy, jež zaznamenaly letopisy: „Dnes vzali naši zemi, a zítra vezmou vaši.“

pronásledovali a bořili města, takže větší část jejich volosti zpustošili.²³ Odtud vytáhli a připojili se na cestě k Čingischánovi, který se vracel ze země Tádžiků.²⁴

Příběh o druhém příchodu Čingischána ze země Tádžiků do rodného jurtu a sídla a o jeho zastavení ve vlastních ordách

Čingischán se vracel z dobývání země Tádžiků a v roce bičín, to jest v roce opice, odpovídajícím roku 621, strávil na cestě léto i zimu. Když dosáhl končin svých ord, vyšli mu slavnostně vstříc Kublaj-qa'an, kterému bylo jedenáct let, a Hülegü-chán, kterému bylo devět let. Náhodou se v tom čase stalo, že Kublaj-qa'an zabil zajíce a Hülegü-chán kozu, na místě Almaq-uj na hranici najmanské země, poblíž Emil-Qodžinu, na druhé straně řeky Ili, blízko ujgurské země. Obyčej Mongolů je takový, že když se chlapi poprvé zúčastní lovu, pomažou jim palec, to jest potrou ho masem a tukem. Čingischán je pomazal vlastní osobou: Kublaj-qa'an vzal Čin-

23. Sudak (italsky Soldaia) na jihovýchodním pobřeží Krymu byl tehdy důležitým přístavem černoomořského obchodu, odkud se zboží z kipčacké stepi (kožešiny, otroci) vyváželo do Byzance a Středomoří; mořem spojeným s Konstantinopolskou úžinou (Bosporem) se mínil Černé moře. Mongolové jej vyplnili zřejmě na počátku roku 1223. Je to bitva na řece Kalce (v dnešní Doněcké oblasti, nedaleko Azovského moře), kterou ruské letopisy kladou na 31. května 1223 (některé na 16. června). Rašíd nejmenuje ani řeku, ani ruská knížata; podle letopisů v ní zahynula řada knížat a z vojska se prý zachránil jen desátý muž; kyjevský velkokníže Mstislav Romanovič se po třídní obraně opevněného tábora vzdal a byl i s ostatními zajatými knížaty udušen pod prkny, na nichž Mongolové hodovali. Zmínka o bourání ruských měst je nadsázka: Mongolové tehdy pronikli jen k Dněpru a k pohraničním městům; skutečné dobytí Rusi přišlo až za Batúova tažení v letech 1237–1240.

24. Na zpáteční cestě utrpěl mongolský sbor koncem roku 1223 porážku od povolžských Bulharů; pak prošel přes stepi dnešního Kazachstánu a na Irtyši nebo v Sedmířící se roku 1224 připojil k Čingischánovi. Džebe podle některých zpráv zemřel ještě cestou; Sübedej žil až do roku 1248 a vedl s Batúem velké západní tažení. Nájezd dvou vojevůdců, trvajících přes tři roky a vedený přes tisíce kilometrů neznámé země, patří k nejpozoruhodnějším jízdním výpravám dějin.

gischánův palec jemně, kdežto Hülegü jej chytil pevně. Čingischán řekl: „Ten ničema mi ten palec docela urval!“²⁵

Když odtamtud vytáhl, zastavil se na místě Buqa-Sučiqu, rozkázal postavit velký zlatý stan, uspořádal shromáždění a vystrojili velkou hostinu. Protože půda toho místa byla měkká a zvedal se prach, rozkázal, aby každý naházel kamení v obvodu svých ord a příbytků. Všichni naházeli kamení, ale Otčigin-nojan, jeho bratr, házel místo kamení dřevo. Proto jej obvinil. V těchchže několika dnech se zabývali lovem. Otčigin-nojan nešel rovně v kruhové honitbě a zůstával občas pozadu. Pro ty dva případy jej nepouštěl sedm dní do ordy. Když potom podal prosbu: „Budu-li i nadále obviněn, ať mě sesadí,“ odpustil mu a pustil ho k sobě. Na jaře roku takiqu, to jest roku slepice, připadajícího na safar roku 622, se zastavili ve svých ordách. To léto strávil doma a vydal moudré jasy. Když uslyšel, že se Tanguti znovu vzbouřili, vypravil vojska a vytáhl tam.²⁶

25. Kublaj se narodil roku 1215, Hülegü roku 1217 nebo 1218; oba byli synové Toluje a Sorqaqtanibeki a stali se později velkým chánem v Číně a zakladatelem ilchánské říše v Íránu, již Rašíd sloužil. Údaje o jejich věku jsou tedy jen přibližné. Berezin: Amol-Chudžin a řeka Gile. Novější edice čtou Emil-Qodžin (Emil je řeka v Tarbagataji, na dnešním kazašsko-čínském pomezí, kde měl později sídlo Ůgedej) a Ili; místo leželo tedy na hranici bývalého najmanského území a ujurské země v dnešním Sin-ťiang. Kozou se míní stepní antilopa (džežran nebo sajga). Obřad se turkicky nazýval *jaghلامي*, „pomazání tukem“; chlapec jím byl přijat mezi lovce. Berezinův překlad Čingischánova výroku („этот стыд взял совсем мой палец“) je nejasný; smysl je žertovná výčitka neurvalému vnukovi, v níž zřejmě zaznívá i předpověď Hülegüovy pozdější tvrdosti. Pro Rašída, ilchánova vezíra, byla anekdota o předkovi jeho pánů jistě zvlášť cenná.

26. Berezin: „Ubči-nojon, bratr Uke“; jde o zkomolení. Novější edice čtou „Otči-nojan, Čingischánův bratr“, tj. Temüge-otčigin, nejmladší Čingischánův bratr (*otčigin*, „kníže ohně“, je titul nejmladšího syna, strážce otcovského krbu). Kruhá honitba (mongolsky *nerge*, Berezin: облага) byla zároveň vojenským cvičením: řetěz jezdců svíral zvěř do kruhu a porušení pořádku se trestalo stejně jako v bitvě. Také příkaz vyložit tábor kamením je pojat jako zkouška poslušnosti. Místo Buqa-Sučiqu není ztotožněno. Rok slepice (mongolsky *takija*, turkicky *taqagh*; Berezin: tegegu) začal v safaru 622 h., tj. v únoru 1225. Čingischán se tedy vrátil do Mongolska po zhruba šestiletém tažení. *Jasa* (Berezin: jasad) je Čingischánův zákoník a obecně jeho závazná nařízení; Rašídovy „moudré jasy“ znamenají, že chán po návratu uspořádal zákony a správu rozšířené říše. Tzv. velká jasa se nedochovala celá, známe ji jen ze zlomků u perských, arabských a arménských autorů.

Příběh o posledním tažení Čingischána do země Tangut a o bitvách s tamním vládcem

Na podzim roku takiqu, to jest roku slepice, odpovídajícího roku 622, napadl Čingischán zemi Qašin, kterou nazývají Tangut. Čagatajovi rozkázal, aby byl na křídle vojska vzadu za ordami. Džochi zemřel, Ögedej byl ve službě u otce. Toluj-chán, protože Sorqaqtani-beki měla neštovice, zůstal několik dní pozadu a potom se připojil k Čingischánovi.²⁷ V těch dnech poslal zpátky Ögedejovy syny Kujana a Gүjüka. Přišli, aby jim na odchodu dal něco pro poctu a z milosti. Řekl: „Nemám nic; všechno, co je, patří Toluj-chánovi, který je pánem domu a velkého jurtu. On tím vládne.“ Toluj-chán jim dal šaty a různé věci. Děda Chulu-džaka, správce Herátu, dal Čingischán Gүjükovi a řekl: „Máš nemoc; on ti bude připravovat jídlo.“²⁸

Když přišel do tangutské země, dobyl nejprve města jako Kan-čou, Su-čou, Cho-čou a Urachaj; oblehl město Dersekaj a zapálil je. Během války vytáhl panovník té země, jménem Šidurgu, tangutským jazykem nazývaný Li-wang, z velkého města, jež bylo jeho sídlem a které se tangutsky nazývá Irkaj a mongolsky Erkija, s padesáti tümeny mužů k bitvě s mongolským

27. Qašin (Berezin: Chašin) je mongolské jméno tangutské říše, odvozené od čínského Che-si, „země na západ od (Žluté) řeky“; čínsky se stát nazýval Si-sia, „Západní Sia“, a trval od roku 1038. Podle čínských pramenů vytáhl Čingischán až na jaře 1226; Rašídova data se opět o něco rozcházejí. Podle Tajné kroniky (§ 265) si chán při honu na divoké osly (kulany) cestou ošklivě natloukl, když s ním splašený kůň shodil, ale odmítl se vrátit, dokud Tanguty nepotrestá. O Džochiho smrti jsou zprávy rozporné: Rašíd ji zde klade před tangutské tažení (1225), jiné prameny do roku 1227, několik měsíců před otcovou smrtí. Jeho ulus v kipčacké stepi zdědili synové Orda a Batú, zakladatel Zlaté hordy. „Neštovice“ jsou Berezinovo čtení (ocna); novější edice čtou na tomto místě, že Sorqaqtani-beki byla těhotná.

28. Gүjük byl pozdější velký chán (vládl 1246–1248); jméno Kujan je nejisté, jiné rukopisy je čtou různě. Výrok vystihuje mongolské dědické právo: nejmladší syn (*otčigin*), tj. Toluj, dědil otcovský „dům a velký jurt“, tedy rodovou domovinu, hlavní ordy a většinu vojska, zatímco starší synové dostávali své vlastní uluse. Rašíd, který psal pro Tolujovy potomky, tuto skutečnost rád zdůrazňuje. Místo je v rukopisech zřejmě porušené. Novější edice je čtou tak, že Čingischán dal Gүjükovi jistého Čuqu-Bujaqa, správce jedné tisícovky (persky *hazára*), a „Herát“ v Berezinově textu vznikl nejspíše chybným čtením tohoto slova. Gүjük byl podle perských pramenů (Džuvajni) skutečně churavý a trpěl chronickou nemocí.

vojskem.²⁹ Čingischán proti němu vytáhl k bitvě. V těch končinách bylo mnoho jezer, vylitých z Qara-müren, a všechna byla pokryta ledem. Čingischán se postavil na ten led a přikázal: „Střílejte šípy nízko, aby klouzaly po ledu a nebylo chyby.“³⁰ V té bitvě bylo pobito mnoho lidu, takže tři zabítí stáli na hlavě. U Mongolů je ustanoveno, že na každých deset tümenů zabitých se postaví jeden zabítý na hlavu. Potom se Šidurgu dal na útěk a opět odešel do města. Čingischán řekl: „Když byl takto poražen, nebude už potom mít sílu.“ Nevšímal si ho, prošel za to město, dobyl jiná města a země a táhl k Chitaji.³¹

Na počátku jara roku nochaj, to jest roku psa, odpovídajícího roku 623, dosáhl místa Ongon-Talan-Qudug. Tam se najednou zabral do svého stavu, neboť měl sen, který ukazoval na blízkost smrti.³² Z princů byl přítomen Jesüngge-aqa, syn Džočí-Qasarův. Zeptal se ho: „Jsou moji synové Ögedej a Toluj daleko, nebo blízko?“ Byli totiž ve vojenském kruhu. On řekl: „Jsou ve vzdálenosti dvou nebo tří farsachů.“ Hned pro ně poslal člověka a

29. Kan-čou (dnes Čang-je) a Su-čou (dnes Ťiou-čchüan) jsou oázová města v chodbě Che-si v provincii Kan-su, kudy vedla Hedvábná stezka; Marco Polo je zná jako Campcio a Succiu. Cho-čou leželo patrně v jižním Kan-su. Urachaj (Wu-la-chaj) byla pevnost na severním okraji tangutské říše, kterou Mongolové dobyli již roku 1209. Dersekaj (Berezín) odpovídá Dörmegeji Tajné kroniky (§ 267), tj. městu Ling-čou jižně od tangutského hlavního města. Šidurgu (mongolsky „Přímý, Pochvový“) je jméno, které podle Tajné kroniky (§ 267) dal Čingischán poslednímu tangutskému vládci; Tajná kronika jej jinak nazývá Iluqu-burchan. *Li-wang* znamená čínsky „král Li“: Li bylo příjmení, které tangutské vládnoucí rodině udělila dynastie Tchang. Ve skutečnosti se během války na trůně vystřídali dva vládci: Li Te-wang zemřel v létě 1226 a jeho nástupce Li Sien (Moti) se podrobil v létě 1227. Hlavní město Irkaj/Erkija (Eriqaja Tajné kroniky, Marco Polovo Egri-gaia) je Čung-sing, pozdější Ning-sia, dnešní Jin-čchuan. *Tümen* je deset tisíc; padesát tümenů (500 000 mužů) je zjevná nadsázka.

30. Qara-müren („Černá řeka“) je mongolské jméno Žluté řeky (Chuang-che), jež se u Ning-sie rozlévá v široké nivě plné ramen a jezer. Bitva se odehrála v zimě 1226–1227 u Ling-čou. Novější edice čtou rozkaz jinak, totiž že Čingischán kázal vojsku přejít po ledu.

31. Podle Rašídova výkladu by tedy padlo 300 000 mužů. Berezín k tomu poznamenává, že „tři zabítí stáli na hlavě“ znamená podle D'Ohssona (*Histoire des Mongols*) spíše tři tisíce padlých, nikoli tři sta tisíc, jak tvrdí Rašíd. Sám zvyk postavit mrtvého hlavou dolů jako počítadlo padlých jiné prameny nepotvrzují. Chitaj (odtud ruské Kitaj, „Čína“) označuje u Rašída severní Čínu, tehdy ovládanou džürčedskou dynastií Ťin; Čingischán s ní válčil od roku 1211. Jižní Čína pod dynastií Sung se u Mongolů a Peršanů nazývala Nangjas, u Rašída Nankijas (česky Nanchias), z čínského *nan-t'ia*, „jižní dům“, nebo *nan-žen*, „jižané“.

32. Rok psa 623 h. připadá na rok 1226. Podle čínských analů však Čingischán přitáhl k Liou-pchan-šanu (viz níže) až v létě 1227, takže rozmluva se syny spadá spíše do jara 1227; Tajná kronika se o ní nezmiňuje. Ongon-Talan-Qudug znamená asi „studna na posvátné stepi“ (*ongon* „posvátný“, *tala* „step, rovina“, *qudug* „studna“); místo není ztotožněno.

přivolal je.³³ Druhého dne za úsvitu, když posnídali, řekl begům a přítomným na shromáždění: „Mám se svými syny starost, poradu a skrytou tajnost. Přeji si pohovořit o těch tajnostech v soukromí a poradit se o tom. Vzdalte se nakrátko, ať zůstaneme sami.“

Příběh o Čingischánově rozmluvě v soukromí s přítomnými syny a o jeho poslední vůli

Když se begové a lidé vzdálili, zasedl Čingischán se syny o samotě a po mnohých napomenutích a radách řekl:

„Děti moje, vězte, že se nad očekávání přiblížil čas mého posledního tažení a odchodu. Silou Hospodinovou a pomocí nebeskou jsem pro vás, dítky, dobyl a zjednal království tak nesmírné šíře, že od jeho středu je na každou stranu rok cesty. Nyní je můj odkaz tento: k porážce nepřátel a k povýšení přátel buďte jedné mysli a jedné tváře, abyste žili příjemně a lehce a těšili se z království. Ögedeje-qa'ana ustanovte nástupcem.“³⁴

Když skončil s radami a s poslední vůlí, řekl:

„Jděte v čelo státu a ulusu, neboť je to království opuštěné a zanechané bez dozoru. Já si přeji zemřít doma a jdu pro jméno a slávu. Po mé smrti nesmíte překrucovat mou jasu. Čagataj tu není: kéž se

33. Jesünger (Berezin: Isunke), syn Čingischánova bratra Qasara, byl proslulý lučištník; jeho jméno nese tzv. Čingischánův kámen z doby kolem roku 1225, nejstarší dochovaný mongolský nápis, který oslavuje jeho výstřel na vzdálenost 335 sáhů. *Aqa* je čestný titul staršího příbuzného. *Farsach* (Berezin: farsang) je perská délková míra, asi 6 km.

34. Podle Tajné kroniky (§ 254–255) byla otázka nástupnictví rozhodnuta již roku 1219, před odchodem na chorezmské tažení, na naléhání chatun Jisüi, a to po bouřlivé hádce mezi Džočim a Čagatajem, při níž Čagataj Džočiho nazval levobočkem merkitským. Oba starší synové se pak dohodli navrhnout Ögedeje. Rašid jako dvorní historik Tolujovců klade důraz na to, že otcovu vůli přijali oba přítomní synové, Ögedej i Toluj. Ögedej byl zvolen velkým chánem na kurultaji roku 1229; titul *qa'an* užívá Rašid výhradně pro velké chány, zejména pro Ögedeje.

nestane, že by až odejdu, překroutil moje slovo a vyvolal v království rozbroje. Musíte jít.“³⁵

Takové řeči pronesl v oné samotě. Potom se s oběma rozloučil, poslal je zpět a vyslal je, aby se ujali vlády nad státem a ulusem, a sám se s vojskem obrátil k Nanchias.

Příběh o tažení Čingischána k Nanchias, o počátku jeho nemoci a o tom, jak tangutský panovník vyšel s poddaností a s prosbou o odklad vydání města

Čingischán se po skončení poslední vůle a po odeslání synů pohnul k Nanchias. Panovníci oněch měst přicházeli jeden po druhém a podrobovali se. Když dosáhl místa Liou-pchan-šan, které leží mezi hranicemi země Džürčedů, Nanchias a Tangutu, poslal džürčedský panovník, uslyšev o Čingischánově příchodu, posly s dary, mezi nimiž byl podnos s okrouhlými skvostnými perlami, a vzkázal: „Podrobujeme se.“ Čingischán rozkázal: „Každému, kdo má propíchnutý ušní lalůček, ať dají jednu perlu.“ Ti z přítomných, kteří tehdy neměli propíchnuté uši, si o to řekli, a dostali všichni. Zůstalo jich ještě mnoho; rozkázal: „Je den darů. Rozházejte všechny perly, ať si je lidé posbírají.“ Protože cítil blízkost svého skonu, nevěnoval jim pozornost. Z těch perel se mnoho ztratilo v prachu, takže ještě dlouho potom je na tom místě hledali a v prachu nacházeli.³⁶

Potom Šidurgu, tangutský panovník, takto rozvažoval: „Několikrát jsem povstal proti Čingischánovi; pokaždé z toho v mé zemi bylo jen vraždění a

35. Berezinovo znění „přeji si zemřít doma a jdu pro jméno a slávu“ je nejasné; smysl je snad ten, že chán nechce zemřít v cizině, a přece pokračuje v tažení kvůli své pověsti. Novější edice rozumějí větě opačně: chán nechce zemřít v cizím stanu a nejde mu o jméno a slávu. *Ulus* znamená lid i s územím, které mu náleží; ve spojení „stát a ulus“ tedy říše i s jejím obyvatelstvem. Obava z Čagatajovy nepoddajnosti odpovídá jeho pověsti tvrdého strážce jasy, který nesnášel odchylky.

36. Liou-pchan-šan (Berezin: Lju-pchan-šan) je pohoří na jihu dnešního autonomního území Ning-sia, na hranici s Kan-su; Čingischán tu podle čínských análů strávil v létě 1227 poslední týdny svého života. Džürčedé (Berezin: Džurdže) jsou tunguzský národ, jehož dynastie Ťin (Altan-chánové) vládla severní Číně; „džürčedský panovník“ je tedy ťínský císař Aj-cung. Ťinové se tehdy skutečně snažili Mongoly usmířit, ale ti je dobili až roku 1234, za Ögedeje. Berezin mluví nejasně o „lalůčku v uchu“ (мочка); smysl je, že perlu dostal každý, kdo mohl nosit náušnici, a kdo neměl ucho propíchnuté, dal si je hned propíchnout. Mongolové, muži i ženy, nosili náušnice běžně.

plenění. Nadále nemá odpor smysl: je třeba jít do služby k Čingischánovi.“ Vyslal posly, žádal o mír, smlouvu a přísahu a řekl: „Nedoufal jsem, že by mě přijal za syna.“ Čingischán jeho prosbu přijal příznivě. Tangut si přál měsíc odkladu na přípravu darů a na vyvedení obyvatel z města. Dal mu odklad: chtěl mít slyšení a odevzdat dary. Čingischán rozkázal: „Jsem nemocen; ať počká, až mi bude lépe.“ Řekl Tolun-čerbimu: „Bud' mu pobočníkem a šiqu'ulem,“ to jest mihmandárem. Tolun, přijav úřad šiqu'ula, ho provázal. Čingischánova nemoc se ode dne ke dni zhoršovala.³⁷

Příběh o skonu Čingischána, o pobití tangutského panovníka i obyvatel onoho města naráz, o návratu begů s rakví, o dopravení do ord, o zveřejnění pohromy, o nářku a o pohřbu

Čingischán v té nemoci opravdu viděl svůj konec. Odkázal begům: „Mou pohromu neprozrazujte a nijak nezdvíhejte pláč a náрек, aby se to nepřítel nedozvěděl. Až panovník a obyvatelé Tangutu podle slibu vyjdou ven, všechny je zničte.“ V patnáctý den podzimního měsíce roku prasete, odpovídajícího ramadánu roku 624, odešel z pomíjivého světa a trůn království zanechal slavnému rodu. Begové podle rozkazu drželi věc v tajnosti, dokud onen lid nevyšel ven: všechny je usmrtili. Zdvihli jeho rakev a vydali se na zpáteční cestu. Na cestě zabíjeli každého tvora, kterého potkali, do-

37. Tak Berezin; novější edice čtou: „Bál jsem se. Přijmi mě za syna.“ Přijetí za „syna“ znamenalo v mongolském pojetí vazalský svazek s povinností poslušnosti a služby; Tajná kronika (§ 267) vypráví, že tangutský vládce přinesl dary, ale Čingischán jej za zavřenými dveřmi stanu nechal pouze pozdravit a pak dal rozkaz jej usmrtit. Tolun-čerbi (Berezin: Tulun-čerbi) z rodu Qongqotanů, syn Mönglik-ečigeho a bratr Teb-tengriho, byl jedním z Čingischánových předních velmožů; čerbi je hodnost dvorského správce. Šiqu'ul (mongolsky) a mihmandár (persky) je úředník, který opatruje cizí posly a hosty, doprovází je a stará se o jejich zaopatření. Tajná kronika jmenuje Toluna jako toho, kdo dostal za úkol tangutského vládce usmrtit, a za odměnu mu Čingischán daroval jeho vyzdobené stany a náčiní. Novější edice čtou jméno na tomto místě jinak.

kud ji nedopravili do ord. Všichni princové, chatuny a begové, kteří byli nablízku, se shromáždili a oddali se žalu.³⁸

Čingischán byl jednou na lovu. Na jednom místě uviděl strom, který rostl osamoceně. Líbil se mu vzhled toho stromu; poseděl pod ním chvíli. Jeho nitro se rozveselilo a rozkázal: „Toto místo je vhodné pro mé poslední odpočinutí: ať si je poznamenají.“ Během oplakávání to lidé, kteří ta slova od něho slyšeli, zopakovali. Princové a begové podle jeho rozkazu vybrali to místo. Říká se, že toho roku, kdy ho tam pohřbili, vyrostlo na té pláni nesmírně mnoho stromů a trávy; nyní je tam tak hustý les, že se jím nedá projít, a nepoznají ani onen první strom, ani místo jeho pohřbu, a to do té míry, že ani staří strážci zakázaného místa k němu nenajdou cestu. Z Čingischánových dětí je tam také místo pohřbu nejmladšího syna Toluj-chána i s jeho dětmi Möngke-qa'anem, Kublaj-qa'anem, Arik-bökem a s jejich dalšími dětmi, které zemřely v té zemi. Ostatní děti Čingischánovy, potomci Džochiho, Čagataje a Ögedeje, jejich děti a rod mají pohřebiště na jiných místech. Strážci onoho velkého zakázaného místa jsou begové uriangchajských kmenů.³⁹

38. Ramadán 624 h. připadá na srpen až září 1227; „patnáctý den podzimního měsíce“ (novější edice čtou: prostředního podzimního měsíce) odpovídá podle jednoho běžně uváděného přepočtu 18. srpnu 1227, čínské anály (Jüan-š') mají datum odpovídající 25. srpnu 1227. Příčina smrti není známa: Tajná kronika mluví o následcích pádu s koně, jiné zprávy o nemoci (horečce), Marco Polo o zranění šípem do kolena; pozdější legendy vymýšlely i vraždu tangutskou princeznou. Čingischánovi bylo podle Rašídova počtu 72 let, podle většiny novějších badatelů asi 60 až 65. Zabíjení každého, kdo pohřební průvod potkal, aby se zpráva o chánově smrti nerozšířila (a podle pozdějšího výkladu, aby zabítí chánovi sloužili na onom světě), zná i Marco Polo, který tvrdí, že při převozu těla Möngkeho-qa'ana bylo takto zabito přes dvacet tisíc lidí. Tangutská říše zanikla a její obyvatelstvo bylo strašlivě zdecimováno; tangutská kultura, jazyk a písmo však přežívaly ještě několik století.

39. Rašíd sám, jak je zřejmé z jiných míst díla (a jak čtou novější edice i na tomto místě v delším znění), kladl pohřebiště do pohoří Burchan Chaldun (dnešní Chentej v severovýchodním Mongolsku), z něhož pramení Onon, Kerulen a Tula; tam si prý Čingischán sám určil místo pro hrob svůj i svých potomků. Toto rozsáhlé zakázané území (mongolsky *ghoruq*, „zapovězená půda“) bylo po staletí nepřístupné. Přesné místo hrobu dodnes neznáme a všechny pokusy o jeho nalezení byly dosud bezvýsledné. Uriangchajové, zde tzv. lesní Uriangchajové z horských lesů severního Mongolska, patřili ke starým spojencům Čingischánova rodu; z nich pocházeli Dželme i Sübedej. Podle Rašídova oddílů o kmenech jim strážení pohřebiště světil Čingischán sám a jejich velitel Udači měl po generace za úkol hlídat zapovězené území. Arik-böke, nejmladší Tolujův syn, bojoval po Möngkeho smrti s Kublajem o trůn velkého chána a roku 1264 se musel vzdát; zemřel roku 1266.

Ve čtyřech velkých ordách Čingischánových bylo každý den v každé ordě oplakávání. Když zpráva dorazila do dalekých i blízkých končin a míst, přijížděly tam po několika dnech z každého místa chatuny a princové a truchlili. Protože zástupy přicházely z nesmírné dálky, uběhly asi tři měsíce, než přišli jeden po druhém a vykonali smuteční obřady.⁴⁰

Každá věc hyne kromě Jeho samého. Jemu náleží vláda a k Němu se navrátíme.

Chvála Jeho miláčkovi a požehnání a pozdrav Jeho proroku, jeho rodu a čistě jeho rodině!

Hospodin Nejvyšší a Svrchovaný kéž zachová navždy a na věky, k celistvosti islámu, až do konce světa a do vyjití světů, stín a útočiště sultánství, samovládce, císaře země a času, velikého knížete chánů Íránu i Turánu, jenž projevuje hojnost ctnosti milosrdenství, vladaře zemí podrobených, dědice trůnu Čingischánova, stín víry Boží, pomocníka víry Alláhovy, Gházán-chána, a kéž udržuje nepřetržitě v řádu a pořádku záležitosti jeho vlády!⁴¹

Závěr dějin Čingischánových

Poněvadž byly úplně vyloženy dějiny Čingischánovy od počátku roku tau-laj, to jest roku zajíce, připadajícího na zú l-qa'du roku 615, do konce roku qaqaj, to jest roku prasete, připadajícího na safar roku 624, což činí období devíti let (v této době na počátku zmíněného data vytáhl na kraje Turkestánu a íránské země; za šest let tu věc dokonal; v sedmém roce, který byl rokem slepice, odpovídajícím roku 622, přišel na jaře do ord a opět vytáhl

40. Čtyři velké ordy byly stanové dvory čtyř hlavních Čingischánových manželek, z nichž každá měla vlastní dvůr, služebnictvo a stáda: Börte (matky Džočiho, Čagataje, Ögedeje a Toluje), merkitské Qulan a tatarských sester Jisügen a Jisüi. Berezinovo „v každé ordě“ je snad třeba chápat tak, že oplakávání probíhalo v ordách den po dni střídavě.

41. Korán, súra 28 (Příběh), verš 88. Rašíd tímto veršem uzavírá Čingischánův životopis tak, jak se v islámské historiografii uzavírá zpráva o smrti panovníka. Gházán-chán (vládl 1295–1304), Čingischánův praprapravnuke (po linii Toluj – Hülegü – Abaqa – Arghun), přijal roku 1295 islám a pověřil Rašída sepsáním dějin Mongolů; tato část díla se proto nazývala i „Gházánovy dějiny“ (*Tárichi Gházán*). Turán je tradiční perské jméno pro turkické země za Amudarjí, protiklad Íránu. Titul „pomocník víry Alláhovy“ patřil ke Gházánovým čestným přízviskům; jeho muslimské jméno znělo Mahmúd.

na jaře na zemi Tangut, která se vzbouřila, a ve třetím roce toho tažení, který byl rokem prasete, uprostřed podzimu zemřel), vyložíme nyní podle obyčeje dějiny jeho současníků v těchto deseti letech.⁴²

Poněvadž jsou podrobně sepsány dějiny Čingischánovy, pokud jsou vyloženy v knihách a svitcích mongolských letopisů, zčásti cestou zkráceného přehledu let a zčásti cestou podrobností, přáli jsme si ještě vyprávět o všem, co jsme podrobně sepsali, v podobě výťahu, zkracující ty příběhy a události, které se udály během jeho života, aby osoby, jež si přejí hned znát všechny ty příběhy a události ve zkratce, zvědět délku jeho života, rok jeho narození a rok jeho skonu a určit, čím se v každém období a roce zabýval, nezůstaly v tom všem neuspokojeny ve své zvědavosti; to se činí tak, jak náleží.⁴³

42. Zú l-qa'da 615 h. odpovídá lednu až únoru 1219, safar 624 h. lednu až únoru 1227. Rašíd v každém oddíle Čingischánova životopisu po vyprávění o chánovi připojuje přehled současných vládců Číny, chalífů, sultánů a atabegů islámského světa; tyto přehledy v našem výboru vynecháváme. Rozdíl „devět“ a „deset let“ je v textu; jde patrně o nepřesnost počtu.

43. Následuje „Dějiny Čingischána podle let jeho života ve zkrácení“, přehled po jednotlivých letech zvířecího cyklu. Berezin upozorňuje, že tento výťah se ne vždy shoduje s předchozím Rašídovým vyprávěním, a slibuje, že chyby v Rašídově letopočtu objasní ve zvláštním pojednání. „Knihami a svitky mongolských letopisů“ míní Rašíd mongolské dvorské kroniky, tzv. *Altan debter* („Zlatou knihu“), uložené v ílchánské pokladnici, k nimž měli přístup jen členové panovnického rodu a nejvyšší velmožové.

XI. Čingischánův život po letech a jeho výroky (biligy)

[Když Rašíd dovyprávěl dějiny Čingischánových tažení až k jeho smrti, připojil ještě dvě samostatné části. První je stručný „výtah“ celého Čingischánova života, uspořádaný rok po roku podle dvanáctiletého zvířecího cyklu a sladěný s letopočtem hidžry; má čtenáři umožnit, aby na první pohled viděl, co se v kterém roce událo, a obsahuje i Rašídův výpočet délky Čingischánova života. Většinu jeho zápisů čtenář zná z předchozích kapitol, proto jsme úvod, výpočty a zápisy s novými údaji přeložili v úplnosti a ostatní léta shrnuli. Druhou částí je třetí oddíl Čingischánových dějin: sbírka jeho výroků, naučení a nařízení, takzvaných biligů, která patří k nejcennějším textům celého díla; ta je přeložena celá.]¹

Život Čingischánův po letech

Dějiny Čingischánovy podle let jeho života, zkrácené v podobě výtahu.

U Mongolů je ustáleno a známo, že Čingischánovi bylo sedmdesát dva turkických let, když opustil tento život.² V roce qaqa, jenž je rokem vepře, přišel na svět, a rovněž v roce qaqa zemřel v tangutské zemi. Jeho rakev dopravili do jeho ord patnáctého dne prostředního podzimního měsíce toho roku, což odpovídá čtrnáctému ramadánu roku 624 hidžry, a oznámili jeho

1. Berezin: přehled Čingischánova života po letech se ne vždy shoduje s Rašídovým předchozím vyprávěním; vysvětlení chyb v Rašídově chronologii odkládá Berezin na zvláštní studii. U každého roku uvádí Rašíd mongolské jméno roku zvířecího cyklu a měsíc hidžry, na který připadal jeho začátek (mongolský, podle čínského kalendáře počítaný nový rok spadal do ledna či února). Letopočty křesťanského letopočtu v závorkách doplnil překladatel; udávají rok, v němž daný zvířecí rok z valné části probíhal.

2. Turkickými roky míní Rašíd sluneční roky dvanáctiletého zvířecího cyklu, jímž počítali Mongolové i Turci: quluqana (myš), hukar (býk), bars (tygr), tula (zajíc), luu (drak), moqa (had), morin (kůň), qonin (beran), bičin (opice), takiq (kohout), noqaj (pes), qaqa (vepř). Věk se počítal včetně roku narození, který byl prvním rokem života, proto „sedmdesát dva let“ a „zemřel v sedmdesátém třetím roce“ vyjadřuje totéž.

skon.³ Když pak s pomocí hvězd provedli zpětný výpočet, vyšlo najevo, že rok qaqa, v němž se narodil, připadá na měsíc zú l-ka'da roku 549,⁴ takže zemřel ve svém sedmdesátém pátém roce. Tento rozdíl vzniká tím, že turkické roky se počítají podle slunce a zhruba každých třicet let jich připadá o jeden méně než let měsíčních. Podle turkického počtu to sice bude rok sedmdesátý třetí, ale protože přišel na svět uprostřed roku a zemřel rovněž uprostřed roku, takže rok narození i rok úmrtí byly neúplné, vyšlo najevo a jako pravdivé se potvrdilo podle podání, které je mezi nimi rozšířené, že délka jeho života činila sedmdesát pět let měsíčních a sedmdesát tři roky sluneční, turkické; podle zkráceného slunečního počtu tedy činí sedmdesát dva roky.⁵

Léta dětství a strádání

Oddíl o tom, co je známo o událostech tohoto období ve stručném přehledu podle let. Část tohoto období připadá na dobu, kdy jeho otec byl naživu a on byl v dětském věku, a část na dobu, kdy jeho věci byly ve zmatku. Obě tato období činí dohromady čtyřicet let.

Období, kdy jeho otec Jesügej-bahadur byl naživu a on byl v dětském věku: třináct let.

Počátkem těchto řečených třinácti let je rok qaqa, rok Čingischánova narození, připadající na měsíc zú l-ka'da roku 549 hidžry, a jejich koncem je opět rok qaqa, to jest rok vepře, připadající na rabí as-sání roku 562. Po tuto dobu byl jeho otec Jesügej-bahadur naživu, vládcem svého kmene, pá-

3. Berezinův text zde nesrozumitelně spojuje „patnáctý den měsíce šavválu“ s „čtvrtým ramadánem“; jiné rukopisy mají „patnáctý den prostředního podzimního měsíce“ (tj. mongolského); dále v přehledu stojí čtrnáctý ramadán roku 624, tj. 28. srpna 1227. Je to datum, kdy rakev dorazila do ord a smrt byla oznámena; sám skon nastal o něco dříve. Čínské prameny kladou smrt do 7. měsíce roku 1227 (srpen), Tajná kronika jen do roku vepře.

4. Zú l-ka'da 549 připadá na leden až únor 1155. Tento rok narození se opírá o Rašída; čínské Jüan-š' vede k roku 1162, jiní badatelé navrhuji rok 1167 (viz kapitolu IV).

5. Muslimský měsíční rok je asi o jedenáct dní kratší než sluneční, takže zhruba na každých třiatřicet slunečních let připadá čtyřiatřicet měsíčních. Od zú l-ka'da 549 do ramadánu 624 uplynulo necelých pětasedmdesát let hidžry, od roku 1155 do roku 1227 (počítáno včetně obou krajních) sedmdesát tři let slunečních; protože rok narození i rok úmrtí byly neúplné, počítá se jako plných sedmdesát dva let. Berezinův text je v závěru výpočtu zmatený a končí číslem sedmdesát tři; opravujeme podle smyslu a podle jiných rukopisů.

nem blahobytu a vlastníkem moci; většina kmenů Kijatů a Nirunů, které patřily k jejich příbuzným, i jiní Mongolové mu byli poslušni a podřízení. Protože byl Čingischán v té době v dětském věku a od otce neoddělen, nevyprávěli o něm všechny události, a proto není třeba zvláštní zmínky.

Období, kdy jeho věci byly po otcově smrti ve zmatku, jednou se vzmáhaly a jindy upadaly: dvacet sedm let.

Počátkem tohoto období dvaceti sedmi let je rok quluqana, to jest rok myši, připadající na rabí as-sání roku 563, a jeho koncem rok bars, to jest rok tygra, připadající na safar roku 590. Na počátku tohoto úseku, když Jesügej-bahadur zemřel a Čingischán po něm zůstal dítětem a nedospělým, zachovalo se k němu mnoho bejů a mongolských kmenů i otcových příbuzných zle a z příčin a pod záminkami, které byly vyloženy, od něho odpadli. Zmatek si k němu otevřel cestu a on snášel mnohé nesnáze a obtíže všeho druhu.

Po tomto úseku mu Bůh Nejvyšší daroval sílu, jeho věci se urovnaly a dosáhl vlády a chánské hodnosti. Protože jeho poměry byly v té době zmatečné, nezachytili podrobnosti rok po roku, a všechny ty příběhy jsou proto uvedeny zkráceně. A jsou takovéto: Jelikož jeho otec Jesügej-bahadur byl vládcem mongolských kmenů, měl přívržence mezi příbuznými a větvemi, které se oddělily od jejich předků, vedl války s mnoha kmeny oné strany a mocí si je podrobil a podmanil, měl mnoho vojska a poddaných – když zemřel, většina těch kmenů se přiklonila na stranu kmene Tajčiotů, odvrátila se od Čingischána a odešla k nim. Jeho matka Hö'elün-eke, z kmene Qorlasů, vynaložila úsilí a některé zadržela.⁶ Čingischán v těch letech rozličným způsobem zakoušel nepokoje od kmene Tajčiotů, od jiných příbuzných a od kmenů Džurjatů, Merkitů, Tatarů a dalších; nejednou jej každý z těch kmenů zajal, a on se vždy nějakým způsobem a z nějaké příčiny zachránil. Protože mu však štěstí a zdar byly předurčeny, jeho věc postupně nabývala síly. Záhy vstoupil do války s kmenem Tajčiotů. Porazil je a několikrát se k tomu vracel, až většinu toho kmene vyhladil a někteří se podrobili. Postupně přemohl i ostatní kmeny, Niruny, Tatary, Merkity a všechny protivníky.

6. Tak Berezinův rukopis. Podle jiných rukopisů, podle Rašídova vlastního výkladu jinde i podle Tajné kroniky pocházela Hö'elün z rodu Olqunu'utů, příbuzného Kungirátům. Džurjati – jeden z mongolských rodů; jiné rukopisy čtou jméno odlišně.

Jeho vojsko se rozmnožilo, takže na konci řečeného období dvaceti sedmi let se stal naprosto silným.

Takový je výtah z jeho poměrů v onom období. Potom, když se stal silným, je známo podrobné vyličení rok po roku.

Jedenáct let před přijetím jména Čingischán

Oddíl o tom, co je známo podrobně o poměrech a příbězích tohoto období rok po roku. Dělí se na dva díly: jeden zahrnuje léta před přijetím jména Čingischán, druhý léta po něm. Oba díly činí dohromady třicet tři roky.

Oddíl o tom, co bylo před přijetím jména Čingischán: jedenáct let. Počátkem tohoto období jedenácti let je rok tula, to jest rok zajíce, odpovídající rabí al-avval roku 591 hidžry, a jeho koncem rok hukar, to jest rok býka, odpovídající džumádá al-áchir roku 601. V podrobném rozdělení takto:

[Rok tula, rok zajíce, připadající na rabí al-avval roku 591 (1195).⁷ Rašíd uvádí, že Čingischánovi bylo toho roku čtyřicet dva let.⁸ Vrátil se z války s Džacha-gambuem, bratrem kerejského Ong-chána; Tongqajiti, větev Ke-rejtů, se k němu shromáždili a spojili se proti Ong-chánovi. Čingischán pak pobýval ve svém jurtu a ordách a oddával se hodování a shromážděním.]

[Rok luu, rok draka, rabí al-avval 592 (1196); ve svém 42. roce. Čingischánova moc dosáhla takové síly, že k němu přišel hledat pomoc Ongchán, který v rozepři o vládu pobil většinu svých bratrů a dětí a byl pak vyhnán najmanským Inanč-chánem, jehož podporou se vlády zmocnil Ongchánův bratr Erke-Qara. Ongchán předtím utekl ke gürchánovi Kara-Kitajů, pak se toulal ujugurskou zemí, živ jen z mléka několika ovcí; na jaře toho roku se k Čingischánovi připojil u Güse'ür-nóru a ten mu pomohl ma-

7. Zápisy let 1195–1203 opakují stručně to, co Rašíd vyličil podrobně v předchozím vyprávění (v naší kapitole V), proto je podáváme ve shrnutí; zachováváme jméno roku, rok hidžry a Čingischánův věk. Rašídovy vlastní nadpisy a výpočty jsou přeloženy.

8. Jiné rukopisy mají „ve svém čtyřicátém prvním roce“, což odpovídá Rašídovu počtu od roku 1155, v němž je rok narození prvním rokem: tak Čingischánovi vychází v roce tygra 1206 padesát dva let a v roce vepře 1227 sedmdesát tři, jak uvádí sám text. Podle tohoto počtu uvádíme věk i ve shrnutích.

jetkem i vojskem a znovu ho dosadil na trůn – tak jako kdysi Jesügej-bahadur, s nímž se nazývali andy, mu vrátil říši odňatou strýcem.]

[**Rok moqa, rok hada**, rabí al-avval 593 (1197); ve svém 43. roce. Na podzim porazil merkitského Tochtoa-bekiho a kořist dal Ong-chánovi, jenž tím zesílil.]

[**Rok morin, rok koně**, rabí as-sání 594 (1198); ve svém 44. roce. Čingischán zůstával doma; Ong-chán bez rady s ním napadl Merkity, zajal Tochtoovu manželku a podrobil si Tochtoova bratra a syna s jejich poddanými.]

[**Rok qonin, rok berana**, rabí as-sání 595 (1199); ve svém 45. roce. Tažení s Ong-chánem proti Bujuruq-chánovi, bratru najmanského Tajang-chána: vítězství u Qizil-baše, Bujuruq utekl do země Kem-Kemdžiutů; jeho stráž Jedi-Tuqluq spadl i se sedlem, když se koni rozvázal podbřišní, a byl zabit. V zimě se postavil Bujuruquv vojevůdce Kökse'ü-Sabraq; v noci před bitvou Ong-chán rozdělal ve svém táboře ohně a utekl, Kökse'ü-Sabraq vyplnil tábor jeho bratra, a Ong-chán musel znovu prosit Čingischána o pomoc; čtyři bejové, které mu Čingischán poslal, mu všechno uloupené vybojovali zpět.]

[**Rok bičin, rok opice**, rabí as-sání 596 (1200); ve svém 46. roce. Porada s Ong-chánem u Sari-ke'eru a společné tažení proti Tajčiutům; pak porážka koalice Qatakinů, Saldžiutů, Dörbenů a Tatařů, o jejímž srazu je zpravili zvědové. Někteří Ong-chánovi bejové proti němu kuli pikle. V zimě porazil Čingischán sám Tajčiuty a Tatary u Dalan-nemürges.⁹]

[**Rok takiqu, rok kohouta**, džumádá al-úlá 597 (1201); ve svém 47. roce. Ikiresové, Qorlasové, Dörbenové, Tataři, Qatakinové a Saldžiuti se sešli u řeky Kem a povýšili Džamuchu-sečena z rodu Džadžiratů na gürchána; Čingischán ho porazil u Jedi-Qurqanu a na též místě se mu podrobili Kungiráti.]

[**Rok noqaj, rok psa**, džumádá al-úlá 598 (1202); ve svém 48. roce. Tažení proti Anči-Tatarům se zákazem brát kořist před koncem boje; Daritaj-otči-

9. Berezin čte „Dalan-temurgibs“; jde o Dalan-nemürges Tajné kroniky, kde Temüďzin roku 1202 porazil Tatary.

gin, Altan, syn Qutuly, a Qučar, syn Nekün-tajšiho, jej porušili, Čingischán jim kořist odňal a oni se z hněvu přiklonili k Ong-chánovi. Na podzim před velkým vojskem Bujuruqa a jeho spojenců ustoupili Čingischán a Ong-chán až k Ongu, hraničnímu valu mezi Čínou a Mongolskem. Čingischán tehdy žádal Senggümovu dceru pro Džočiho a Senggüm Džočiho dceru pro svého syna; z obojího sešlo, mezi nimi nastal chlad a Senggüm z Džamuchova návodu začal tajně ukládat Čingischánovi o život, aniž mu v tom Ong-chán bránil.]

[Rok qaqa, rok vepře, džumádá al-áchir 599 (1203); ve svém 49. roce. Ong-chán a Senggüm ho zrádně zvali pod záminkou zasnoubení, Mönglikečiğe mu cestu rozmluvil; pak se ho pokusili přepadnout, zvěd ho varoval, v bitvě ustoupil k Baldžuně, malému potoku, kde několik dní pili kalnou vodu. Odtud poslal Ong-chánovi, Senggümovi a bejům poselství s výčtem svých zásluh; mír odmítli. Někteří bejové od Ong-chána odpadli a část z nich přešla k Čingischánovi. Džoči-Qasar, jehož tábor Ong-chánovo vojsko vyplenilo, dorazil k bratrovi hladový a nahý; Čingischán poslal Ong-chánovi v Qasarově jménu lživé poselství („jestliže mi chán-otec vrátí můj dům, podrobím se“), ukolébal ho a porazil. Zimoval pak v místě zvaném Temeen-ke'er a vrátil se domů.]

Protože si již předtím vítězstvím podrobil kmen Tajčiuťů a jiné mongolské kmeny, pokořil mongolské beje ze svých příbuzných i jiné, kteří drželi s Ong-chánem, a stal se jejich vládcem, a nyní, když usmrtil Ong-chána, proslulého vládce z pradávných panovníků, a jeho trůn, říše, statky i vojsko připadly jemu, dali mu v tomto roce jméno Čingischán. Význam slova čingis je týž jako gürchán, to jest mocný, velký vládce. V té zemi byl odedávna obyčej nazývat velké vládce gürchány, až do doby, kdy se mongolské kmeny z Nirunů a některých Darlekinů shromáždily a nazvaly gürchánem Džamuchu-sečena. Protože toto jméno přijal jiný a nepřineslo jim štěstí, dali Čingischánovi v témž významu jméno v mongolském jazyce:

Čingischán. Do té doby se jmenoval Temüdžin; toto jméno mu dal jeho otec.¹⁰

Hvězdopuravci a někteří letopisci počítají počátek jeho panování od tohoto roku, a podle tohoto výkladu vychází taková shoda, že se narodil v roce vepře, jeho otec zemřel v roce vepře, on se stal vládcem v roce vepře a zemřel v roce vepře.¹¹ V mongolských letopisech však kladou počátek jeho panování do roku, kdy zabil najmanského vládce Tajang-chána a bylo mu přisouzeno jméno Čingischán.

[Rok quluqana, rok myši, džumádá al-áchir 600 (1204); ve svém 50. roce. Na jaře mu Alaquš-tegin, vládce Önggütů, dal zprávu, že ho najmanský Tajang-chán žádá o pomoc proti Čingischánovi; Čingischán svolal příbuzné a uspořádal sněm. Na podzim vytáhl proti Tajang-chánovi a porazil jeho i merkitského Tochtou, Qatakiny, Saldžiuty a ostatní spojence; Tajang-chán byl zabit.]

[Rok hukar, rok býka, džumádá al-áchir 601 (1205); ve svém 51. roce. V Berezinově rukopise zůstal tento rok bez zápisu.]¹²

Dvaadvacet let po přijetí jména Čingischán

Oddíl o tom, co bylo po přijetí jména Čingischán: dvacet jeden celý rok a jeden rok až do posledního neštěstí, dohromady dvacet dva let. Počátkem tohoto období byl rok bars, to jest rok tygra, připadající na radžab roku 602, a jeho koncem rok qaqa, to jest rok vepře, připadající na radžab roku 624, rok Čingischánova skonu.

Rok bars, rok tygra, připadající na radžab roku 602 (1206).

10. Zde Rašíd klade přijetí jména Čingischán do roku 1203, po pádu Ong-chána, kdežto v zápisu roku 1206 i v hlavním vyprávění do velkého kurultaje na Ononu, kde jméno vyhlásil šaman Teb-tengri. Tajná kronika zná nejprve Temüdžinovo zvolení chánem úzkým kruhem příbuzných (kolem r. 1189) a pak slavné vyhlášení za Čingis-chagana roku 1206. Darlekini jsou mongolské kmeny, které nepocházely z Alan Qo'ina „světelného“ potomstva, na rozdíl od Nirunů.

11. Rok vepře 562 (1167) je podle Rašída rokem smrti Jesügej-bahadura, kdy bylo Temüdžinovi třináct let; rok vepře 599 (1203) rokem porážky Ong-chána; rok vepře 624 (1227) rokem Čingischánovy smrti.

12. Jiné rukopisy mají u tohoto roku krátký zápis o tažení do tangutské země, dobytí jedné pevnosti a jednoho města a odvezení mnoha zajatců.

Čingischánovi bylo v tomto roce padesát dva let. Když zhruba v té době porazil a zabil najmanského vládce Tajang-chána i všechny ostatní vládce, kteří se s ním spojili, vrátil se do krajin Ononu, jenž byl jeho původním jurtem, stal se nesmírně váženým a mocným a rozkázal vztyčit bílou devítinohou korouhev.¹³ Uspořádali velké shromáždění. Kökcü Teb-tengri, syn Mönglik-ečigeho, muž obdařený milostí, který konal zázraky, mu již mnohokrát říkal: „Bůh Nejvyšší ti daruje vládu nad tváří země.“ Nyní předstoupil před něho, ukázal ty zázraky a řekl: „Nyní, když jsou tvou pravici přemoženi vládcové těchto zemí, z nichž se každý nazýval gürchánem, a jejich krajiny připadly tobě, budiž i tobě dáno jméno v tomto smyslu: Čingis. Stal ses králem králů; Pán Nejvyšší přikázal, aby tvé jméno bylo Čingischán.“ Slovo to je množné číslo od čing a čingis je zesílená podoba slova čing, takže smysl jména Čingischán je „král králů, vládce vládců“.¹⁴ Bejové ten výklad schválili a potvrdili mu toto jméno. Dostalo se mu nejdokonalejší síly a moci a náleží k vládcům světa.

Potom v témž roce vytáhl proti Bujuruqovi, přepadl ho znenadání při lovu s ptáky, usmrtil ho a jeho říši mu odňal.

Rok tula, rok zajíce, připadající na radžab roku 603 (1207).

Čingischán v tomto roce, když se země Qašin podruhé vzbouřila, vytáhl tam do války a celou tu zemi si podrobil.¹⁵ V témž roce vyslal posly ke Kirgizům; ti se podrobili a spolu s Čingischánovými posly poslali své vyslance s bílým rohem jako darem.

Rok luu, rok draka, připadající na radžab roku 604 (1208).

13. Devítinohá korouhev (tug) nesla devět ohonů z jačích či koňských žíní a byla znamením mongolské říše; Tajná kronika líčí její vztyčení u pramenů Ononu roku 1206.

14. Berezinův text je v tomto místě porušený („čingiz podle jasy slovo dženg“); jiné rukopisy vysvětlují, že čingiz je zesilující tvar slova čing. Rašídův výklad je lidová etymologie. Novodobí badatelé odvozují titul buď z mongolského čing „pevný, silný“, nebo z turkického tengiz „moře, oceán“, tedy „vládce všeho“. Kökcü Teb-tengri, syn Mönglik-ečigeho, byl nejmocnějším šamanem; když se později pokusil postavit nad chánův rod, dal ho Čingischán zabít (Tajná kronika § 244–246).

15. Qašin (Berezin: Chašin) je mongolské jméno tangutského státu Si-sia (z čínského Che-si, „na západ od Žluté řeky“). Mongolové na něj zaútočili v letech 1205, 1207 a 1209. Kirgizové žili na horním Jeniseji; bílý roh lovecký byl nejvzácnějším loveckým ptákem a obvyklým darem na znamení poddanství.

V létě toho roku byl Čingischán doma a v zimě vytáhl do boje proti merkitskému vládci Tochtoa-bekimu a proti Küčlögovi, synu Tajang-chánovu, kteří se spojili a začali nepokoje. Tochtoa byl v bitvě zabit, jeho bratři a děti utekli a odešli do ujugurské země a Küčlög utekl a odešel ke gürchánovi, vládci Turkestánu.

Rok moqa, rok hada, připadající na ša'bán roku 605 (1209).

V létě toho roku byl Čingischán doma; na podzim znovu vytáhl do války proti tangutské zemi a zavedl tam pořádek. Vládce té země Šidurgu mu dal svou dceru.¹⁶

Rok morin, rok koně, připadající na ša'bán roku 606 (1210).

Čingischán v tomto roce povolal idiqua, vládce Ujgurů; ten sám už k němu předtím vyslal posly a projevil ochotu podrobit se. Poslal také posly a podal zprávu o Tochtoově bratru a dětech.¹⁷

Rok qonin, rok berana, připadající na ša'bán roku 607 (1211).

Na jaře toho roku pobýval Čingischán na Kerulenu. Arslan-chán, vládce Karluků, a idiqu, vládce Ujgurů, tam přišli do jeho služby a s projevy úcty mu přinesli dary. Určil Toqučar-nojana z kmene Kungirátů se dvěma tisíci jezdci, aby držel stráž v týlu, než dorazí do Číny. Na podzim byl s vojskem v Číně. Dobyl mnoho měst, ale nepustošil je.

Rok bičin, rok opice, připadající na ramadán roku 608 (1212).

Čingischán v tomto roce určil každého ze svých synů s vojskem k obléhání některého města a k podmanění některé země z čínských krajín; dobyli mnoha zemí.

Rok takiqu, rok kohouta, připadající na ramadán roku 609 (1213).

16. Jiné rukopisy mají zápisy let 1209 a 1210 v opačném pořadí; velké tažení proti Tangutům, zakončené obléháním hlavního města a sňatkem Čingischána s tangutskou princeznou, se odehrálo roku 1209. Šidurgu je jméno, jímž mongolské prameny nazývají posledního tangutského krále; Rašid je užívá pro tangutského vládce obecně.

17. Idiqu („svatý štěstí“) byl titul vládce Ujgurů v Turfánu; tehdejší idiqu Barčuq-art-tegin roku 1209 zabil kara-kitajského místodržitele a podrobil se Čingischánovi. Zpráva o Tochtoově bratru a dětech se týká Merkitů, kteří po porážce utekli k Ujgurům; idiqu je nepřijal a vyhnal. Arslan-chán byl vládce Karluků v Qajalyqu (v dnešním jihovýchodním Kazachstánu). Oba se osobně dostavili ke Kerulenu roku 1211.

Čingischán v tomto roce dorazil do okolí města Čung-tu, hlavního města Číny. Altan-chán se radil se svými knížaty, má-li s ním bojovat, či nikoli; spařoval spásu v míru, proto vyslal posly s nabídkou poddanství a dal Čingischánovi svou dceru Kungdžu-chatun. Čingischán se z těch končin obrátil zpět; Altan-chán odešel podél břehu Qara-mürenu k městu Namging, ležícímu v krajinách Číny. Čingischánova vojska dobyla město Čung-tu a odnesla poklad a statky Altan-chána, které se tam nacházely. Mnoho knížat těch zemí se podrobilo.¹⁸

Rok noqaj, rok psa, připadající na šavvál roku 610 (1214).

Čingischán byl v tomto roce rovněž v čínské zemi se syny, knížaty a vojskem a zabýval se dobýváním a podmaňováním krajin té země.

Rok qaqa, rok vepře, připadající na šavvál roku 611 (1215).

Čingischán byl v tomto roce v čínské zemi. Vyslal Samuqa-bahadura s vojskem, aby dobyl některé tamější země, a Tolun-čerbiho k Čagan-balgasunu, a ten dobyl velkou část té země.

Rok hukar, rok býka, připadající na šavvál roku 612.¹⁹

Čingischán obrátil tvář od čínské země k svému původnímu jurtu a vyslal Sübedej-bahadura do války s kmenem Merkitů. Pro toto vojsko dal zhotovit vozy okované železem, aby se nerozbily v příkrých horách, které ležely na cestě. Dva tisíce mužů, které byl určil s Toqučar-bahadurem k držení stráže v týlu, uvolnil a poslal s ním. Šli a úplně vyhladili Qudua, bratra Tochtoa-bekiho, i se zbytkem merkitského vojska. Vyslal také Boroqul-nojana a Dörbej-nojana k vyhlazení kmene Tumatů, který se byl podrobil a

18. Čung-tu (dnešní Peking) bylo hlavním městem džurčedské říše Ťin. Kungdžu je čínské kungču, „princezna“. Mír byl uzavřen na jaře 1214; ťinský císař poté přesídlil do Pien-t'ingu (Kchaj-feng) na Žluté řece (mongolsky Qara-müren, „Černá řeka“), který Rašíd jinde nazývá Namging (Nan-t'ing, „jižní hlavní město“); Berezinovo čtení „Temkin“ je zkomolené. Čung-tu padlo Mongolům až v létě 1215 – Rašíd zde události stahuje do jednoho zápisu.

19. V Berezinově rukopise chybí rok quluqana (myši), připadající na šavvál roku 612 (1216), a rok býka je mylně spojen s rokem 612. Jiné rukopisy mají pro rok myši zápis o tom, že Mukali znovu dobyl odpadlé krajiny, a teprve následující zápis patří k roku býka, zú l-ka'da 613 (1217).

potom vzbouřil. Boroqul-nojan byl ve válce zabit; Čingischán prokázal jeho pozůstalým mnoho laskavosti a milosti.²⁰

Rok bars, rok tygra, připadající na zú l-ka'da roku 614 (1218).

Čingischán v tomto roce vyslal Mukali-govana do Číny s veškerým vojskem levého křídla a s částí čínského vojska, které přijalo poddanství. Ten se zmocnil všech tamějších zemí; Čingischán mu svěřil jejich správu a potvrdil mu titul govan, což po čínsku znamená „vládce země“.²¹ Vyslal Džočiho, který znovu dobyl zemi Kirgizů, jež se vzbouřila.

Rok tula, rok zajíce, připadající na zú l-ka'da roku 615 (1219).

Čingischán uspořádal shromáždění ve svých ordách, konal velký sněm, zřídil vojsko a vytáhl do války proti zemi Tádžiků.²²

Rok luu, rok draka, připadající na zú l-hidždža roku 616 (1220).

Čingischán byl v tomto roce na cestě do země Tádžiků, měl letní tábořiště na řece Irtyši, aby vykrmil koně, a na podzim odtud vyrazil a dobyl měst i země, které mu ležely v cestě. Když dorazil k Otráru, zanechal tam Džočiho, Čagataje a Ögedeje, aby podmanili to místo i ostatní města Turkestánu v oněch končinách, a sám s Toluj-chánem táhl dál.²³

Rok moqa, rok hada, připadající na zú l-hidždža roku 617 (1221).

Čingischán v tomto roce přitáhl k Buchaře a dobyl ji; v témž roce dobyl Samarkand a města, která ležela v jeho okolí. Princové, když dobyli Otrár, přišli k němu. Džoči-chán, když dobyl Jangikent, Barčín a jejich okolí,

20. O tažení Sübedeje proti Merkitům s vozy okovanými železem vypráví i Tajná kronika (§ 199); zbytky Merkitů byly zničeny v letech 1217–1218. Tumati byli lesní kmen západně od Bajkalu. Boroqul, jeden ze čtyř Čingischánových „bohatýrů“ a vychovanec Hö'elün, padl roku 1217 v tumatské záloze; trestnou výpravu pak vedl Dörbej-doššin z Dörbenů.

21. Govan je čínské kuo-wang, „kníže státu“, titul, který Mukali obdržel roku 1217; Rašidův výklad „vládce země“ vystihuje smysl. Mukali pak až do své smrti roku 1223 vedl válku proti Tšinům v severní Číně.

22. Tádžiky nazývá Rašid íránské, tj. muslimské obyvatelstvo (Mongolové je nazývali sarta'ul); „země Tádžiků“ zde znamená říši chorezmského šáha. Kurultaj a tažení spadají do roku 1219.

23. Od tohoto místa jsou Rašidova data o rok pozdější než skutečnost: Mongolové stanuli u Otráru na podzim 1219, Bucharu padla v únoru a Samarkand v březnu 1220, Balch a Tálaqán v roce 1221; bitva na Sindu se svedla v listopadu 1221.

rovněž přišel.²⁴ Vyslal Džebe-nojana a Sübedej-nojana za sultánem Muhammadem Chorezmšáhem do Chorásánu, Iráku a Ázerbájdžánu; Džochiho, Čagataje a Ögedeje poslal obléhat Chorezm a sám táhl do krajin Nachšabu a Termezu s úmyslem přepravit se přes Džajhún. Napřed vyslal Toluj-chána s vojskem k dobytí chorásánské krajiny; té zimy dobyl většinu té země. Sám se přepravil přes Džajhún, dobyl Balch, přitáhl k Tálaqánu a oblehl jej.

Rok morin, rok koně, připadající na muharram roku 619 (1222). Do tohoto slunečního roku připadají dva roky měsíční a kvůli tomuto rozdílu let byl jeden vynechán; protože rok koně připadá na první muharramu, bude to takto.²⁵

Čingischán se zabýval obléháním Tálaqánu a Toluj-chán dobyl všechna města a celou zemi Chorásán. Čingischán mu vzkázal po poslovi: „Protože vzduch zhorkl, vraťte se.“ Vrátil se, cestou vyplenil zemi Kúhistán, dobyl město Herát, a když tam povraždil a vyplenil, přišel do služby k Čingischánovi v době, kdy ten bořil pevnost Tálaqán. Také Čagataj a Ögedeje tam přišli. Džochi-chán odešel do svého tábora a ulusu. V témž roce přišla zpráva, že sultán Džalál ad-Dín odešel ke Ghazně a na břeh řeky Sindu, utkal se se Šigi-Qutuqu-nojanem a porazil ho. Čingischán hned vytáhl za ním a obrátil sultána Džalál ad-Dína na útěk, takže přešel za řeku Sind. Poslal za ním do pronásledování Bala-nojana a sám se vrátil.²⁶

Rok qonin, rok berana, připadající na muharram roku 620 (1223).

Čingischán se na jaře toho roku vrátil od břehů Sindu a poslal Ögedeje qa'ana dobytí Ghaznu a její okolí; ten ji dobyl, vraždil a plenil. Když zhorkl vzduch, povolal ho zpět a on přišel do služby k otci na stepi Tarukän. Tam

24. Jangikent (arabsky al-Qarja al-hadítha, „Nové město“) a Barčín (Barčínlíkent) byla města na dolním toku Syrdarji. Nachšab je dnešní Karši v Uzbekistánu, Džajhún arabské a perské jméno Amudarji.

25. Rok hidžry 618 začal koncem února 1221 a celý se vešel do slunečního roku hada, kdežto rok 619 začal v polovině února 1222, zhruba zároveň s rokem koně; v Rašídově synchronismu tak rok 618 „vypadl“. Zápis v Berezinově rukopise je zde zmatený.

26. Kúhistán je hornatá krajina v jižním Chorásánu. Šigi-Qutuqu, tatarský nalezenec vychovaný Hō'elün a nejvyšší soudce říše, byl Džalál ad-Dínem poražen u Parvánu severně od Kábulu roku 1221; bitva na Sindu, v níž sultán unikl přes řeku, následovala v listopadu 1221. Bala-nojan z Džalajirů pronásledoval sultána až k Multánu. Místo letního pobytu, stepi Tarukän (v Berezinově čtení), nelze určit.

strávili léto, dokud se z Hindustánu nevrátil Bala-nojan, který dobyl města v oněch končinách a dosadil v nich správce.

Rok bičín, rok opice, připadající na muharram roku 621 (1224).

Čingischán se v tomto roce hnul z řečeného letního tábořiště, zimu strávil na cestě, obrátil tvář ke svým ordám a táhl.

Rok takiqu, rok kohouta, připadající na safar roku 622 (1225).

V létě toho roku přišel Čingischán ke svým ordám: byl to sedmý rok od chvíle, kdy vytáhl proti zemi Tádžiků. To léto tam strávil. Na podzim vytáhl proti tangutské zemi, kterou si několikrát podrobil a ona se opět bouřila. Té zimy oblehl město Dersekaj a vydal je ohni. Vládce té země, jménem Šidurgu, vyšel s padesáti tisíci vojska z Irqaje, nejpřednějšího města té země. Svedli bitvu a zabili tři sta tisíc lidí.²⁷

Rok noqaj, rok psa, připadající na safar roku 623 (1226).

Na jaře toho roku v místě Ongon-dalan-quduq začal Čingischán náhle přemýšlet o svém stavu, povolal syny Ögedeje a Toluje, kteří tam byli, a když s nimi seděl o samotě, učinil mnohá poslední ustanovení. Určil Ögedeja qa'ana svým nástupcem, poslal je zpátky a vypravil je, aby se ujali vlády nad říší, ulusem a domovem, a sám táhl k Nanchiasu. Když dorazil na místo, které tvoří hranici té země se zeměmi Tangutů a Džurčedů, vyslal džurčedský vládce posly s mísami perel; Čingischán je všechny rozdál. Potom tangutský vládce spatřil spásu v podrobení a prosil o měsíční odklad, aby připravil dary a vyšel s obyvateli města ven. Tu se u Čingischána ukázala nemoc.²⁸

Rok qaqa, rok vepře, připadající na safar roku 624 (1227).

27. Dersekaj (v jiných rukopisech Dörmegej) je tangutské město Ling-čou; Irqaj (mongolsky Eri-kaja) je tangutská metropole Čung-sing, dnešní Jin-čchuan. Tažení začalo ve skutečnosti roku 1226. Jiné rukopisy uvádějí u tangutského vojska místo padesáti tisíc pět set tisíc. K údajům o třech stech tisících padlých poznamenává Berezin u obdobného místa hlavního vyprávění (podle d'Ohs-sona), že vznikl nedorozuměním výrazu předlohy a padlých bylo asi tři tisíce.

28. Místo Ongon-dalan-quduq je v hlavním vyprávění zapsáno poněkud odlišně. Nanchias je mongolské jméno Jižní Sung, Džurčedi jsou Ťinové. Tajná kronika (§ 265) uvádí jako příčinu nemoci pád z koně při lovu divokých koní v zimě na počátku tažení.

Čingischánovi bylo v tomto roce sedmdesát tři let; od roku jeho narození se naplnilo sedmdesát dva let. Na nemoc, kterou měl, zemřel v krajinách tangutské země. Již dříve, když dával dětem poslední ustanovení a posílal je zpět, přikázal, aby až ho stihne neštěstí, tu událost tajili a chovali ji v tajnosti, aby nevyšla najevo; aby bejové a vojsko tam vyčkali, dokud tangutský vládce a lid nevyjdou v dohodnutý čas ven, a pak je všechny pobili; a aby nedopustili, aby zpráva o neštěstí dospěla rychle do země, dokud se ulus nesejde. Podle jeho posledního ustanovení drželi jeho skon v tajnosti. Když Tangutové vyšli ven, všechny je dali pod meč. Pak zvedli jeho rakev, dali se na cestu a zabíjeli každou živou bytost, kterou uviděli, aby se ta zpráva nerozšířila do stran. V ... dni tohoto řečeného roku vepře, odpovídajícím čtrnáctému ramadánu roku 624, přinesli jeho rakev do ord a oznámili jeho skon. Ve čtyřech jeho velkých ordách truchlili a pochovali jej na místě, které si dříve sám určil za velké zakázané místo.²⁹ „Všechno zanikne kromě tváře Jeho; Jemu patří rozhodnutí a k Němu se navrátíme.“

Když jsme tedy vyličili dějiny Čingischánovy podle počtu let jeho života, jsme volni obrátit se k dokončení oddílů tohoto vyprávění a dokončíme poslední zbývající oddíl, jenž je třetí.

Výroky a nařízení Čingischánovy

Třetí oddíl dějin Čingischánových: o jeho vybraných chvályhodných vlastnostech a povahových rysech, o jeho dobrých obyčejích, pěkných průpovědích, mravoučných myšlenkách a moudrých výrocích, které v každé době pronášel a nařizoval; o příhodách a novinkách, které se udály za jeho panování a nevešly do dvou předchozích oddílů. Protože se staly známými

29. Čtyři velké ordy byly tábory Čingischánových čtyř hlavních manželek. Zakázaným místem (mongolsky jeke qoruu) je oblast hory Burchan Chaldun u pramenů Ononu a Kerulenu; o tom, jak si ho Čingischán zvolil, vypráví Rašid v předchozím vyprávění. Závěrečná slova jsou citátem z Koránu (28:88).

*jednotlivě a bez pořádku od každého člověka a z každé knihy, budou sepsány zvlášť.*³⁰

1) Čingischán nařídil: Jejich děti neposlouchaly mravoučných myšlenek otců, mladší bratři nedbali slov starších, muž neměl důvěru k ženě a žena nešla podle příkazu muže, tchyně nehleděly vlídně na snachy a snachy nectily tchyně, velcí nevychovávali malé a malí nedbali naučení starších; velmoži drželi blízko srdci služebníky, ale lidi cizí nepřiváděli pod svou moc; zámožní lidé viděli dobro, ale vládnoucí osoby nečinili mocnými a nedávali jim zesílit; yosun a jasak ani cesta rozumu a dostatečnosti nebyly známy. Z té příčiny se objevovali odpůrci, zloději, lháři, buřiči a lupiči. Takovým lidem se v jejich vlastním obydlí neukazovalo slunce, to jest loupili; jejich koně a stáda neměli pokoje a koně, na nichž jezdili v předním voji, neměli oddechu, až nevyhnutelně padali, hynuli, hnili a zanikali. Takový byl ten lid bez pořádku a bez smyslu.³¹ Když se objevilo Čingischánovo štěstí, přešli pod jeho rozkaz a on je spravoval pevně utvrzeným jasakem. Ty, kdo byli zkušení a udatní, učinil beji vojska; ty, kdo byli hbití a obratní, učinil stádníky a světil jim zavazadla; nezkušené poslal za pastevce a dal jim do ruky malý bič. Proto jeho věc roste den ode dne jako nový měsíc, z nebe mocí Boha Nejvyššího sestupuje vítězná pomoc a na zemi s jeho pomocí nastal blahobyť; jeho letní tábořiště se stala místem veselí a hodování a zimní tábořiště vycházela vhodná a přiměřená. „Když jsem z milosti Velikého Boha nabyt těchto poznání a sám od sebe vyhledal tyto myšlenky, dosáhly z té příčiny klid, veselí a hodování až do této doby. Od nynějška po pět set let, po tisíc, po deset tisíc let, jestliže potomci, kteří se narodí a zaujmou mé místo, zachovají a nezmění takový yosun a jasak Čingischánův, jenž je lidu ke všemu prospěšný, přijde jim z nebe pomoc a blahobyť, budou bez ustání ve veselí a hodování, Pán světa je obdaří svou přízní, lidé se

30. Mongolské bilig znamená „vědění, moudrost, výrok“; biligy byly mravní a státnická naučení, odlišná od jasy (zákona). Berezin je ve svých poznámkách nazývá „články jasy“ a odkazuje na ně podle pořadových čísel. Podle něho Rašíd zřejmě překládal doslova z mongolštiny, proto je text místy temný. Úryvky z jasy zachoval také pozdější perský dějepisec Mírchónd, Rašídova sbírka je však úplnější; celá je převzata i do turkického (čagatajského) zkráceného překladu Rašída, jehož znění Berezin využil ke srovnání.

31. Yosun je zvyk, obyčejové právo, jasak (jasa) výnos, zákon. Úvod výroku popisuje rozvrat stepi před Čingischánem; text je zde temný. Nesnadnou větu o slunci, které se neukazovalo v obydlí, podává turkický překlad slovy „tito lidé nikoho nepustili svými místy, aniž by ho oloupili“, což je podle Berezina blíže původnímu smyslu.

budou za ně modlit, budou dlouhověcí a budou užívat všech dober.“ Na to poukazuje tento výrok: „Z dobré přísnosti trvalost panství.“³²

2) Ještě řekl: Jestliže u dětí mnoha vládců, kteří přijdou po nás, velmoži, bohatýři a bejové, kteří budou při nich, nebudou pevně zachovávat jasak, věc říše se ořese a přetrhne. Tehdy budou horlivě hledat Čingischána, a nenajdou ho.

3) Ještě řekl: Bejové tümenů, tisíců a stovek, kteří přicházejí na počátku a na konci roku poslouchat naše myšlenky a zase se vracejí, mohou velet vojsku; stav těch však, kteří sedí ve svém jurtu a myšlenky neslyší, se podobá kameni, jenž upadl do velké vody, nebo šípu vystřelenému do rákosí: zmizí. Takovým lidem nepřísluší velet.³³

4) Ještě řekl: Každý, kdo dokáže správně vést svůj dům, dokáže správně vést i zemi; každý, kdo dokáže podle pravidel spořádat deset mužů, tomu se sluší svěřit tisíc i tümen, a dokáže je dobře spořádat.

5) Ještě řekl: Každý, kdo dokáže očistit své nitro, dokáže očistit zemi od zlodějů.

6) Ještě řekl: Každého beje, který nedokáže spořádat svou desítku, činíme vinným i s ženou a dětmi a za beje vybíráme někoho z jeho desítky. Stejně tak jednáme se setníkem, tisícníkem i bejem tümenu.

7) Ještě řekl: Každé slovo, na němž se shodli tři znalí, lze vyslovit všude; jinak se na ně nelze spolehnout. Porovnávej slovo své i slovo jiných se slovy znalých: shoduje-li se, lze je vyslovit, jinak se nemá vyslovovat nikterak.

8) Ještě řekl: Kdo jde k staršímu, nemá říci ani slovo, dokud se ho ten starší nezeptá; tehdy ať odpoví přiměřeně otázce. Řekne-li slovo dříve – dobře, vyslechne-li ho; jinak kuje studené železo.³⁴

32. Výrok je arabské přísloví, „kdo dobře (přísně) spravuje, tomu panství trvá“. Uprostřed výroku přechází text náhle do první osoby: mluví sám Čingischán.

33. „Naše myšlenky“ jsou právě biligy, které chán přednášel na shromážděních. Jejich znalost zůstala i u jeho potomků mírou způsobilosti k vládě: Rašíd vypráví, že roku 1294 dala shromáždění velmožů v Číně trůn Temürovi, protože Čingischánovy biligy přednesl lépe než jeho bratr.

34. Kovat studené železo, tj. pracovat nadarmo. Turkický překladatel četl závěr jinak: „jinak má kovat rozžhavené železo“.

9) Ještě řekl: Kůň, který dobře běží, když je tučný, poběží stejně i napůl vykrmený i vyhublý: takového koně lze nazvat dobrým. Nelze však nazvat dobrým koně, který dobře běží jen v jednom z těchto tří stavů.

10) Ještě řekl: Starší bejové, kteří budou velet, i všichni vojáci mají, tak jako při lovu ohlašují svá jména, ohlašovat každý své jméno a svou slávu, když jdou do války; a ať každý vždy, horlivě prose Boha Nejvyššího, s pokorným srdcem prahne po ozdobě osmi stran, aby se mocí Pána pradávných dní dalo z jednoho místa zmocnit čtyř končin.³⁵

11) Ještě řekl: Mezi lidmi má být člověk jako tele, malý a mlčenlivý, ale za války jako hladový sokol, který se vrhá na lov: do díla se má pouštět s křikem.

12) Ještě řekl: Každé řečené slovo se pokládá za pevné, je-li řečeno vážně; je-li však řečeno žertem, nelze je splnit.

13) Ještě řekl: Jak člověk zná sebe, tak ať pozná i druhé.

14) Ještě řekl: Muž není slunce, aby se ukazoval lidem na všech místech. Žena má, když muž vyjede na lov nebo do války, udržovat dům v úhlednosti a pořádku, aby host nebo posel, který by do domu zajel, viděl všechno v pořádku; ona připraví dobré jídlo a host nebude mít v ničem nedostatek. Tak nepochybně zjedná muži dobrou pověst a povznese jeho jméno ve shromážděních, jako hora vypíná svůj vrchol. Dobří mužové se poznávají podle dobrých žen. Bude-li však žena špatná a nedbalá, bez rozumu a pořádku, bude z ní vidět špatnost mužova. Známé je přísloví, jak praví polo-
věrší: „V domě se všechno podobá hospodáři.“

15) Ještě řekl: Ve zmatcích se má jednat tak, jak jednal Darigaj-uha z kmenů Qatakinů. Jel v neklidné době a měl s sebou dva nökery. Zdály spatřili dva jezdce. Nökeři řekli: „Nás jsou tři a jich dva: udeřme na ně.“ On řekl: „Jak jsme je spatřili my, tak nás jistě spatřili i oni: nemáme útočit.“ Švihl

35. „Pán pradávných dní“ (Berezin užívá církevněslovanské „Ветхий денми“ z Knihy Daniel 7,9) odpovídá perskému „Chudá-je qadím“, věčný Bůh, za nímž stojí mongolské Věčné Nebe (Möngke tengri). Turkický překlad podává druhou polovinu výroku jasněji: má vždy horlivě prosit Boha a s pokorným srdcem žádat o ozdobu (svého jména) z osmi stran, aby věčný Pán, pobýváje na jednom místě, silou získal čtyři strany světa. Ohlašováním jména je zřejmě míněno volání jmen a válečného pokřiku při lovu i v bitvě.

koně bičem a ujel. Později se přesně a pravdivě ukázalo, že jedním z těch dvou byl Temür-uha z kmene Tatarů. Asi pět set svých nôkerů posadil do zálohy v soutěsce a sám se ukázal, aby se, až by na něj ti tři jezdci zaútočili, dal na útěk, zavedl je tam a s pomocí nôkerů je zajal. Protože Darigaj ten záměr pochopil, utekl, spojil se s dvaceti dalšími nôkery, které měl v okolí, a všechny odvedl. Smyslem toho je, že ve věcech je nezbytná obezřetnost.³⁶

16) Ještě řekl: Vyjíždíme na lov a zabíjíme mnoho horských býků; vyjíždíme do války a zabíjíme mnoho nepřátel. Když Bůh Nejvyšší dá cestu a věc se tak usnadní, lidé zapomínají a mění se.

17) Ještě řekl: Není hrdiny jako Jesün-baj a v umných věcech není člověka jako on. Protože však nezná únavu z obtíží tažení a necítí ani žízeň, ani hlad, pokládá i všechny ostatní lidi z nôkerů a vojáků, kteří s ním budou, za sobě podobné ve snášení obtíží; oni však nemají sílu a vytrvalost to snášet. Z té příčiny mu nepřisluší velet vojsku. Velet vojsku přísluší tomu, kdo sám cítí žízeň a hlad a podle toho posuzuje stav ostatních, jde na cestě s rozvahou a nedopustí, aby vojsko trpělo hladem a žízní a čtvernožci vyhubli. Na tento smysl ukazuje výrok: „Cesta a práce podle nejslabšího z vás.“³⁷

18) Ještě řekl: Tak jako naši kupci, kteří přivázejí brokátová roucha a dobré věci v naději na zisk, se stávají nesmírně zkušenými v těch zbožích a látkách, tak i bejové vojska mají dobře učit chlapce střílet z luku a jezdit na koni, cvičit je v těchto věcech a činit je stejně smělými a statečnými, jako jsou kupci zkušení v umění, které ovládají.

19) Ještě řekl: Po nás bude náš rod nosit zlatem vyšívaná roucha, jíst tučné a sladké pokrmy, jezdit na krotkých koních, objímat ženy krásné tváře, a neřeknou, že to shromáždili naši otcové a starší bratři, a zapomenou na nás i na ten velký den.

36. Darigaj-uha (Berezín má i podobu Dargaj-uha; jiné rukopisy čtou Darigaj-urba) a Temür-uha jsou jinak neznámí; příhoda patří do doby dávných sporů mezi Mongoly a Tatary. Qatakinové byli mongolský kmen z Nirunů.

37. Jesün-baj není blíže znám. Závěrečný výrok odpovídá známému Prorokovu výroku (hadísu): „Pochodujte krokem nejslabšího z vás.“

20) Ještě řekl: Člověk, který pije víno a pálenku, se v opilosti stává slepým, nic nevidí a je jako slepý. Když ho volají, neslyší a je jako němý; když s ním mluví, nedokáže odpovědět. Když se opije, podobá se člověku ve stavu mrtvého: chce-li se posadit rovně, nedokáže to, a je jako člověk zraněný do hlavy, zůstává bez citu a omráčený. Ve víně a pálence není užitku pro rozum ani pro umění, nejsou v nich ani dobré vlastnosti a mravy; svádějí ke zlým činům, k vraždám a svárům; zbavují člověka věcí, které má, i umění, která zná, jeho cesta i činy se stávají hanebnými, takže ztrácí určenou cestu: bere jídlo a maso z ohně a hází je do vody. Vládcе lačný vína a pálenky nemůže vykonat velké činy ani pojmout velké myšlenky a velká zřízení. Bej lačný vína a pálenky nemůže udržet v pořádku věci tisíce, stovky a desítky a nemůže je dovést do konce. Prostý voják, který bude lačný pití vína, toho stihne převeliká srážka, to jest potká ho velké neštěstí. Prostý člověk, to jest z lidu, bude-li lačný pití vína, přijde o koně, stádo i všechnen svůj majetek a stane se žebrákem. Služebník lačný pití vína bude trávit život bez ustání ve zmatku a trápení. Víno a pálenka nehledí na tvář a srdce těch, které opíjejí: opíjejí dobré i zlé a neptají se, je-li kdo zlý, či dobrý. Ruku činí slabou, takže nechce brát a zanechává svého řemesla; nohu činí vratkou, takže odpírá pohyb a chůzi; srdce činí slabým, takže nedokáže zdravě uvažovat: všechny smysly a nástroje poznání činí neupotřebitelnými. Není-li už před pitím úniku, má se člověk opít za měsíc třikrát: překročí-li tři, provinil se. Opíjí-li se za měsíc dvakrát, je to lepší, jednou – ještě chvályhodnější, a nepije-li vůbec, co může být lepšího? Ale kde najdou takového člověka, který by se neopíjel? Najdou-li ho, je hoden veškeré úcty.³⁸

21) Ještě řekl: Když Čingischán podnikal tažení do čínských krajín a vytáhl do války proti Altan-chánovi, vystoupil podle zvyku, který si ustanovil, sám na vrchol pahorku, rozvázal si pás a pověsil si ho na šíji, rozvázal tkanice pláště, padl na kolena a řekl: „Ó Pane pradávných dní! Ty víš a znáš, že Altan-chán dříve způsobil nepokoj a začal nepřátelství. Bez viny zabil Ůkin-barqaqa a Hambaqaj-qa'ana, které zajal kmen Tatarů a poslal k němu,

38. Pálenkou (Berezin: „водка“) je snad míněn mongolský darasun (tarasun), opojný nápoj z obilí či rýže; víno může zahrnovat i kvašené kobyli mléko. „Brát jídlo z ohně a házet je do vody“ je řečením pro nesmyslné plýtvání. Rašíd později vypráví, že Čingischánův nástupce Ögedej zemřel roku 1241 po nočním pitce.

a to byli starší bratři mého otce a děda. Já jsem ten, kdo za jejich krev hledá odplatu a pomstu. Víš-li, že tento můj úmysl je spravedlivý, sešli mi shůry na pomoc sílu a vítězství a přikaz, aby mi shůry pomáhali andělé, lidé, pəri a dévové a poskytovali mi podporu.“ Takové vzývání pronesl v modlitbě s nejdokonalejší pokorou. Potom vyrazil a táhl. Pro čistotu a spravedlivost svého úmyslu zvítězil nad Altan-chánem, který byl tak mocným a velikým vládcem, že jeho početné vojsko, rozlehlá říše a pevné tvrze neměly konce. Zmocnil se všech jeho krajin i jeho dětí.³⁹

22) Ještě řekl: Jednou se Čingischán zastavil na pahorku zvaném Altaj, rozhlédl se na všechny strany, po okolí, ordách a služebnících a řekl: „Mojí střelci a vojáci černají jako četné lesy; ženy, snachy a dívky rudnou jako rudě planoucí oheň. Mou péčí a úmyslem je oslazovat jim ústa darem sladkého cukru, zdobit jim hrud', záda i ramena brokátovými rouchy, posazovat je na dobré valachy, napájet je z čistých a chutných řek, dopřávat jejich čtvernožcům dobrá místa hojná travou, přikazovat, aby se z velkých cest a stezek, které slouží lidu, odklízelo smetí, větve a všechno škodlivé, a nedopouštět, aby v jurtu rostly bodláky a trní.“⁴⁰

23) Ještě řekl: Jestliže někdo z našeho rodu jednou poruší ustanovený jāsak, ať ho napomenou slovem; poruší-li ho dvakrát, ať na něj působí výmluvností; potřetí však ať ho pošlou do vzdáleného místa Baldžiun-Qulčur. Když tam zajde a vrátí se, bude pozorný. Jestliže se však nevzpamatuje, ať ho dají do okovů a do vězení. Vyjde-li odtamtud mravný a vzpamatovaný – velmi dobře; v opačném případě ať se sejdou všichni příbuzní, vykonají společnou poradu a ustanoví, co s ním učinit.⁴¹

39. Rozvázaný pás zavěšený na šíji a obnažená hlava byly u Mongolů gestem pokory před Nebem; podobně se Temüdzin podle Tajné kroniky (§ 103) modlil na Burchan Chaldunu. Ükin-barqaq, syn Qabul-chána, a Hambaqaj-qa'an byli Tatary vydáni t'inskému císaři a popraveni (viz kapitolu II); Ükin-barqaq byl bratrem Čingischánova děda Bartan-bahadura, Hambaqaj-qa'an z větve Tajčiutů náležel k ještě o generaci starší vrstvě rodu, takže Rašídovo „starší bratři otce a děda“ je jen přibližné. Pəri a dévové jsou dobří a zlí duchové perských pověstí, Rašídovo zpersštění mongolského výrazu. Tažení proti Ťinům začalo roku 1211.

40. Jméno pahorku je v rukopisech zapsáno různě (Altaj i Altan); nejde patrně o pohoří Altaj.

41. Jméno místa je nejisté a jiné rukopisy je zapisují odlišně; bylo to zřejmě odlehlé místo vyhnanství. Výrok ukazuje, že příslušníky chánova rodu nebylo možné potrestat smrtí bez porady celého rodu.

24) Ještě řekl: Velitelé tůmenů, tisíčníci a setníci mají každý udržovat své vojsko v takovém pořádku a pohotovosti, aby kdykoli přijde výnos a rozkaz, sedli na koně bez čekání, byť i v noci.

25) Ještě řekl: Každý chlapec, který se narodí v Barqudžin-tögümu, na Ononu a na Kerulenu, bude rozumný, mužný a bohatýr bez vedení, naučení a zkušenosti a bude znalý a bystrý; každá dívka, která se tam narodí, bude bez česání a šperků krásná a spanilá.⁴²

26) Ještě řekl: Když vyslal Mukali-govana s vojskem k Nanchiasu a ten dobyl sedmdesát dvě pevnosti té země, poslal Mukali posla do služby k Čingischánovi, oznámil mu ty výboje a tázal se, bude-li mu dovoleno vrátit se, či nikoli; tu vyšel rozkaz jarlykem, aby se nezastavoval, dokud nedobude dalších pevností. Když se posel vrátil, Mukali-govan se zeptal: „Když jsi přišel do služby k Čingischánovi a přednesl mou řeč, co udělal?“ Ten řekl: „Stiskl palec.“ Zeptal se: „Položil palec i za mne?“ Řekl: „Položil.“ Mukali řekl: „Tedy ne nadarmo sloužím až do smrti a vynakládám dokonale snahu a horlivost.“ Ještě se zeptal: „Komu jinému položil palec?“ – kladení palce je totiž znamením vyvýšení. Řekl: „Položil palec Bo'orčuovi, Boroqulovi, Qubilajovi, Čila'unovi, Qaračarovi, Džadajovi, Badajovi a Kišlikovi, všem těm, a řekl: Ti všichni mi vzadu i vpředu obratně sloužili pomocí a přispěním, dobře stříleli z luky, vodili na uzdě náhradní koně, nosili na ruce lovecké ptáky a u sedla lovecké psy.“⁴³

27) Ještě řekl: Jednou se ho Bala-qaldža, jeden z vážených bejů, zeptal: „Nazývají tě pánem moci a bohatýrem: jaká znamení výbojů a vítězství jsou vidět na tvé ruce?“ Čingischán ráčil odpovědět: „Dříve než jsem usedl na trůn říše, jel jsem jednou sám po cestě. Šest mužů si nastražilo zálohu u přechodu přes most a pokusili se o mne. Když jsem se k nim přiblížil, vy-

42. Barqudžin-tögüm je údolí řeky Barguzin na východ od Bajkalu, odkud podle Rašída pocházela pramáti Alan Qo'a; Onon a Kerulen jsou krajinou Čingischánova mládí. Berezin: v turkickém překladu je tento výrok zachován v porušené podobě.

43. Mukali válčil v letech 1217–1223 proti Ťinům v severní Číně, nikoli proti Jižní Sung (Nanchias), jak píše text. Stisknutí či přiložení palce bylo zřejmě mongolským gestem uznání. Qubilaj je Qubilaj-nojan z Barulasů, jeden ze čtyř Čingischánových „psů“ (nikoli pozdější velký chán Kublaj); Čila'un byl syn Sorqan-širy; Qaračar pocházel z Barulasů; Badaj a Kišlik byli pasáci, kteří roku 1203 varovali Temüdjina před Ong-chánovým úkladem a stali se tarchany. Džadaj není blíže znám.

tasil jsem šavli a vyrazil do útoku. Zasypali mě šípy: všechny šípy minuly a ani jeden se mne nedotkl. Šavlí jsem je usmrtil a projel jsem tudy bez úhony. Při návratu jsem jel kolem těch zabitých: jejich šest valachů se toulalo bez pánů. Odvedl jsem si všech šest valachů.“

28) Ještě řekl: Jednou jsem jel s Bo'orčuem. Dvanáct mužů sedělo v záloze na vrcholu horského hřebetu. Bo'orču jel vzadu. Nepočkal jsem na něj, spolehl jsem se na svou sílu a moc a vrhl se na ně do útoku. Všech dvanáct naráz vystřelilo a ze všech stran kolem mne létaly jejich šípy; já jsem však útočil, když tu mne jeden šíp zasáhl do úst. Padl jsem a z prudké rány jsem upadl do bezvědomí. V tu chvíli dorazil Bo'orču a uviděl mě, jak se od rány jako člověk v posledním tažení zmítám a kopu nohama do země a válím se jako koule. Hned ohřál vodu a přinesl mi ji. Vypláchl jsem si hrdlo a vyplivl sraženou krev. Duše, jež odešla, se vrátila do těla: vrátil se cit i pohyb. Vstal jsem a vrhl se do útoku. Ulekli se mé síly, vrhli se z té hory dolů a vypustili duši. Příčinou tarchanství Bo'orču-nojana je to, že v takové chvíli projevil chvályhodnou horlivost.⁴⁴

29) Ještě řekl: Čingischán v době mládí vstal jednou časně ráno ze spánku. Několik tmavých vlasů v jeho kadeřích zbělelo. Shromáždění důvěrníků se zeptalo: „Ó vládce! Tvůj věk je mladistvý a šťastný, ještě jsi nedosáhl počátku stáří. Jak se tedy v tvých kadeřích objevila stopa šedin?“ Odpověděl: „Protože Pán Nejvyšší chtěl učinit mne starším a vůdcem tůmenů a tisíců a skrze mne vztyčit korouhev blahobytu, ukázal na mně znamení stáří, jež je znamením staršovství.“

30) Ještě řekl: Jednou se Čingischán zeptal Bo'orču-nojana, který byl hlavou bejů: „V čem spočívá rozkoš a radost muže?“ Bo'orču řekl: „Spočívá v tom, aby muž vzal na ruku svého modrošedého sokola, který se živil kerkesem a v zimě přepeřil a má pravidelná pera, sedl na dobrého vykrmeného valacha, časně na jaře lovil modrohlavé ptáky a oblékal se do pěkných šatů a rouch.“ Čingischán řekl Boroqulovi: „Řekni i ty.“ Boroqul řekl: „Radost spočívá v tom, aby dravci podobní rarohevi létali nad jeřáby, do-

⁴⁴. Tarchan byl nositel zvláštních výsad: byl osvobozen od daní, směl vstupovat k chánovi bez ohlášení, ponechával si kořist a nebyl trestán až do devátého provinění. Tajná kronika (§ 145) vypráví podobnou příhodu o Dželmem, který vysával krev z Temüdzinovy rány na krku po bitvě s Tajčiuťy.

kud je ranami drápů nesrazí ze vzduchu a nechytí.“ Potom se zeptal také synů Qubilajových; řekli: „Blaženost muže spočívá v lovu a v pouštění dravců do letu.“ Tu Čingischán ráčil říci: „Neřekli jste dobře. Rozkoš a blaženost muže spočívá v tom, aby potlačil vzbouřence a přemohl nepřítel, vyrval ho i s kořenem, vzal mu, co má, přiměl jeho služebníky naříkat, přiměl slzy téct po jejich tvářích a nosech, jezdil na jejich tučných valaších s příjemným krokem, učinil břicha a pupky jejich žen svým lůžkem a podložkou, kochal se jejich růžovými líčky, líbal je a sál jejich sladké rudé rty.“⁴⁵

[Zde Rašídův třetí oddíl Čingischánových dějin končí a následuje soupis Čingischánových temníků, tisícníků a vojsk středu, pravého a levého křídla, který je obsahem další kapitoly.]

45. Berezin: v turkickém překladu tento výrok chybí. Slovo „kerkes“ není jasné (snad druh ptáka, jímž byl sokol krměn); modrohlavými ptáky jsou snad kachny. Synové Qubilajovi jsou nejspíš synové Qubilaj-nojana z Barulasů. Čingischánova odpověď patří k nejcitovanějším výrokům, které jsou mu připisovány; vystihuje stepní představu o právech vítěze.

XII. Velitelé a vojsko Čingischánovo

[Závěr Rašídových Dějin Čingischána tvoří soupis mongolského vojska, jak je Čingischán rozdělil: kdo velel kterému tümenu a které tisícovce, co z vojska připadlo jeho synům, nejmladšímu bratrovi, synovcům a matce a jak se toto vojsko rozrůstalo a dělilo až do Rašídových dnů na počátku 14. století. K mnoha jménům připojil Rašíd drobné zprávy o tom, kdo byl čí příbuzný, proč dostal svou přezdívku a co se s ním či s jeho potomky stalo; tyto záznamy přinášíme v úplnosti a doslova, stejně jako úvod, nadpisy oddílů, součty a závěrečný výklad o tom, jak se vojsko Toluje a jeho synů dostalo do Číny a do Íránu. Jen několik holých položek, které neobsahují nic než jméno velitele a kmene, shrnujeme v hranatých závorkách. Rukopis, z něhož Berezin překládal, je v této části místy porušený, jména velitelů bývají zkomolená a v textu jsou mezery; na lepší čtení jiných rukopisů upozornujeme ve vysvětlivkách.]¹

Begové tümenů a tisícovek a vojska Čingischánova, náležející ke středu, pravému a levému křídlu, která po něm dědictvím připadla jeho čtvrtému synovi Toluj-chánovi, zvanému Jeke-nojan;² a to, co dal ostatním dětem, synovcům a matce a co jim patřilo – nakolik se to na cestě bádání ukázalo pravdivým a známým, vyjma mnohých, kteří

1. Berezin: Tajná kronika Mongolů uvádí jména hlavních Čingischánových druhů a řečí, které k nim chán pronášel, když je obdarovával, v souvislosti s velkým kurultajem na Ononu v roce tygra (1206). Další podrobnosti se najdou v čínských životopisech Čingischánových vojevůdců. Úplný soupis velitelů však sestavil jen Rašíd, který o nich přinesl mnoho zpráv už v Úvodu (v oddílech o jednotlivých kmenech); s Úvodem se soupis ne vždy shoduje, patrně proto, že si čínské prameny, z nichž Rašíd čerpal, místy odporovaly. Tajná kronika (§ 202) vyjmenovává při té příležitosti devadesát pět tisícníků.

2. Jeke-nojan znamená mongolsky „Velký nojan“. Tak byl Toluj (1192?–1232) nazýván zejména po své smrti; Mongolové se jménům zemřelých vládců a princů raději vyhýbali. Podle mongolského obyčeje dědil otcovský jurt, stáda a ohniště nejmladší syn, zvaný otčigin („pán ohně“); proto připadlo Tolujovi jádro otcova vojska.

nejdou známi pro dlouhé trvání času a velkou vzdálenost: 129 000 mužů.³

Oddíl první: střed a obě křídla

Ti, kdo náleželi ke qolu, bara'unqaru a džegünqaru, to jest ke středu a oběma křídům, a dědictvím připadli Jeke-nojanovi, čítají 101 000 mužů.⁴

Střed: Čingischánova vlastní tisícovka

Hlavní qol. Byla to Čingischánova vlastní tisícovka – všichni ev-oglani čtyř jeho velkých ordu a lidé, kteří k těm ordu náleželi.⁵ Jeden tisíc mužů.

V té době bylo ustanoveno, aby vlastní tisícovka, ač nejpřednější ze všech tisícovek, neměla víc než tisíc mužů. Begem této Čingischánovy tisícovky byl jistý Čagan z kmene Tangutů, kterého Čingischán od jeho dvanácti let vychovával jako syna a nazýval ho svým pátým synem.⁶ Spřežení, zásoby, dary a ostatní věci této tisícovky vymáhal on a vlastní Čingischánova družina je od něho dostávala nestranně. Po Čingischánově smrti odešel z rozkazu Ögedej-qa'ana do země Kitaj a velel tamějším oglanům, begům a vojskům. Když ho poslali do Kitaje, byl na jeho místo ustanoven begem cí-

3. Mongolské vojsko bylo od reforem roku 1206 uspořádáno v desítkách, stovkách, tisícovkách (mong. mingqan, pers. hazára) a tümenech (deseti tisících); velitel tisícovky je v Berezinově překladu „tisícný beg“, zde „tisícník“, velitel tümenu „beg tümenu“. Berezin upozorňuje, že Rašíd počítá muže (bojovníky), kdežto Tajná kronika a čínské prameny počítají domácnosti; proto se jejich čísla často rozcházejí. Navíc tisícovky nebyly přesné počty, nýbrž jednotky, jejichž skutečná síla kolísala.

4. Qol je mongolské označení středu bitevního šiku, v němž stál vládce; bara'un-ghar („pravá ruka“) je pravé křídlo, džegün-ghar („levá ruka“) levé křídlo. Berezin je přepisuje jako „barungar“ a „džungar“. Mongolové se orientovali čelem k jihu, takže levé křídlo bylo východní a pravé západní; od výrazu džegün-ghar je odvozen i pozdější název Džungarů a Džungarska.

5. Ev-oglan znamená turecky „synové domu“, tj. domácí služebníci a družiníci. Čtyři velká ordu (stanové dvory) patřila čtyřem hlavním Čingischánovým manželkám: Börte, Merkitce Qulan a tatarským sestrám Bisulun a Bisuket (Tajná kronika: Jesüi a Jesügen); Bisulun nazývá Berezin na jednom místě soupisu „Isulun“. Titul fužin (čín. fu-žen, „paní, choť“) přísluší jen Börte jako hlavní manželce.

6. Berezin: tatarský (turecký) překlad Rašídova díla vypráví Čaganův životopis jinak než Rašíd v Úvodu: Čagan pásł krávy. Jednou ho Čingischán náhodou uviděl na poli; pásł stádo a měl do hlavy nastrkanou trávu a květiny. Chán se zeptal: „Proč sis udělal na hlavě znamení?“ Chlapec odpověděl: „Pasu krávy; krávy mají jít za mnou a to, co mám na hlavě, je znamení pro ně.“ Ta řeč se Čingischánovi zalíbila.

sařské stovky a tisícovky jistý Buda, rovněž z kmene Tangutů, kterého přivedli jako zajatce a učinili předákem. Tento Buda byl z ordu Börte-fudžin.

Stovky této tisícovky se dělí takto:

Velká stovka Čingischánova. Zprvu ji měl zmíněný Čagan, a když odešel do Kitaje, držel ji Buda-nojan.

Stovka El-Temüra, stolníka z kmene Sönitů, mladšího bratra Temürova, z ordu Börte-fudžin.⁷

Stovka stolníka Bürkeho z kmene Dörbenů, děda Bolad-aqy, jenž je zde jedním z předních begů. Z ordu Börte-fudžin.⁸

Stovka Uldura, tělesného strážce, z kmene Džalajirů. Byl správcem čtyř ordu.

Stovka stolníka Ilingize z větve Albatů kerejtského kmene. Z ordu Börte-fudžin.

Stovka Džamál-chódži z kmene Merkitů, bratra Qulan-chatun.

Stovka Qongqijadaje: ten byl předním v ordu Bisulun-chatun.

Stovka Jesün-to'y z Tatarů; byl begem koniuších čtyř gardových stráží a náležel k hlavnímu ordu Börte-fudžin. Bigdaš, kterého qa'an posílal s poselstvím k Hülegü-chánovi, byl jeho syn.⁹

Stovka ... [jméno v rukopise chybí]. Nyní bylo zapsáno těchto osm stovek, které byly známy; ostatní dvě budou zapsány, bude-li Bůh chtít.

7. V soupisu se opakují hodnosti chánovy gardy a dvora: stolník (mong. ba'urči) měl na starost chánovu kuchyni a stravu; qorči („toulečník“, Berezin překládá „tělesný strážce“) byl lučištník osobní stráže; koniuší (aqtači) pečoval o chánova stáda koní. Kürgen (küregen), „zet“, byl čestný titul mužů, kteří se přiznili do Čingischánova rodu.

8. Bolad-aqa (čín. Po-lo, † 1313) byl vysoký úředník Kublajova dvora, který kolem roku 1285 přišel jako vyslanec do Íránu a zůstal tu; byl jedním z hlavních Rašídových informátorů o mongolských dějinách. „Zde“ a „v této říši“ znamená u Rašída vždy ílchánský Írán.

9. Berezin: Tajná kronika mluví o čtyřech směnách denní stráže (kešiku), jimž veleli Bo'ekeči, Buqadaj (tj. zdejší Buda), Qorqudaq a Lablaqa, o tisícovce lučištníků a o noční stráží (kebte'ül, „ti, kdo leží“, protože spali kolem chánova stanu); celá garda čítala deset tisíc mužů. Protože měla zpočátku jen osm set mužů, mohl podle Berezina Rašíd vyjmenovat jen osm stovek.

Pravé křídlo

Oddíl. Ti, kdo náleželi k pravé a levé ruce, to jest k pravému a levému křídlu: sto tisíc mužů.

Pravé křídlo, to jest vojsko pravé ruky. Jejich velitelem byl Bo'orču-nojan a tím, kdo po něm následoval, to jest jeho zástupcem, byl Boroqul-nojan. Třicet osm tisíc mužů.

Vlastní tisícovka Bo'orču-nojana. Pocházel z kmene Arulatů a byl nejstarším z Čingischánových begů. Zprvu byl begem gardy, potom se stal begem tümenu a posléze držel pravé křídlo. Když zemřel za věku Ögedej-qa'ana, zaujal jeho místo Boroldaj; za Möngke-qa'ana Balčiq a za Kublaj-qa'ana je držel Bo'orču-nojanův syn Il-Temür, po něm Boroldajův syn Jirqamiš. Ten měl mnoho synů, samé přední begy. Jeden z nich, Oz-Temür, byl představeným stolníků, chánovým důvěrníkem a mužem proslulým. V této říši byli z jeho rodu Beglamiš a jeho syn Učan a Tükel, který byl popraven, protože se spojil se Sögem.

Tisícovka Boroqul-nojana. Byl tisícníkem a zástupcem Bo'orču-nojanovým, jedním z předních begů a starých přátel Čingischánových, z kmene Hüšinů. Po hodnosti Bo'orču-nojanově nebylo na pravém křídle nikoho staršího nad něho. Zprvu byl bökö'ülem, stolníkem a begem gardy, potom se stal begem tümenu.¹⁰ Za Ögedej-qa'ana měl jeho místo jeho syn Džubur-qubilaj, za Kublaj-qa'ana Tuqči-kürgen, jemuž dali za ženu Širin, sestru Kalmiš-aqy, z rodu Hülegü-chánova synovce.

Tisícovka Džedej-nojana. Byl z kmene Mangqutů. Později, za Kublaj-qa'ana, měl jeho místo jeho vnuk jménem Möngkedaj. Vyprávění o tomto Džedej-nojanovi a jeho příbuzných je podrobně a obšírně podáno ve větvi Mangqutů. Beg Qutlugšáh-nojan je z jeho rodu.¹¹

10. Bökö'ül byl hodnostář, který dohlížel na rozdělování jídla a zásob a na pořádek při hostinách. Boroqul byl podle Tajné kroniky nalezenec z tábora Jürkinů, kterého vychovala Čingischánova matka Hö'elün; padl roku 1217 při výpravě proti lesnímu kmeni Tumatů.

11. Berezin čte jméno „Džida“; Tajná kronika zná tohoto Mangquta jako Džedeje. Qutlugšáh byl nejvyšším velitelem ílchánských vojsk za Gházána a Öldžejtüa; padl roku 1307 na výpravě do Gí-lánu.

Tisícovka Kingqijadaj-nojana. Byl z kmene Olqunu'utů. Za Kublaj-qa'ana měl jeho místo jeho vnuk Buqa. Turatu-kürgen a starý Jisa'ur byli z jeho rodu.¹²

Tisícovka Tolun-čerbiho z kmene Qongqotanů, syna Mönglik-ečigeho, který byl manželem Čingischánovy matky Hö'elün-eke. Mönglik měl ještě jiného syna, kterého nazývali Kōkčü Teb-tengri.

Tisícovka Sögetü-čerbiho, rovněž z kmene Qongqotanů, bratra zmíněného Tolun-čerbiho. V této říši byli z jeho rodu manžel Čekan-chatun, jménem Tusana, a Apušqa, který odešel ke qa'anovi.

Tisícovka Bala-nojana. Byl z kmene Džalajirů; za Kublaj-qa'ana zaujal jeho místo jistý Madaj. Qa'anův vyslanec jménem Achin, který sem přišel, byl jeho příbuzný; a také koniuší Nurin, který je zde, patřil k jeho příbuzným.

Tisícovka Arqaj-nojana, rovněž z kmene Džalajirů; byl starším bratrem zmíněného Bala-nojana.

Tisícovka Togrila z kmene Suldusů. Byl příbuzným Sodon-nojana. Stolník Čaran, přední beg, který byl ve službě Möngke-qa'ana, byl jeho příbuzný; Kublaj-qa'an ho dal popravít za to, že navedl Arik-bökeho.

Tisícovka Sodon-nojana z kmene Suldusů. Byl známý a proslulý. Z jeho rodu žil ještě ve službě Kublaj-qa'ana Hadžu, avšak byl nesmírně starý, sešlý a slabomyslný, takže nepoznával své snachy a říkal: „Dejte mi ji!“ Beg Čoban je z jeho rodu.¹³

Tisícovka Šigi-Qutuqua. Byl z kmene Tatarů. V době, kdy Tatary vyplenili, plakal v kolébce. Tenkrát si Börte-fudžin přála syna. Čingischán poručil, aby ho vychovávala ona. Když vyrostl, nazývali ho Šigi-Qutuqu. Börte-fudžin nazýval Terigün-eke a ona jej nazývala svým pátým synem. Ögedej-

12. Berezin: v Úvodu Rašíd Kingqijadaje vynechal, uvádí ho však Tajná kronika. Jisa'ura (Berezin: Bisur) nazývá Úvod Eke-Jisa'ur, „starý Jisa'ur“. Berezin obecně čte na začátku mongolských jmen B tam, kde jiné rukopisy mají J (Bisu-, Bisudér apod.); v této kapitole užíváme podoby s J.

13. Berezin čte jméno „Sidun“. Podle jiných rukopisů se příhoda se stařeckou slabomyslností týká samotného Sodona, který se prý dožil Kublajovy vlády. Emír Čoban, Sodonův potomek, byl nejmocnějším mužem ílchánské říše za Öldžejtüa a Abú Sa'ida; popraven byl roku 1327.

qa'an ho nazýval starším bratrem; sedal výše než Möngke-qa'an. Zemřel v době nepokojů Arik-bökeho.¹⁴

Tisícovka Dosuchy. Byl z kmene Dörbenů. Ergetü-nojan a jeho syn Jesü-Buqa-kürgen patří k jeho potomkům.

Tisícovka Mongol-Türken a z kmene Ba'arinů. Bajan, který za Abaqa-chána odešel odsud do služeb qa'ana a stal se tam vojenským begem, patří k jeho potomkům.¹⁵

Tisícovka ojratských kmenů. Bylo jich čtyři tisíce, jednotlivě se však nestaly známými. Jejich begem a vládcem byl Qutuqa-beki. Když se podrobil, bylo mu podle obyčeje potvrzeno celé ojratské vojsko a tisícníky byli lidé, které chtěl on. Potom jim veleli jeho potomci, kteří byli (s rodem Čingischánovým) spřízněni jako svatové a andové.

Tisícovka Ba'arin-Qorči-nojana. Byl z kmene Ba'arinů, příbuzný Mongol-Türkenův. Bylo jich deset tisíc, známý tümen. Jména jejich tisícníků nejsou známa, protože většina vojsk byla za starodávna z jejich kmene, a tak jim veleli podle jejich obyčeje.¹⁶

Tisícovka Julukan-qalči z kmene Barulasů. Říká se, že (Barulasové) jsou všichni navzájem blízcí s kmeny Dörbenů a Ba'arinů a že se jeden od druhého oddělili.

Tisícovka Tajču-kürgena. Byl z kmene Olqunu'utů a byl bratrem Čingischánovy matky. Vyžádal si jeho mladší dceru Altalun-qa'an. Z přílišné lásky dal Čingischán této dívce přezvisko Džaur-sečen; vyprávění o ní je podáno na svém místě.

14. Eke znamená mongolsky „matka“. Podle Tajné kroniky našli Šigi-Qutuqa v opuštěném tatarském táboře a vychovávala ho Čingischánova matka Hö'elün. Roku 1206 se stal nejvyšším soudcem říše (jeke džargučí) a sepisoval rozhodnutí do „Modré knihy“; roku 1221 prohrál s Džalál ad-Dínem bitvu u Parváu, jak bylo vyprávěno v dějinách tažení na západ.

15. Jde o slavného vojevůdce Bajana z Ba'arinů (1236–1295), který vyrostl v Íránu u Hülegüho, byl kolem roku 1265 poslán ke Kublajovi a v letech 1274–1276 dobyl pro něj říši Jižních Sungů (Nanchias) i s hlavním městem Lin-anem (Chang-čou).

16. Berezin: v Tajné kronice se tento velitel jmenuje prostě Qorči; přívlastek Ba'arin má podle kmene. Tajná kronika vypráví, že Qorči předpověděl Temüdzinovi vládu a vyžádal si za to právo vybrat si třicet krásných žen; roku 1206 dostal tümen, k němuž později připadly lesní národy.

Tisícovka Muqur-Qaurana. Byl z kmene Hadarginů, z větve Kijatů, z kmenů Nirun. Qauran znamená „pila“; protože byl kruté povahy, dali mu to jméno. Byl nesmírně vysoké postavy. Bukuri byl jeho vnuk.¹⁷

Tisícovka Jesün-to'y Tarqua. Byl z kmene Urjangqatů, mladší bratr Jesü-Buqa-tajšiho, který byl Čingischánovým tělesným strážcem a begem tisícovky tělesných strážců. Otec Urug-Buqy, Ökli, byl u něho v hodnosti tělesného strážce jeho pobočníkem, přišel ke cti a přišel do této říše.

Tisícovka Qada'an-kebbe'üla. Byl z kmene Sönitů a velel tisícovce kebbe'ülů.

Tisícovka Mönglik-ečigeho. Byl z kmene Qongqotanů, otec Kōkčü Tebtengriho a Tolun-čerbiho a manžel Čingischánovy matky. Vyprávění o něm je obšírně podáno v dějinách.

Tisícovka kmenů Önggütů; bylo jich čtyři tisíce. Jejich begem byl Aj-Buqa, po něm Alaquš-tegin a Šigüj, z kmene Önggütů. Tento kmen se podrobil upřímně a na pevném základě.¹⁸

Tisícovka Kōki-nojana a Mögetü-Kijana. Byli to synové Kijanovi. Kmen Kijatů, který je nyní u Toqty, o němž se říká, že čítá jeden tümen, a mnoho dalších Kijatů jsou z jejich rodu.

[Následuje ještě položka „Tisícovka ...“, jejíž jméno v rukopise chybí.]

Levé křídlo

Levé křídlo, to jest vojsko levé ruky, které mongolsky nazývají džegünqar. Jejich velitelem byl Mukali-govan a jeho zástupcem Naja'a-nojan z kmene Ba'arinů. Šedesát dva tisíce mužů.

Tisícovka Mukali-govana. Byl z Džalajirů. Protože byl ctihodný beg a prokázal chvályhodné služby, svěřil mu Čingischán celé vojsko džalajirských

17. Nirun („čistého původu“) se u Rašida nazývají mongolské kmeny odvozuující původ od Alan Qo'y a jejího paprsku světla; Kijaté jsou Čingischánův vlastní rod. Proti nim stojí Durlukin („obyčejní“), kmeny jiného původu, k nimž patří mj. Baja'uté, Arulaté a Kungiráti.

18. Önggüté byli turkický, převážně nestoriánský křesťanský národ, který pro t'inské císaře hlídal pohraniční val na severu Číny. Jejich vládce Alaquš-tegin roku 1204 odmítl spojenectví s Najmany a varoval Čingischána před Tajang-chánovým útokem. Berezin čte jméno prvního bega „Aj-Tuka“.

kmenů. Když uspořádal jejich tisícovky, podal zprávu: bylo jich celkem tři tisíce. Čingischán ho jednou poslal do místa Qara'un-Džidun, které tvoří hranici Kitaje; Kitajci mu dali přezvisko govan, to jest „starší a ctihodný“. Potom mu Čingischán ten titul potvrdil a také jeho potomky nazývají go-vany. Hantun-nojan, kterého Qajdu uvěznil v době, kdy se Nomoqan vracel do svého údelu, patří k jeho potomkům. Džarqu a Umuq jsou z jeho rodu.¹⁹

Tisícovka Jesü-Buqa-tajšiho. Byl z kmene Urjangqatů, syn Dželme-ochy, který patřil k ctihodným begům Čingischánovým. V té době byli jeho přední begové sami ctihodní lidé: Bo'orču-nojan, Boroqul-nojan, Sodon-nojan. Tisícník Qara'una-Čoban je ze synovců Jesü-Buqa-tajšiho. Tajši znamená v kitajském jazyce „přední učenec“: Ögedej-qa'an ho tak z vtipu nazýval. Protože ho stále bolely nohy, vozili ho v ordu na voze.²⁰

Tisícovka Kehetej-nojana a Bužir-nojana. Oba byli bratři z kmene Uru'utů, z větvi kmenů Nirun. Protože byli předními begy a sloužili upřímně, svěřil jim Čingischán celé vojsko jejich kmene; tisícníky byli lidé, které ustanovili oni. Jména jejich tisícovek jednotlivě nejsou známa; všech byly čtyři tisíce. Jedné noci měl Čingischán sen a daroval Kehetej-nojanovi Ibaqabeki, dceru Džacha-gambua z kmene Kerejtů, která byla jeho manželkou, jak je řečeno v dějinách.²¹

Tisícovka Jeke-Qutuqu-nojana. Byl z kmene Tatarů, přední a ctihodný beg, strýc Džurma-kürgena. Měl dvě sestry z téže matky i otce: jedna se jmenovala Bisulun a druhá Bisuket. Čingischán si vzal obě; patřily ke čtyřem jeho hlavním manželkám. Vyprávění o tatarských kmelech a jejich popis jsou obšírně podány ve větvi tatarské.

19. Govan je čínský titul kuo-wang, „kníže státu“, který Mukali obdržel roku 1217, když ho Čingischán ustanovil místodržícím v severní Číně. Hantun (Berezin čte „Ajdu“) je An-tchung, Kublajův ministr, kterého roku 1276 zajali vzbouření princové spolu s Kublajovým synem Nomoqanem a vydali Qajduovi; propuštěn byl roku 1284.

20. Dželme z Urjangqatů, podle některých pramenů příbuzný Sübedejův, patřil k nejstarším Čingischánovým druhům; podle Tajné kroniky vysál chánovi ránu po otráveném šípů. Tajši je čínské tchaj-š', „velký učitel“.

21. Podle Tajné kroniky dal Čingischán Ibaqabeki uru'utskému veliteli Džürčedejovi, otci Kehe-tejovu, jako odměnu za zásluhy v boji s Kerejty. Berezin: v tureckém překladu následuje za touto položkou ještě tisícovka Butu-kürgena z kmene Ikiresů, o níž Rašíd jinde nemluví.

Tisícovka Alči-nojana, Qady, Butura, Tegüdera a Džongqora. Těchto pět zmíněných begů bylo z kmene Kungirátů. Alči a Qoqotu byli bratři a jejich otcem byl Daj-nojan, vládce Kungirátů. Čingischánova hlavní manželka Börte-fudžin byla jejich sestra; ostatní čtyři begové jsou jejich bratrance, synové Daritaj-nojana, bratra Daj-nojanova. Ögedej-qa'an, Möngke-qa'an i Kublaj-qa'an měli z jejich rodu zetě a mají je dosud. Sedají výše než synové. Saldžutaj-kürgen, manžel Kalmiš-aqy, pochází z nich, a také Ebügen-kürgen, který sem přišel s poselstvím. Spravovali celé kungirátské vojsko: pět tisíc.²²

Tisícovka Qujildar-sečena. Byl z kmene Mangqutů, z větve Nirun. Tisícovky mu dali rovněž z toho kmene. Čingischán si ho velice vážil; prokázal velké služby a postupně sedal hned pod Mukali-govanem; nikdy se nevzdaloval služby. V této říši jsou z jeho rodu tisíčníci Chalífa a Jekertej; begové, kteří jsou ve službě, jako Burchan-nojan, jsou z toho rodu.

Tisícovka Naja'a-nojana. Byl z kmene Ba'arinů a celé jeho vojsko bylo také z toho kmene. Protože byl předním begem, podrobil se upřímně a prokázal chvályhodné služby, svěřil mu Čingischán vojska Ba'arinů: tisíčníky navrhoval podle svého uvážení a (Čingischán) je potvrzoval. Všech jich byly tři tisíce. Čingischán poručil, aby byl zástupcem Mukali-govana, který byl begem vojsk levého křídla.

Tisícovka Sütü-nojana. Byl z kmene Qongqotanů, syn Mönglik-ečigeho; jejich poměry jsou podrobně vyloženy.

Tisícovka Džalajirtaj-Jisa'ura. Byl z kmene Džalajirů. Onen Jisa'ur, který přišel do této říše, Kurut, kterého poslali s poselstvím do služeb qa'ana, a beg ordu Jesün-Temüra, syna Argun-chánova, byli z rodu tohoto Džalajirtaj-Jisa'ura.

Tisícovka Önggür-nojana. Byl z kmene Baja'utů, z větve Durlukinů. Představeným bökö'ülů a stolníků Čingischánových byl Kūčügür-nojan z kmene Besütů. Jejich přezvisko qisat znamená v najmanském jazyce bökö'ül,

22. Daj-nojan je Dej-sečen Tajné kroniky, u něhož Jesügej zasnoubil devítiletého Temüdzina s Börte. Kungiráti byli „choťovým rodem“, z něhož si Čingischánovci po generace brali manželky a jemuž dávali své dcery; zeťové chánského rodu měli při hostinách místo nad chánskými syny. Berzin čte jméno prvního bega „Apču“.

to jest ten, kdo „pozorně zkoumá“. Když zestárl, ustanovil (Čingischán) na jeho místo Boroqul-nojana. Když (Boroqul) dosáhl hodnosti předního bega, stal se bökö'ülem tento Önggür.

Tisícovka Uqaj-qalči a Qaradžua. Byli z kmene Džalajirů a oba bratři; ode dávna zvláštní služebníci Čingischánových otců, a to proto, že Džalajirové zabili Monolun-chatun. Čingischán z nich chtěl učinit přední begy, ale nevolili a řekli: „Jesügej-bahadur nám dal radu, abychom byli pastýři.“ Proto spravovali jednu tisícovku. Saba, otec Sartaqův, byl z jejich rodu.²³

Tisícovka Sübedej-bahadura. Byl z kmene Urjangqatů; když ho nestalo, držel jeho tisícovku jeho syn Kökčü. Příběhy Sübedej-nojana jsou uvedeny v dějinách na mnoha místech.

Tisícovka Dogolqu-čerbiho. Byl z kmene Arulatů, bratr Bo'orču-nojanův. Dogolqu znamená, že „slovo bylo mnohokrát opakováno“, a čerbi znamená „čistý a upřímný nitrem“. Z jeho rodu pochází jeden z qa'anových begů jménem Tou-žen Turqaqun; to jméno znamená čínsky „náčelník“.²⁴

Tisícovka Udačiho. Byl z kmene Ojin-Urjangqatů. Ten kmen a potomci tohoto Udačiho spolu se svou tisícovkou střeží podle jasy a jusunu velké zakázané místo, které se nachází v krajině Burchan Chaldun, a do vojska nechodějí.²⁵

Tisícovka Belgütej-nojana. Byl to Čingischánův bratr. Jeho poměry a příběhy o něm jsou podrobně vyloženy v předchozích vyprávěních a v dějinách Čingischánových na mnoha místech.²⁶

Tisícovka Šigü-kürgena. Byl z kmene Kungirátů, syn Alči-nojana. Měl za ženu Čingischánovu dceru Tumulun-chatun. Tyto čtyři tisíce vojska z Kun-

23. O Monolun, praměti Čingischánova rodu, a o tom, jak ji Džalajirové zabili a její potomci je pak pomstili a učinili Džalajiry svými dědičnými nevolníky, vypráví první díl.

24. Rašid tedy snad vykládá dogolqu jako „kottavý“. Berezin: výklad slova čerbi se podobá mongolskému slovu pro „pravý, přímý“; skutečný význam tohoto dvorského titulu však zůstává nejistý.

25. Ojin znamená „les“, jde tedy o lesní Urjangqaty. Zakázané místo (mong. qoruq) na hoře Burchan Chaldun bylo pohřebištem Čingischána a jeho rodu; Rašid na jiném místě vypráví, jak si je chán vyvolil. Jasa je zákon, jusun obyčej.

26. Berezin: Rašid uvádí Belgüteje jen jako tisíčníka levého křídla bez zvláštního úřadu; podle Tajné kroniky měl vlastní úřad o patnácti stech domácnostech v Mongolsku, na Ononu a Kerulenu. Belgütej byl Temüďzinův nevlastní bratr, syn druhé Jesügejovy ženy.

girátů (Čingischán) oddělil, dal mu je a poslal je do země Tibet, kde jsou až dosud. Bajaudaj, který je zde představeným tělesných strážců, přišel od-tamtud; protože toto vojsko mu odedávna patřilo, ustanovoval tisícníky sám.

[Následují dvě holé položky: tisícovka bratří Üker-qalči a Quduz-qalči z kmene Ba'arinů a tisícovka Ökli-čerbiho z kmene Sönitů.]

Tisícovka Temüder-nojana. Byl z kmene Sönitů a tělesný strážce. Měl vysokého syna jménem Mubarak, tělesného strážce, který byl pobočníkem Möngke-qa'ana, a to náleželo k vysoké hodnosti. Z jeho potomků jsou Ungčín-nojan a koniuši Bugdaj.

Tisícovka Tajsuna. Byl z kmene Džalajirů, bratr Mukali-govanův. S jiným příbuzným, jehož jméno není známo, velel dvěma tisícovkám.

Tisícovka Qoša'ula a Džasuqa. Byli z kmene Džadžiratů, z větve Nirun, a byli navzájem bratři. V době, kdy dobyli zemi Kitaj a Džurdženy, nařídil Čingischán, aby z každých deseti Mongolů vybrali po dvou mužích. Protože shledal tyto dva obratnými, dal jim to vojsko, tři tisíce, a svěřil jim onu hranici. S takovým počtem ji střežili. Qoša'ul znamená, že jim dali z každých deseti po dvou.²⁷

Tisícovka Möngke-qalči. Byl z kmene Mangqutů, syn Qujildar-sečenův. Jejich poměry jsou vyloženy.

Tisícovka Ujar-vanšaje. Byl z kmene Kara-Kitajů; přijal poddanství a ve službě Čingischánově přišel ke cti. Patří k předním begům. Vanšaj znamená „beg tümenu“. Když přišel do služeb Čingischánových, velel celému kara-kitajskému vojsku – deseti tisícím. V nynější době jsou jeho potomci u qa'ana a jsou to ctihodní vojenští begové; přijímají hlášení o tisícovkách a sami je potvrzují.²⁸

Tisícovka Tugan-vanšaje z kmene Džurdženů. Tento beg vstoupil do poddanství, stal se předním a ctihodným a velel celému džurdženskému voj-

27. Berezin odvozuje slovo qoša'ul z tureckého qoş, „pár, dvojice“. Džadžirate byli kmen Džamuchův. Džurdženi (Rašíd: Džurdže) jsou tunguzský národ, jehož dynastie Ťin vládla severní Číně.

28. Berezin čte titul obou posledních velitelů „dajši“; lepší rukopisy mají vanšaj, z čínského jüan-šua, „vrchní velitel“. Kara-Kitajové jsou zde Kitani usazení v severní Číně, nikoli západní Kara-Kitajové gürchána.

sku, deseti tisícům. Přijímal hlášení o tisícnicích a sám je potvrzoval. V nynější době jsou jeho potomci ve službě qa'ana, jsou váženi a stále velí svému vojsku.

Z vojsk Čingischánových jsou tedy ta, která náležejí ke středu, pravému a levému křídlu a byla jeho vlastnictvím a po něm připadla Toluj-chánovi, jenž byl pánem kmenového jurtu a sídla, těmito zmíněnými tisícovkami a tümeny, které jsou zapsány podrobně a jednotlivě. Nyní začneme o těch, která dal zvlášť ostatním synům a bratrům, a ve druhém oddíle je vyložíme podrobně a jednotlivě.

Oddíl druhý: vojska synů, bratra, synovců a matky

Oddíl. To, co rozdělil svým synům kromě Jeke-nojana, synovcům, mladšímu bratru Otčiginovi a své matce Hö'elün-eke: dvacet osm tisíc mužů.²⁹

Oddíl. To, co dal zmíněným svým synům: šestnáct tisíc mužů.

Úděl Džočiho

Úděl nejstaršího syna Džoči-chána: čtyři tisíce mužů.³⁰

Tisícovka Gungura. Byl z kmene Sandžiutů. Za Batua velel levému křídlu. Nyní je z jeho potomků jeden jménem Čerkes mezi begy Toqtajovými; velí po otcovské cestě.

29. 101 000 mužů prvního oddílu a 28 000 druhého dává součet 129 000 uvedený v nadpisu; 28 000 se skládá z 16 000 pro syny a 12 000 pro bratra, synovce a matku.

30. Berezin: Tajná kronika počítá údíly Čingischánových příbuzných v domácnostech: Džoči dostal devět tisíc domácností se třemi begy, Čagataj osm tisíc (jeden z jeho begů, Kököčös z Ba'arinů, měl chána krotit v jeho prchlivosti), Ögedej pět tisíc se dvěma begy, matka Hö'elün s Otčiginem deset tisíc (Hö'elün byla nespokojena, že je to málo, ale neřekla ani slovo), synové Džoči-Qasarovi čtyři tisíce a Eldžigidej dva tisíce domácností na dolním Ononu a na Amuru; Belgütej, u Rašída pouhý tisícník levého křídla, měl vlastní úděl o patnácti stech domácnostech. Stálé rozpory s Rašidem vysvětluje Berezin tím, že mongolské „tisíce“ nebyly přesná čísla a že Rašíd počítá podle begů a mužů, nikoli podle domácností.

Tisícovka Qunan-nojana. Byl z kmene Genigesů. Jeho syn jménem Uran, který je u prince Qončiho, patří k předním begům toho ulusu.³¹

Tisícovka Ušidaj-Bajchua. Byl z kmene Hüšinů. Velel bara'unqaru, to jest pravému křídlu. S ... byl. Řekl Batuovi: „Zestárl jsem,“ a učinil svým zástupcem jistého Eldekeho z kmene Džurjatů, jehož matku si vzal za ženu. Tam jsou begové z jeho rodu.³²

Tyto čtyři zmíněné begy se čtyřmi tisíci vojska dal Čingischán Džochi-chánovi. Nyní je větší část vojsk Toqtajových a Bajanových z rodu těchto čtyř tisíc. To, co přibýlo v poslední době, sestává z vojsk ruských, čerkeských, kipčackých, maďarských a jiných, která se k nim připojila; a také za rozbrojů mezi příbuznými tam někteří odešli.³³

Úděl Čagatajův

Úděl druhého syna Čagataj-chána: čtyři tisíce mužů.

Tisícovka Barulataje-Qaračara. Byl z kmene Barulasů. Z jeho potomků byl přední beg ve službě Abaqa-chána, který si ho vážil. Také Tegüder ... [mezera v rukopise].³⁴

Tisícovka Möge-nojana, který byl z kmene Džalajirů, otce Jisa'ur-nojana, jemuž ... (Baraq?) dal dva tisíce vojska a poslal ho na hranici Chorásánu proti vojsku ... [mezera v rukopise]. Nacházel se v končinách Balchu, u

31. Berezin opravil zkomolené jméno podle Tajné kroniky, která zná Qunana z rodu Genigesů; Čingischán ho v ní chválí jako muže, který „v noci je vlk a ve dne havran“. Qonči, vnuk Džochiova nejstaršího syna Ordy, byl vládcem východní části Džochiova ulusu (tzv. Bílé hordy); zemřel kolem roku 1300.

32. Soupis Džochiových tisícovek je v Berezinově rukopise porušený. Jiné rukopisy čtou jméno prvního velitele Mönggü'ür a uvádějí ho jako Tajčiuta (Mönggü'ür je i v seznamu tisícníků Tajné kroniky); místo Ušidaj-Bajchua pak mají dvě tisícovky: Hüšidaje z kmene Hüšinů, příbuzného Bo'orču-nojanova, který ve stáří předal velení nevlastnímu synovi, a Baj-Sinqora, velitele pravého křídla. Teprve tak dávají Džochiovy tisícovky čtyři, jak uvádí následující věta.

33. Toqtaj (Toqta) vládl západní části Džochiova ulusu (Zlaté hordě), Bajan, syn Qončiho, části východní. Čerkesové jsou Adygové ze severozápadního Kavkazu; maďarskými vojsky Rašíd míní patrně zajatce z tažení do Uher (1241–1242), případně povolžské Baškiry, jež středověcí autoři s Maďary spojovali.

34. Berezin: tento beg se připomíná i v Tajné kronice. K Qaračarovi z Barulasů odvozoval svůj rod Tímúr (Tamerlán, 1336–1405), který pocházel z barulaského kmene usazeného v Čagatajově ulusu.

Bajgura. Jednoho z jeho synů jsme zajali: byl u Hádžího, bratra Naurúzo-va, kde také zemřel. Jsou tam ještě jiní synové.³⁵

Čingischán dal tyto dva zmíněné begy s jinými begy, jejichž jména se nestala známými, celkem čtyři tisíce vojska, Čagatajovi. Kmenovým vojskem Čagataje a jeho dětí, které nyní přišlo s Duvou, bylo těchto čtyř tisíc, která se rozmnožila zrozením a pokolením; je také možné, že se k nim připojily nějaké kmeny z rodů jiných Mongolů.

Úděl Ögedejuv

Úděl třetího syna Ögedeje-qa'ana: čtyři tisíce mužů.

Tisícovka Ilügeje. Byl z kmene Džalajirů. Je to tentýž, s nímž je spojena příhoda s masem a Argun-aqou, otcem Naurúzovým. Syn Ilügejuv je ten, který řekl, když Möngke-qa'an usedal na trůn: „Vláda přísluší rodu Ögedeje-qa'anovu.“ To vyprávění je zapsáno.³⁶

Tisícovka Ilig-to'y, staršího bratra Ildžigidejova. Byl z kosti Tamgalyq, která tvoří větev kmene Suldušů. V této říši je z jejich rodu Tumaj, který byl v Chorásánu tisíčníkem a nyní velí tisícovce v tůmenu bega Bulaje.

Tisícovka Dajira. Byl z kmene Qongqotanů, z rodu Mönglik-ečigeho.

Čingischán dal tyto zmíněné begy se všemi čtyřmi tisíci vojska Ögedeje-qa'anovi. Ačkoli byli i jiní begové, tito měli přednost, a celé vojsko, které náleží k vlastnictví qa'anovu, pochází celé z rodu těchto čtyř tisíc. Avšak v době, kdy se stal císařem, přešla podle obyčeje vojska ostatních princů pod jeho velení; tak tomu bylo i za jeho syna Gүjүk-chána. Když však jeho děti neuposlechly jeho slova a změnily je podle vlastního nezralého rozumu,

35. Otazník a jméno Baraq doplnil Berezin; jiné rukopisy uvádějí jako toho, kdo Jisa'urovi vojsko svěřil, Čagatajovce Duvu. Jisa'ur (Jasa'ur) na přelomu 13. a 14. století opakovaně pustošil Chorásán. Naurúz, syn Argun-aqy, byl mocným ílchánským emírem; roku 1297 byl popraven. Duva (Du'a) byl chánem Čagatajova ulusu v letech 1282–1307 a spolu s Qajduem dlouho válčil proti ílchánům.

36. Berezinův text je zde temný. Míní se známá příhoda, kterou vyprávějí i jiné perské prameny: Argun-aqa, pozdější správce Íránu, byl jako chlapec v době hladu dán otcem Ilügejovi za kýtů hovězího masa. Ilügejovým synem je Eldžigidej, vojevůdce v Íránu, který byl po Möngkeho nastolení (1251) popraven jako stoupenec Ögedejeva rodu; nelze ho plést s Čingischánovým synovcem Eldžigidejem, o němž je řeč níže.

rozdal Möngke-qa'an, když usedl na trůn, všechno jejich vlastní vojsko kromě toho, které patřilo Kōtenovi, a to proto, že Kōten byl s Möngke-qa'anem stále v přátelství a nezahlavil ho. Až dosud jsou jeho potomci stále u qa'ana a vojsko je jim potvrzeno.³⁷

Protože vojska rodu Ögedej-qa'anova byla rozdána, vojsko, které shromáždil Qajdu, nebylo vojskem kmenovým. Qajdu byl totiž za vzpoury Arik-bökeho s ním zajedno; potom (Arik-böke) ze slabosti odešel ke svému bratrovi, Qajdu však utekl do jurtu ... do kmenového jurtu otcova ... [mezera v rukopise]. V té zemi se k němu ze všech koutů sešla rozptýlená vojska a postupně se sbírala z každého oddílu; přidali se k němu i ti ze starých vojsk té země, kdo zůstali věrolomní. Celé vojsko, které je nyní u jeho potomků, je tohoto druhu; z vojsk, která Čingischán dal jeho dědovi, nemají už nic.

Úděl Kölgenův

Úděl pátého syna Kölgena: čtyři tisíce mužů.³⁸

Tisícovka Qubilaj-nojana. Byl z kmene Barulasů.³⁹

[Následují dvě tisícovky, obě pod velitelem jménem Togril z kmene Nukuzů.]

V této říši z jejich rodu pocházejí Čaurči, jeho syn Qara a jeho vnuk Subataj, tisícník. Čingischán dal tyto zmíněné begy se čtyřmi tisíci vojska Kölgenovi. Kölgenův syn byl Urduj. Urdujova dílna, která je v Tabrízu a kterou spravují Čaurči a jeho děti, byla jeho.

37. Ögedej určil za nástupce svého vnuka Širemüna, jeho vdova Töregene však prosadila zvolení syna Güjüka (1246–1248). Když byl roku 1251 zvolen Möngke z Tolujova rodu, pokusili se Ögedejovi vnuci o převrat; spiklenci byli popraveni a jejich vojska rozdělena. Kōten, Ögedejův syn, spravoval tangutské kraje a jako jediný z Ögedejovců stál při Tolujovcích.

38. Kölgen, Čingischánův syn s Merkitkou Qulan-chatun, byl po čtyřech Börtiných synech řazen jako „pátý syn“. Padl roku 1238 při tažení na Rus, u Kolomny.

39. Tento Qubilaj-nojan, jeden ze „čtyř psů“ Čingischánových, jak Tajná kronika nazývá čtyři nejodvážnější vojevůdce (Džebe, Qubilaj, Dželme, Sübedej), nemá nic společného s pozdějším velkým chánem Kublajem.

Úděl Otčiginův a smrt Džamuchova

Úděl. To, co dal mladšímu bratrovi, synovcům a matce: dvanáct tisíc mužů.

Úděl jeho bratra Otčigin-nojana. Byl to čtvrtý bratr a nejmladší ze všech. Pět tisíc mužů.

Čingischán mu dal těchto pět tisíc vojska: tisícovku z kmene Kilungut-Urja'utů, tisícovku z kmene Besütů, ostatní z každého kmene, a některé z kmene Džadžiratů, kteří zajali Džamuchu-sečena, když kladl odpor. Protože ho Čingischán nazýval andou, nechtěl ho zabít sám, a proto ho vydal Otčigin-nojanovi. Když ho Otčigin zabil, bylo čtyři sta mužů z džadžiratského vojska, kteří byli s Džamuchou, připojeno k Otčiginovu vojsku: všech bylo pět tisíc.⁴⁰ Čingischán obdarovával Otčigina více než všechny bratry; avšak v poslední době, když vytáhl na tažení do země Tádžiků a nechal ho s nějakým vojskem jako hlavu domu a ordu, změnil se k němu při návratu, protože na něj padlo jakési podezření, jak je ta věc vyložena v dějinách.

Úděly synovců a matky

Úděl dětí Džoči-Qasara, synovců Čingischánových: Jegüho, Tuqua a Jesüngge. Jeden tisíc mužů.

Čingischán dal tuto tisícovku, sesbíranou ze všech stran, svým synovcům, dětem Džoči-Qasarovým. Postavení jejich hodnosti a cti je vylíčeno v dějinách.

Úděl syna Qači'unova, Eldžigidej-nojana, synovce Čingischánova: tři tisíce mužů.

Čingischán dal tyto tři tisíce vojska svému synovci Eldžigidej-nojanovi: někteří byli z kmenů Najmanů a někteří byli sesbírání z jiných kmenů. Cti-

40. Jiné rukopisy mají místo čtyři set čtyři tisíce, což lépe odpovídá součtu pěti tisíc. O Džamuchově konci se prameny rozcházejí: podle Tajné kroniky ho roku 1205 vydali Čingischánovi jeho vlastní nůkeři, které chán za zradu na pánovi dal popravit, a Džamucha sám požádal o smrt bez prolití krve. Rašíd v oddíle o Džadžiratech naopak uvádí, že ho chán vydal svému synovci Eldžigidejovi, který ho dal rozsekat po údech; zde popravu připisuje Otčiginovi.

hodným begem toho vojska byl Etsaudaj Učegaš-govan a někteří další begové z kmene Urjangqatů, jejichž jména se nestala známými. Čingischán miloval Eldžigideje víc než všechny synovce, neboť byl rozumnější a mravnější. Protože jeho otec Qači'un zemřel v mládí, nijak zvlášť se neproslavil; ale Eldžigidej byl velmi ctěný a proslulý.

Úděl Čingischánovy matky Hö'elün-eke: tři tisíce mužů.

Čingischán jí dal tyto tři tisíce mužů z řad begů a bojovníků, kteří byli s jeho matkou, z kmene Qorlasů a Olqunu'utů. Jejich jména nejsou známa.

Čingischánovo naučení

Když Čingischán dal dětem a rodině ty zmíněné begy s vojskem, kteří jsou podrobně zapsáni, řekl:

„Dávám vám tyto begy; ale vy, děti, jste všichni mladí, kdežto jejich cesta je veliká. Kdyby se někdy provinili, nezabíjejte je podle své vůle, nýbrž se poraďte se mnou; a po mně, až se poradíte jeden s druhým, potrestejte, co bude hodno trestu.“

Toto naučení dal proto, že „dokud takoví přední begové žijí, kladou srdce do služby; provinili-li by se, vy, když se svorně poradíte, objasněte jejich vinu, aby pro tu věc nechovali zášť a aby byli pevně přesvědčeni a věděli, že výtky, které je stíhají, přicházejí kvůli vině, a ne z hněvu nebo nerozvážnosti“.

Tolujovo dědictví a spor o sönitské a suldusské vojsko

Co bylo nad tato vojska, která Čingischán rozdělil, to všechno vojsko s ordu a jurty dal do vlastnictví nejmladšímu synovi Toluj-chánovi, jehož přezvisko bylo Jeke-nojan. Ten vládl nad nimi všemi. Všichni ctihodní begové, kteří náleželi k levému křídlu, pravému a středu a jejichž jména jsou zapsána, i begové jiných vojsk, jejichž jména nejsou známa, byli při něm. Po jeho smrti byli podle obyčeje při jeho hlavní manželce Sorqaqtani-beki

a jeho dětech: Möngke-qa'anovi, Kublaj-qa'anovi, Hülegü-chánovi a Arik-bökem.⁴¹

Když se Ögedej-qa'an stal chánem, dal po Toluj-chánově smrti ze své vlastní vůle, bez porady s princí a begy, svému synovi Kötenovi vojska, která patřila dětem Jeke-nojanovým: bega Duladaje, stolníka, bratra Ilgaj-nojanova, bega z kmene Sönitů, s jednou tisícovkou sönitského vojska, a dva tisíce z kmene Suldusů. Přední begové Čingischánovi, kteří připadli Sorqaqtani-beki s princí – totiž Šigi-Qutuqu z kmene Tatarů, jehož Čingischán nazýval svým pátým synem, Sodon-nojan z kmene Suldusů, Džedej-nojan z kmene Mangqutů, tělesný strážce Möngkeser z kmene Džalajirů, tělesný strážce Turičin z kmene Besütů, tělesný strážce Qubilaj z Baja'utů, tělesný strážce Jisa'ur z kmene Qongqotanů a další begové tümenů a tisícovek –, jednomyslně ve službě Sorqaqtani-beki, Möngke-qa'ana a jeho bratří přednesli:

„Toto suldusské a sönitské vojsko, které patří nám, dává nyní Ögedej-qa'an svému synovi Kötenovi. Když je Čingischán rozdělil ordu, jak bychom mohli jeho rozkaz překročit a jednat proti němu? Tu věc předneseme v přítomnosti Ögedej-qa'ana, ať poručí, co uzná.“

Sorqaqtani odpověděla:

„Vaše slovo je spravedlivé; ale čeho máme málo z rozličných nabytých statků, abychom dělali takové potíže? I my patříme qa'anovi a on je vládce: co uzná za spravedlivé, to poroučí.“

Když z rozvahy a zdrženlivosti pronesla taková slova, všichni begové zmlkli; a díky tomuto vysvětlení nastalo úplné přátelství mezi Kötenem a dětmi Toluj-chánovými. V době sváru rodu Ögedej-qa'anova s Möngke-qa'anem Köten neznadil, a proto mu také Möngke-qa'an, když rozdělil jejich vojsko, ponechal vojsko potvrzené jako dříve, jak bylo vyloženo. Potom je Kublaj-qa'an potvrdil i jeho synům. Ti byli stále upřímně při něm. Nyní je celý jeho rod ve službě Öldžejtů-qa'ana; podle stanoveného

41. Toluj zemřel roku 1232. Sorqaqtani-beki, dcera kerejského prince Džacha-gambua a neteř Ong-chánova, vedla po něm Tolujův ulus a moudrou politikou připravila cestu k trůnu svým synům; zemřela roku 1252.

obyčeje spravují svá vojska a všemi způsoby plní podmínky jednoty s rodem Jeke-nojanovým.⁴²

Vojska Tolujova rodu v říši qa'anově

Všechna vojska, která patřila Jeke-nojanovi, byla po celou tu dobu ve službě Kublaj-qa'ana, který byl jeho synem a qa'anem své doby. Nyní jsou všechna ve službě qa'ana. Ačkoli někteří jednotliví vojáci zůstali v dobách nepokojů z nutnosti v končinách Turkestánu a Mávaránnahru, jádro jejich tisícovek je stále u qa'ana. Stejně tak jsou i vojska, která dal svému bratrovi, synovcům, pátému synovi Kölgenovi a své matce Hö'elün-eke, všechna ve službě qa'ana a rozplozením a rozmnožením se zdvojnásobila proti tomu, co byla v prvních dobách.

V těch letech, kdy Kublaj-qa'an dobýval kitajské oblasti, Nanchias, Qaradžang, Džurdže, Tangut a Tibet, které jsou nesmírně široké a zcela rozlehlé, posílal každou chvíli některé z princů, kteří byli při něm, s úplným vojskem na dobytí oblastí z řady těchto zmíněných zemí. A když se jich zmocnil, ustanovil je natrvalo k ochraně té oblasti, aby tam i žili. Nyní jsou podle obyčeje všichni v té zemi, jak bude na svém místě v dějinách vyloženo.

Některým jiným z těch vojsk dal bez míry místa letních a zimních pastvin na hranicích Kitaje a Džurdže a v končinách Mongolska, které k těm hranicím přiléhají. Je to nesmírně početné vojsko; zmocnili se všech stepí, hor, zimovišť a letovišť Kitaje, Džurdže a Mongolska a drží je.

Jak vzniklo vojsko Hülegü-chánovo

Všechna ta zmíněná vojska přešla dědictvím od Jeke-nojana na jeho děti, Möngke-qa'ana, Kublaj-qa'ana a Arik-bökeho. U nich je však takový obyčej, že kdokoli z jejich rodu obdrží jurt a velké místo, to jest trůn, budou v jeho moci.

42. Öldžejtü-qa'an je čestné jméno Kublajova vnuka Temüra, velkého chána a jüanského císaře v letech 1294–1307; neplést s ilchánem Öldžejtüem (1304–1316), za jehož vlády Rašíd dílo dokončil.

Protože Möngke-qa'an vládl otcovým místem a jurtem, chtěl si potom, když se za ním upevnilo qa'anství, podrobit všechny íránské oblasti – jednak proto, že ačkoli za věku Čingischána a Ögedej-qa'ana tam byli mnohokrát vysláni begové s vojskem a naposledy vyslali s úplným vojskem také Čormaqana, (Írán) nebyl zcela podroben a dobyt, jednak proto, že bagdádský chalífa, jenž byl oporou všech vladařů, sultáni Rúmu, atabegové Šírázu, vládcové Egypta a Sýrie a asasíni byli nepřátelští.⁴³ Země, které byly v kterékoli době dobyté, se ocitly v otřeseném stavu, a v tom mínění, že v krátkém čase docela vyklouznou z rukou, poradili se jednomyslně o svém bratrovi Hülegü-chánovi, na jehož čele byla před ostatními bratry a princí z rodu Čingischánova zjevná znamení velikosti, moci, schopnosti vládnout a štěstí, a ustanovili, aby vojska, která byla poslána do íránské země k ochraně, a ta, která jsou se Sali-nojanem rovněž k ochraně v zemi kašmírské a badachšánské a v končinách balchských, se všechna stala vojsky Hülegüovými.⁴⁴ Ze všech ostatních vojsk, z těch, která náležela k rodu Jeke-nojanovu a kterým veleli jiní princové, vyčlenili, co bylo nad deset tisíc mužů – avšak tak, aby nebylo ani o trochu méně než kmenový počet –, aby je všechny dali do údelu Hülegü-chánova, aby šel do těch oblastí a usadil se tam. Až je podrobí, ať je ta země i s vojskem jeho vlastnictvím a vlastnictvím jeho potomků.

Z toho důvodu určil každý z každé desítky po dvou mužích ze svých bratrů a dětí, kteří nebyli započtení do počtu, spolu s oglany a obratnými lidmi; přední begové určili své bratry a syny, kteří byli hodni hodnosti bega tümenu a tisícovky. Všechny je poslali s Hülegü-chánem do íránské země. Tyto děti begů se všechny staly begy tümenů, stovek a tisícovek, takže jestliže z jejich otců byli někteří předními begy za věku Čingischána a jejich rod byl

43. Čormaqan (Berezin: Džurmagun) byl vyslán Ögedejem roku 1230 proti Džalál ad-Dínovi a podrobil Ázerbájdžán a Zakavkazsko. Rúm je seldžucký sultanát v Anatolii, atabegové Šírázu jsou dynastie Salghuridů ve Fársu, vládci Egypta a Sýrie Ajjúbovcí a posléze mamlúci, asasíni nizárijští ismá'ílité s hlavními pevnostmi Alamút. Podle Rašída tak vznikla roku 1253 Hülegüova výprava, která roku 1256 zničila asasínské pevnosti a roku 1258 dobyla Bagdád; z ní vzešla ílchánská říše v Íránu.

44. Rašíd tu užívá mongolského výrazu *tamma*. Berezin ho odvozuje od mongolského slova pro „pomoc, posilu“ nebo „shromažďovat“ a spojuje s arménskými a čínskými zprávami o „*tammačích*“: byla to vojska vyslaná na dobyté hranice, aby je trvale sřežila; arménští autoři jim říkají „staré vojsko“, protože přišla dříve. Sali-nojan (Berezin čte Sami) velel takovému sboru na indickém pomezí.

ve službě Hülegü-chána a každý byl na své vlastní a určené cestě, pak až dosud je ten nejpřednější rod a jejich potomci stále ustanovováni na tutéž cestu otců. A každý urozený, který je zde, má příbuzné ve službě Temür-qa'ana a jiných princů tam jako ctihodné a vojenské begy, vyjma vzácných lidí, kteří v důsledku nezdaru obrátili srdce k planým myšlenkám, provinili se a spadli z hodnosti bega. Avšak i ti existují.

Vlastní úděl pádišáha islámu

Z těchto zmíněných důvodů náleží celé vojsko, které se nyní nachází od břehů řeky Amu až po končiny Egypta a Sýrie, k vlastnímu údělu Hülegü-chána a každého, kdo z jeho rodu bude jeho nástupcem na trůně. Nyní patří zcela samovládcí pravé víry – kéž trvá jeho bytí! – spolu s vojskem, které připadlo zvláště na podíl jeho otce Argun-chána; neboť begové za Abaqa-chána dali každý podle svého přání a vůle do údělu Argunovi své děti a bratry spolu s nökery. K tomu to, co Abaqa-chán dal jako úděl, a to, co Abaqa-chán dal do údělu pádišáhovi islámu – kéž trvá jeho vláda! – v době jeho dětství; a co až do této doby každý z begů, když se k tomu naskytla příležitost, dal do údělu pádišáhovi islámu – kéž trvá jeho bytí! – ze svých bratrů a dětí; a to, co v nynější době, aby byli přímo při jeho osobě, dávají ze služebníků a z Mongolů, které jejich předáci přivedli z různých stran a kteří se od nich odloučili, a co někteří begové, kteří se s ním spřiznili sňatkem, dávají ze svých tisícovek, aby byli při něm, nad rámec toho, co nevešlo do celkového počtu: to vše tvoří zvláštní vlastní úděl pádišáha islámu – kéž trvá jeho vláda!⁴⁵

Poměry mongolského vojska až do této doby, nakolik jsou známy, jsou ty, které byly zapsány. Bude jistě mnoho i takových, o nichž pro dlouhé trvání času a vzdálený prostor nebyly získány zprávy; i to však bude připojeno, až se to stane známým.

[Zde končí Rašídovy Dějiny Čingischána v Berezinově překladu.]

45. Pádišáhem islámu a samovládcem pravé víry nazývá Rašíd ílchána Gházána (1295–1304), Argunova syna, který roku 1295 přijal islám a jemuž Rašíd své dílo zasvětil. Amu je Amudarja, severovýchodní hranice ílchánské říše.

Tiráž

Rašíd ad-Dín: Dějiny Čingischána. Úplný výbor

Český výbor s vysvětlivkami podle ruského překladu I. N. Berezina (Petrohrad 1868–1888)

Staré texty, 2026 – www.stare-texty.cz

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo, co je přeloženo celé a co zkráceno.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Komerční užití (prodej, placený obsah, reklama apod.) je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.